

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

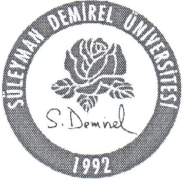
PERS ORDU TEŞKİLATI, MÖ. 6-4. YÜZYIL

**Muzaffer DURAN
1140204604**

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Özdemir KOÇAK**

Isparta – 2016

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Muzaffer DURAN
Anabilim Dalı	TARİH
Tez Başlığı	Pers Ordu Teşkilatı, MÖ. 6-4. Yüzyıl
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	-

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Doktora Tez Savunma Sınavında Jürimiz 4/11/2016 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Doktora tezi için;

OY BİRLİĞİ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
 Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ**³ kararlaştırılmıştır.
 Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ**⁴ kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof.Dr. Özdemir Koçak	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Abdullah Bakır	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Selim Pullu	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Şeyma Ay Arçın	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Mustafa Arslan	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

SÜLEYMAN DEMİRELÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Pers Ordu Teşkilatı, MÖ. 4-6. Yüzyıl” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Muzaffer DURAN
04 Kasım 2016

ÖZET

Persler, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızlı bir şekilde genişleme dönemine girmiştir. Sınırların geniş olması imparatorluğun askeri ve idari açıdan iyi bir teşkilata sahip olmasını gerektirmiştir. Pers kralları, iç ve dış politikada güçlü olmak için ordularını daima dinç tutmaya çalışmıştır. Bu hususta çocuklarına küçük yaşlardan itibaren askeri eğitim aldirmişlardır. Çocuklar eğitimleri sırasında komuta ve hiyerarşik düzene alıştırmıştır. Pers imparatorluğu, farklı yollarla ordularına asker temin etmiştir. Bunlardan en dikkat çeken tımar usulüdür. Sayısal bakımdan oldukça fazla olan askerlerin finansmanı genellikle satraplıklardan gelen vergilerden karşılanmıştır. İmparatorluk yöneticileri sefere giden bir askerin her türlü ihtiyacını karşılamıştır. Bunun için öncelikle profesyonel bir ikmal teşkilatı kurmuşlardır. Kral yolu bu sistemin temelini oluşturmuştur. Bu yollar üzerinde stratejik yerlere konuşlandırılan garnizonlar imparatorluğu iç ve dış müdahalelere karşı koruma altına almıştır. Askerler basit teçhizatlara sahipti. Askerler savaş esnasında rahat hareket edebilmek için uygun elbiseler giymişlerdir. Mızrak, ok-yay, kalkan Pers askerlerinin ana silahlarıdır.

Yukarıda bahsedilen unsurları iyi bir şekilde harmanlayan Persler, böylece askerlerini birer savaşçı olarak kullanabilir hale getirmiştir. Ardından onları yetenek veya toplumsal statülerine göre piyade ve süvari düzeninde sınıflandırmışlardır. Ordunun bel kemiğini Persler oluşturmuş, aynı zamanda satraplık birlikleri, Sakalar ve Yunanlar başta olmak üzere yardımcı kuvvetler de Pers ordu teşkilatında yer bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Persler, Askeri Teşkilat, Eğitim, Hiyerarşi, İkmal Hizmeti, Teçhizatlar, Yardımcı Kuvvetler.*

(DURAN, Muzaffer, Persian Army Organization 6-4. Century BC, Doctoral Thesis, Isparta, 2016)

ABSTRACT

After the second half of the 6th century BC, the Persians quickly entered a period of expansion. The widening of the borders necessitated that the Persian empire had to have a good military and administrative organizations. Persian kings have always tried to keep their armies vigorous to be stronger in the domestic and foreign policy. In this respect, their children received military training since early ages. They tried to were accustomed commanding and hierarchical order during the training. The Persian empire provided soldiers to their armies in different ways. The most remarkable of these was “fief method”. There were many soldiers and their financing was generally provided by satrapies tax. The imperial rulers provided all kinds of needs for a soldier who went to the campaign. For this, they firstly established a professional supply organization. The Royal Road was the basis of this system. The garrisons that strategically located on these roads, protected the empire against internal and external interventions. Persians had simple equipment. They wore suitable garments in order to move comfortably the fight. The main weapons of them were spear, arrow-bow, shield.

The Persians who used the elements mentioned above made their soldiers great warriors. Later, Persian rulers classified them in infantry and cavalry according to their talents or social status. Persians formed the backbone of the army, but also the auxiliary forces such as satrapy forces, Sakes and Greeks took part in the Persian army.

Key Words: *Persians, Military Organization, Training, Hierarchy, Supply Services, Equipments, Auxiliary Forces.*

ÖNSÖZ	xi
KISALTMALAR	viii
KAYNAKLAR	11
1. ANTİK KAYNAKLAR	11
A. Pers Yazıtları	11
B. Yunan Yazılı Kaynakları	12
C. Arkeolojik Kalıntılar	15
D. Diğer Kaynaklar	19
2. MODERN ESERLER	20
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	24
PERS ASKERİ TEŞKİLATININ UNSURLARI	24
1. EĞİTİM ve ÖRGÜTLENME	26
A. Askeri Eğitim	26
B. Askeri Örgütlenme	35
a. Komuta ve Hiyerarşi	36
b. Asker Temini	41
c. Asker Sayısı	46
d. Finansman	49
e. Diploması	54
2. ALT YAPI	58
A. İkmal Hizmetleri	58
a. Levazım Teşkilatı	58
b. Kral Yolu	62
c. Diğer Hizmetler	72
B. Garnizonlar	76
C. Seferberlikte Ordu Düzeni	81
D. Teçhizatlar	86
a. Elbiseler	86
b. Silahlar	94
II. BÖLÜM	99
ASKERİ BİRLİKLER	99

1. İRANÎ BİRLİKLER.....	99
A. Piyade Birlikleri	99
a. Sparabara, Takabara ve Okçular	99
b. Mızrak Taşıyıcılar/Kraliyet Muhafızları	103
c. Kardakes.....	108
d. Sapancılar.....	110
e. Piyade Taktiği	112
B. Süvari Birlikleri.....	113
a. Pers Süvarisinin Tarihsel Süreçteki Gelişimi	118
b. Süvari Taktiği.....	121
c. Savaş Arabaları	123
2. YARDIMCI KUVVETLER	126
A. Satraplık Birlikleri.....	126
a. Anadolu Halkları.....	132
b. Ortadoğu Halkları	135
c. Hintliler	136
B. Sakalar.....	138
C. Yunanlar	140
SONUÇ	146
KAYNAKÇA.....	153
HARİTALAR	170
RESİMLER.....	178
ÇİZİMLER.....	212

KISALTMALAR

A. Pers.	Aeschylus, Persae.
Ael. VH.	Claudius Aelianus, Varia Historia (Historical Miscellany).
Ant. Pal.	Epigrammatum Anthologia Palatina.
AP.	Artakserkses, Persepolis Yazıtı (H.C. Tolman 1908).
Ar. Ach.	Aristophanes, Acharnians.
Ar. Birds.	Aristophanes, Birds.
Arist. HA.	Aristoteles, Historia Animalium (History of Animals).
Arr. An.	Arrianus, Anabasis.
Arr. Ind.	Arrianus, Indica.
AS.	Artakserkses, Susa Yazıtı (H.C. Tolman 1908).
Ascl.	Asclepiodotus, Tacticus (Tactica).
Ath.	Athenaeus, The Deipnosophists.
Bd.	Band.
Bkz.	Bakınız.
C.	Cilt.
Ctes.	Ctesias, Persica.
Curt.	Quintus Curtius Rufus, Historiarum Alexandri Magni Macedonis (History of Alexander).
çev.	Çeviren.
D.Chr.	Dio Chrysostomus, Discourses (Orations).
DB.	Darius, Behistun Yazıtı (Eski Farsça versiyonu R. Kent, <i>Old Persian</i> , 1950. Ayrıca H.C. Tolman, <i>Ancient Persian Lexicon and Text</i> , 1908).
Diod.	Diodoros Sicilus, Bibliotheca Historica.
dn.	Dipnot.
DN.	Darius, Nakşi Rüstem Yazıtı (Eski Farsça ve yorumlar R. Kent, <i>The Nakš-i Rüstam Inscriptions of Darius</i> 1939).

DP.(h)	Darius, Persepolis Yazıtı. (h, Apadana altın ve gümüş tabletleri), (R. Kent 1950; H.C. Tolman 1908).
DS.	Darius, Susa Yazıtı. (R. Kent 1950; H.C. Tolman 1908).
DZ.	Darius, Süveyş Yazıtı (R. Kent 1950).
ed.	Editör.
Fig.	Figür.
Frontin. Strat.	Frontinus, The Stratagems.
Hdt.	Herodotus.
Hsch.	Hesychius, Hesychi Alexandrini Lexicon.
Isidore.	Isidore of Charax, Parthian Stations.
Isoc. Paneg.	Isocrates, Panegyricus.
Justinus.	Marcus Junianus Justinus, Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus.
Liv.	Titus Livius.
Nep. Con.	Cornelius Nepos, Vitae Conon.
Nep. Dat.	Cornelius Nepos, Vitae Datames.
Nep. Paus.	Cornelius Nepos, Vitae Pausanias.
Paus.	Pausanias, Periegeta (Description of Greece).
PFT.	Persepolis Fortification Tablets (PF 1-2087, şurada: R. Hallock, <i>Oriental Institute Tablets XCII</i> , 1969).
Pl. Chrm.	Plato, Charmides.
Pl. La.	Plato, Laches.
Plb.	Polybius,
Plin. HN.	Plinius, Historia Naturalis (Natural History).
Plu. Alc.	Plutarkhus, Alcibiades.
Plu. Alex.	Plutarkhus, Alexander.
Plu. Ant.	Plutarkhus, Antonius.
Plu. Arist.	Plutarkhus, Aristides.
Plu. Art.	Plutarkhus, Artaxerxes.
Plu. Demetr.	Plutarkhus, Demetrius.

Plu. Them.	Plutarkhus, Themistokles.
Polyaen.	Polyaenus, Stratagems of War.
Procop. Pers.	Procopius, de Bello Persico (History of Wars).
PT.	Persepolis Treasury Tablets, PT 1-85 (şurada: PTT 83-203), PT 1957-1 - 1957-5 (şurada: G. G. Cameron, <i>Journal of Near Eastern Studies</i> XVII, 1958, ss. 172-176) ve PT 1963-1 – 1963-20 (şurada: G.G. Cameron, <i>Journal of Near Eastern Studies</i> XXIV 1965, ss. 170-185).
PTT.	Persepolis Treasury Tablets (şurada: G. G. Cameron, <i>Oriental Institute Publications</i> LXV, 1948).
S.	Sayı.
s.	Sayfa.
Scyl.	Scylax, Periplus.
Str.	Strabo.
Th.	Thukydidis.
Trans.	Translate.
Vol.	Volume.
Xen. an.	Xenophon, Anabasis.
Xen. Cyr.	Xenophon, Cyroupaedia.
Xen. Eq.	Xenophon, de Equitanti ratione (Peri Hippikes).
Xen. Hell.	Xenophon, Hellenica.
Xen. Lac.	Xenophon, Respublica Lacedaemoniorum (Constitution of the Lacedaimons)
Xen. Oec.	Xenophon, Oeconomicus.
XP.	Kserkses, Persepolis Yazıtı (Kent 1950; Tolman 1908).

ÖNSÖZ

Akhamenid hanedanlığı İran coğrafyasına yerleştikten sonra MÖ. 9. yüzyılın başlarından MÖ. 6. yüzyılın ortalarına kadar küçük bir kavim halinde yaşamaktaydı. Dönemin süper güçleri Med, Assur ve Lydia devletleri idi. MÖ. 6. yüzyılın ikinci yarısında tarih sahnesine çıkan Büyük Kyros (II. Kyros), hanedanlığını Med egemenliğinden kurtarıp yaklaşık iki yüz yıl boyunca üç kıtaya hükmedecek bir devletin temellerini atmıştı. Batının deyimiyle Persler adını alacak olan devlet, MÖ. 6-4. yüzyıllar arasında bilinen dünyanın tek hâkimi olmuştu. Şüphesiz ki söz konusu hâkimiyette rol oynayan temel faktörlerden biri orduydü.

Bu eserin teşekkülünde her türlü desteğinden dolayı danışman hocam Prof. Dr. Özdemir Koçak'a, yardımlarını ve kıymetli görüşlerini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Abdullah Bakır'a, Yrd. Doç. Dr. Şeyma AY ARÇIN'a, Yrd. Doç. Dr. Selim Pullu'ya; askeri terminoloji hakkında verdiği bilgiler için Yrd. Doç. Dr. Kadir Kasalak'a teşekkür ederim. Araştırmalarım esnasında kaynaklara ulaşmam konusunda Leiden Üniversitesinde araştırma yapma imkanı tanıyan Dr. Caroline Waerzeggers'e, Leiden Üniversitesi Area Studies Library (LIAS) ve Netherlands Institute for the Near East (NINO) personeline, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü (Ankara Şubesi), Alman Arkeoloji Enstitüsü (Roma ve İstanbul şubeleri) çalışanlarına yardımlarından dolayı minnettarım. Ayrıca doktora eğitimim sırasında tanıştığım, Hellence derslerine girmeme müsaade etme nezaketi gösteren Gülcan Şaroğlu (Kaşka)'ya teşekkür ederim. Son olarak, tasada ve kıvançta her zaman yanımda olan eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma TÜBİTAK'ın 2211-A Genel Yurt İçi Doktora Burs Programı tarafından desteklenmiştir. Verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Muzaffer DURAN
Isparta
Kasım 2016

GİRİŞ

MÖ. 5000'lerde Kuzey Kafkasya'da ve Ural Dağları'nın batısında Hint-Avrupa kavimleri yaşam sürmekteydi. MÖ. 3000'lerdeyse bu kavimler göç etmeye ve geniş Asya topraklarında yerleşmeye başlamıştır¹. İkinci bin yılda Aryan kavimleri Hazar Denizi ve Kafkasların kuzeyinden Zağros dağlarına uzanmışlardır². MÖ. 1800'lerde Hint ve Aryan halkları henüz birlikte yaşamaktayken Anadolu ve Suriye'ye küçük çaplı göçleri olmuştu. Bu göçleri hariç tutarsak Aryanlar kitlesel olarak MÖ. 1000 yıllarında İran coğrafyasına doğru göçmüşlerdir³. Bu göçler neticesinde önce Horasan bölgesine oradan da Batı Asya steplerine kaymışlar, MÖ. 1000-800 yılları arasında ise İran platosuna ulaşmışlardır⁴. En eski yerleşim yerleri Harezmi, Sogdiana (Sogd), Mergiana (Merv) ve Sistan (Sistan) olan Aryanları Kevir Çölü (Kavir-e Namak, Büyük Tuz Çölü) ikiye ayırmış, çölün batısında kalanlar Med ve Akhemenid hanedanlığı adını almıştır⁵. Parth, Sogd, Baktria bölgelerinde yaşayan halklar da kuzeydoğu İran platosuna yayılmıştır. Aryan halklarının dilleri, kültürleri, mitoloji ve askeri gelenekleri Akhemenid, Parth ve Sasani hanedanlarının klavuzu olmuştur⁶.

Medler ve Perslerle ilgili tarihi kayıtlara ilk kez MÖ. 9. yüzyıl Assur kaynaklarında, III. Salmanassar'ın yıllıklarında rastlamaktayız⁷. Assur kitabelerinde geçen Medlerin, Zağros dağlarının eteklerinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Yine söz konusu kayıtlar güneye inen Medler ve Perslerin ilk yerleşim yerlerinden de bahsetmektedir. Buna göre Medler Urmiye Gölü'nün güneydoğusuna ve Ekbatana'ya (Hemedan) yani kuzeybatı İran'a, Persler ise Parsua'ya (İran, Fars Eyaleti, Kirmanşah) yani Kuzeybatı İran'a yerleşmiştir⁸.

Tarihler üzerinde kesinlik olmasa da bilinen şudur ki Persler, güneybatı İran coğrafyasına geldiğinde kendilerine nazaran oldukça yüksek kültür ve devletçilik

¹ Yıldırım, 2012, s. 21; Yıldırım, 2012a, s. 83.

² Cameron, 1936, s. 139.

³ Ritter, 2011, s. 25.

⁴ Farrokh, 2007, s. 20.

⁵ Ritter, 2011, s. 25, 26. İran tarihinin ilk kez yazıya geçirildiği ve Sâsânîlerin resmi tarih kitabı olan Hudâyname'ye göre İran tarihi Keyümers'ten başlayarak Sasani döneminin sonuna kadar dört evreye ayrılmaktadır. Ritter, 2011, s. 47. İran tarihini Pişdadiler, Keyaniler, Eşkaniler ve Sasaniler olarak ayıran bu eserde Med ve Akhemenid adlarının geçmemesi dikkat çekicidir. Detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, 2012a, s. 117-131.

⁶ Farrokh, 2007, s. 20. Parthia, Hazar Denizinin güney kıyılarından Horasan civarına kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Sogdia, Ceyhun (Amu Derya) – Seyhun (Siri Derya) Nehirleri arasında kalan, modern Özbekistan (Semerkand) sınırlarıdır. Baktria ise Ceyhun Nehrinin yukarısidir. Yaklaşık olarak modern Belh civarındadır, Yoyotte, 2013, s. 275-276. Baktria bölgesi oldukça önemlidir. Burası İndus ve Mezopotamya'yı bağlayan uzun ticaret güzergâhında önemli bir yerde bulunmaktadır. Büyük Kyros döneminde Baktria 12. satraplığı oluşturmaktaydı. Lerner 2013: 1012-1015 (bkz. www.onlinelibrary.wiley.com).

⁷ Luckenbill, 1926, s. 206, 210.

⁸ Brosius, 2006, s. 3; Yıldırım, 2012, s. 198-199, 203.

geleneği olan bir ahali ile karşılaşmıştır⁹. Bu ahali, MÖ. 3. binyıldan MÖ. 500'lerin ikinci yarısına kadar siyasi ve kültürel manada güçlü bir şekilde varlıklarını sürdüren Elamlılardı. Öyleki Elam dili, Pers yazıtlarında dahi yerini almıştı. Susa (Huzistan) ve Anşan (Anşan, Tall-e Maliyan) şehirleri bu devletin kraliyet merkezleri idi¹⁰.

Herodotus'a göre (I. 96-99) önceleri köylerde boylar halinde yaşayan ve Deiokes tarafında kurulan Medler, Assur'a bağlı olarak Urmiye Gölü'nün güneydoğusuna yerleşmişlerdir¹¹. Daha sonra Persleri politik egemenliklerine almışlardır¹². Persler de MÖ. 9. yüzyılın sonundan itibaren Anşan civarında ve Susa'nın kuzeydoğu kesimlerinde *Parsumaş* olarak adlandırılan mevkide yerleşerek bir yapılanma hareketine başlamışlardı. Her ne kadar Medler onlardan önce bir devlet kurmaya muvaffak olmuşlarsa da bu süreçte Pers kabilelerinde de yeni bir sosyal değişim görülmektedir: Göçebelikten yerleşik yaşama geçiş. Böylece asker, rahip ve kabile reislerinden oluşan grup "aristokratik kesimi", tarım ve hayvancılıkla uğraşan kırsalda yaşayanlar "köylüler"i meydana getirmiş ve bunlar Pers toplumunun yapı taşlarını oluşturmuştur. Askeri manada en önemli gelişme ise Aryanların at arabasını askeri ve idari amaçlar doğrultusunda iletişim, ulaştırma ve taşıma işlerinde kullanmaları olmuştur¹³. MÖ. 7. yüzyılda Assurluların aralıksız saldırıları neticesinde askeri güç, politik nüfuz ve insan sayısında gerileme yaşansa da Assurluların, Babil-Med işbirliği ile tarihten silinmesiyle Med ve Pers nüfuzu artmıştır¹⁴. Böylece kadim Assur imparatorluğunu yerle bir eden Med orduları büyük bir gelişim göstermiştir¹⁵.

Medlerin gelişim gösterdiği dönemde, Pers kavimleri Akhamenid hanedanlığına mensup bir *derebeyi* niteliğinde olan krallarca yönetilmekteydi. Med egemenliği altındaki Pers kralları "*Parsa Kralı*" ve "*Anşan Kralı*" unvanı taşımaktaydı¹⁶. Bu iki

⁹ Rehimoglu, 2001, s. 342.

¹⁰ Brosius, 2006, s. 3-4.

¹¹ Brosius, 2006, s. 4.

¹² Herodotus (I.101.) Medlerin Buslar, Paretakenler, Strukhatlar, Arizantlar, Budiler ve Maglar olmaz üzere altı boydan oluştuğunu ifade etmektedir.

¹³ Yıldırım, 2012, s. 146.

¹⁴ Farrokh, 2007, s. 24-25.

¹⁵ Head, 1992, s. 3; Olmstead, 1948, s. 32.

¹⁶ Head, 1992, s. 3; Olmstead, 1948, s. 29. Medlerin ardından Akhamenid kabilelerinin Elburz dağlarından hareketle modern Azerbaycan topraklarına ilerlediği düşünülmektedir. Persler, Medlerden biraz daha ileri giderek Urmiye Gölü'nün batı ve güneybatısına ilerleyerek Parsua (Fars) bölgesini vatan edinmişlerdir. Burada Urartuların ve Medlerin egemenliğinde yaşamak zorunda kalan Persler güneye hareketle bir Elam şehri olan Anşan civarında yeni bir yerleşim yeri olarak Parsumaş'ı kurmuşlardır. Muhtemelen bu dönemde de kral olarak Akhamenes'i (Ahameniş-MÖ. 705-675 ?) seçmişler ve onun ardılları, kral Akhamenes'i büyük ataları kabul ederek soylarını ona dayandırmışlardır. Daha sonra Pers kralı olarak Teispes (yak. MÖ. 675-640), Ariaramnes (yak. 640-610), I. Kyros (yak. Kuruş -MÖ.640-600), Arsames (yak. MÖ.590 ? -559) ve I. Kambyses'i (yak. MÖ. 600-559) görmekteyiz. MÖ. 610'da oldukça güçlenen Medler, Perslerin yaşadığı coğrafyayı ele geçirdiklerinde Teispes'in oğlu ve Aryarmanes'in

unvan önceleri hanedanlığın iki kolu olarak düşünölmekteydi. Ancak 1972 yılında Parsua'da gün yüzüne çıkarılan bir şehrin Anşan ile özdeşleştirilmesi tek bir Pers krallığı olduğu kanaatini beraberinde getirmiştir. Bu vassal krallık, Med kralı Astyages'in torunu, Parsualı Kambyses'in oğlu olan II. Kyros¹⁷ ile birlikte bir imparatorluğa dönürecektir. Nitekim Med ordusunda çıkan bir isyanın etkisiyle II. Kyros, Med kralı Astyages'i iktidardan düşürmüş, bu olay neticesinde yeni Pers yönetimi altında yaşamaya başlayan Medlerin de sınırları genişlemiştir. Hatta evvelki yüksek statülerini korumaya da devam etmişlerdir. II. Kyros Halys'in batısını ele geçirmek için Batı Anadolu'dan Orta Anadolu'ya kadar olan topraklarda hüküm süren Lydialı Kroisus ile savaşmış ve MÖ. 546'da Lydia topraklarını ele geçirmiştir. Bundan sonra MÖ. 539'da doğu İran'ı ve Babil'i de ele geçirerek sınırlarını Mısır'a kadar genişletmeyi başarmıştır. Bu gelişmelerden ötürü bazı kaynaklar Perslere özgü askeri ve idari teşkilatın temellerini II. Kyros'un attığını iddia etmektedir¹⁸.

Bir Aryan birliği kuran Medler, spada adı verilen bir ordu oluşturmuşlardı. Genel olarak Assur ordusundan etkilendiğini düşündüğümüz bu teşkilatın Akhamenid hanedanlığına tesir ettiğini söylemek yanlış olmasa gerek. Mesela Perslerin kullandığı – “-kara” (halk, ordu, halk ordusu) kelimesinin kökenlerini spada'da bulabiliriz. Bu kelime en erken, Perslerin kurucusu Büyük Kyros döneminde kullanılmış olmalıdır. Bu dönemde terim, Kyros'un arkadaşlarına ve kendi kavminden akrabalarına işaret etmekteydi. Medler devrildikten sonra Med spada sistemi Akhamenid imparatorluk ordusunun temeli haline gelmiştir. Askeri gelenek ve terminolojide Akhamenidler, Medlerin mirasçısı sayılabilirler. Medlerde süvari (asabari), okçu birliği (anuvaniya), mızraklılar (rsika) ve kuşatma araçları ordunun önemli unsurlarıydı. Assur tarzı model alınarak oluşturulan piyade (pasti), çiftçi olan Aryanlardan seçilmekteydi¹⁹. Assur savaş taktikleri genel olarak atış gücü, açık diziliş ve serbest manevra ilkeleri doğrultusunda

kardeşi I. Kyros'a (MÖ. 640-600) kendilerine tabi olması şartıyla hükümdarlık vermiş, böylece kral I. Kyros Parsumaş ve Anşan'da egemenliğini sürdürmüştür. Cameron, 1936, s. 212-218; Yıldırım, 2012, s. 225-228. Akhamenid soy ağacı, Behistun yazıtında (I.4-6) I. Darius'tan geriye doğru, Hystaspes-Arsames-Ariaramnes-Teispes-Akhamenes; Herodotus'ta (VII.11) Kserkses'ten geriye doğru Darius-Hystaspes-Arsames-Ariaramnes-Teispes-Kyros-Kambyses-Teispes-Akhamenes; Kyros Silindirinde (Fragman A, 20-21) Kyros (II)-Kambyses-Kyros-Teispes şeklinde geçmektedir. MÖ. 639'a tarihlenen Assur kralı Assurbanipal dönemine ait bir kaynakta I. Kyros anılmaktadır ki bu durum tarihi silsile için önem arz etmektedir. Schmitt, 1983, s. 414-415. Ayrıca bkz. Soy ağacı tablosu (Resim 32).

¹⁷ Eski kanıtlar üzerine yeniden yapılan incelemelerde Pers imparatorluğunun kurucusu II. Kyros'un bir Akhamenid değil Elamlı olduğu hususunda tartışmalar ortaya atılmıştır. Tartışmaların temel noktası Perslerin asıl iktidara gelişinin Büyük Kyros ile değil, bundan otuz yıl sonra I. Darius'un darbesiyle olduğu yönündedir. Ball, 2015, s. 46.

¹⁸ Head, 1992, s. 3.

¹⁹ Farrokh, 2007, s. 33, 39.

gelişmişti. Doğal olarak atlı okçu birliklerden oluşan Medlerin, Assur piyade sisteminden etkilendikleri ve onların hasır kalkanlarına, kısa kılıçlarına adapte oldukları görülmektedir. Perslerin yerli kurumları da büyük ihtimalle Medlerle oldukça benzerdi. Mızrakları kısa, kalkanları ya küçük ve yuvarlak veya bir başka Assur tipi kalkandı²⁰. Pers idari teşkilatında görülen “satrap” terimi de Med kökenli olabilir. Fakat Medlerin örgütlenmesi konusunda da detaylı bilgiye sahip değiliz. Bu konuda antik kaynakların suskunluğu ve yapılan arkeolojik kazıların yetersizliği önemli rol oynamaktadır²¹. Şunu söyleyebiliriz ki Medlerin ordu ve idari yapılanmalarının üst kademelerinde, akrabalık bağları olan Akhamenidleri kullanmaları doğaldır²². Bu bilgilerden hareketle Perslerin, Med kurumlarından etkilenmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Persler, Medlerden etkilendiği gibi köklü Mezopotamya geleneğinin de tesirinde kalmıştır. Antik dönemde özellikle Mezopotamya coğrafyasında birçok kadim krallığın muazzam ordular kurduğunu, geniş coğrafyalara sahip olduğunu, askeri yenilikler yaptığını bilmekteyiz. Profesyonel askerlere ayrılan toprak yapılanması Assurluların etkisiydi. Bu sistem daha sonra Sasani ve İslami devirde de devam edecekti. Ayrıca koçbaşıyla vurma, kalelerin altını kazma, kale surlarına merdiven dayama, yay ve sapanla yaylım ateşi açma tekniklerinde de Assur tesiri görülmektedir²³. Fakat Persleri askeri manada diğer Mezopotamya devletlerinden ayıran önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişimleri Perslerin ordu genişliğinde, yol/posta ve levazım teşkilatlanmalarının profesyonel hale gelmesinde, askeri eğitimde, özellikle atlı birliklerin kullanımıyla stratejik ve taktiksel manevralarda açıkça görebiliriz. Ayrıca Assurlular -Hititleri de ekleyebiliriz- da uzak memleketlerde hakimiyet kurabilmiş ve buraları yönetebilmek için eyaletler oluşturmuştu. Fakat kalıcı olamamışlardı. Persler ise kendilerine özgü satraplık (eyalet) teşkilatı ile en uzak noktalarda bile nüfuzlarını uzun süre hissettirebilmişlerdir. Başta Kral Yolu olmak üzere oluşturdukları yol ağları ile imparatorluk topraklarını sıkı bir şekilde birbirine bağlamışlardır. Yollar üzerindeki posta istasyonları ile muazzam bir haberleşme teşkilatı meydana getirmişlerdir. Nitekim bu güzergâhlar bugün hala kullanılmaktadır. İşte bu çalışmanın amacı, Persleri ayakta tutan ordunun nasıl teşkilatlandığını, bu yapılanmanın tarihi süreçteki değişim ve gelişimlerini gözler önüne sermektir. Ayrıca ülkemizde antik Pers tarihi alanında

²⁰ Spaulding - Nickerson, 1994, s. 28.

²¹ Head, 1992, s. 3.

²² Ball, 2015, s. 44.

²³ Farrokh, 2007, s. 39.

yapılan çalışmaların yok denecek kadar az olması da bizi böyle bir araştırma yapmaya sevk etmiştir. Halbuki Avrupa ve ABD'deki birçok üniversite, Yakın Doğu Enstitüleri adı altında Pers tarihi çalışmalarının yapıldığı birimler kurarak önemli çalışmalara imza atmaktadır. İran tarihinin kültürel ve coğrafi olarak Türkler ile çok eski dönemlerden itibaren yakın ilişkiler içerisinde olduğu düşünüldüğünde ülkemizde de bu tarz çalışmaların yapılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Çalışmamızın tarihi sınırları Büyük Kyros'un tahta çıkışından (MÖ. 6. yüzyılın ikinci yarısı) Büyük İskender'in son Pers kralı III. Darius'u mağlup ettiği (MÖ. 331) dönemi kapsamaktadır. Araştırmalarımız esnasında antik kaynaklar adı altında Pers kitabeleri, Yunan yazılı kaynakları, arkeolojik kalıntılar ve diğer bazı vesikalar incelenmiştir. Pers menşeli kaynakların konumuz açısından yetersizdir. Persler hakkında en detaylı bilgileri Yunan eserleri sunmaktadır. Fakat Perslerle çağdaş yaşamış Yunan müelliflerin eserleri de genellikle "Yunan olma" bilinciyle yazılmıştır. Bu nedenle kaynaklardan faydalanırken karşılaştırmalı bir yöntem takip ettik. Pers ve Yunan kaynakları ile arkeolojik eserleri karşılaştırarak birbirlerinin eksik yönlerini tamamlamaya çalıştık. Çalışmamızda da kaynakların bu hususlarını göz önüne alarak tarafsız bir eser ortaya koymaya çalıştık.

Hemen belirtmeliyiz ki çalışmamızda karşılaştığımız temel problem, antik Yunan kaynaklarının verdiği tutarsız ve çelişkili ifadelerdir. Mesela Pers ordusundaki asker sayısı hakkında birçok farklı veri bulunmaktadır. Aynı şekilde antik kaynaklarda anılan imparatorluk ordusunda doğrudan muharip olan halkların doğruluğu da ayrı bir meseleyi teşkil etmektedir. Nicelik olarak karşılaştığımız bu problemlerin dışında niteliksel açıdan da sorunlar bulunmaktadır. Bunun temelini öncelikle askeri sınıflar oluşturmaktadır. Zira kaynaklarda karşımıza çıkan mızraklı askerleri sınıflandırmak oldukça zordur. Aynı şekilde *ölümsüzler* ve *kardakes* adı verilen piyade askerlerinin işlevleri hakkında net bilgiler aktarmak güçtür. Çalışmamızda karşılaştığımız dikkat çekici bir unsur ise askeri teşkilattaki "onluk düzen" meselesidir.

Çalışmamız 2 temel bölümden oluşmaktadır. Ana ve alt bölümlenmeleri yaparken kronoloji değil olayların örgüsel bağlantıları dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda birinci bölüm askeri teşkilatın temel yapı taşları çerçevesinde gelişmiştir. Burada Pers askeriyesinin oluşumunu, gelişimini, örgütlenme ve teşkilatlanma biçimini ele almaya çalıştık. İkinci bölümde bu teşkilat dâhilinde Pers ordusunu oluşturan insangücü, piyade

ve süvari düzeni esasında incelenmiştir. Burada Persler ve Perslerin dışında, orduya katkı sağlayan diğer halkları da irdelemeyi göz ardı etmedik. Metin haricinde araştırmamızda oluşturduğumuz haritalar, resimler ve çizimler bölümüyle çalışmamızın görsel açıdan somutlaştırılması amaçlanmıştır. Kullandığımız görsel malzemelere yapılan atıflar, metin içerisinde verilen bilginin yanında parantez içinde belirtilmiştir.

Çalışmamızda görüleceği üzere Pers teriminin yanında bazen İran terimi kullanılmıştır. Nitekim bu alanda yapılan çalışmalarda Pers-İran ya da Persli-İranlı kavramları iç içe kullanılmaktadır. Ayrıca bir de Akhamenid (Ahamenes, Ahameniş) tabirinin geçmesi durumu iyice karmaşıktır. Burada öncelikle söylemeliyiz ki Akhamenid tabiri Perslerin kurucu hanedanlığının ismidir ve ilk bey/kral olarak kabul edilen Akhamenes adına izafen kullanılmaktadır. Yani Akhamenid tabirinin geçtiği yerde Pers devleti akla gelmelidir²⁴. Pers kelimesinin çıkış noktası Akhamenid hanedanlığının merkezi olan, günümüz İran'ındaki Fars (Parsua) eyaletidir. Tarihsel olarak Perslerle ilk karşılaşan "Batı"lı milletin Yunanlar (İyon Yunanları) olduğu bilinmektedir. Avrupa medeniyetinin atası olarak kabul edilen Yunanlar bu şehre "Persis/Persia" adını verdiklerinden burada yaşayanlara da "Pers/Persli" demişlerdir²⁵. Dolayısıyla Pers kelimesi, İran'ın güneyinde Basra Körfezinin kıyısındaki Parsua veya Fars bölgesi isminin Hellenize olmuş halidir²⁶. Persler ise imparatorlukları için genel bir adlandırmadan ziyade, her bölge için o bölgenin o sıra kullanılan isimlerini kullanmayı tercih etmiştir²⁷. O halde memleket olarak Pers-İran veya etnik kimlik olarak Persli-İranlı tabirlerinden hangisini kullanmak daha uygundur? Pers tabiri, tarihi ve kültürel çerçeveden bakıldığında -Perslerin kontrolünde olan Mısır gibi Pers olmayan milletleri düşünecek olursak- İran tanımlamasından daha geniş bir coğrafi alanı kapsamaktadır²⁸. Zira tarihi ve kültürel olarak bakıldığında Perslerin modern Afganistan ve Tacikistan bölgeleriyle Hindistan'ın kuzeyi, Özbekistan, Türkmenistan, Kafkaslar ve Anadolu'yu da etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu bu coğrafya "*Persianate*" (Pers

²⁴ İslam öncesinde İran coğrafyasında dört önemli hanedanlık egemen olmuştur. Bunlar sırasıyla Medler, Akhamenidler, Eşkenazlar/Arsaklılar (Parthlar) ve Sasanilerdir. Akhamenidler ve Parthlar arasında ise Büyük İskender'in generallerinden Selevkos tarafından kurulmuş Selevkos hanedanlığının hüküm sürdüğü bir dönem vardır.

²⁵ Katouzian, 2009, s. 1-2.

²⁶ Ball, 2015, s. 40.

²⁷ Garthwaite, 2011, s. 2.

²⁸ Katouzian, 2009, s. 3.

dili, kültürü, edebiyatı ve sanatının etkisi altında olan yerler) dünyası olarak tanımlanmaktadır²⁹.

Bunula birlikte İran adının kökeninin “*Aryan/Eryan*” (Arî) sözcüğünden türediği düşünülmektedir³⁰. Bu kelime Eski Fars dilinde “soylu”, “özgür” anlamlarına gelmektedir ve bu da Avesta’daki “Aryanam” kelimesinden kaynaklanmaktadır. Kelime daha sonra “Eran/Eirean” ve “İran” haline gelmiştir³¹. İran adının, 6. yüzyılda Sasaniler döneminde kaleme alınmış olan (fakat geleneği çok daha eskilere dayanan) Zerdüşterin kutsal kitabı Avesta’daki İranviç adı ile bağlantılı olduğu ve ilk defa burada anıldığı da ileri sürülmektedir³². Fakat Rehimoğlu, İran’da birçok üniversitede Avesta Pehlevicesi üzerine ders veren Prof. Dr. Hüseyin Düzgün’e atıf yaparak İranviç kelimesinin uydurma olduğunu ve Avesta’da böyle bir ad olmadığını söylemektedir³³. Ardından 10. yüzyılın sonları 11. yüzyılın başlarına ait olan Firdevsî’nin Şahnâmesinde geçen İran isminin ise folklorik-mitolojik bir kavram olduğu, zira burada geçen İran ve Turan adlarının somut olmadığını, sınırlarının çizilmediğini, Kaşgarlı Mahmut’un Divanü Lügati’t-Türk adlı eserine eklenen haritada dahi İran yerine Fars adının geçtiğini ifade etmektedir³⁴. Ancak Sasaniler döneminde imparatorluğun merkezine Eran-shahr (İran ülkesi) veya İranzemin (İran toprakları) dendiğini bilmekteyiz³⁵. Sasanilerin kullanmış olduğu bu terim, Sasani dönemini takiben ve günümüzde kullanılan İran kelimesinin dayanağını oluşturmaktadır³⁶. Fakat burada İran kelimesi bir devleti değil, coğrafi bir bölgeyi belirtmek için kullanılmıştır. Zira devlet adı olarak İran’ın kullanımı 20. yüzyıla tarihlenmektedir. 1813 Gülistan anlaşmasında dahi Rusça metinde Persidskoe qosudarstvo (Persiya Devleti), Farsça metindeyse Doulet-i Şahenşahi (Şahlık Devleti) şeklinde geçmektedir. 20. yüzyılın başlarına kadar bu coğrafyada hüküm sürenler devlet adı yerine Akhamenid, Sasani, Gazneli, Karakoyunlu, Safevi, gibi şahıs, hanedan, halk adlarını kullanmıştır. Anlaşılan batılılar tarafından Persia isimleriyle anılan bu devletler,

²⁹ Katouzian, 2009, s. 9.

³⁰ Ritter, 2011, s. 24. Herodotus (VII.61) eski Yunanların Perslere *Kephen*, Perslerin ve komşularının ise *Artae* dediğini söylemektedir. Ona göre Yunan mitolojisinde Danae ve Zeus’un oğlu Perseus, Kepheus’un kızı Andromeda ile evlenmesi sonucu doğan çocuklarına Perses ismini vermiş, Persler de yeni adlarını bu oğuldan almıştır.

³¹ Farrokh, 2007, s. 17.

³² Blaga, 1997, s. 69; Yıldırım, 2012, s. 21; Yıldırım, 2012a, s. 83; Avesta’nın toplanmasına Parth kralı I. Vologases (MÖ. yaklaşık 80-51) döneminde başlanmış ve Sasani kralı Hüsrev I. Anuşirvan (MS. 531-579) döneminde ortaya çıkarılmıştır, Darmesteter, 2012, s. 20.

³³ Rehimoğlu, 2001, s. 344. Yazar burada Hüseyin Düzgün’ün *Der Bare-ye Zebanhayi Irani* adlı eserinden alıntılarını yapmıştır.

³⁴ Rehimoğlu, 2001, s. 344-345. Divanü Lügati’t-Türk’teki harita için bkz. Akalın, 2008, s. 88-89.

³⁵ Ball, 2015, s. 40; Garthwaite, 2011, s. 2.

³⁶ Garthwaite, 2011, s. 2.

yerli halk tarafından şimdiki gibi İran adıyla değil, hakim güç olan hanedanların adı ile anılmıştır. Pehlevi devleti zamanında, Pan-İranizm anlayışıyla etraftaki etnik grupların ve milletlerin hepsinin Ari ırkından olduğu ileri sürülerek merkezîyetçi bir devlet ve ortak milli bilince sahip “İran” milleti yaratmak için 21 Mart 1935’te Rıza Şah tarafından İran adı resmileştirilmiş ve böylece İran=Fars anlayışı yaygınlaştırılmıştır³⁷. Pers/Persia terimi 1979’dan sonra İslam Cumhuriyetinin kurulmasıyla yurt dışına gidenler tarafından yeniden canlandırılmıştır. İran’ın devrim, terörizm, köktendincilik gibi terimlerle özdeşleştirilmesinde yarattığı utanma duygusundan sakınma çabaları da bunda etkili olmuştur. Nitekim Pers imparatorluğuna atfen Pers teriminin kullanılması, ihtişamın, kültürün ve gücün bir simgesi hissi yaratmaktaydı³⁸. Buradan yola çıkarak, çalışmamızda genel itibarıyla Pers/Persli tabirinin kullanılacağını belirtmeliyiz.

Aşağıda ana hatlarıyla, çok kısa bir Pers siyasi tarihi sunacağız. Bunu yapmamızın amacı, okuyucunun olay örgüsünü zihninde canlandırması ve kronolojik olarak olayları takip edebilmesidir. Ayrıca Pers imparatorluğunun yayıldığı uçsuz bucaksız sınırlar da hissettirilmeye çalışılmıştır.

II. Kyros’un oğlu ve halefi Kambyses, Perslere bağlı asi eyaletlerden biri olacak olan Mısır’ın Sais (Σάις, Sa- El-hagar) krallığını ele geçirmiştir. Fakat Etiyopya seferinde başarısız olmuş, krallığına dönerken Suriye’de hayatını kaybetmiş, bu durumu birçok isyan ve kargaşa takip etmiş, sonunda Akhamenid hanedanlığının soyundan geldiğini iddia eden I. Darius sağlam bir şekilde tahta çıkarak imparatorluğu düzenlemek için harekete geçmiştir. Bir gaspçıyı (Gaumata / Bardiya / Smerdis) devirerek idareyi ele aldığını ileri süren I. Darius bir yıl boyunca on dokuz savaşa girmiş, dokuz asi kralı esir etmiştir. Kral kendi döneminde olan bütün olayları Behistun kitabesinde açık bir dille anlatmıştır. Kendisine karşı isyan eden Saka gruplarına (özellikle Tigrakhauda) karşı savaştıktan sonra doğuya sefere çıkarak imparatorluk sınırlarına kuzeybatı Hindistan topraklarını dahil etmiştir. Batı’da Avrupa İskitlerine karşı MÖ. 512’lerde başarısız bir sefere çıksa da generalleri Trakya ve Makedonya’nın çoğu kesimini fethetmiştir. İmparatorluğun bu şekilde ilerlemesi MÖ. 500/499’da Atina ve Eretria’nın desteklediği İyon isyanı ile sekteye uğramıştır. Bu ayaklanma sırasında İyonya, Karia ve Kıbrıs kaybedilmiş, Sardes kaybedilmese de yakılıp yıkılmıştır. Fakat Darius bu gürültülü ortamı sükûnete kavuşturmayı başarmıştır. Atina ve Eretria’dan

³⁷ Rehimoğlu, 2001, s. 345, 348.

³⁸ Garthwaite, 2011, s. 1.

intikam almak için MÖ. 490'da Ege Adalarını ele geçirerek, gemilerle amfibi harekâta girişmiştir. Pers komutanı Datis, Eretria'ya taarruz ederek ele geçirmiş, şehrin tapınaklarını tahrip etmiş, yerleşimcileri sürgüne göndermiştir. Atina'ya hareket eden Datis, Maraton ovasına inmesine rağmen Atina hoplitlerinin beklenmedik saldırısında mağlup olmuştur. Bu durum o zaman küçük bir geri çekilme sanılmıştır. Fakat önemi sonradan anlaşılacak olan bu muharebeyle Yunanlar büyük Pers savaşlarının ilk galibiyetini tatmıştır. Dairus açık bir şekilde Maraton mağlubiyetinin intikamını almak istemişti. Fakat Mısır'da çıkan bir isyan nedeniyle bunu ertelemek zorunda kalmış, Yunanistan'a sefer yapamadan MÖ. 486'da ölmüştür. I. Darius'un halefi ve oğlu olan Kserkses, Babil isyanlarını bastırmıştır. Devasa bir ordu hazırlayarak MÖ. 480'in baharında meşhur Pers-Yunan savaşlarını başlatmış ve başarısız olacağı Yunanistan'ı egemenlik altına alma hareketine girişmiştir. MÖ. 449'da Kserkses'in halefi I. Artakserkses döneminde Kallias Barışı yapılarak Yunanlarla sükûnet sağlamıştır. I. Artakserkses MÖ. 424'de ölmüş, oğlu II. Kserkses evlilik dışı olan kardeşi Sogdianos tarafından katledilmişti. Sogdianos ise I. Artakserkses'in bir başka evlilik dışı oğlu olan II. Darius tarafından devrilmiştir. Bundan sonra Med bölgesinde, Hazar denizi kıyısındaki Kadusia'da ve Mısır'da mütemadiyen isyanlar çıkmıştı. Muhtemelen bu dönemde Pers yönetim gücü merkezden uzaklaştıkça zayıflamaya başlamıştır. MÖ. 412'de Perslerin, Peleponessos Savaşları sırasında Yunanların iç işlerine müdahil olduğu görülecektir. MÖ. 408 civarında, II. Darius'un oğlu Genç Kyros Yunanlarla ilişkileri ilerletmişti. Ağabeyi II. Artakserkses'i tahttan indirebilmek için bu ilişkilerini kullanarak Yunanlardan paralı askerler toplamıştı. Ancak MÖ. 401'de Babil'deki Kunaksa'da ağabeyine karşı yaptığı mücadelede mağlup olmuş ve oracıkta ölmüştür. Bundan sonraki dönemde Sparta'nın Perslerle arasının açılması ve diğer Yunanların baskılarına dayanamaması sonucu MÖ. 386'da Perslerle Yunanlar arasında *Kral Barışı* adı altında bir anlaşma yapılmıştır. Neticede Küçük Asya'daki Yunan şehir devletleri eski haliyle Perslere bağlı kalmıştır. Bunu takip eden yıllarda Mısır'ı yeniden fethetme çabalarını ve Küçük Asya'da isyan eden satrapların kontrolünün sağlanması girişimlerini görmekteyiz. Bundan başka Karia'da, Armenia'da ve başka yerlerde kalıtsal olarak devam eden sadık yerel satraplıklar oluşturulmuştur. MÖ. 358'de tahta

çıkan III. Artakserkses, sonunda Anadolu'da huzuru sağlamış, MÖ. 343'de de Mısır yeniden fethedilmiştir³⁹.

MÖ. 336'da III. Darius Pers tahtına, Büyük İskender de babası II. Philipos'un yerine Makedon krallığına çıkmıştı. Büyük İskender, zayıf bir ekonomi, Perslere nazaran oldukça küçük bir ordu ile Asya'yı istilaya başlamıştı. İskender Granikus'ta (MÖ. 334) yerel satrapları mağlup ederek Küçük Asya'da yoluna devam etmiştir. III. Darius büyük bir ordu toplayarak Kuzey Suriye'de İskender ile karşılaşmış ancak İssus'taki savaşta (MÖ. 333) mağlup olmuştur. Büyük İskender, Suriye ve Mısır'ı tam olarak kendine bağlamaya çalıştığı sırada III. Darius, İssus'ta savaşmayan, imparatorluğun doğu uçlarından topladığı yeni askerlerle yeniden muazzam bir ordu toplayarak Gaugamela'da (MÖ. 331) İskender'le karşılaşmış fakat yine mağlup olarak imparatorluğunun doğu yakasına kaçmış, bu sırada Doğu İran'da direnişi sürdürmeye çalışacak olan Baktria satrapı Bessos tarafından öldürülmüştür. Bessos bu amacını gerçekleştirememiş ve bütün imparatorluk Makedon kontrolüne girmiştir⁴⁰.

³⁹ Head, 1992, s. 4, 6. Ayrıca bkz. Khurt, 1997, s. 667-675; Garthwaite, 2011, s. 21-37. III. Artakserkses dönemi iç karışıkları hakkında bkz. Miltenberg, 1999, s. 201-227.

⁴⁰ Head, 1992, s. 7.

KAYNAKLAR

1. ANTİK KAYNAKLAR

Pers askeri tarihi hakkında bilgi veren birçok antik vesika bulunmaktadır. Ancak bunlar içeriği itibariyle karışık ve bir o kadar da çelişkilidir. Pers kraliyet yazıtları bazı konularda yardımcı olsa da bunlar sınırlı bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle bağlantı kurabilmek adına ikincil kaynaklara bağlı kalmaktayız. İkincil kaynaklar da genellikle antik Yunan kökenlidir. Dolayısıyla bu eserlerin birçoğu “Yunan olma” bilinciyle yazılmıştır. Özellikle Herodotus’ta bu durumu net bir şekilde görebiliriz.

Pers askeri tarihi ile ilgili bilgi veren yazılı kaynakların haricinde Pers ve Yunan kökenli arkeolojik kalıntılar, yazılı metinlerin doğrulanması veya eksikliklerinin tamamlanması bakımından önemlidir. Ayrıca bunların görsel açıdan çalışmamızı zenginleştireceği de kesindir. Bu doğrultuda antik kaynaklarımızı, *Pers Yazıtları*, *Yunan Yazılı Kaynakları*, *Arkeolojik Kalıntılar* ve *Diğer Kaynaklar* başlıkları altında analiz edeceğiz.

A. Pers Yazıtları

Çalışmamızda dikkate aldığımız Pers kökenli antik kaynakların temelini Pers yazıtları oluşturmaktadır. Bunlar yazıldıkları dönemin siyasal, sosyal ve askeri meselelerinden bahsetmektedir. Bir nevi tarih yazıcılığına işaret eden ve Eski Farsça⁴¹ olan bu eserler altın, gümüş, demir levha gibi madenlerin yanı sıra mezarlara, taşlara, mühürlere ve kaplara işlenmiş halde bulunmaktadır.

Büyük Pers krallarından I. Darius, Kserkses ve Artakserkses’e ait olduğu anlaşılan yazıtlar Pers tarihi araştırmaları için bakılması gereken önemli vesikalardır. Özellikle Darius’un yazıtları Pers askeri tarihi çalışmalarına önemli katkı sağlamaktadır. Yazıt üç farklı dil ve iki farklı yazı ile kaydedilmiştir. Bilhassa yapılan savaşlar ve egemenlik altına alınan halklarla ilgili olan metinler son derece önemlidir. Yazıtlardan en kıymetlisi I. Darius tarafından, Babil-Ekbatana arasında, bugünkü Kirmanşah yakınlarındaki Behistun tepesine kazdırılmış *Behistun* (Bagastana, Bisitun) Yazıtı ve rölyefidir. Yapımına MÖ. 521/20 yılında başlandığı MÖ. 519 yılında büyük oranda tamamlandığı düşünülmektedir. I. Darius dönemi icraatları hakkında bilgi

⁴¹ M.Ö. I. binlerden Perslerin yıkılışına kadar (MÖ. 331) olan dönem Eski İran dilleri dönemi olarak adlandırılmaktadır. Yıldırım, 2012, s. 37. Doğu İran’da konuşulan ve Avesta’nın dili olan Zend dilidir (Bakteryan Dili). Bu dil Sanskritçe ile benzerdir. Atalay, 2014, s. 15.

vermektedir⁴². Henry Rawlison tarafından çözülen yazıt “The Persian Cuneiform Inscription at Behistun, Decyphered and Translated”, *Journal of the Royal Asiatic Society* (1848) isimli makalede yayınlanmıştır. Diğer neşriyatlar için, Bearbeitet von F.H. Weissbach, *Die Keilinschriften der Achämeniden*, Leipzig (1911), A.T. Olmstead, “Darius and His Behistun Inscription”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 55, No. 4, (1938), George G. Cameron, “The Old Persian Text of the Bisitun Inscription”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 5, No. 2, (1951) adlı eserlere bakılabilir. Bir başka Pers kitabesi olan *Kserkses Yazıtının* da tarihsel yönlerinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Darius ve Kserkses’e ait bütün yazıtların Latinize edilmiş orijinal hali ve İngilizce çevirisi Yunan Dili ve Edebiyatı Profesörü *Herbert Cushing Tolman* tarafından 1908 yılında *Ancient Persian Lexicon and Text* adlı eserde neşredilmiştir. Ayrıca bu eserin sonuna kitabelerdeki kelimeleri içeren Eski Farsça bir sözlük eklenmiştir. Aynı şekilde, R. G. Kent, *Old Persian* adlı eserinde eski Farsça gramer ve sözlüğün yanında eski Pers metinlerini de sunmaktadır.

Kral yazıtlarının haricinde “*Persepolis Metinleri*” son derece önemli bilgiler vermektedir. Özellikle 1933-34 yıllarında Ernst Herzfeld tarafından *Chicago Oriental Institute* adına yapılan kazılarda bulunan *Persepolis Tahkimat Tabletleri* (Persepolis Fortification Tablets) MÖ. 509-494 yılları arasındaki maddi meseleler ile bürokratik yapılanmaya ışık tuttuğu gibi⁴³ kraliyet istihkak ürünlerini, depoları, istasyonları, bunların dağıtım mekanizmasını ve bunlarla bağlantılı olarak imparatorlukta geniş yol ağını göstermektedir. Bütün bu unsurların askeri seferler için önemi göz önüne alınırsa Persepolis metinlerinin Pers askeri tarihine ışık tutacağı aşikârdır. Bu tabletler Richard T. Hallock, *Persepolis Fortification Tablets*, The University of Chicago Oriental Institute Publications, Vol. XCII, Chicago (1969); G. G. Cameron, *Persepolis Treasury Tablets*, *Oriental Institute Publications*, Vol. LXV, (1948); G.G. Cameron, *Journal of Near Eastern Studies* XVII, (1958), *Journal of Near Eastern Studies* XXIV, (1965) eserlerinde neşredilmiştir.

B. Yunan Yazılı Kaynakları

Pers hâkimiyeti döneminde Yunan tarih yazımının başlı başına “kendine has” olduğunu söylemek zordur. Bu noktada Pers tarih yazımının Yunan tarih yazımı

⁴² Olmstead, 1948, s. 392; Garrison, 2013, s. 575.

⁴³ Vollmers, 2009, s. 95.

üzerindeki etkisi tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunanların en baştan itibaren Perslerle ilgilendiği ve bu dönem antik Yunan yazarlarının Pers geleneğini tanımış olmaları yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim “coğrafi keşifler” niteliğinde bir eser kaleme alan Kariandalı Skylaks’ın Pers kralı I. Darius’un emriyle İran coğrafyasında seyahat ettiği ve topladığı bilgileri krala sunduğu, Miletoslu Hekataeus’un eserlerini Pers hâkimiyeti altında yazdığı, Herodotus’un Halikarnassos’ta bir Pers uyruğu olarak yaşadığı bilinmektedir. Buradan hareketle entelektüel Yunanların Persler hakkında dikkate değer bilgilere sahip olduğunu ifade edebiliriz. Momigliano’ya göre bu durum doğuya has unsurlar içerse de Pers etkisinden ziyade ortak kültürel zemine bağlıdır. Nitekim Yunanlar doğu kökenli kronik yazmanın ötesinde siyasi bir topluluğun tarihini, yani tek ve büyük bir tarihi vakayı anlatmışlardır⁴⁴.

MÖ. 525’lerde Eleusis’te soylu bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen *Aeschylus*, Pers-Yunan savaşlarını (Salamis muharebesi) bizzat yaşamış biridir. Ünlü eseri “*Persler*” adlı oyunu Herodotus’un tarihinden önce halka sunulmuştur. Oyunda genç kral Kserkses’in Yunanistan seferine gidişi ve Salamis’te aldığı mağlubiyet temel konu olarak işlenmektedir. Burada Pers ordu teşkilatı ya da savaş taktik-teknikleri hakkında yeterli bilgi bulunmamasına rağmen pasaj aralarında geçen diyalog ayrıntılarında dolaylı yoldan bilgi edinmek mümkündür.

Hiç şüphesiz Pers tarihi hakkında malumat veren en önemli kaynak *Herodotus*’un “*Tarih*”idir. Herodotus, MÖ. 5. yüzyılda yaşamış ve Yunanlarla Persler arasında vuku bulan mücadelenin, yaşananların unutulmaması için bu eseri yazdığını söylemektedir. Eserinde temel olarak MÖ. 480/79’daki Kserkses’in Yunan seferlerine ve Mardonios’un Plataea seferine yoğunlaşmıştır. Pers savaşları dönemiyle çağdaş yaşamış olması onu, Diodoros ve İskender tarihçileri gibi yazarlardan daha önemli kılmaktadır. Onun eseri Perslerin askeri gücü, teknik ve taktikleri, takip edilen askeri güzergâhları, askerlerin donanımı ve teçhizatları hakkında verdiği bilgiler nedeniyle çalışmamızın temel referanslarından biri olmuştur. Ancak Herodotus’a ihtiyatlı bir şekilde yaklaşılmalıdır. Zira o, anlatmış olduğu savaşları bizzat görmemiştir. Birçok metinde Pers muhalifliği dikkat çekmektedir. Ayrıca Perslerden bahsederken abartılı bir üslup kullanmaktadır. Herodotus kişisel olarak savaş tecrübesine sahip değildir. Pers veya Yunan komutanlarıyla iletişime geçip geçmediği ya da anlattığı yerlerin bazılarında

⁴⁴ Momigliano, 2011, s. 21-22, 27-28.

gidip gitmediği hakkında tartışmalar mevcuttur. Bu iki faktör yani tecrübesizlik ve bilgi kaynağı eksikliği Herodotus Tarihi'nin eksik yanları olarak görülebilir. Herodotus, Perslerin devasa bir kuvvetle geldiğini bildirmesine rağmen askeri bilgiden çok uzaktır. Bu nedenle eserinde abartılı miktarda fazla askerden bahsetmiştir. Yunanların galibiyetini abartmak için de böyle bir tekniğe başvuran Herodotus'a göre (VIII.186) Pers ordusunun toplam sayısı 5.283.220 kişidir⁴⁵. Herodotus'tan sonraki askeri tarihçilere baktığımızda, özellikle Arrianus ve Thukydides'in, strateji, taktik bilgisi ve tecrübelerinin Herodotus'a göre daha iyi olduğunu söyleyebiliriz⁴⁶.

Bir diğer önemli Yunan müellifi Ksenophon *Hellenika* (Hellen Tarihi), *Anabasis* (On Binlerin Dönüşü) ve *Kyrou Paideia* (Kyros'un Eğitimi) adlı eserlerinde Perslere yer vermiştir. Bunlardan *Hellenika*, çalışma alanımızla ilgili yeterli malumat vermemektedir. Fakat ağabeyi II. Artakserkses'e karşı iktidar mücadelesine girişen Genç Kyros'un MÖ. 401'deki mücadelesini anlatan *Anabasis* adlı eseri pek çok yönden çalışmamıza ışık tutacak niteliktedir. II. Kyros'un hayatını anlattığı tarihi biyografi niteliğinde olan *Kyrou Paideia* eserindeyse, Akhamenid askeriyesi hakkında önemli bilgiler sunulmaktadır. Yedi kitaptan oluşan eserin özellikle son kitabında Pers askeri kurumunun geleneklerinden nasıl uzaklaştığı ve yozlaştığı anlatılmaktadır. Bu çalışmaların haricinde Atinalıların sosyal hayatını anlattığı *Ekonomikus* adlı eserinde de birkaç pasaj önemlidir.

Büyük İskender tarihçilerinden⁴⁷, MS. 1. yüzyılda Nikomedia'da (İzmit) doğan *Flavius Arrianus*'un yedi kitaptan oluşan ve büyük oranda günümüze tam olarak gelebilen *Aleksandrou Anabasis* (İskender'in Seferi) adlı yapıtı, yazarın hayranlık beslediği Büyük İskender'in Pers seferlerini ve dolayısıyla geç dönem Pers askeriyesini yansıtmaktadır. Romalı bir yazar olan *Quintus Curtius Rufus*'un *Historiarum Alexandri*

⁴⁵ Herodotus, Pers savaşlarında mücadele eden birçok Yunan liderin hayatta olmadığı bir zamanda araştırmasını yapmıştı. Ayrıca yüksek Pers komutanlarıyla da iletişime geçememişti. Nitekim onun kaynakları sokaktaki insanlar ve savaşlarda mücadele eden emekli askerlerdir. Muhtemelen Salamis ve Maraton'da savaşan Aeskhylyus da bu emekli askerlerden biridir, Raaflaub, 2011, s. 20.

⁴⁶ Herodotus'un askeri taktik ve strateji bilgisinin eksikliği konusundan bkz. Ferril, 1966, s. 102-115.

⁴⁷ İskender dönemi hakkında bilgi veren ve sayı itibarıyla az olan eserler dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Günümüze ulaşan kaynaklardan Diodoros, Curtius, Plutarkhus ve Arrianus'un eserleri başlıca kaynaklardır. Polybius'un "Tarihler"ini ve P. Trogus'un çalışmasını da bunlara kısmen dahil edebiliriz. Ancak bütün bu eserlerin İskender'in ölümünden yüzlerce yıl sonra kaleme alındığı unutulmamalıdır. Hatta en önemlisi olan Arrianus'un eseri dahi İskender'den yaklaşık 450 yıl sonraya tarihlenmektedir. Arrianus'un, İskender'in generallerinden Ptolemaios'tan esinlendiği de tartışma konusudur. Yani İskender ile ilgili doğrudan hiçbir kaynak yoktur. W. Ball, İskender ile ilgili doğrudan kaynak olan yirmiden fazla eserin kaybolduğuna dikkat çekmektedir. Buradan hareket eden yazar bu duruma farklı bir açıdan bakmaktadır. İskenderiye Kütüphanesinin yakılmasını, Büyük İskender'in batılı bakış açısıyla övülmesi ve abartılması için "delillerin karartılması" olarak görmektedir, tartışmalar için bkz. Ball, 2015, s. 132-135.

Magni (Büyük İskender Tarihi) adını verdiği çalışması da aynı şekilde bilgiler sunmaktadır. Romalı biyografi yazarı *Cornelius Nepos*'un *De Viris Illistribus* (Ünlü Kişiler Hakkında) isimli eserinde kaleme aldığı dönemin ünlü ve zeki komutanları hakkında sunduğu hal tercümeleleri -özellikle *Datames*- de Pers askeri yapısı hakkında bilgi sağlamaktadır⁴⁸. Sicilyalı *Diodoros*'un çeşitli kaynaklar kullanarak genel bir tarih kitabı olarak miras bıraktığı *Bibliotheka Historia* (Tarih Kitaplığı) adlı eseri Pers savaşları, Yunanlarla olan mücadeleler ve Büyük İskender savaşlarına değinmesi açısından önemlidir. Roma ve Yunan tarihinden önemli şahsiyetlerin hal tercümelelerini sunan *Plutarkhus*'un *Artaxerxes* (Artakserkses) adlı çalışması uzun yıllar hükümler olan II. Artakserkses'in yaşadığı dönemde Pers iktidarı, kralın icraatları, meydana gelen siyasi, askeri meseleler hakkında bilgiler sunar. *Büyük İskender ve Caesar*'ın (Sezar) biyografilerini anlattığı çalışmasında ise İskender'in Pers seferleri ile ilgili verdiği malumatlardan Pers askeriyesi hakkında birşeyler öğrenmek mümkündür. *Strabon*'un on yedi kitaptan oluşan *Geographike* (Coğrafya) adlı eseri son derece önemli bir kaynaktır. Asya hakkında, dolayısıyla Persler ve onların hakimiyeti altında bulunan diğer Aryan ya da Aryan olmayan memleketlerle ilgili önemli bilgiler içeren eserin XV. ve XVI. kitapları bu bakımdan önemlidir. Ayrıca XII-XIV. kitapları eski Anadolu tarihine ışık tutması sebebiyle gerekli yerlerde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Perslerin merkezinde Perslerle içiçe yaşamış ve kral II. Artakserkses'in saray doktoru olarak çalışmış *Knidoslu Ktesias*'ın *Persica*'sı da faydalı bilgiler vermektedir. Fakat bu eserin IX. yüzyıl Bizans başpiskoposu Photius tarafından sadeleştirilerek günümüze geldiği gözden kaçırılmamalıdır.

Bunların haricinde Yunanistan'ın önemli retorik ustalarından ve kendisinden sonra gelen bazı söylevcileri etkileyecek olan *İsokrates*'in (MÖ. 436-338) söylevlerinde ve *Athenaeus*'un satır aralarında konumuza fayda sağlayacak bilgiler bulmak mümkündür.

C. Arkeolojik Kalıntılar

Eski Mezopotamya'nın kadim medeniyetlerinden Babil ve Assur ile Mısır ve Yunan sanatlarını kendi potasında eriterek kaynaştıran Pers sanatı kendine özgü bir tarz

⁴⁸ Bu başlık altına Roma yazılı kaynaklarını da dahil etmeliyiz. Görüldüğü üzere Romalı yazarların eserleri de Pers askeri tarihine ışık tutmaktadır.

yaratmıştır⁴⁹. Farsua olarak adlandırılan ve efsanevi kralları Cemşid'e atıfta bulunarak Taht-ı Cemşid adıyla onurlandırılan *Persepolis'teki duvar kabartmaları* ve motifleriyle -bilhassa *Apadana (kabul salonu) merdivenleri-*, Pers işi mühürler, metal eşyalar ve lahitler bu tarzın en güzel örneklerini sergilemektedir. *Persepolis'teki haraç veren halkları* betimleyen rölyefler de bu halkların savaş zamanında Pers ordusuna kendi birlikleriyle katılmaları ve ordunun önemli bir parçası olmaları hasebiyle incelenmesi gerekmektedir. Persepolis rölyeflerinin dışında *Susa'daki sırlı tuğla* döşemeleri üzerine resmedilmiş muhafız asker betimlemeleri son derece önemlidir. Aynı şekilde Behistun rölyefi de buraya dahil edilebilir. Bahsettiğimiz Akhamenid kraliyet ikonografisinde askerlerin giyim kuşamları, başlıklarını, kullandıkları silahları, avladıkları hayvanları, saç stillerini ve hatta bitki motiflerini dahi görmek mümkündür. Akhamenid sanatının kıymetli parçaları olan ve bazılarının Pers askerlerinin tasviri açısından önemli görsel malzeme sunduğu *Oksus Hazineleri* de incelenmeye değerdir. MÖ. 5. yüzyıla ait olan bu eserlerden atlar tarafından çekilen bir araba ve üzerinde Med kıyafeti giymiş bir askerin bulunduğu parça ile altın bir kılıç üzerine işlenmiş av sahnesi dikkat çekicidir.

Pers egemenliği döneminde Anadolu'da oluşan Greko-Pers ya da Anadolu-Pers üslubu olarak adlandırılan lahitler, mezar stelleri, mezar anıt kabartmaları üzerine işlenen figürler ve heykeller çalışmamıza yardımcı olan önemli maddi kalıntılardır⁵⁰. Bu eserler Batı Anadolu'da yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Lydia, Lykia, Karia ve Daskyleion satraplık bölgelerinde bulunan eserlerdeki av ve savaş sahneleri Pers askerlerinin, elbiselerinin ve silahlarının betimlenmesi açısından fayda sağlamaktadır. Anadolu'daki bu eserlerin haricinde İskender Mozaïği ile "sözde" İskender Lahti de son derece kıymetlidir. Bu doğrultuda çalışmamıza yardımcı olan söz konusu eserleri analiz edecek olursak:

1998 yılında Çanakkale'nin Çan ilçesinin Altıkulaç köyünde bulunan ve *Çan (Altıkulaç) Lahti* olarak adlandırılan eserin dar ve uzun yüzeylerinde bulunan kabartmalar Greko-Pers üslubuyla yapılmıştır. M.Ö. 5. yüzyıla tarihlendirilen lahdin uzun yüzünde Perslerin önem verdiği av sahnesi yer alırken, dar yüzünde mezarın sahibi

⁴⁹ Diğerlerine nazaran özellikle Assur sanatının Pers sanatına etkisi çok daha fazladır. Mesela MÖ. 8. yüzyıla tarihlenen Til Barsip'teki (Tell Ahmar, Suriye) III. Tiglatpilaser'in huzura kabul sahnesinin, Persepolis hazine binasındaki Kserkses'in huzura kabul sahnesine; savaşa gidiş ve katliam sahnelerinin ise Tatarlı'daki sahnelere benzerliği dikkat çekmektedir. Dielji, 2007, s. 30. Till Barsip için bkz. Sevin, 2014, s. 103. Akhamenid ikonografisinde karşılaştığımız kanatlı figürlerde de Assur tesirini görmek mümkündür. Garrison, 2013, s. 570.

⁵⁰ Greko-Pers sanatında ekphora, ziyafet, av ve savaş sahneleri sergilenmiştir. Bu tarz betimlemeleri Anadolu'da Pers hakimiyetinden önceki dönemde de görmemiz mümkündür. Pers fethinden sonra özellikle yönetici kadro, savaş sanatına verilen önemin bir göstergesi olarak bu tarz sahnelere dikkat çekmiştir. Polat, 2012, s. 80.

olduğu düşünölen Pers yöneticisinin Traklarla ya da Yunanlarla yaptığı mücadele resmedilmiştir. Pers geleneksel savaş temasını yansıtması nedeniyle önemli olan lahit Çanakkale müzesinde sergilenmektedir (Resim 1)⁵¹.

1938 yılında C. Fellows tarafından Ksanthos'ta bulunan ve çeşitli yollarla Londra'ya götürölen, MÖ. 4. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilen ve Ksanthoslu komutanın adına ithafen "*Payava Lahdi*" olarak adlandırılan eser üzerindeki savaş motifleri ile diğer Pers figürleri önemli görsel malzeme sunmaktadır (Resim 2). Lahitin doğu yüzünde betimlenen savaş sahnesindeki mücadele, süvariler ve piyadeler arasında geçmektedir. Burada soldan gelen süvarilerle, sağdan gelen yaya askerlerin çarpışması tasvir edilmiştir. Süvarilerden birisi, arkadan gelmekte olan üçünden daha büyük betimlenmiştir. Başında miğferi, pelerini, kısa tuniği ve onun üstüne giydiği zırhı bulunmaktadır. Bu açıdan Yalnızdam steliyle benzerdir. Bacaklarını koruyan bir parameridia da giymiştir⁵². Lahitte ayrıca tıpkı Nereidler anıtında göröleceği üzere bir kabul sahnesi tasvir edilmiştir⁵³.

MÖ. 4. yüzyılın ortalarına doğu Lykia kralı olarak bilinen *Perikles*'in Limyra'daki *anıt mezarında* görölen atlı geçiş sahnesi dikkat çekicidir. Ana figür olan at üzerindeki kişi Pers kralı III. Artakserkses olarak tanımlanmaktadır. Hükümdarın arkasından gelenler sivil ve askeri görevlilerdir. Bunlar atlı ve yaya olarak tasvir edilmiştir. Atlılar yerel başlık ve elbiseleriyle betimlenmiştir (Resim 18)⁵⁴. Merkezdeki iki figür özellikle Akhamenid döneminde moda olan kandys giymiştir. Binicilerin çoğu başlık takmıştır. Frizdeki atlar koç başlı Nesea atına benzemektedir. Biniciler ise askeri ekipman taşımamaktadır. Bu durum, silahların binicilerin hizmetlileri tarafından taşınmasıyla açıklanmaktadır⁵⁵.

⁵¹ Lahitte savaş ve av sahneleri dikkat çekmektedir. Savaş sahnesinde, yerde yatan Yunan giyimli rakibine karşı koşan bir Pers süvarisi tasvir edilmiştir. Koçbaşı bir at üzerindeki süvari, sağ eliyle tuttuğu mızrağı düşmanına saplamak üzeredir. Sol eliyle dizginleri tutmaktadır. Üzerinde boynunu ve göğsünü koruyan zırh, başında tiara vardır. Belinde bir kısa kılıç (akinakes) bulunmaktadır. Elbise olarak uzun kollu bir tunik, deri pantolon (anaksyrides) ve kandys giymiştir. Geyik ve yabandomuzu avı sahnesinde ise pelerinli veya kandys giymiş bir süvari, mızrak ve akinakes ile silahlanmıştır. Bir Pers geleneği olarak atın kuyruğu düğümlenmiştir. Polat, 2012, s. 82; Tombul, 2012, s. 124.

⁵² Konaç, 2007, s. 20.

⁵³ Kabul sahneleri açık alanda yapılan bir savaş ya da şehir kuşatması ile birlikte sunulmuştur. Payava'daki kabul sahnesinde betimlenen kişi, başında tiarası olan ve karşısındaki heyetle konuşan bir Pers satrapıdır (Autophradates). Burada satrapın mahiyetindeki asker ve hizmetliler Pers tarzında donatılmışken, Nereidler anıtındaki satrapın etrafındakilerde Pers giysi ve silahı bulunmamaktadır. Özüdoğru, 2008 s. 107.

⁵⁴ Özüdoğru, 2012, s. 106, 118. ř. Özüdoğru, bu anıtın Perikleyle ait olmadığını iddia etmektedir. Bkz. Özüdoğru, 2008, s. 22.

⁵⁵ şare, 2013, s. 64-65.

Ksanthos Beyi Arbinas'ın mezar anıtı olan ve British Museum'da sergilenen *Nereidler Anıtında* (Resim 3) dört savaş sahnesi ile karşılaşmaktayız. Sahnelerin üçünde Pers süvarileri silah ve teçhizatlarıyla görülmektedir. Büyük podyumda Pers-Yunan mücadelesi anlatılmaktadır. Küçük podyumda ise Likya'nın Persler tarafından alınışı betimlenmiştir⁵⁶.

Antalya müzesinde sergilenen *Yalnızdam Stelinde* Pers elbiseleri içindeki bir süvarinin, düşmanı olan piyadeye karşı olan üstünlüğü anlatılmaktadır. Yerde yatan düşmanına mızrağı ile saldırır pozisyonda resmedilen süvari, tiara, göğüs zırhı, uzun kollu tunik ve pantolon (anaksyrides) giymiştir (Resim 4)⁵⁷.

Karaburun Freskinde mezar odasının kuzey duvarında yer alan betimlemede yer alan Perslerle Yunanlılar arasında geçen savaş sahnesi önemlidir. Burada iki yaya iki de atlı Pers askeri ile Yunanlıları görmekteyiz. Sahnenin merkezinde asil bir Pers süvarisinin mücadelesi betimlenmiştir. Süvarinin üzerinde bir tunik görülmektedir. Silah olarak mızrak kullanmaktadır. Süvari ayrıca bacak koruyucu parameridia kullanmaktadır⁵⁸ (Resim 5, Çizim 5 B).

1887 yılında Sidon'da (Sayda) Osman Hamdi Bey tarafından bulunan Sidon kralı Abdalonymus'a ait olduğu düşünülen ve uzun cephesinde Makedonya-Pers savaşlarından bir sahne (İssus Savaşı) bulunan *İskender Lahti* veya *Abdalonymos Lahti* son derece kıymetlidir. Lahitte savaş ve av sahneleri dikkat çekicidir. Savaş sahnesinde Persler bol dökümlü pantolon, uzun kollu gömlek, kandys, birkaç katlı tunik, tiara ve ayakkabı giymiş vaziyettedir. Pantolonlarının bilek kısımları ayakkabının içine sokulmuş gibidir. Ayrıca yuvarlak ve hilal formlu kalkanları vardır. Silah olarak yay/ok kullanan Pers askerleri betimlenmiştir. Av sahnesinde ise sahnenin ortasında, bir aslanın saldırdığı Pers askeri aslana hücum etmiştir. Burada arkadan gelen yaya bir Perslinin elinde balta ile yardıma gelmesi ilgi çekicidir. Bu sahnede avlanan diğer hayvanlar geyik ve panter(?)'dir (Resim 6).

Aynı şekilde MÖ. 100 yıllarına ait olduğu düşünülen ve muhtemelen Eretrialı Philoxenos'un yaptığı *İskender Mozaiği* (Resim 7), MÖ. 333'deki İssus (veya MÖ. 331'deki Gaugamela?) savaşını betimlemesi nedeniyle önemlidir. İki tarafın karşılıklı savaşını gösteren bu eser üzerinden de askerlerin donanım, teçhizat ve giyim-kuşamları

⁵⁶ Polat, 2012, s. 86; Konaç, 2007, s. 19;

⁵⁷ Bu konudaki tanımlamalar için ayrıca bkz. Konaç, 2007, s. 20.

⁵⁸ Bu konudaki tanımlamalar için ayrıca bkz. Konaç, 2007, s. 19.

üzerine yorumlar yapılabilmektedir. Pers askeriyesi hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz mezarlardan en farklısı ve detaylısı ise Kelainai/Apameia antik kentinin (Afyonkarahisar/Dinar) 30 km. kuzeydoğusundaki *Tatarlı Tümülüsünde* ele geçirilmiştir. MÖ. 5. yüzyıla tarihlenen⁵⁹ elli metre çapında, altı metre yüksekliğindeki tümülüsteki ahşap mezarda karşılaştığımız resimler, askeri tema, savaş, konvoy, efsane ve silah dansı gösterilerini içermektedir (Resim 8). Pers-İskit savaşı ile burada yer alan asker tasvirleri, Pers ordusunun piyade, süvari birlikleri ve teçhizatları ile savaş arabası tasviri açısından önemli bir keşiftir⁶⁰. Pers gücünün bir göstergesi olarak, bu eser son derece ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Burada büyük ordular, savaş arabası, Pers komutanı, askeri bölükler ayrıntılı olarak işlenmiş haldedir. Tatarlı tümülüsünü diğer Batı Anadolu mezarlarında tasvir edilen savaş sahnelerinden ayıran fark burada yatmaktadır. Troas'da bulunan Çan Lahdi, Lykia Yalnızdam steli kabartmaları ve Karaburun freski gibi diğer Batı Anadolu mezarlarında genellikle at üzerinde oturan ve Med elbisesi (kandys/kandus) giymiş bir Persli, elindeki mızrak ile Yunan tipi teçhizatlanmış bir askere karşı zafer kazanmış halde gösterilmektedir. Ancak Tatarlı doğudan gelen bir sanat eseri izlenimi yaratmaktadır⁶¹.

Bütün bu eserlerin yanında savaş sahnelerinin işlendiği, askerlerin elbise ve silahlarıyla tasvir edildiği Pers mühür ve sikkeleri ile Pers savaşlarından sonra Pers askerlerinin açık bir şekilde tasvir edildiği Yunan vazo resimleri de Pers askeri motiflerinin yansıtılması açısından önemli bir yer teşkil etmektedir.

D. Diğer Kaynaklar

Pers menşeli olmayan, Aryanların İran coğrafyasında görülmeye başladığı dönemle çağdaş Assur kökenli yazıtlar, duvar resimleri ve kabartmalar dolaylı yoldan çalışmamıza katkı sağlamaktadır. Pers imparatorluğu çevresinde geliştiği ve bazı konularda serbestlik kazandıkları düşünüldüğünde Yahudi kaynakları da Persler hakkında bilgi vermesi kaçınılmaz olmuştur. Bu doğrultuda Eski Ahit'in bazı bölümlerine bakılabilir. Bundan başka Babil kroniklerinin bazı spesifik olayların tarihini vermesi ve eyaletlerdeki askeri örgütlenmeler hakkında bilgi sunması

⁵⁹ Mezarın ağaçları üzerine yapılan dendrokronolojik araştırmalar ve bunun üzerine yapılan arkeolojik değerlendirmeler neticesinde ağacın MÖ. 470 yıllarına ait olduğu ileri sürülmektedir. Bingöl, 2015, s. 215.

⁶⁰ Sümerer, 2010, s. 185, 123. Tatarlıdaki savaş sahnesinin, I. Darius'un İskitya seferini anlattığı ileri sürülmektedir. Ancak L. Sümerer (2010, s. 143, 145, 171) bunun imkansız olduğunu, İskit seferi sırasında siyasi amaçla yaptırılmış olabileceğini ifade etmektedir. Dönemin önemli bir savaşından ziyade, bilinmeyen ya da kaynaklarda geçmeyen bir savaş sahnesinin resmedilmiş olabileceği de düşünülmektedir. Bingöl, 2015, s. 223.

⁶¹ Sümerer, 2010, s. 141.

bakımından önemlidir. Özellikle *Muraşu arşivi* son derece kıymetlidir. Benzer şekilde bazı *Mısır (Elephantine) papirüsleri* de Pers egemenliği altında Mısır'da konuşlandırılan garnizon birliklerini tarif etmektedir.

2. MODERN ESERLER

Antik yazıtların deşifre edilmesi ve modern arkeolojik çalışmaların başlamasıyla Pers tarihi üzerine yapılan araştırmalar artmış ve Pers tarihi hızla aydınlanma dönemine girmiştir. Bu bağlamda antik kaynaklar ve arkeolojik verilerin mukayesesi ile yapılan modern dönem çalışmaları 19. yüzyılda başlamış, 20. yüzyılda büyük bir ivme kazanmıştır. Bu doğrultuda Pers tarihi ile ilgili pekçok kitap yazılmıştır. Burada bunların hemen hepsini analiz etmek gereksiz olacağından, aşağıda Pers askeriyesi ile ilgili temel olarak bilgi sahibi olunabilecek başucu eserlerinin bir listesini vermeyi uygun gördük.

Duncan Head, The Achaemenid Persian Army (1992): Tamamen Pers askeri örgütlenmesi üzerine kaleme alınan bu eser, en erken dönemden III. Darius'un son zamanlarına kadar Pers ordusunun geçirdiği bütün gelişimleri açıklamaktadır. Bu açıdan çalışmamızda yararlandığımız temel kaynakların başında gelmektedir. Aynı şekilde *N.Sekunda, The Persian Army 560-330 BC (1992)* ve "*Achaemenid Military Terminology*" (1988) adlı çalışmaları doğrudan verdiği detaylı bilgiler bakımından son derece mühimdir.

Pierre Briant, From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire (2002): Perslerin kuruluşundan yıkılışına kadar imparatorluk imajını, yönetimini, sınırlarını, ekonomisini, nüfusunu, isyan ve savaşlarını irdeleyen çalışma, bu konudaki temel eserlerden biri olmayı başarmıştır.

Amelie Kuhrt, The Persian Empire. A Corpus of Sources from the Achaemenid Period (2007): Bu eser Pers tarihi araştırmaları için bir külliyat şeklinde hazırlanmıştır. Son derece zengin olan çalışmada yazarın her konu için okuyucuyu antik kaynaklara yönlendirmesi çalışmanın kıymetini artırmaktadır. Aynı yazarın bir diğer eseri olan, *Eskiçağda Yakın Doğu (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Yayınları (2007)* adlı çalışmanın ikinci cildinde yer alan Persler bölümü genel siyasi tarihi için anılmaya değerdir.

J.M. Cook, The Persian Empire (1983): Eser genel olarak Pers politik ve askeri tarihine odaklanmıştır. Özellikle çalışmanın onuncu ve on birinci bölümleri bu açıdan incelenmesi gerekmektedir.

Josef Wiesehöfer, Antik Pers Tarihi (2003): Eserinin başlangıcında bir Pers tarihi teması çizen yazarın daha sonraki bölümlerde Pers ordu teşkilatlanması, Yunan savaşları ve İskender savaşları sırasında ordunun yapısı hakkında bilgiler vermesi çalışmamız açısından son derece önemlidir.

George Cawkwell, The Greek Wars: The Failure of Persia (2005): Pers-Yunan savaşlarını bir bütün olarak ele alan bu çalışma ana hatları itibariyle son derece önemlidir. Özellikle ekler kısmında verilen “Pers ordusu” ve “Pers donanması” başlıkları altında sunulan yazı, Pers askeri tarih çalışmalarında yol gösterici niteliktedir.

Latife Sümerer ve Alexander Von Kienlin’in editörlüğünde *Yapı Kredi Yayınlarından* çıkan *Tatarlı. Renklerin Dönüşü (2010)*: Pers askeri tarihi için bir keşif niteliğinde olan Tatarlı mezar odası, bu eserle birlikte muazzam bir yorumla kavuşturulmuştur. Özellikle yapılan rekonstrüksiyonlar ve açıklamaların Pers askeri tarihi çalışmalarını görsel açıdan zenginleştireceği kesindir.

Jack Martin Balcer’in, *The Persian Conquest of the Greeks 545-450 BC (1995)* çalışmasının özellikle Perslerin Yunanlarla yaptığı savaşları detaylı bir şekilde ele alması, konumuz bakımından önem arz etmektedir. Çalışmamıza ışık tutabilecek daha onlarca kitap analiz etme imkânımız vardır. Ancak biz burada yalnızca gerekli gördüğümüz temel eserleri sunmaya çalıştık. Nitekim kaynakça kısmında gereken detayı bulmak mümkündür.

Bu eserlerin dışında çalışmamızla ilgili birçok süreli yayın, dergi, makale, ansiklopedi maddesi bulunmaktadır. *Cambridge Ancient History* silsilesinin 4. cildi Pers tarihi araştırmalarına ayrılmıştır. Bu açıdan eser son derece değerlidir. İran tarihi araştırmalarının önemli parçalarından biri olan *Cambridge History of Iran* serisinde ise ilk cildinde en eski İran yerleşimi, tarımı, su kaynakları bahis konusuyken özellikle İlya Gershevitch’in editörlüğünde basılan ikinci cildi Medler ve Akhamenidler hakkında verdiği bilgilerden dolayı son derece önemlidir. Tamamen Akhamenid hanedanlığı çalışmalarına yönelmiş uzun soluklu bir dergi olan ve her açıdan incelenmesi gereken *Achaemenid History* serisinin 7., 8., ve 10. ciltleri askeri tarih araştırmaları için kıymetli makaleler sunmaktadır. Berlin’de çıkan ve antik İran tarihine medeniyetiyle ilgilenen

Archaeologische Mitteilungen Aus Iran dergisinin 20. ve 21. ciltlerinde konumuz açısından önemli makaleler bulunmaktadır. 1961 yılında Gent Üniversitesinden çıkan ve Pers tarihçileri R. Ghirhsman-L. Vanden Berghe'nin fikirleriyle oluşan *Iranica Antiqua*; araştırmacılar tarafından dikkatle incelenmesi gereken ve Leiden'daki köklü bir kuruluş olan Brill tarafından yayımlanan *Acta Iranica*; Petters yayınevi tarafından yıllık olarak yayımlanan, Hollanda-İran toplumunun resmi dergisi olan ve *Index Islamicus*'ta da taranan, antik İran tarihi, sanatı, epigrafisi, nümizmatığı, dinleri, arkeolojik sorunları ve problemleriyle ilgili makaleler sunan *Persica* adlı yayınlar doğrudan eski İran tarihi ve dolayısıyla İran askeri araştırmalarının önemli eserleridir.

Ansiklopedik eserler arasındaysa İran tarihi alanında uzman yüzlerce yazarın eser kaleme aldığı, İran coğrafyasında yaşayan halklar ile İranlılarla ilişkisi olan diğer toplumların siyasi, askeri, ekonomik, kültürel yapıları hakkında önemli bir referans olan *Iranica Encyclopaedai* ilk bakılması gereken çalışmadır. Bundan başka *Real-Encyclopaedie / Der Neue Pauly* serilerinden de araştırmamızla ilgili maddeler taranmış ve gözden geçirilmiştir.

Günümüz koşullarında çevrimiçi olarak internet üzerinden birçok süreli yayın ve makaleye ulaşmak mümkündür. Bu kaynaklar arasından *Bulletin of the Institute of Classical Studies*; *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*; *Classical Philology*; *The American Journal of Philology*; *The Encyclopedia of Ancient History* çalışmamızla ilgili dikkate değer makaleler sunmaktadır. İnternet sitesi olarak www.achemenet.com, www.iranicaonline.org, www.ancient.eu.com, www.iranchamber.com/history/achaemenids adreslerinden birçok makaleye; <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/inscriptions.html> adresinden ise bütün Pers yazıtlarının orijinal metin, İngilizce çevirisi, resimleri ve çizimlerine ulaşmak mümkündür. <http://www.perseus.tufts.edu> adresi de antik çağ çalışmaları için önemlidir. Burada Yunan ve Roma yazarlarının eserlerinin hem orijinal metinlerini hem de İngilizce çevirilerini bulmak mümkündür. Çalışmamızda kullandığımız bazı Yunan ve Roma kökenli eserler orijinal dilinden Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviriler, özellikle Pers çalışmaları için son derece önemlidir. Ancak orijinalinden ve İngilizcelerinden (LOEB serisi) yaptığımız incelemeler doğrultusunda yapılan çevirilerin bazı yerlerinde küçük eksiklikler olduğunu tespit ettik. Bu eksiklikleri gidermek için söz konusu çevirilerle

<http://www.perseus.tufts.edu> adresindeki eserleri ve LOEB'in yayınlarını birlikte kullanmayı uygun gördük.

Çalışmada kullanılan antik yazar ve eser kısaltmalarında *LJS* (H.G. Liddell, R. Scott, H.S. Jones, A Greek-English Lexicon, Oxford, 1996) kısaltma cetveli esas alınmıştır. Burada yer almayan kısaltmalar için *DNP*'den (Der Neue Pauly) yararlanılmıştır. Pers yazıtlarının kısaltmaları için ise R.T. Hallock (1969) ve R. Kent (1950) dikkate alınmıştır.

I. BÖLÜM

PERS ASKERİ TEŞKİLATININ UNSURLARI

İmparatorluğun erken dönemlerinde Pers askerleri belli bir serveti elinde bulunduran milis kuvvetlerden oluşmaktaydı. Bu kuvvetler kendi donanımlarını kendileri sağlamaktaydı⁶². Bu dönemde savaşçı Pers birlikleri için aynı zamanda “halk” anlamına gelen Eski Farsça bir ifade olan “-*kārā*”⁶³ kelimesi kullanılmaktaydı. Bu birlikler zamanla Pers askeriyesinin omurgasını oluşturmuştur. Bunun yanında Medler ve diğer İranî milletler de orduda mühim hizmetler görmeye başlamış ve böylece Pers ordusunun iskeleti etnik olarak Aryanlardan oluşan sürekli bir kuvvete dönüştürülmüştür. Bunlar Pers askeri teşkilatının temelini oluşturan, operasyonel ordudur. Genel seferberlik dönemlerinde ise Pers egemenliğinde olan diğer halklardan birlikler bu orduya katılmıştır⁶⁴. Askeri teşkilat Büyük Kyros’un fetih politikaları neticesinde merkezileştirilmiştir. Pers egemenliğinde olan yerel halklardan muharip veya yedek birlik olarak askere alınan birliklerle ordunun insan gücü sayısal bakımdan oldukça büyümüştür. Böylece antik dünyanın gördüğü –Assur ordusundan dahi büyük-bir ordunun temelleri atılmıştır⁶⁵. Nitekim zamanla profesyonel hale gelen ordu piyade, süvari ve savaş arabalarından oluşan tam teşekküllü bir yapı arz etmiştir. Bu ordu için ise “*spada*” terimi kullanılmıştır⁶⁶.

Erken dönem krallarının ileri görüşlülüğü, stratejik düşünceleri ve cesareti Pers ordusunun maneviyatını daima yükseltmiştir. Mesela Pteria mevkiinde Lydialılarla yapılan ilk savaştan sonra Lydia kralı Kroisus, ordularını terhis edip Sardes’e dönerek bahara kadar Mısır, Babil, Yunan memleketlerinden asker toplamayı düşünmüştü. Kyros’un da öyle yapacağını beklemekteydi. Ancak Büyük Kyros mevsime aldırış etmeden düşmanlarını takip etmek alınması çok zor olan Sardes kalesini ele geçirerek Lydialıları yenmeyi başarmıştı⁶⁷. Kyros öldükten sonra yerine geçen oğlu Kambyzes döneminde askeri manada pek fazla gelişme olmamıştır. Yaşanan en önemli gelişme Mısır’ın alınması olmuştur⁶⁸. Bu yüzden, Kambyzes dönemini Kyros döneminin bir

⁶² Wiesehöfer, 2003, s. 140.

⁶³ Bu kelime Eski Farsçada “halk” ve “ordu” (DB. II. §12 [67]’de ordu anlamındadır) anlamına gelmektedir. Sanskritçe *nay-* yani “önderlik etmek” ve “ev sahibi” şeklinde çevrilebilir. Sekunda, 1988b, s. 74.

⁶⁴ Wiesehöfer, 2003, s. 140-141.

⁶⁵ Spaulding – Nickerson, 1994, s. 30.

⁶⁶ Shahbazi, 1986, s. 489-499 (bkz. <http://www.iranicaonline.org/articles/army-i> 12.05.2014)

⁶⁷ Hdt. I.79.

⁶⁸ Herodotus (III.10) Pelusium’da zor bir savaştan sonra Memphis’in ele geçirildiğini anlatmaktadır.

devamı gibi görebiliriz. Kambyses'in ölümüyle imparatorlukta birçok isyan çıksa da I. Darius isyanları bastırarak altı büyük aristokrat ailenin de yardımıyla tahta çıkmayı başarmıştır. İlk yaptığı icraat merkezileşmeye yönelik olmuştur. Bu doğrultuda krallığın karaktersitik bir özelliği olan zayıf vergi sistemini güçlü bir şekilde yenilemiştir⁶⁹.

Aslına bakacak olursak Pers imparatorluğunun askeri ve siyasi olmak üzere her alanda gelişim ve değişim göstermesi Darius ile başlamıştır diyebiliriz. Nitekim yeni kral Darius, Kambyses'in ölümünden sonra çıkan isyanları bastırdıktan sonra büyük bir fetih hareketine girişmişti. Aral Gölü-Sogdiana ve Pencap vadisi hattını ele geçirerek imparatorluğun kuzey ve doğu sınırını çizmiştir. Batıda Danube'ye (Tuna Nehri) ulaşmıştır. Güneyde ise Kıbrıs dahil Etiyopya sınırlarına kadar hakimiyet sahasını genişletmiştir. Neticede Med, Lydia, Mısır ve Babil'in bütün halklarını içine alan ilk dünya imparatorluğunun kralı olmuştur. I. Darius birbirinden uzak coğrafyalarda yaşayan farklı etnik yapıdaki halkların bilhassa bilincindeydi. Behistun kitabesinde, Pers imparatorluğunu bütün halkların ve bütün dillerin krallığı olarak tanıtmayı ve Persepolis'te karşılaştığımız eserler bu ifadenin vücut bulmuş halidir diyebiliriz⁷⁰. Bütün bu unsurlar yönetsel sorunları da beraberinde getirmiştir. Böyle bir devlet yapısı imparatorluğun birkaç başkentten yönetilmesini gerektirmiştir. Susa, Babil, Ekbatana ve Persepolis'in dışında Baktria, Sardes ve Memphis'de de imparatorluk yönetimi için ana noktalar oluşturulmuştur⁷¹. Devletin birden fazla başkentten yönetilmesinde, idari ve siyasi meselelerin yanında askeri kaygılar da gözetilmiştir. Öyle ki başkentlerin ve diğer yönetim merkezlerinin bulunduğu coğrafyalara bakıldığında, bu bölgelerin stratejik hesaplar yapılarak seçildiği rahatça anlaşılmaktadır⁷². Pers tarihinin gidişatını incelediğimizde imparatorlukta çıkabilecek herhangi bir asayiş bozukluğu, kargaşa, isyan ya da dış saldırı gibi durumlarda merkezi

⁶⁹ DB. I. 6-7; Hdt. III.89; Spaulding – Nickerson, 1994, s. 30.

⁷⁰ Shahbazi, 2012, s. 131.

⁷¹ Shahbazi, 2012, s. 132. Pers imparatorluğunun dört ayrı başkenti bulunmaktadır. Bunlar Ekbatana (Hemedan), Pasargad, Susa ve Babil'dir. I. Darius ve Kserkses'in eseri olan Persepolis resmi olarak başkent olmamasına rağmen daima bir hükümdarlık ikametgâhı olmuştur. Söz konusu yerlerin başkent seçilmesinin stratejik olduğu kadar manevi nedenleri de bulunmaktadır. Mesela Ekbatana, Medlerin başkentiydi. Pasargad, Akhemenid kavminin ilk yerleşim yeri idi. Susa, Elamlıların başkentiydi ve kültürel öneme sahipti. Babil ise antik Mezopotamya'nın kalbi durumundaydı. Bütün bu şehirler imparatorluğun etnik ve kültürel çeşitliliğini yansıtmaktadır. Ball, 2015, s. 48. Krallar yıl içinde konaklayacağı ikamet yerlerini mevsimlere göre ayarlamışlardır. Mesela Ekbatana, kralların yazlık ikametgâhı idi. Aynı şekilde Makedonlar ve Parth kralları da burayı yazlık olarak kullanmıştı, Str. XI.13.5. Burada Persepolis şehrinin dini önemi hakkında da bir şeyler söylemek gerekmektedir. Nitekim "nevruz" kutlamalarının yapıldığını gösteren kanıtlar, Persepolis'in dini merkez olabileceğini yansıtmaktadır, Peck, 2005, s. 22. Seferberlik zamanındaysa imparatorluk merkezi ve kralın ikamet noktası, uzaktan bakıldığında kendini hemen gösteren, egemenlik nişanelerinin bulunduğu kraliyet çadırı olmuştur. Wiesehöfer, 2003, s. 73.

⁷² Yıldırım, 2012, s. 231.

yönetimin anında harekete geçebilme isteğinin bu tarz bir yönetim şeklini gerektirdiğini söyleyebiliriz.

II. Kyros ile I. Darius dönemi arasında, askeri manada çok büyük bir değişiklik yoktur. Temel farklılık süvari zırhları ve kullanılan silahlardır. Ancak bu durum Pers ordusunun karakteristik yapısını değiştirmemiştir. Süvari birlikleri her zaman temel askeri güç olarak görülmüştür. Merkeze konuşlandırılmış ağır piyade askerleri ve düşmanı tahrik, tedirgin ederek vaktinden önce muharebeye sokmak için Pers cephesinden yapılan ok atışı taktiği her dönem önemini korumuştur⁷³. MÖ. 6. yüzyılın sonlarına doğru Darius'un temellendirmiş olduğu sistem hemen hemen tamamlanmış ve kullanıma hazır hale gelmiştir⁷⁴. Darius'un yapmış olduğu reformlar imparatorluk teşkilatını sağlam temellere oturtmuştur. Onun yaptığı işler neticesine devlet yaklaşık iki yüz yıl daha bilinen dünyanın tek hakim gücü olacaktır. Öyle ki Darius'un inşa ettiği imparatorluk teşkilatı, bazı noktalarda Büyük İskender ve Diadokhlar döneminde dahi devam edecektir.

1. EĞİTİM ve ÖRGÜTLENME

A. Askeri Eğitim

Eğitim, hükümdar olacak hanedan üyelerinin askeri ve siyasi niteliklerinin oluşmasında ve halk nazarında ideal bir hükümdar portresi çizmek adına son derece önemlidir. Kral olabilecek hanedan üyesinin askeri yetenekleri, silahlarla yaptıkları talimler ve sürek avlarında kendilerini kanıtlamaları hükümdarlık erdemlerinin somut ifadeleri olarak görülmektedir. Nitekim Pers mühür ve rölyeflerinde büyük krallar genellikle av esnasında bir hayvana saldırırken ya da ok atmaya hazır vaziyette resmedilmişlerdir⁷⁵. Bu meziyetleri elde etme isteği yalnızca kraliyet ailesi için değil aynı zamanda Persler arasında saygınlık, itibar ve ün kazanmak amacıyla aristokrat aile üyeleri için de geçerlidir. Mesela Plataea Savaşında (MÖ. 479) en önde cesurca dövüşürken ölen Pers süvari generali Masistius, Pers-Yunan savaşları sırasında öldürülen yüksek rütbeli subaylar arasında en dikkat çekenidir⁷⁶. Plataea generali Mardonios da cesaretiyle diğerlerinden ayrılmaktadır⁷⁷. Yine Yunan savaşlarında kralın

⁷³ Spaulding – Nickerson, 1994, s. 32-33.

⁷⁴ Spaulding – Nickerson, 1994, s. 30.

⁷⁵ Wieshöfer, 2003, s. 131-132

⁷⁶ Hdt. IX. 20-25.

⁷⁷ Hdt. IX.71.

yakın akrabaları şeref, saygınlık ve cesaret uğruna hayatlarını kaybetmişlerdir. İşte yaşamlarından bile önemli olan bu askeri değerlerin merkezinde çocukluk döneminde alınan eğitim yatmaktadır⁷⁸.

Ordu tarihinde askeri eğitim ile ilgili ilk kanıtlara Mısır'da rastlamaktayız. Ancak askeri eğitimi en iyi betimleyen kişi Strabon'dur. Ona göre Persler arasında askeri eğitimi başlatan kişi, kurucu kral Büyük Kyros'tur. Anlaşıldığına göre bu eğitim oldukça zor ve ağırdır. Nitekim asker olacak kişiler düzenli orduya kaydolmadan önce en az on yıl askeri eğitim almaktaydı. Bu doğrultuda fiziksel dayanıklılık antrenmanları, yay ve mızrak kullanımı ile binicilik, silah yapım ve tamiri askeri eğitimde verilen temel dersler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta gençler ülke dışında bir yerde zorda kaldıkları zaman hayatlarını idame ettirebilmeleri için özel bir eğitimden geçirilmekte, gıda temini için araziye salınmakta ve yemek hazırlamayı öğrenmekteydiler⁷⁹.

Strabon'a göre Pers çocukları 5 yaşından 24 yaşına kadar yay kullanma, kargı atma, at sürme ve doğru söyleme eğitimi almaktaydı. Mitsel düşünceler üzerine öğretmenleriyle konuşurlar, şarkı söyleyerek veya söylemeden tanrıların ve en soylu adamların davranışlarını ezberler, bunları tekrar ederlerdi. Bu öğretmenler, çocukları, şafak sökmeden önce bir borazan⁸⁰ sesiyle uyandırır, onları bir yerde toplar, bir avda ya da silahlıymış gibi onları ellişerli gruplara bölerler, başlarına da kralın veya bir satrapın oğullarından birini, her bir bölüğe lider olarak atarlardı. Onlara liderlerini takip etmelerini emreden öğretmen, otuz ya da kırk stadion bir mesafe belirlerdi. Dersler bittikten sonra çocuklardan, öğrendiklerini anlatmaları istenmekteydi. Pers çocukları ayrıca yüksek ses, nefes alma egzersizleriyle ciğerlerini kullanma, sıcak, soğuk ve yağmura dayanıklılık antrenmanları da yapmaktaydılar. Zırhlı elbiselerle sel gibi akan bir nehirden karşıya geçme, grup halinde hareket etme, gece boyunca açık havada yaşama ve yabancı meyvelerden yiyerek hayatta kalma yeteneği kazanmak için sıkı bir

⁷⁸ Raaflaub, 2011, s. 7. Pers geleneğinde savaş cesareti, özellikle hanedanlık mücadelelerinde kraliyet gücünü ele geçireni haklı çıkarmak için kullanılan bir erdemdir. Ksenophon'un, Genç Kyros'un cenazesine yaptığı övgü tamamen bu ideolojik bağlamla alakalıdır: "Genç Kyros öğrenmek için çok hevesliydi, antrenmanlarda çok gayretliydi, askeri meziyetleri iyiydi. Avlanmayı çok severdi, vahşi hayvanları takip ederken tehlikeli durumlara karşılaşmaktan hoşlanırdı" (an. 1.9.5-6). Pers Prensi Genç Kyros'un yanında yer alan Ksenophon açık bir şekilde Kyros'un savaşçı ruhunu övmektedir. Böylece II. Artakserkses'in meşruluğu üzerinde şüphe yaratmayı amaçlamaktadır. Bkz. Briant, 1999, s. 113.

⁷⁹ Gabriel – Metz, 1991, s. 42.

⁸⁰ Arkeolojik araştırmalar neticesinde bu işi yaptığı düşünülen bronz bir Pers figürü bulunmuştur (Roma, Pollak Koleksiyonu). Sekunda, 1992, s. 4. Strabon'un ifade ettiği eğitimcilerin bir borazan sesiyle öğrencileri uyandırmasını diğer bazı antik eserlerde de görmek mümkündür. Curtius (III.3.8), sabah vaktinde verilen emirlerin veya haberlerin boynuz çalan bir görevli tarafından bildirildiğini söylemektedir. Ksenophon'da (Cyr. V.3.52) da akşam verilen emirler için bu yöntemin kullanıldığı ifade edilmektedir.

eğitime tabi tutuluyorlardı. [onlar Kardakes⁸¹ olarak adlandırılırdı, hırsızlıkla yaşarlar, karda'nın kelime anlamı erkekçe, mert ve savaşçı ruh anlamına gelmektedir]. Çocuklar günlük olarak jimnastik egzersizlerinden sonra ekmek, arpa-keki, kakule, tuz taneleri ile kavrulmuş veya haşlanmış et yer ve su içerlerdi. Sonra at sırtında kargı atarak, yay ve sapanla atış yaparak avlanırlardı. Öğleden sonra ağaç dikme, kesme, kök toplama⁸², silah yapma, ketenden elbise yapma ve avcı ağı yapma eğitimi alırlardı. Koşu yarışları ve diğer dört (pentatlon) yarışmada⁸³ galip gelenler kral tarafından ödüllendirilirdi. Çocuklar onur nişanesi olarak altınla süslenirdi. Strabon bu çocukların eğitimlerini aldıktan sonra orduda 20 yaşından 50 yaşına kadar hem atlı hem piyade olarak askeri görevlerini yerine getirdiklerinden bahsetmektedir. Anlaşıldığına göre hasır bir kalkanla silahlandırılan bu askerler sadak, kılıç ve bıçak taşımakta, başlarındaysa kule gibi bir başlık bulunmaktadır⁸⁴.

Strabon'un verdiği bilgiler ile Ksenophon'un Pers askeri eğitimi hakkında söyledikleri arasında benzerlikler bulunduğu görülmektedir. Nitekim Ksenophon Pers çocuklarının eğitimi hakkında ana hatlarıyla şunları söylemektedir:

“Persler küçük yaştan itibaren çocukların eğitimine oldukça önem vermişlerdir. Krallık sarayının bulunduğu ve toplantıların yapıldığı büyük geniş mekân aynı zamanda Perslerin eğitim gördükleri alandır ve burası çocuklar, gençler, yetişkinler ve yaşlılar bölümü olmak üzere dört ayrı parçaya bölünmüştür. Bu gruplar sabahın erken vakitlerinde bu meydana olmak zorundadırlar. Her grubun başında bu grupların eğitiminde en iyi olan ve on iki Pers kabilesinin içinden seçilen on iki başkan bulunmaktadır. Çocuklara öğretilen ilk şey hâkimlere, kanunlara ve kendinden büyüklere itaattir. Öğretmenleriyle birlikte günün belli bir saatinde sadece dereotu ve ekmek yiyerek beslenen çocuklar böylece açlığa, susuzluğa alıştırmış ve on altı-on yedi yaşlarına kadar ok ve cirit atmayı öğrenmişlerdir. Bu yaştan sonra gençler/delikanlılar grubuna geçenler, kralın komutanlığını üstlendiği av partilerine

⁸¹ Kardakes'in hafif piyade ordusu olduğu önerilmektedir. Strabon tarafından tanımlanan kurum, geniş bir ulusal hizmet olarak tasarlanmamıştır. Bundan ziyade kardakes, elit Persler için bir tür akademi olarak görülmüştür. Dolayısıyla kralların ve satrapların çocuklarını bu eğitim dahilinde anmak ve Persli ortaklarının çocuklarıyla birlikte yaşamalarını görmek zor değildir. Charles, 2012, s. 11.

⁸² Eğitimin bir parçası olarak ağaç dikmek sürpriz bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kralın elit savaşçıların dahi çiftçilik işleri ve toprağın refahıyla uğraşması ve ayrıca “kraliyet bahçivani”nin erdemleri konusunda antik kaynakların övgüyle bahsetmesi durumun önemini yansıtmaktadır. Briant, 2002, s. 234. Bitki köklerinin toplanması ise sıhhi alanda eğitim verildiğini düşündürmektedir. Briant, 2002, s. 266-67.

⁸³ Yunan pentatlonu beş yarışmadan oluşmaktadır. Zıplama, koşma, disk atma, mızrak atma ve güreş. Strabon'un bunu pratikte Perslere uygulaması tartışılabilir. Bkz. Khurt, 2007, s. 630.

⁸⁴ Str. XV.3.17-19; Briant, 1999, s. 114.

çıkarlar, yanlarından yaylarını, kılıçlarını, balta ve kalkanlarını ayırmazlardı. Ayrıca iki tane mızrak taşımaktadırlar ki bunlardan birisini fırlatmak diğerini de yakın dövüş için kullanırlardı. Avda soğuğa, sıcağa, yorgunluğa, açlığa, manevralara alışan ve cesaret kazanan Persler böylece herhangi bir savaşta alınması gereken tedbirleri tatbik etmiş ve askeri eğitimlerini tamamlamışlardır. Ava katılmayan gençlerse kentte ok ve harp talimatlarıyla antrenmanlarına devam etmişlerdir. On sene bu grupta kaldıktan sonra erişkinler sınıfına geçen Persler, savaş zamanlarında -genel hizmetleri yerine getiremeyecekler göz önünde bulundurularak- ok ve mızrak taşımazlar, yalnızca savaşta kullanabilecekleri silahları ve demir pullardan yapılmış Perslere özgü göğüs zırhı kuşanırlardı. Yirmi beş yıl sonraysa yaşlılar sınıfına geçerler ve savaşa gidip gitmeme konusunda kendileri karar verirlerdi⁸⁵.”

Strabon ve Ksenophon’un verdiği bu detaylı betimlemeleri Herodotus’ta kısa ve öz olarak bulmaktayız. Herodotus, askeri eğitimin 5 yaşından 20 yaşına kadar sürdüğünü söylemektedir. Ona göre Perslere çocukluktan itibaren eğitimde öğretilen ve doktrinleşen en önemli üç şey şudur: İyi binici olmak, iyi bir atıcı olmak ve doğruyu söylemek⁸⁶. Bu öğretileri Darius’un Nakşi Rüstem yazıtında da görmek mümkündür. Nitekim kral burada kendisini hem at sırtında hem yaya olarak iyi bir okçu olarak tanıtmaktadır. Böylece yetenekli bir binici ve maharetli bir okçu olduğunu göstermek istemiştir⁸⁷. Bu kabiliyetlerin savaşlarda oynadığı rol düşünüldüğünde, önemi kendiliğinden anlaşılacaktır. Nitekim süvari ihtiyacının karşılanması için binicilik başta gelmektedir. Ordunun emniyetini sağlamak için ok atıcılığı son derece önemlidir. Herodotus’un pasajlarından atıcılık konusunda yalnızca ok değil mızrak atma eğitiminin de mühim olduğu sonucu çıkarılabilir. Sikke ve mühürler üzerinde bulunan elit mızraklı birliklerin tanımlaması bu durumun somut bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁸. Doğru söylemek dolaylı yoldan krala sadakat ya da hizmet gibi değerleri içerdiğinden askeri bir çağrışım yapmaktadır. Herodotus’tan öğrendiğimize göre (I.138) Pers geleneğinde yalan söylemek, itaatsizlik, isyan gibi yüz kızartıcı şeyleri ifade ettiği için

⁸⁵ Xen. Cyr. I.2. Persepolis ve Susa’da karşılaştığımız figürlerde görülen disipline duruş pozisyonları ve tavırlar Pers gençlerinin sıkı bir egzersiz taliminden geçtiğinin somut bir ifadesidir. Burada askerler önde duran sol ayağının üzerine mızraklarını dayamış vaziyettedir. Bunun askeriyeledeki rahat pozisyonu olduğu söylenebilir. Böyle olmasa bile en azından elit birlikler arasında resmi silah talimi olduğu düşünülebilir. Bkz. Head, 1992, s. 10, Figür 8e.

⁸⁶ Hdt. I.136.

⁸⁷ DN.b 40-44 (§ 8h). Yazıt için bkz. Kent, 1939, s. 168. Herodotus (I.73.) Medli Keyaksares’in İskit memleketlerine dil ve okçuluk öğrenmeleri için çocuklar gönderdiğini yazmaktadır. Aeskhyllus da Persler adlı oyununda kralın ve askerlerinin yayları ile ünlü olduklarını göstermektedir. A. Pers. 25, 145, 555; Wardman, 1959, s. 54, 55.

⁸⁸ Hdt. VII.40; Briant, 2002, s. 227-230.

doğru söylemenin askeri anlamı daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim Behistun yazıtında, I. Darius'un önünde dizilmiş olan isyancı liderler "yalancı krallar" olarak nitelendirilmişler ve kral onları doğrunun (arta) karşısındaki yalan (drauga) olarak ilan etmiştir⁸⁹. Diğer bir ifadeyle doğruyu söylemeyi öğrenerek Pers gençleri manevi dünya düzenine saygı gösterme göreviyle tanışmışlardır. Bu nedenle kral, genç adamların ödüllendirilmesi gerekiyorsa bunu bizzat kendisi yapmaktadır. Böylece onlar kralın adamı, Yunan terimiyle *pistos* (πίστος) yani kralın sadık takipçileridir. Bu da muhtemelen Behistun yazıtında karşılaştığımız hem *bende halkları* hem *sadık satrapları* tanımlamak için Darius'un kullandığı "bandaka" terimi ile yakından bağlantılıdır. Bu eğitimi tamamlayan gençlerin kayıtsız şartsız krala itaat etmeyi görev bildikleri ve bilhassa askeri hizmete dört elle sarıldıkları görülmektedir. Böylece askeri eğitimden çocuklarını muaf tutmaya çalışan babalara karşı güçlü bir tedbir oluşturulmuştur⁹⁰.

Askeri eğitimde bahsettiğimiz bu temel doktrinler Pers elitlerinin sosyal ve politik davranışlarına yön veren etik ve ahlaki değerlerin altını çizen önemli olgulardır. Bu olgular "savaşta cesaretli olmak" ve "çok sayıda çocuk sahibi olmaktan" sonra erkeklığın temel kanıtlarıdır⁹¹. Buradan hareketle cesaret ve çocuk sayısının askeri manada önemine değinmek gerekmektedir. İmparatorlukta yüksek rütbeli kişilerin savaşçılık ve cesaret fonksiyonları hakkında antik dönem yazarları dikkat çekici bilgiler vermektedir. Örneğin, Mardonios, "bir kraliyet satrapı, doğuştan Medli, bütün Persler arasında cesur ve zeki"⁹²; "Tiribazos, "olağan üstü cesur ve zeki"⁹³; Orontas, "savaşta Perslerin en iyisi"⁹⁴ gibi verilebilecek bu tarz örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Kralların böyle meziyetleri olan kişileri takip ettikleri ve onlara değer verdikleri anlaşılmaktadır. Mesela Kserkses'in Salamis kıyısında kâtibiyile birlikte savaşı izleyerek

⁸⁹ DB. I. §11; Raaflaub, 2011, s. 7. Özellikle "doğruyu söyleme" sadakat ile ilgilidir ve Pers terimi olan "arta" ile ifade edilmektedir. Bu terim "yalancılık, sadakatsizlik ve asilik" anlamına gelen drauga'nın karşıtıdır ve "doğru, hak, adalet" anlamına gelmektedir. Briant, 1999, s. 114. Darius'un kitabesinde geçen bu propogandanın amacının sahte Smerdis'i (Gaumata/Bardiya) Pers tahtından inderme hilesi olduğu ileri sürülmektedir. Briant, 2002, s. 126. Yazıt için bkz. Tolman, 1908, s. 7.

⁹⁰ Briant, 1999, s. 115. Bu tedbirlerden bazıları oldukça serttir. Mesela İskit seferi hazırlıkları sırasında üç oğlu birden sefere çağrılan Oibazos adında birinin I. Darius'tan, bir oğlunu kendi yanında bırakmasını talep etmesi üzerine bu duruma sinirlenen kral, adamın üç oğlunu da öldürtmüştü, Hdt. IV.84. Kserkses'in Yunan seferinde ise krala karşı son derece cömert olan Lydialı Pythios'un, buna güvenerek seferber olan beş oğlundan en büyüğünün yanında bırakılmasını istemesi üzerine kral Kserkses, Pythios'un en büyük oğlunu ikiye bölmek suretiyle katletmişti, Hdt. VII.38-39.

⁹¹ Hdt. I.136; Briant, 1999, s. 109.

⁹² Nep. Paus. I.2.

⁹³ Diod. VX.10.3.

⁹⁴ Xen. an. I.6.1.

cesurca savaşanları not ettirdiği⁹⁵, ideal bir kral portresi çizen Genç Kyros'un savaşlarda cesur olduğu ve askerlerine birçok armağan dağıttığı anlatılmaktadır⁹⁶. Bu kayıtlardan, bir Perslinin sosyal statüsünün sadece elit bir soydan gelmesine değil aynı zamanda savaşta yararlılık göstererek kralın dikkatini çekmesine de bağlı olduğu anlaşılmaktadır⁹⁷.

Çocuk sayısının çok olması ise Pers geleneğinde mühim bir meseledir. Zira çocuk sayısının fazlalığı demek, askeri manada insan gücü fazlalığı demektir. Bunun yanında İmparatorlukta görev yapacak memur ve yönetici sınıfın devamlılığının sağlanması için çok çocuk sahibi olma isteği ve bunun devletçe desteklenmesi makul bir düşüncedir⁹⁸. Herodotus da yüksek doğum oranı ve askeri meseleler arasında bağlantı kurmaktadır. Nitekim Herodotus, Pers geleneğinde çokluktan kuvvet doğacağına inanıldığını söylemektedir⁹⁹. Strabon çok eşli evliliklerle daha fazla çocuk sahibi olunacağını ifade etmektedir¹⁰⁰. Bu dönemde çocuk ölüm oranının fazlalılığı düşünüldüğünde durumun önemi kendiliğinden anlaşılacaktır¹⁰¹. Şüphesiz nüfusun fazlalığı kralları daima cesaretlendirmiştir. Bu konuda hassas davranan krallar her yıl fiziksel ve askeri eğitimlerde başarılı olmuş çocuklara babalarıyla birlikte ödüller ve hediyeler vermiştir. Ayrıca kralların hamile olan Pers kadınlarına da altın dağıtarak ödüllendirdiği bilinmektedir. Kraliyet tarafından takip edilen bu teşvik politikası Akhamenid tarihi boyunca devam etmiştir¹⁰².

Avcılık uğraşı askeri eğitimin önemli bir parçasıdır. Askeri talimler, antrenman ve egzersizler bakımından iyi bir pratik aracı olduğundan Persler için vazgeçilmez bir faaliyet olarak görülmektedir. Krallar, gençlerin vücut olarak daima formda olmalarını

⁹⁵ Hdt. VIII. 86-90. Kserkses, Yunan savaşlarında birliklerini en iyi şekilde teçhizatlandıran liderleri ödüllendirmişti (Hdt. VII.8, 19, 26). Bunlar tanınmış ya da kralın özel hizmetindeki kişilerdir. Salamis'te kral savaşı izlerken katiplere, savaşta iyi mücadele eden cesur kişilerin isimlerini, şehirlerini ve soylarını kaydettirmiştir (Hdt. VIII.90). Öyle ki Kserkses, erkek kardeşinin hayatını kurtardığı için Halikarnassoslu Ksenagoras'ı Kilikya valiliği ile ödüllendirmişti (Hdt. IX.107). Başarısız generaller ise bunun tam tersi bir muamele ile karşılaşmıştır. Bunlar ya görevden alınmış veyahut kralın öfkesine maruz kalmışlardır. Mesela Artemision'da Pers generali, Kserkses'in tepkisinden korkmuştur (Hdt. VIII.15). Salamis'teki deniz filosunun mağlubiyetinden sonra Mardonios, kralı sefere ikna eden kişi olduğundan, kralın öfkesinden çekinmiştir (Hdt. VIII.100). Bkz. Raaflaub, 2011, s. 9-10.

⁹⁶ Xen. an. I.9.14.

⁹⁷ Diod. XVII. 59.2. Verilen örnekler için ayrıca bkz. Briant, 1999, s. 109.

⁹⁸ Raaflaub, 2011, s. 7.

⁹⁹ Hdt. I.136.

¹⁰⁰ Str. XV.3.17.

¹⁰¹ Ctesias Darius'un Parysatis'ten on üç çocuğu olduğunu, ancak bunların yalnızca dördünün hayatta kaldığını; I. Artakserkses ve eşi öldüğünde ise yalnızca bir yasal oğlunun hayatta olduğunu (II. Kserkses), fakat on yedi tane gayri meşru oğlunun bulunduğunu bildirmektedir. Ctes. F15, 41b38-43b2 (§47).

¹⁰² Hdt. I. 136; Plu. Alex. 69.1; Briant, 1999, s. 109. Persler askeri meselelerde ödül ve ceza sistemini kullanmışlardır. Bu doğrultuda çoğu genç ile birlikte babalarının da ödüllendirildiğini görmekteyiz. Raaflaub, 2011, s. 9-10.

arzu ettiklerinden onları sık sık avlanmaya yönlendirmişlerdir. Avlanmaya çıkan Pers gençleri yay ve sadaklarının yanında bir hasır kalkan (gerrhon), kılıflı bir kılıç/bıçak (kopis), balta (sagaris) ve iki kargı (pelta, kalkan taşıyanların kullandığı) taşımaktadırlar ve bu durum adeta bir savaş havası yaratmaktadır. Böylece pratik bir savaş eğitime alınan gençlerin fiziksel olarak uzun yürüyüşlere ve silahların kullanımına alıştırılması hedeflenmiştir¹⁰³. Strabon, elli kişilik çalışma gruplarına ayrılan çocukların at sırtında mızrak attıklarını, yay ve sapan kullandıklarını belirtmiştir¹⁰⁴. Binicilik ve ok atıcılığı gibi talimleri askeri mezziyetleri geliştirmenin önemli bir vasıtası olarak gören Persler, bu doğrultuda avlanıp egzersiz yapabilecekleri büyük bahçeler oluşturmuşlardır. Krallar tarafından özenle hazırlanan ve içerisinde vahşi hayvanların, güzel ağaçların, bitkilerin ve su kaynaklarının bulunduğu bu av bahçelerinde atlarıyla birlikte antrenman yapan krallar veya soylular bu sayede karşılaşabilecekleri avlara ok atarak okçuluk, ani manevralar yaparak da biniciliklerini geliştirmişlerdir. Aynı zamanda atların da binicisine alışmasına yardımcı olan bu egzersizlerle at ve binicisi savaşlarda en önemli unsur olan “cesaret” duygusunu kazanmaktaydı. Doğrudan savaş sanatıyla bağlantılı olan ve *Paradeisos* (παράδεισος) adı verilen bu av parklarının Daskyleion (Ergili), Kelainai (Dinar), Sardes (Salihli, Sart), Susa, Ekbatana (Hemedan) ve imparatorluğun diğer yerlerindeki varlığı antik kaynaklar tarafından doğrulanmaktadır¹⁰⁵. Ancak kaynaklar bu tarz eğitimin Pers kökenlilerle sınırlandırıldığını yansıtmaktadır. Zira Ksenophon, Büyük Kyros’un tabi halkların çoğunu silahsızlandırdığını söylemektedir. Dolayısıyla bu durum ele geçirilen bölge halklarının askeri eğitimlerinin sınırlı olduğunu göstermektedir¹⁰⁶.

Pers gençlerinin görmüş olduğu eğitimin Sparta eğitim sistemi *agōgē* (ἀγωγή) ile benzerliği dikkate değerdir¹⁰⁷. Öncelikle çeşitli kabile toplumları arasındaki genç adamların eğitiminde dikkat çeken benzerlikler bulmanın sıra dışı bir şey olmadığını söylemeliyiz. Bu mukayeseyi detaylı bir şekilde yapmak konumuz dâhilinde değildir.

¹⁰³ Barkworth, 1993, s. 160.

¹⁰⁴ Str. XV.3.18; Head, 1992, s. 10.

¹⁰⁵ Xen. Cyr. I.2.8, VIII.6.12, Oec. IV.13, an. I.2.8; Xen. Hell. IV.1.15-17; Curt. VII.2.22, VIII.1.11-12; Plu. Alc. 24.5; Wiesehöfer, 2003, s. 119; Khurt, 2007, s. 510-512. Krallar ikamet ve ziyaret ettiği memleketlerde, içerisinde bir çok ağacın bulunduğu, av hayvanlarının yaşadığı, cennet bahçesi denilen (paradeisos) mekanların kurulmasını istemiştir. Persler bu tarz mekanları Assur ve Elam memleketlerinden öğrenmiştir. Nitekim Yunanca’da paradeisos olarak geçen kelime, Persçe paridaida, Elamca’da da pertetaş olarak geçmektedir. Wiesehöfer, 2003, s. 119.

¹⁰⁶ Ksenophon (Cyr. VII.4.15) Kyros’un ele geçirdiği memleketlerdeki halkları silahsızlandırdığını, onlar için en iyi silahı sapan olarak gördüğünü ifade etmektedir.

¹⁰⁷ Sparta’ya has çocukların eğitim sistemi. Detaylı bilgi için bkz. Xen. Lac. II.

Fakat birkaç örnek vermek gerekirse, gençlerin ülke toprakları dışında gece boyunca yalnız kalarak edindikleri fiziksel güç ve doğa bilgisinin Sparta'daki *krypteia*¹⁰⁸ (κρυπτεία) ile aynı olması ihtimal dâhilindedir¹⁰⁹. İmparatorlukta, Perslerden sonra ayrı bir yer teşkil eden, Perslerle soydaş oldukları düşünülen ve eğitimlerinden sonra meşhur ölümsüzler birliğine katıldıkları sanılan Medler ve Kissialıların (Susalılar) eğitimleri de birbirine benzerdir¹¹⁰. Baktrialılar ve Parthialılar gibi geniş çapta göçebe olan birliklerin eğitiminde de avcılık temel olarak önemli yer tutmuştur¹¹¹.

Ksenophon kural olarak agōgē sisteminin bütün Perslere açık olduğunu söylemesine (Cry. I.2.15) rağmen gerçekte bu durum yalnızca büyük ailelerin oğulları¹¹² için geçerli gibi görünmektedir. Ksenophon'un zanaatkâr olarak tanımladığı soylu olmayan kesim, hayatlarını idame ettirebilmek için çalışmaya ihtiyacı olduğundan böyle bir eğitime eğilememişlerdir. Mesela Ksenophon'dan öğrendiğimize göre fakir bir Pers çiftçisinin oğlu Pheraulas'un yaşayabilmek için iki hasat zamanı arasında borç aldığını biliyoruz. Dolayısıyla çocukluk çağında bir asker olmayı arzulayan Pheraulas, agōgē'ye girememiştir¹¹³. Kserkses'in ordusunun geçit töreni betimlemesinde Herodotus etnik olarak Pers olmayanların dahi Perslerden biraz mesafeyle ayrı durduklarından bahsetmektedir. Hatta Persler arasında dahi bir ayırım yapmaktadır: "*bütün Persler arasından seçilen*" atlılar ve mızraklılar ile bin kişiden oluşan "*en iyi ve en soylu bin kişilik mızraklı Persler*" tabirlerini kullanmaktadır¹¹⁴. Bu ve başka diğer nedenlerle genel olarak ordu ve imparatorluk yönetiminde en yüksek pozisyonların büyük ailelerin oğullarına ayrıldığı son derece açıktır¹¹⁵. Buradan hareketle ekonomik durumu iyi olmayan ve çalışması gereken köylü sınıfın çocuklarının eğitim sisteminin dışında kaldığını, sistemin yalnızca soylu ailelere izin verdiği sonucu çıkarılabilir¹¹⁶.

Pers eğitim sistemi kraliyet merkez modelinden sonra düzenlenen satraplıkların mahiyetinde de genel olarak benzer bir hal almıştır. Ksenophon, soylu Perslerin satraplıkları ziyaret ettiğinde, onların burada bulunan malikanelerde ikamet ettiklerini

¹⁰⁸ Sparta'da askeri eğitim müessesesi. Bunun Atina'daki karşılığı ephebia'dır (ἐφηβεία).

¹⁰⁹ Briant, 1999, s. 115.

¹¹⁰ Olmstead, 1948, s. 238.

¹¹¹ Barkworth, 1993, s. 161.

¹¹² Ctesias (F.15 -§54) soylu ailelere mensup kız çocuklarının da iyi eğitim aldığını, yay ve mızrak atmada maharetli olduklarını söylemektedir. S. Kılıç (2015, s. 191), onların erkek çocuklar gibi eğitim aldıklarını ima etmektedir.

¹¹³ Xen. Cyr. VIII.3.36-38.

¹¹⁴ Hdt. VII.40.

¹¹⁵ Briant, 1999, s. 115-116.

¹¹⁶ Kılıç, 2015, s. 188.

ve satrapların oğullarının Persia’da yaşayan asilzadeler gibi aynı eğitim sistemiyle eğitildiklerini belirtmektedir¹¹⁷. Antik kaynaklardan ve Anadolu’daki sanat eserleri üzerinde betimlenen figürlerden anlaşıldığına göre imparatorluğa bağlı yerel aristokrasi tıpkı Pers kralları gibi hareket etmekteydi. Büyük ihtimalle satrapların taşradaki temsilcileri de satrapları taklit etmekteydi¹¹⁸. Dolayısıyla imparatorluk diasporası ve yerel elitler içindeki Pers aileleri arasında yakın ilişkilerin artması sonucunda karma evliliklerden doğan çocukların da agōgē’ye katıldığı görülmektedir. Nepos’tan anlaşıldığına göre Datames’in durumu buna güzel bir örnektir. Zira Datames ya Kariyalıdır ya da babası Karia’da Pers kökenli biriyle evlenmiştir. Datames’in babasının adı Kamisares ve kendi adı olan Datames, Pers orijinine işaret etmektedir. Datames’in annesi Scythissa ise Paphlagonialı aristokratik bir aileye mensuptur. Böylece Datames Küçük Asya’dan bir Persli ile yerel aristokratik bir kadının evliliğinden olmuştur. Datames’in hızlı bir şekilde şöhret olması da onun bu pozisyonu gereğince Pers askeri birliklerine dahil olması ve ardından Artakserkses’in sarayında muhafız olarak hizmet etmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Datames büyük ihtimalle ya Küçük Asya’da veya imparatorluk merkezinde Pers eğitim sistemine dahil olmuştur¹¹⁹.

Neticede Strabon’un Pers çocukları ve gençlerinin askeri eğitimi hakkında verdiği detaylı bilgilerin küçük farklılıklar içerse de genel çerçeveye bakımından başta Ksenophon ve Herodotus olmak üzere diğer antik kaynaklarla uyduğu görülmektedir. Anlaşılan Pers çocukları iyi bir savaşçı olmak için fiziksel dayanıklılıklarını artırma egzersizleri ve jimnastik hareketleri yapmakta, savaş pratiği kazanmak için at sırtında avlanma antrenmanlarına katılmakta, öğretmenlerden entelektüel anlamda donanımlarını geliştirmektedirler. Böylece genç adamlar yetenekli bir asker haline gelerek, krala ve hanedanlığa kendilerini adayacaklardır¹²⁰. Bütün bu eğitim ve askeri hizmetlerden sonra erkekler artık Pers ulusal ordusunda göreve başlamaya hazır hale gelecektir¹²¹.

¹¹⁷ Xen. Cyr. VIII.6.10.

¹¹⁸ Kılıç, 2015, s. 191. Ksenophon, Büyük Kyros’un ilk satraplarını seçip eyaletlere gönderdiğinde onlardan merkezde gördükleri askeri sistemi ve diğer her şeyi taklit etmelerini istediğini söylemektedir, Cyr. VIII.6.10. Aslında bu bir nevi zorunluluktur diyebiliriz. Nitekim Persler çok geniş bir coğrafyaya hakimdir ve topraklarında birçok halk yaşamaktadır. Bu insanların kralı görme ihtimali hemen hemen yok denecek kadar azdır. Satraplar da kralı temsil ettiği için kralların yaşamlarını taklit etmişlerdir. Polat, 2012, s. 84. Pers krallarının saray yaşamlarının ve sosyal hayatlarının mezar ikonografilerine yansması hakkında ayrıca bkz. Özüdoğru, 2008, s. 21.

¹¹⁹ Nep. Dat. I.1-3; Briant, 1999, s. 116; Sekunda, 1988a, s. 42.

¹²⁰ Briant, 1999, s. 114.

¹²¹ Sekunda, 1992, s. 5.

B. Askeri Örgütlenme

En başta söylenmesi gerekir ki Akhemenid askeri örgütünün kalbini, “büyük kral”, “krallar kralı”, “halkların, memleketlerinin kralı”, “geniş ve büyük yeryüzünün kralı”¹²² ünvanları taşıyan hükümdar teşkil etmektedir. Savaş veya barış dönemlerinde yasa koyucu ve yüksek yargıç olmak üzere bütün iktidarı bünyesinde toplayan¹²³ Pers kralları önemli seferlerde ordunun bizzat başında bulunmuşlardır. I. Darius İskit seferinde ordunun başında her türlü zorlukla karşılaşacağını bilmesine rağmen askerlerinin başından ayrılmamıştır. Kserkses Yunan seferi sırasında, II. Artakserkses isyan eden kardeşine karşı, III. Artakserkses Fenike ve Mısır isyanlarında, III. Darius Büyük İskender’e karşı yapılan seferlerde ordularını bizzat yönetmiştir¹²⁴. Kralların orduyu yönetme meziyeti kazanmaları için şehzadelik dönemlerinde ordunun bir kolunu idare ettiği ve böylece krallığa hazırlandıklarını öğrenmekteyiz. Mesela henüz Persler, Med egemenliğinde iken II. Kyros’un Assurlulara karşı on bin okçu, on bin hafif piyade ve on bin sapancıyı komuta ettiği¹²⁵, Genç Kyros’un -asıl neden farklı olsa da- batı satraplıklarının Atinalılara karşı örgütlenmesi için Batı Anadolu’da görevlendirildiği¹²⁶, III. Darius’un Kadusia isyancılarına karşı savaştığı bilinmektedir¹²⁷.

Kralların cesur ve savaşçı kişilikleri olduğunu, ordularının başında düşmanla çarpıştıklarını Pers kaynaklarında da görebiliriz. Behistun rölyefinde I. Darius, Gaumata’yı ezer vaziyette zafer kazanmış kral edasıyla ayakta durmaktadır (Resim 9). Yazıtında ise Ahuramazda’nın isteğiyle kral olduğunu, on dokuz savaştan zaferle çıktığını, dokuz kralı esir aldığını anlatmaktadır¹²⁸. Darius’un kraliyet sikkelerinde elinde yayı ve mızrağı ile duran ve düşmanı takip eden savaşçı kral imajı işlenmiştir (Resim 10 A). Aynı şekilde Nakşi Rüstem kraliyet mezarının ön cephesinde kral, büyük ordu ve sağlam inanç betimlemeleriyle yan yana durmaktadır¹²⁹.

¹²² Bu ünvanlar Eski Pers yazıtlarında prolog olarak sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. DB. I. 1, DP.a., DP.e. 1, XP.a 2, b. 2, AP.a.b. 2, DN.a. 2, DS.b, AS.a. Yazıtlar için Tolman 1908; Kent 1950.

¹²³ Wiesehöfer, 2003, s. 57.

¹²⁴ Pers kraliyet ideolojisi kralların bir fatih olmasını gerektirmektedir. Raaflaub, 2011, s. 10. Örnekler hakkında I. Darius için bkz. Hdt. IV.83, Kserkses için bkz. Hdt. VII. kitap ilgili yerler, II. Artakserkses için bkz. Xen. an. I.8.23; Plu. Art. VIII-XII. kitap ilgili yerler; III. Darius için bkz. Arr. An. II.6, III.8, 9; Ayrıca bkz. Head, 1992, s. 8.

¹²⁵ Xen. Cyr. I.5.

¹²⁶ Xen. an. I.1.2.

¹²⁷ Diod. XVII.6.1-3; Justinus X.3. III. Artakserkses, Kadusia üzerine seferdeyken gücü ve cesaretiyle nam salmış biri Perslerden biriyle teke tek dövüşmek istemiş, kimse buna cesaret edemeyince III. Darius, ortaya çıkarak Kadusialı savaşçıyı yenmiştir. Böylece III. Darius Persler arasında cesaret bakımından birinci kabul edilmiş, daha sonra da krallığı devralmıştır. Briant, 1999, s. 113; Head, 1992, s. 9.

¹²⁸ DB. IV. 2-3.

¹²⁹ Briant, 1999, s. 112.

Küçük sayılan seferlerde ya da imparatorluk topraklarına giren düşmanı temizlemek için yapılan hazırlıklarda genellikle kral ordunun başında bulunmamaktaydı. Onun yerine soylu, yüksek rütbeli, kralla akrabalık ilişkisi olan saray mensubu komutanlar görev yapmaktaydı. Küçük yerel operasyonlar ise daha çok satraplar tarafından yapılmıştır. Mesela I. Darius'un hem yeğeni (kız kardeşinin oğlu) hem damadı olan Mardonios MÖ. 492'de Trakya'ya sefer düzenlemiş, MÖ. 479'da ise Kserkses'in Yunanistan seferinden çekilmesinden sonra Yunanistan'da kalarak Plataea'da büyük bir orduya komuta etmiştir. MÖ. 490'da Ege'de Datis ve Artaphernes görev yapmıştır. Yine Aristagoras'ın Naksos adasına yapacağı seferi destekleyen donanmanın sorumlusu I. Darius'un yeğeni olan Megabates'ti. Aynı şekilde İyon isyanını bastırmakla görevli olan üç general de Darius'un damatlarıydı¹³⁰.

(1). Komuta ve Hiyerarşi

Persler sosyal örgütlenmede en üst tabakadan aşağı doğru soylu (azata), kul (bandaka) ve köle (mariaka) sınıfından oluşan feodal bir yapıya sahiptir ve bütün Persler büyük kralın kuludur¹³¹. Aynı durumu askeri örgütlenme için de söyleyebiliriz. Doğal olarak bir monarşide kararlar gücün merkezinde alınmaktadır. Son söz krala aittir. Ancak kralların kendisine yakın danışmanlarına ya da danışma meclisi niteliğinde olan konseye danışarak kararlar aldığı da kayıtlarda geçmektedir. Nitekim seferler sırasında Pers krallarının ordu liderlerini çağırarak genel görüşleri içeren toplantılar yaptığı kaynaklarda ifade edilmektedir. II. Kyros'un, Massaget seferi için Arakses'i (Aras Nehri) geçmeden önce generalleriyle bir görüşme yaptığı¹³², Kserkses'in Yunanistan üzerine yapmayı planladığı seferi açıklamadan önce geniş bir kurultayı toplantıya çağırdığı bilinmektedir¹³³. Danışma organlarının verdiği bütün tavsiyelerin kralın görüşleriyle uyuşmacağını eklemeliyiz. Fakat böyle durumlar krallar tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Artabanus ve Artemisia'nın fikirlerini açıklamasından sonra aldıkları tepkiler bu duruma örnektir¹³⁴. Bu yüzden her zaman doğruları söylemek danışmanlar açısından tehlikeli bir durum yaratabileceğinden, danışmanlar genellikle kralın duymak

¹³⁰ Raaflaub, 2011, s. 9; Head, 1992, s. 8; Örnekler hakkında Mardonius için bkz. Hdt. VI.43-45, IX.31-86. Ordu komutanlarının soylu kişilerden seçilmesi hakkında ayrıca bkz. Hdt. V.116

¹³¹ Sekunda, 1992, s. 4.

¹³² Xen. Cyr. I.20.6-8

¹³³ Hdt. VII.8-19, VIII.67-69. Büyük İskender ile Granikus'ta yapılacak savaş öncesinde Pers komutanlarının Zelea'da toplandığını bilmekteyiz. Arr. I.12.8; McCoy, 1989, s. 416.

¹³⁴ Hdt. VII.11, VIII.68-69.

istedikleri hakkında önceden bilgi sahibi olarak ona göre konuşmuşlardır¹³⁵. Satraplar da her zaman büyük bir harekâta başlamadan önce kralın müsaadesini almayı beklemişlerdir¹³⁶.

Orduda yüksek rütbe atamaları doğrudan kral tarafından yapılmaktaydı. Bunlar kralın akrabaları, soylu Persler ve büyük arazi sahibi eşraf arasından seçilmiştir. Yunan savaşları sırasında Pers ordularını yönetenler sadakatleri ve cesaretleri ile ün kazanmış kraliyet akrabalarından kişilerdir. Gobyras oğlu Mardonios, Kserkses'in damadı; Masistius, I. Darius ve Attosa'nın oğlu, dolayısıyla Kserkses'in erkek kardeşi; Tritantaikhmes ve Smerdomenes de I. Darius'un yeğeniydi¹³⁷. Herodotus bu generaller için arkhon (ἄρχων) terimini kullanmıştır. Her bir arkhon kendinin astı olan komutanların idare ettiği birliklere ve bende halklardan oluşan bazı askerlere liderlik etmekteydi¹³⁸. Yüksek rütbeli generaller genellikle Pers kökenlidir. Ancak etnik olarak Pers olmayanların arasından seçildiği durumlar da olmuştur. Behistun kitabesinden anlaşıldığına göre I. Darius dönemindeki isyanları bastırmak için Pers kökenli generaller olan Hydarnes, Vaumisa, Hystaspes, Vivāna, Baktrialı Dādarşi, Artavardiya ve Gobyras gönderilmiştir. Ayrıca Armenialı Dādarşi ve Medli Takhmaspada adındaki komutanlar isyanları bastırmak için görevlendirilmişlerdi. Maraton komutanlarından Datis de Med kökenlidir¹³⁹. Netice itibariyle kuruluştan itibaren özellikle Darius ve

¹³⁵ Hdt. IV.97-98, VII.101.

¹³⁶ Raaflaub, 2011, s. 10. Pers stratejisi ve geleneğinin bir gereği olarak ordu komutanları askerlerine hareket serbestliği vermemekteydi. Gerçekten de savaşın genel yönetiminde bütün konular önce krala bildirilir ve onun cevapları beklenirdi. Head, 1992, s. 60. Mesela nüfuzlu bir satrap olan Artaphernes, Naksos'u ele geçirmeyi düşünen Aristagoras'ın planını desteklemek için büyük bir donanmayı harekete geçirmeden önce kralın izninin alınması gerektiğini ifade etmiştir, Hdt.V.31-32. Lydia satrapı Tiribazos, kesinlikle kralın onayı olmadan büyük bir stratejik değişiklik yapmanın tehlikeli olacağını düşünmüştür, Xen. Hell. IV.8.16. I. Darius'un erkek kardeşi Artabanus, kralı İskitya seferinden vazgeçirmeye çalışmıştır, Hdt. IV.83.1. Bu tarz durumların düşmana zaman kazandırdığı düşünülebilir. Zira Diodoros, Pharnabazos'un MÖ. 374'teki Mısır seferi için yavaş hareket ettiğinden Mısırlıların zaman kazandığını ifade etmektedir, Diod. XV.41. Ancak Granikus savaşının planlarını satrapların yaptığı, III. Darius'a danışılmadan muharebe kararı alındığı ve Pers ordusunun yine mağlup olduğu gerçeğini görmezden gelemez. Metin içindeki örnekler için Xen. Cyr. I.20.6-8; Hdt. IV.97-98, VII.8-19, 101, VIII.67-69.

¹³⁷ Barkworth, 1993, s. 149-150. Mardonios, I. Darius'un Gaumata'ya karşı yaptığı taht mücadelesinde yanında olan Gobyras'ın oğluydu. Gobyras da Darius'a karşı Elam'da çıkan ayaklanmaları bastırmak için gönderilmiş ordunun komutanıydı ve hükümdarın mızrak taşıyıcısı ünvanı almıştı, bkz. Wiesehöfer, 2003, s. 112.

¹³⁸ Barkworth, 1993, s. 150-153. Örnek için bkz. Hdt. VII.81, IX.33. Herodotus'ta geçen yirmi dokuz piyade tümeni ve süvari birlikleri konusunda Barkworth endişelerinin olduğunu dile getirmektedir. Yazara göre Herodotus yirmi dokuz tümenlik bir liste ve ethna ayrımı yapmıştır. Bu birlik komutanlarının emrindeki bağımlı halk birliklerinin kesinliği konusu şüphelidir. Herodotus'un vermiş olduğu satraplık listesi, halklar listesinde bulunan ordu listesiyle eşit değildir. Mesela Phrygialılar ve Armenialılardan oluşan Artokhmes'in komutasındaki birliğe bakalım: Herodotus'un satraplık listesinde Phrygia üçüncü satraplığın bir bölümüdür. Armenia ise Paktyes ile beraber on üçüncü satraplığın parçasıdır. Coğrafi olarak Armenialılarla Friyalılar komşu değildir. Ancak aynı askeri birlikte yer almışlardır. Fakat coğrafi olarak komşu olan Parthialılar ve Khorasmialılar Artabazos'un komutasında aynı birliktedir ve on altıncı satraplığı oluşturmaktadırlar. Aynı şekilde Assur ve Babil (Kaldeliler) birlikleri de coğrafi olarak dokuzuncu satraplığa komşudurlar ve aynı birlik içerisindeyler. Barkworth, 1993, s. 155-157.

¹³⁹ Head, 1992, s. 9.

Kserkses dönemlerinde Pers aristokrasisini ve dolayısıyla imparatorluğun en yüksek rütbelerini hanedanlığa yakın büyük aristokratik aileler paylaşmıştır¹⁴⁰.

Herodotus'un arkhonların astı olarak görev yapan komutanlar hakkında verdiği bilgileri değerlendirmek son derece zordur. Eğer bu birliklerin sayıları ve tipleri her bir arkhon için ortaksa o zaman bir şeyler çıkarmak mümkün olabilir. Dandamaev ve Lukonin (Dandamaev-Lukonin: 1989) *arkhon* ve *toparkh*'in aynı şey olabileceğini ve bunların her birinin tıpkı Genç Kyros gibi *Karanos*¹⁴¹ olduğunu düşünmektedir¹⁴². Burada karanos'a (καρανος) ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Karanos'un belirlenmiş bir bölgeden asker toplayan ve onlara komuta eden kişi olduğu düşünülmektedir. Yani bir toparkh gibidir. Bu şekilde toplanmış orduların I. Darius ve Kserkses döneminde imparatorluğun yayılmasında önemli rol oynadığı ileri sürülmektedir¹⁴³. Gerçekten de I. Darius'tan sonra Pers kralları, önemli seferler dışında ordulara bizzat komuta etmemiştir. Bunun yerine karanos gibi güvendiği temsilcilerini görevlendirmiştir. Petit ve A. Keen'e atıf yapan Rung, buradan yola çıkarak karanos'un iki gelişim dönemi olduğunu söylemektedir. I. Darius döneminde, satrapların yanında fakat satraptan ayrı olarak askeri bir temsilci, komutan durumundadır. II. Darius dönemindeyse askeri temsilci olan komutan ile satrap birleştirilerek karanos adı altında tek bir sorumlu haline getirilmiştir. Ayrıca karanos daimi değil özel bir sefer süresince görevde kalmaktadır. Ona göre karanos'un atanması askeri zorunluluk gerektirmektedir. Bu yüzden satrapın, karanosla değiştirilmesine lüzum yoktur. Satrap bir karanos tarafından yönetilen bölgede işlevini devam ettirebilir¹⁴⁴. Yani ordu generali (strategos) ile satrapın pozisyonları arasında kesin farklar vardır. Nitekim Herodotus da satraptan hyparkhos olarak bahsederken, kralın komutanları için strategos terimini kullanmıştır¹⁴⁵. Neticede karanosun askeri bir komuta için kullanılan Perslere özgü bir kelime olduğunu

¹⁴⁰ Briant, 2002, s. 352.

¹⁴¹ Aslı Eski Farsça olan fakat Yunanca "karanos" olarak bilinen kelimeye ilk kez Ksenophon'da (Hell. I.4.3-4) rastlamaktayız. Buna göre kral II. Darius'un, oğlu Kyros'u MÖ. 407'de batıya karanos olarak gönderdiğini söyleyen Ksenophon, ardından karanos'un anlamını tanımlayarak bunun "kyrios" (efendi, bey, lord) anlamına geldiğini ifade eder. Başka bir eserde Ksenophon (an. I.1.2; I.9.7), Genç Kyros'un Kastalos ovasındaki bütün birliklerin teftişinden sorumlu "strategos" (komutan) olarak II. Darius tarafından atandığını ifade eder. Neticede karanos kelimesinin "general" tabiriyle eş değer olduğu düşünülebilir. Buradan hareketle, N. Sekunda karanos'u Eski Farsça "halk" ve "ordu" anlamına gelen *kāra-* kelimesiyle bağlantılı göstermektedir. Sekunda, 1988b, s. 74. *Kara-naya* kelimesi de ordu lideri manasına gelmektedir. Antik Yunan etimolojik sözlüklerindeyse karanos'un Dorik bir kelime olan *kāpa* (başkan, baş) sözcüğünden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Rung, 2015, s. 336.

¹⁴² Barkworth, 1993, s. 150-151. Barkworth, bu iddiayı kendi içinde çelişkili bulmakta, Dandamaev ve Lukonin'in, Kserkses döneminde yedi toparkh olduğunu düşündüklerini ifade etmektedir. Buradan da toparkh ve karanos'un onlara göre hem aynı hem ayrı şeyler olduğu yorumunu çıkarmaktadır.

¹⁴³ Rung, 2015, s. 333.

¹⁴⁴ Rung, 2015, s. 334.

¹⁴⁵ Rung, 2015, s. 335; Hdt. III.120, V.25, III.126.

ifade edebiliriz¹⁴⁶. Büyük kral tarafından komuta edilen bir orduda karanos, etnik birliklere liderlik etmektedir ve kral tarafından atanan generallerin astıdır. Mesela Ksenophon'dan öğrendiğimize göre Kunaksa savaşında dört büyük general vardı. Suriye ve Fenike askerlerine komuta eden Abrokomas, Küçük Asya'dan gelenlere liderlik eden Tissaphernes, muhtemelen Media'dan gelenlere emreden Arbakes ile Babil civarından gelenleri idare eden Gobryas¹⁴⁷.

Kaynaklar Pers ordu komutanları ve askeri birlikler arasında ast-üst çerçevesinde hiyerarşik bir düzen bulunduğunu yansıtmaktadır. Bu düzenlemede askerler on bin ve bin kişiden oluşan birliklere ayrılmıştır. Komutanlar, kendi emrindeki birlikleri yüzlük ve onluk birimlere ayırarak her birinin başına, birimdeki askerlerle aynı halktan gelen komutanlar tayin etmiştir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Pers ordusunun örgütlenmesi onluk düzen esasına dayanmaktaydı. Bu sistemde on binlik, binlik, yüzlük ve onluk birimlerin başında onbinbaşı, binbaşı, yüzbaşı, onbaşı ünvanlarına sahip komutanlar bulunmaktadır¹⁴⁸. Buna göre Pers ordusunda 10.000 kişilik birliğe (tümen) Persçe “*baivarabam*” (Myriad), başındaki komutana (tümgeneral) “*baivarapatiş*” (myriarkh)¹⁴⁹ denmektedir. On binlik esasta teşkilatlandırılan piyade birlikleri 10 ayrı birliğe ayrılarak 1.000 kişilik birlik (tabur) anlamına gelen “*hazārabam*”lara bölünmüştür. Komutanlarına da *hazārapatiş*¹⁵⁰ yani binbaşı (Khiliarkh) adı verilmiştir. Bin kişiden oluşan birlik ise 10 bölüğe ayrılmıştır. Bunlara da “*satabam*” yani yüz kişilik birlik (bölük) denilmiştir. Başlarındaki komutan da yüzbaşı anlamına gelen

¹⁴⁶ Rung, 2015, s. 336. Karanos, basit bir şekilde açıklayabileceğimiz “başkomutan” değildir. Zira Yunan kaynaklarında kralların bütün komutanları strategos olarak anılmaktadır. Karanoslardan bazılarının bölgesel bir komuta bölgesine sahip olmadığı ya da komutanların yaptığı gibi atandıkları bölgenin dışında hareket edemediği açıktır. Herhangi bir komutanlık rütbesi de karanos olarak adlandırılmış olabilir. Rung, 2015, s. 32.

¹⁴⁷ Rung, 2015, s. 349. Kunaksa için Xen. an. I.8.9.

¹⁴⁸ Hdt. VII.81-83; A. Pers. 300; Wiesehöfer, 2003, s. 143; Briant, 2002, s. 342; Cook, 1983, s. 101; Dandamaev, 1989.a, s. 194. Birtakım araştırmacılar 10'luk düzenin Pers kökenli olduğunu iddia etmektedir. Özellikle Göktürk Kitabelerinde geçen ve askeri-idari bir unvan olduğu anlaşılan “şadapıt” kelimesi, Pers kitabelerindeki sa-ad-da-bat-ti (satapati(ş), 100'lü) ve dasapati/datapati(ş) kelimeleriyle bağlantılı gösterilmektedir. Bombacı, s. 1976: 32-41; Aalto, 1971, s. 211-212. *Şad* kelimesinin İran kökenli olduğu hususunda bkz. Gabain, 2007, s. 295; Clauson, 1972, s. 866.

¹⁴⁹ Cameron, 1948, s. 40; Sheppard, 2008, s. 39. Part dönemine ait ekonomi vesikalarında da on bin atlıyı belirtmek için *baivar-aspa* tabiri geçmektedir. Weber, 2005, s. 4h12. Patiş kelimesi için, Cameron, 1948, s. 40. Frye (1962, s. 352-359), komutan anlamına gelen patiş kelimesinin Orta İran dilinde imlasal konfügirasyon olarak devam ettiğini söylemektedir.

¹⁵⁰ Hazārapatiş kelimesi Ctesias'ta (F15 Photius 41b38–43b2 [§47–56]) azabarites olarak geçmektedir. Hesychius'ta da azaparateis (ἀζαπαρτεῖς) şeklinde geçer. Sekunda, 1988b, s. 72. Hazārapatişler ayrıca imparatorluğun baş veziridir. Mızraklı bin askerin, saray muhafızlarının komutanıdır. Dandamaev, 1993, s. 356-359 (bkz. <http://www.iranicaonline.org/articles/courts-and-courtiers-i> 12.05.2014); Hutchinson, 1998, s. 146; Cook, 1985, s. 232. Kraldan sonraki en yüksek rütbeli kişidir. Plu. Alex. 39.9, Them. 27.2-7; Nep. Con. III.2-3; Briant, 2002, s. 222; Sekunda, 1992, s. 11. Binbaşı anlamındaki hazārapatiş ünvanı Akhemenid Perslerinden sonraki Sasani Perslerinde ve ayrıca Ermenicede de görülmektedir. Hutchinson, 1998, s. 146; Benveniste, 1966, s. 69; Farrokh, 2005, s. 7; Sekunda, 1992, s. 11. Sasanilerde sadrazamlarına/veziriazamlarına *Hazarapet dran Ariats* dendiği ifade edilmektedir. Atalay, 2014, s.27. Wiesehöfer (2003, s. 144), kendisine idari görevler düşmediğinden Akhemenid döneminde bunların başvezir ya da buna benzer bir görevli olmadığını düşünmektedir.

“*satapatiš*”lerdir (Hekatontarkhes)¹⁵¹. Aynı şekilde bölükler on gruba ayrılarak “*atabam*” (takım) denilen birlikleri meydana getirmiştir. Komutanları olan onbaşına da “*datapatiš/ dasapatiš*”¹⁵² denmiştir. Yunan kaynaklarında bu rütbelerin hepsinden bahsedilmektedir. Hatta elli kişilik ve beş kişilik birliklerden de bahsedilmektedir. Mesela (Xen. Cyr. II.1.22-26) *datapatiš*’in yardımcısı gibi görünen “*paşcadatapatiš*”¹⁵³ (Onbaşı yardımcısı) karşımıza çıkmaktadır¹⁵⁴. Atlı birliklerin teşkilat sistemi de muhtemelen onluktur ancak savaş arabalarının sayısı ve nasıl düzenlendiği konusunda bir şey söylemek imkansızdır¹⁵⁵.

Herodotus, yüzbaşı ve onbaşların, generaller tarafından atandığını ve bu komutanların idare ettiği birlikteki halklardan seçildiğini söylemektedir¹⁵⁶. Binbaşının üstündeki rütbelere Pers ve Medlerden seçilmektedir¹⁵⁷. Fakat MÖ. 4. yüzyılda Yunan askeriyesinin Pers ordusunda etkisini hissettirmeye başlamasıyla Yunanların da yüksek rütbelere çıktığını görmekteyiz. Mesela MÖ. 370’deki Mısır seferi sırasında Atinalı İphikrates, Pharnabazos’un astı olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁵⁸. Ast komutanlar daha ziyade toplumun ikinci sınıfı diye tabir edebileceğimiz kişilerden seçilmiştir. Bilhassa Anadolu’lu Yunan yöneticiler bu konuda dikkat çekmektedir¹⁵⁹. Fakat bu kişiler hiçbir zaman gücün ortak kullanıcıları olamamıştır¹⁶⁰. Hiyerarşinin en üstünde elbetteki kral ve komuta kurulu yer almaktadır ve bu kurul kralın yakın akrabalarından oluşmaktadır¹⁶¹. Pers ordusundaki bu hiyerarşik görünüm satraplıklarda veya garnizonlarda konuşlandırılmış birliklerde de kendini hissettirmektedir. Fakat genel

¹⁵¹ Sadabattiš PFT 1842:9, 1843:8; PT 24:4; Eski Pers kitabelerinde, *satapati*- PTT s. 40. Kitabeler için bkz. Hallock 1969, s. 506, 749; Cameron, 1948, s. 40.

¹⁵² *Dasabam*, PFT 138:7, 139:9, 140:7. Eski Farsça *dasa-*. *Dasabattiš*, PFT 207:3, 2017:4. PT 84:2,6. Eski Pers kitabelerinde, *dasapati-*. Hallock, 1969, s. 124, 622; Cameron, 1948, s. 40, 194.

¹⁵³ *Pascadatiš*, PTT s. 111, PT 1:7-8. Ayrıca *başdatabattiš*pe, PT 15:17. Yazıt için Cameron, 1948, s. 40, 83, 111. PT 1963:10’da ise dört kişilik bir tim ekibinin lideri olduğu düşünülen *catru-pati* (*za-ut-tur-ru-pat-ti-iš*) ifadesi geçmektedir. Cameron, 1965, s. 177. Eğer *satabam*’ın fiziki olarak ikiye ayrıldığı düşüncesi doğruysa *paşcadatapatiš* ünvanlı kişi *satapatiš*’in yardımcısı da olabilir. Sekunda, 1992, s. 5.

¹⁵⁴ Elamca tabletlerde onluk sistem düzeninde *satabam*, *atabam* gibi küçük birliklerden bahsedilmektedir. Ancak bunların üstü olan büyük birlikler geçmemektedir. Schmitt, 2004: 3 (bkz. www.iranicaonline.org/articles/immortals 12.05.2016). Aswan’da bulunan bir garnizona yerleştirilen Yahudi ve Arami ücretli askerlerinin listesini içeren vesikada *hazārabam*’ın eş değeri olarak *degel* kelimesinin geçtiği ve buradaki birlik komutanının Pers ya da Babil kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Buraya ait olan *atabam* listesinin ya da on bir kişi ismi geçtiği halde *satabam*’daki kişi sayısının 30-60 arasında olduğu görülmektedir. Judea’daki Arad’da da Eliahsib adlı birinin 10 kişilik birliğinden bahsedilmektedir. Anlaşılan *atabam* 10 kişide muhafaza edilirken *satabam*ın gücü azaltılmıştır. Sekunda, 1988b, s. 72. 10 kişiden az sayıdaki birlikler askeri teşkilatlarda bulunan ve küçük operasyonlarda ya da gözcü/öncü olarak kullanılan timler olabilir.

¹⁵⁵ Barkworth, 1993, s. 153.

¹⁵⁶ Hdt. VII.81.

¹⁵⁷ Wiesehöfer, 2003, s. 143.

¹⁵⁸ Head, 1992, s. 9.

¹⁵⁹ Yıldırım, 2012, s. 235.

¹⁶⁰ Briant, 2002, s. 352.

¹⁶¹ Hdt. VII.82.

görünüm böyle olsa da satrapların ve garnizonların kendilerine has yapıları vardır. Mesela satraplık ordusu ile merkezi ordu arasındaki koordinasyonu sağlamak için ya satraplık ordusu içinden veyahut kralın oğulları arasından seçilmiş, tam yetkiyle donatılmış üst düzey bir yönetici görevlendirilmiştir¹⁶².

(2). Asker Temini

Antik kaynaklarda verilen ordu listeleri vasıtasıyla Perslerin egemenliğinde yaşayan bütün bağımlı halkların herhangi bir seferberlik emrinde savaşa katılmalarının mecburi olduğunu öğrenmekteyiz¹⁶³. Kaynakların ifade ettiğine göre askere alım çağrısına bütün halklar harfiyen uymalıdır ve kralı takip etmeleri gerekmektedir. Muafiyet talebinin dahi şiddetle cezalandırıldığı bir sistemde bunun aksinin yapılması ağır sonuçlar doğurmaktaydı¹⁶⁴. Persler askere alınırken kişinin dahil olduğu toplumsal sınıf onun hangi askeri sınıftan olacağını belirlemektedir. Mesela piyade birlikleri çiftçilerden, süvari ise soylulardan seçilmekteydi¹⁶⁵. Yoksul köylüler sapanıcı olarak hizmet etmekteydi. Etnik olarak Pers kökenli olanların dışında Med, Baktria ve Saka halkları da orduda hizmet eden önemli halklar olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁶.

Celbe alma ile ilgili en orijinal vesikaya Babil’de rastlamaktayız. Bu vesika Perslerde en azından bazı bölgelerde bir nevi tımar sistemi kullanıldığını göstermektedir. Buna göre belirli bölgelere yerleştirilen askeri yerleşimcilere, bu teşekkülün bir gereği olarak ordudaki hizmetleri karşılığında topraklar bahşedilmiştir. Tahsis edilen kişiler tarafından bir başkasına satılamayan fakat tarihi süreçte miras bırakabilme hakkı tanınan askeri tımarlar, imparatorluk dahilinde kendine has bir durum almıştır. Kiralama hakkının elde edilmesiyle de askeri hizmet, yerini vergi ve çalışma yükümlülüğüne bırakmıştır¹⁶⁷. Bu tarz askeri arazilere Babil’de “hatru”¹⁶⁸ denmekteydi. Bunlar kendi içinde alt idari birimlere ayrılmıştır. Bu örgütlenmede bahşedilen toprağın belirli bir kişiye değil, kollektif bir tımar gibi belli milletten asker grubuna verilmesi

¹⁶² Yıldırım, 2012, s. 235.

¹⁶³ Briant, 1999, s. 117; Sheppard, 2008, s. 39.

¹⁶⁴ Hdt. IV. 84, VII. 38.

¹⁶⁵ Burada -ileride görüleceği üzere- piyade birliği olarak hizmet ettiğini bildiğimiz (Hdt. VII.83) seçme askerler olan ölümsüzler gibi bazı mızraklı piyade birlikleri tezat yaratmaktadır. Bu nedenle bütün piyadeler çiftçidir diyemeyiz.

¹⁶⁶ Barkworth, 1993, s. 159.

¹⁶⁷ Wiesehöfer, 2003, s. 106.

¹⁶⁸ Bu terim bazen askeri koloni bazen de askeri hizmet karşılığında kullanılmıştır. Head, 1992, s. 13.

dikkat çekicidir¹⁶⁹. Bunlar piyade tımarı olan “*yay arazileri*” (bît qasti), süvari tımarı olan “*atlı arazileri*” (bît sisi, bît aspatu) ve savaş arabalarına destek için “*araba arazileri*” (bît narkabti)’dir. Mızraklıların yay arazilerine dahil edilmediği anlaşılmaktadır. Yüksek mevkili kişiler olarak bilinen mızraklılar Babil’deki tımarların desteklediği Pers muhafızları olabilir¹⁷⁰.

Hatru ile ilgili en ünlü vesika Gadal-Jama isimli bir Yahudi ile Babilli bir banker arasında geçen MÖ. 422 tarihli anlaşma metnidir. Buna göre Gadal-Jama’nın babası Rahim-ili, Muraşu bankasına tımarının bir kısmını satmış ve Uruk’a bir sefer yapmak için bankaya süvari talebinde bulunmuştur. Buna göre eğer banka onun ihtiyacı olan teçhizatları sağlarsa Gadal-Jama da süvari olarak hizmet edecektir¹⁷¹. Bu tarz istekler başka vesikalarda da karşımıza çıkmaktadır. MÖ. 530’lara tarihlenen bir metinde iki tımar sahibinin kral için bir asker besledikleri ve krala para ile istihkak verdikleri anlatılmaktadır. MÖ. 422 tarihli diğer metinlerde askerlerin barındırılması ve teçhizatlandırılması hususunda yay araziler (yay tımarları) tarafından alınan borçlar görülmektedir. MÖ. 397 yıllarına ait bir belgede de bir vekil için ücret, tedarik malzemesi ve silah sağlanmasından bahsedilmektedir¹⁷².

Tımar sahiplerinin iki temel yükümlülüğü vardır. Birincisi, yıllık vergisini ödeyerek asker ve tedarik malzemeleri getirmek; ikincisi, hizmet yükümlülüklerini tamamlamak için gerektiğinde askeri hizmette bulunmaktır. Ancak ikinci yükümlülüğün etkin olarak işlediğine dair kanıtlar zayıftır. Nitekim tımar sahipleri her durumda askeri hizmet gerektiğinde, bu gerekliliği askeri teşkilata personel ayarlayarak ve para (sâb sarri) ödeyerek pasifize etmekteydiler. Bu vaziyeti tımar toprağı olarak tasnif edilmeyen arazilerde de görebiliriz. Bu nedenle askeri tımar sahiplerinin statüsünün diğer toprak sahiplerinden farklı olduğunu söyleyemeyiz. Bunlar arasındaki temel fark, yay

¹⁶⁹ Head, 1992, s. 13. Akhamenid Babil’indeki hatru şu milletleri içermektedir: Kimmerler (Saka), Hintliler, Arealılar, Urastai (Urartular, Armenialılar), Miliduai, Assiai, Sapardai (Lydialılar), Sirkai, Surai (Suriyeliler ya da Fenikeliler), Arbai (Araplar), Bannesai-Mandikai-Sumtukunai (Babilli yerel gruplar), Head, 1992, s. 14.

¹⁷⁰ Ortak tımar durumu eski bir Babil müessesesi olarak bilinmektedir. Babil’de tımar için kullanılan yaygın terim “ilku” kelimesidir. Fakat yabancı askerlerin sistematik olarak yerleştirilmesi ve “yay arazisi” terimi bir Pers yeniliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Müstakil tımarlar ise ailelerden ziyade bireysel olarak tutulmuştur. Head, 1992, s. 14. Babil’deki çok uluslu hatru teşkilatı askeri sistemle ilgili olmasına rağmen yönetsel olarak bir karşıklık yaratmaktadır. İran’da Şiraz yakınlarında bir İskit yerleşimi (Sivand / Sakavand) veya güney Mısır’da Suriyeli mevcudiyeti olması gibi. Tuplin, 1987, s. 188-189. İlku sistemi, yani eyaletlerden asker ve hayvan talebi Assurlulardan miras alınmış olabilir. Postgate, 1974, s. 83; Graf, 1994, s. 172.

¹⁷¹ II. Darius dönemine denk gelen Gadal-Jama vesikasından kiraya verilmiş toprağı ve askere çağrılan Gadal-Jama’nın teçhizatlarını öğrenmemiz mümkündür. Bunlar koşum takımları ve dizginleriyle birlikte bir at, boyun koruyucusu, kapşonlu bir ceket, kapşonlu demir zırh, bir sadak, temrenli ve temrensiz yüz yirmi ok, bir kılıç (?) ve kını, iki demir mızraktır. Briant, 1999, s. 615-616, 1005-6; Stolper, 2001, s. 121.

¹⁷² Head, 1992, s. 14.

arazilerinin Pers fethinin sonucu olarak imparatorluğun askeri gereklilikleri neticesinde yeniden dağıtılmasıdır. Ayrıca yay arazisi sahipleri, asker üretebilir ve askeriye de kullanılmak üzere düzenli gelir sağlayabilmektedir. Yani bu tımarlar, bir bütün olarak profesyonel askeri sınıf oluşturabilmektedir¹⁷³.

Her bir hatru, “saknu” adı verilen yüksek rütbeli bir memur ile “sanû” adında onun yardımcısı konumundaki bir diğer memur tarafından denetlenmekteydi. Teftişin esasını vergiler ve kral için asker toplanmasının denetimi oluşturmaktadır. Bunun haricinde saraya un, aidat vs. toplamak da diğer görevlerinin arasındadır. MÖ. 5. yüzyılın ikinci yarısında hatru oluşumunun kaybolduğu ya da etnik tanımlama etkisinin azaldığı fark edilmektedir. Zira Kimmer sahalarına yerleşmiş yedi tımar sahibini listeleyen bir vesikada bunların adlarının Saka adları değil, Marduk oğlu Iddin Nabu, Nabu-rammu gibi Babil adları taşıdığı görülmektedir¹⁷⁴.

Anadolu’ya döndüğümüzde bazı süvarilerin kolonist olarak yerleştirildiğini ve bunların Pers ordusuna destek olduğunu söyleyebiliriz. Mesela Ksenophon Mysia’da, Hyrkaniyalı süvarilerden bahsetmektedir. Bu birlikler Lydia’da Hyrkania ovası olarak bilinen bölgeye yerleşmişler ve Granikus’ta Lydia satrapının yanında savaşa katılmıştır. Daha sonra Greko-Makedon döneminde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Romalı yazar Tacitus (Annales II.47) bunları “Makedonyalı Hyrkaniyalılar” olarak tanımlamaktadır. Herodotus’un, İyon isyanı sırasında bazı Pers birliklerinin Miletos topraklarını devraldığını söylemesi ve Batı Anadolu’daki bazı yer adları buralarda Pers yerleşimi olduğuna destek olmaktadır. Strabon’da Kyros ovasından, yazıtlarda ise Darius Köyünden bahsedilmektedir. Ayrıca güney Kappadokia’daki Kataonia da Perslerin başka bir yerleşimi olabilir. Bu bölgelerden gelen süvariler büyük ihtimalle gönülsüz toplanmış yerli askerler değil, Pers kolonistleridir¹⁷⁵. Lykia’daki “Kardakes köyü” de muhtemelen bir Akhamenid yerleşimidir ve Ksanthos yazıtında karşılaştığımız Appakku adı, Pers komutanı Harpagos’un Lykia diline uyarlanmış hali olmalıdır.

¹⁷³ Tuplin, 1987, s. 192.

¹⁷⁴ Head, 1992, s. 14; Saknu için bkz. Stolper, 2001, s. 84, 97.

¹⁷⁵ Head, 1992, s. 13. Hyrkania ovası için ayrıca Magie, 2002, s. 5-6. Anadolu’daki Hyrkania ve Pers göçmenlerinin yanı sıra Med ve Baktria yerleşimcilerinin de bulunduğu düşünülmektedir. Doğudan gelen bu yerleşimcilerle yerel halk arasında evlilikler yapılmış olması da ihtimal dahilindedir. Zira MÖ. 466’dan itibaren Anadolu’daki bazı Yunan şehirlerinde iki dil birden konuşulması ve ayrıca karma kişi adlarının görülmesi, topluluklar arası evliliği destekleyici kanıtlardır. Ball, 2015, 81.

Karia'da ise satrap Piksodoros'un Letoon yazıtında Karia dili ve Yunanca'nın yanında Perslerin resmi dili olan Aramice'nin kullanılması buradaki Pers varlığına işaretir¹⁷⁶.

N.Sekunda, Anadolu'daki satraplık arazilerinin "dük"ler gibi soylu Perslere dağıtıldığını ifade etmektedir. Mesela Daskyleion satraplığının dikkat çekici ailelerinden biri olan Pharnabazos sülalesi uzun yıllar bu bölgeyi idare etmişti¹⁷⁷. Bu satraplıktaki diğer önemli aileler ise Spithridatis ile Ariobarzanes aileleridir. Ksenophon bir Pers soylusu olan Spithridates'in, Pharnabazos sülalesinden Pharnabazos'un süvari komutanı ve satraplığın batı bölgesinde bir toprak sahibi olduğunu söylemektedir¹⁷⁸. Bundan başka Pharnabazos, Mısır seferine çağrıldığında Daskyleion satrapı olan Ariobarzanes'in; Kaikos vadisinde toprak sahibi olan Asidates'in; Pharnabazos'un süvari komutanı Rathines'in de soylu birer toprak sahipleri olduğu bilinmektedir¹⁷⁹. Aynı şekilde Granikus savaşının meşhur komutanı Rodoslu Memnon ve kardeşi Mentor'a, imparatorluğun batı sınırlarında toprak bahşedilmişti¹⁸⁰. Böylece imparatorluk diasporasının Pers kökenli soylularının, bahşedilen topraklar karşılığında topladığı askerlerle savaflara katıldığını ve askerlere komuta ettiğini ifade edebiliriz¹⁸¹.

İmparatorlukta bazen küçük araziler üzerine emekli askerlerin (veteran) yerleştirilmesi asker temini durumunda Perslere yardımcı olmuştur. Bu doğrultuda emekli askerler bölgesel barışın muhafazası için bir dizi stratejik bölgede ikamet ettirilmiştir¹⁸². Mesela Büyük İskender'in Mısır'ı fethini takiben Mısır'da vergiden muaf tutulmuş, semitik isimler taşıyan ve Persler olarak adlandırılmış askeri yerleşimcilerle karşılaşmaktayız. Muhtemelen bunlar Pers egemenliği boyunca Mısır'a yerleştirilmiş, etnik olarak Pers olmasa bile mali ve yerel imtiyazlara sahip emekli kardakes

¹⁷⁶ Ball, 2015, s. 82; Kardakes köyü için Sekunda, 1992, s. 53.

¹⁷⁷ Sekunda, 1988b, s. 184.

¹⁷⁸ Xen.Hell.IV.1.

¹⁷⁹ Xen. an. VII.8; Sekunda, 1988c, s. 178-182. Antik kaynaklara göre Pharnabazos'a ait 600 süvari bulunmaktadır Xen. Hell.IV.1.17. Büyük ihtimalle bu birlik Pharnabazos tarafından oluşturulmuştur. Sekunda'ya göre bu durum feodal sistemin bir göstergesidir. Spithridates'in 200 süvariye alarak Agesilaos'a yanaşması, her bir toprak sahibinin 200 kişilik süvarisi olduğu anlamına gelebilir. Sekunda, 1988c, s. 183. Sekunda bu süvari birliğindeki atlıları, bahşedilen topraklar karşılığında hizmet eden ücretli askerler olarak tanımlamaktadır. Yani tımar sahibi olan süvari birliğinde hizmet eden kişiler, "dük"ün yanında belli büyüklükteki topraklara hükmeden ikincil derecede Pers soylularındır ve görev tanımı "şovalye" statüsündedir. Sekunda, 1988c, s. 186-188. Aynı şekilde Tissaphernes'in, Genç Kyros'un isyan haberini krala vermek için yanında götürdüğü 200 kişilik Karia süvarisi ile Genç Kyros'un 600 kişilik süvarisi (Xen. an. I.8.5-6) aynı pozisyonda olmalıdır. Ksenophon'da bahsi geçen Asidates ve İtamenes'in durumunun da bunlara benzediği, dolayısıyla bu durum Lydia satraplığının soylu Persler tarafından paylaşıldığını gösterebilir. Karia'da ise toprak sahibi Mısırlı Tamos'un oğlu Glaos, Persli olmayan ama Pers ünvanı taşıyan toprak sahiplerine örnektir. Konaç, 2007, s. 15.

¹⁸⁰ Arr. An. I.17.8; Polyæn. IV.3.15. Mentor, Hellespontos Phrygia satrapı II. Artakserkses'in oğlu Artabazus'un hizmetinde bulunmuştu. Memnon ve Mentor'un hizmetleri konusunda bkz. McCoy, 1989, s. 422-433.

¹⁸¹ Briant, 2002, s. 66.

¹⁸² Lykia'da bir kardakes köyü olduğuna dair yazıtlar mevcuttur. Lydia Katakekaumene'de (Kula) "Maibozanoi" olarak adlandırılan topluluk da bu gruplara dahil olmalıdır. Sekunda, 1992, s. 53.

topluluğunun bakiyeleridir. Parth döneminde de İran Avroman'da bu şekilde askeri bir yerleşim bulunmaktaydı¹⁸³. Baktria ve Sogdia'daki sistem ise İran memleketlerindeki "baronik" sistemi yansıtmaktadır. Ksenophon bunun orijinal Pers sistemi olduğuna inanmaktadır. Zira buralarda İskender'e karşı direniş yerel soyluların liderliğinde yapılmıştı. Bazı Saka birlikleri hariç buradaki insanlar mahalli liderleri takip eden yerel halktı. Satrap Bessos'un, Sogdia'ya kaçtıktan sonra Baktria süvarisinin dağılması onların bölgesel olduklarının bir ifadesidir¹⁸⁴.

Perslerin asker temini için kullandığı diğeri bir sistem, ordunun geçtiği ve ele geçirdiği memleket halklarından erkekleri kendi ordularına dahil etmektir. Bu durumu iç isyanları bastırmaktan ziyade toprakları genişletmek adına yapılan seferlerde görmekteyiz. Büyük Kyros'un Sardes seferinde ve Kserkses'in Yunan savaşlarında uğradıkları her memlekette cehren asker topladıkları bilinmektedir¹⁸⁵.

Pers ordu teşkilatında ücretli asker de kullanılmaktaydı. Paralı askerler için savaş ve garnizon görevi yaşam kazancının bir yolu olarak görülmekteydi. Nitekim savaş sonrası evlerine dönmek zorunda olmadıklarından kalelerde, garnizonlarda muhafız olarak kalabilirlerdi. Ücretleri ödendikçe iyi savaşan bu askerler bunu meslek edindiğinden öldürme ve savunma usullerini iyi bilmeleri gerekmektedir¹⁸⁶. Dolayısıyla bunlar askeri eğitimlerine son derece dikkat etmişlerdir. Fakat dağlık kabilelerin askeri yeteneklerinin bireysel olarak kendilerine bağı olduğunu ifade etmeliyiz¹⁸⁷. Lydia örneğine dayanarak Perslerin ele geçirdikleri devletlerin askeri potansiyellerini sınırlayarak, savaşçı ruhlarını törpülediğini düşünürsek Perslerin Yunan savaşlarında düzenli birliklerin yanı sıra yalnızca ücretli asker kullandığı gibi bir yargıya varabiliriz. Ancak Herodotus'un Plataea savaşında Phrygialılar, Mysialılar ve Trakyalılarından bahsetmesi, Salamis savaşında bulunan (?) Aeskhylos'un Mysialıların kargı atıcı olarak Perslerin yanında savaştığını söylemesi, ayrıca yine Herodotus'un vassal olarak hizmetten ziyade ücretli asker olduğunu bildiğimiz ve askeri teşkilatını muhafaza eden

¹⁸³ Hellenistik dönem kralları bu yerleşimcilerin ahfadını askeri kaynak olarak görmüş ve kullanmıştır. MÖ. 217 yılında Rafia'da Selevkos ordusunda savaşan 1000 kardakes askerinden bahsedilmektedir, Plb. 5.82.11. Emekli askerlerin önemli noktalara yerleştirilmesi usulü de Hellenistik dönemde varlığını sürdürmüştür. Bu doğrultuda emekli Yunan ve Makedon askerlerin askeri hizmetleri karşılığında bu tarz arazilere yerleştirildiği ve böylece "Doğu"nun Hellenize edilebilmesi için etkin bir yol bulunduğu söylenebilir. Sekunda, 1992, s. 54.

¹⁸⁴ Head, 1992, s. 14-15.

¹⁸⁵ Hdt. I.76, VI.99, IX. 1; Raaflaub, 2011, s. 9.

¹⁸⁶ Akarca, 1998, s. 97-98.

¹⁸⁷ Barkworth, 1993, s. 161.

Mısır'dan Kalasirialılar ve Hermotybialıları anması, bu yargıyı gerçeklikten uzak bir ihtimal olarak bırakmaktadır¹⁸⁸.

Orduda ücretli asker kullanımının Kserkses döneminde geliştirildiği düşünülmektedir. Mesela bu dönemde Yahudiler, Mısır'daki Elephantine'ye yerleştirilerek bir garnizon oluşturulmuştu¹⁸⁹. Bundan başka Küçük Asya'nın dağlık kabilelerinden gelen haydutluğa ve baskın yapmaya yatkın halklar da -Pisidyalılar gibi- ücretli asker olarak kullanılmış olabilir¹⁹⁰. Kserkses'in Yunan seferinde İskit göçebelerinin ve Hindistan halklarının da ücretli görev yaptığı düşünülebilir. Başarısızlıkla neticelenen Yunanistan seferlerinden dönen Kserkses'in, Yunanistan'da bıraktığı komutanı Mardonios'un askerleri arasında bunların da olması, onların seçkin kaliteli birlikler arasında olduğunu göstermektedir¹⁹¹. Ücretli asker kaynağı hususunda en etkin kullanılan millet, daha sonra değineceğimiz Yunanlardır.

(3). Asker Sayısı

Herodotus'tan öğrendiğimize göre Kserkses, Abydos'tan Hellespontos'a geçtikten sonra¹⁹² Doriskos'ta asker sayımı yaptırmıştır¹⁹³. Burada Pers ordusunun sayısı hakkında malumat vermek gerekmektedir. Bilindiği üzere bu noktada antik kaynaklar abartılı rakamlar sunmaktadır. Herodotus, piyade ordusunun toplamda yüz yetmiş myriad, yani 1.700.000 askerden müteşekkil olduğunu söyler. Süvari, bahriyeliler, gayri muharip geri hizmet erbabı ve Yunanistan'dan orduya katılanlar da eklenince toplamda 2.317.610 asker hesaplamıştır. Orduyla beraber gelen köleler, hizmetliler ve kervan erbabı ile birlikte Herodotus 5.283.220 gibi astronomik bir rakama ulaşmaktadır¹⁹⁴. Ayrıca orduda maglar ve ateş sunaklarını taşıyanlar, gıda ulaşımı yapan personel, zahire-erzak gemilerinin tayfaları, haremağaları, aşçılar, cariyeler, yük hayvanları, hatta Hint köpekleri dahi orduyla birlikte hareket etmekteydi¹⁹⁵. Askeri tarih

¹⁸⁸ Hdt. IX.42, 132; A. 52; Barkworth, 1993, s. 161-162.

¹⁸⁹ Dandamaev – Lukonin, 1989, s. 231

¹⁹⁰ Xen. an. II.5.13, Hell. III.1.13

¹⁹¹ Barkworth, 1993, s. 159-160; Mardonios'un birlikleri için Hdt. VIII.113.

¹⁹² Hdt. 7.54-56.

¹⁹³ Hdt. VII. 59-60.

¹⁹⁴ Hdt. VII.184-187. Herodotus sayımın yapılışını şöyle anlatmaktadır: “*Belli bir yere on bin kişi konuyor, güzelce istif ediliyor çevresine bir çember çiziliyordu; çember çizildikten sonra on bin kişi oradan çıkarılıyor ve çember çizgi boyunca bel hizasında bir taş duvar örülüyordu. Duvar örüldükten sonra içeriye başka on bin kişi sokuluyordu... sayım bittikten sonra uluslarına göre ayrılıyorlardı*”, Hdt. VII.60. Herodotus'un ordu kataloğu listesini Hekataios'tan aldığı konusunda tartışmalar için bkz. West, 1991, s. 144-160.

¹⁹⁵ Raaflaub, 2011, s. 12. Kralın mahiyetinde bulunan din adamı olan mag'lar, karşılına çıkan alametleri doğru veya yanlış yorumlayarak tanrıların düşünceleri hakkında çıkarımda bulunuyorlardı, Hdt. VII.37. Aynı zamanda askerlerin moral-motivasyonunu yükselttiği de söylenebilir. Sivrioğlu, 2013, s. 695. Bu durumlarda kralın bizzat kendisi de

ve lojistik bilimi uzmanları bu sayıyı kabul edilemez olarak görmektedir. Nitekim ordunun bahsedilen oranlarda heterojen birliklerden oluşması düzgün manevralar yapamaması anlamına gelmektedir¹⁹⁶. Kserkses'in kuvvetleri hakkında tam bir anlaşma sağlanamadığı gibi Yunanistan'da bırakılan Mardonios'un kuvvetleri hakkında da net bilgiler yoktur. Herodotus bunların sayısının 300.000 olduğunu ifade etmektedir. Ancak gerek Plataea muharebesinin gidişatı gerekse kaynaklar göz önüne alındığında bu sayının da fazla olduğu söylenebilir¹⁹⁷.

Antik kaynaklar Kunaksa savaşında (MÖ. 401) II. Artakserkses'in ordusunu 1.200.000 olarak göstermektedir. Bunun 300.000'i savaşa yetişemediğinden asker sayısı 900.000'e düşürülmüştür¹⁹⁸. İssus'taki (MÖ. 333) Pers ordusu hakkında da tam bir anlaşma yoktur. Arrianus ve Plutarkhus 600.000 kişiden bahsetmektedir¹⁹⁹. Diodoros 400.000 piyade ve 100.000 civarında süvari olduğunu söylemektedir²⁰⁰. Arrianus ve Curtius bu konuda iyi bir analiz sunmaktadır. Arrianus'a göre Pers ordusunun sağ kanadında otuz bin süvari, yirmi bin hafif piyade, otuz bin Yunan askeri ve altmış bin kardakes asker; sol kanadındaysa tepelere konuşlu yirmi bin askerden bahsetmektedir. Curtius ise sağ kanatta Nabarzanes'in süvarisi (otuz bin Persli ?), yirmi bin sapanıcı ve okçu, otuz bin Yunan askeri yirmi bin piyade, üç bin muhafız süvarisi ve kırk bin piyade; sol kanatta on bin Med süvarisi, altı bin Hyrklianialı süvari, altı bin mızraklı ve sapanıcı askerden bahsetmektedir. Burada sayılan birlikler ana hattakilerdir. Bunun arkasında sıralanan birlikler hakkında tanımlama bulunmamaktadır²⁰¹. Burada da Pers

tanrılara şarap sunmuştur. Buraya kadar bahsedilen geri hizmet erbabı haricinde ordunun arkasından gelen yardımcıların ve fahişelerin olduğu da düşünülmektedir. Head, 1992, s. 60.

¹⁹⁶ Briant, 1999, s. 117. Araştırmacılar antik kaynakların iddia ettiği bu sayıları reddetmektedir. Böyle bir abartı sayı Yunan başarısını göstermek için söylenmiştir. Söz konusu Yunan müelliflerinin bu ifadeleri yüzünden Pers askeri gücünün gerçek sayısı gizemini korumaya devam etmektedir. Cawkwell, 2005, s. 237-238; Balcer, 1989, 127.. Cook, bir muhakeme yaparak Herodotus'un bahsettiği 29 piyade birliğinin üçyüz bin ayak uzunluğunda bir hat oluşturacağını, bu uzunluğun o dönem için muazzam bir büyüklük olduğunu söylemektedir. Cook, 1983, s. 114. Kserkses'in orduları için W. Ball, muharip sayısının 210 bin civarında olabileceğini ifade etmektedir. Bunların da üçte birinin Yunan olduğunu söyleyen yazar aynı indirgemenin 1327 olan gemi sayısında da yapılabileceğini belirtmektedir. Ball, 2015, s. 104. Barkworth, farklı bir yaklaşımda bulunmaktadır. Yazar, Perslerin Büyük İskender savaşları ile Kserkses'in Yunan savaşlarını kıyaslayarak bir yargıya varmıştır. O, ülkeyi savunan asker sayısının ülke dışına gönderilen askerden daha fazla olacağını düşünmektedir. Barkworth, 1993, s. 162. Ayrıca bkz. Cook, 1983, s. 115. Maurice ise lojistik sorunlarına dikkat çekerek bu sayıların fazla olduğunu vurgulamaktadır. Maurice, 1930, s. 228.

¹⁹⁷ Wright, 1904, s. 51. Hdt. IX.32.

¹⁹⁸ Xen. an. I.7.11-13, Ayrıca an. I.2.

¹⁹⁹ Arr. An. II.8.8; Plu. Alex. XVIII.4.

²⁰⁰ Diod. VII.31.2. Justinus da (XI.9) 400.000 kişiden bahsetmektedir.

²⁰¹ Curt. III. 9.1-6; Head, 1992, s. 67; Barkworth, 1993, s. 163-165. Barkworth, buradaki 60.000 kişilik kardakes askerler için kaliteli yerli Pers piyadesinin maksimum sayısı olduğunu, memleketi savunma durumunda hemen ulaşılması mümkün olan bir rakam olduğunu, sınır dışında yapılacak seferlere gönderilen birliklerin kesinlikle daha az olması gerektiğini ifade etmektedir.

ordusunun Makedonlardan fazla olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu sayının söz konusu kadar abartılı olmadığı ileri sürülmektedir²⁰².

Kserkses'in geniş hazırlıklarla giriştiği Yunan seferine rağmen, Gaugamela'da vuku bulan savaş imparatorluğun yaptığı en önemli mücadeledir. Burada III. Darius'un ordularında İskender ile yapılan daha önceki savaşlarda (Granikus ve İssus) yer almayan, imparatorluğun doğusundan çağrılan atlı birlikler de hazır bulunmaktaydı. Kunaksa'da Artakserkses'in altı bin civarında süvarisi vardı. Bu sayı imparatorluğun doğusundan ve merkezden toplanabilen süvari kuvvetlerinin gerçeğe yakın sayısı olmalıdır²⁰³. Antik kaynaklara göre Pers ordusunun Gaugamela'da 40.000 atlı birliği ile bir milyon yaya askeri vardır. Buna karşın Büyük İskender'in toplam 40.000 yaya ve 7.000 atlısı bulunmaktadır²⁰⁴. Granikus savaşı için ise yaklaşık 20.000 süvariden bahsetmektedir. Diodoros 10.000 süvari olduğunu²⁰⁵, Justinus 600.000 piyade bulunduğunu iddia etmektedir²⁰⁶.

Neticede Yunan ve Makedon tarihçiler tarafından verilen Pers ordusunun abartılı sayısı genel olarak kabul görmemektedir. Antik dönemde böylesine orduları Perslerden sonra hüküm süren devletler hakkında yazan antik yazarlardan duymak mümkün değildir. Mesela Polybius'a göre Hannibal, İspanya'dan ayrıldığında 50.000 yaya, 9.000 atlı askere sahipti. MÖ. 189'da Selevkos kralı III. Antiokhos savaşında Roma'nın 30.000 askeri varken, bütün Selevkos ordusunun toplam sayısı 70.000 kadardı. Büyük İskender dahi Asya'yı işgale başladığında 43.000 yaya, 6.100 atlı askeri bulunmaktaydı. Perslerle son büyük savaş Gaugamela'da ise 40.000 yaya, 7.000 atlısı vardı²⁰⁷. Yunan yazarların bahsettiği bu derece büyük orduların su ve yiyecek gibi gıda tedariki problemi vardır. Ayrıca zarar görmüş ya da kaybolan teçhizatın yeniden sağlanması zordur. Büyük orduların yürüyüş yolları için düzgün alanların olması gerekmektedir. Askerlerin haricinde yük hayvanlarının da olması daha geniş alanlar gerektirmektedir.

²⁰² Cawkwell, 2005, s. 247-248.

²⁰³ Barkworth, 1993, s. 165.

²⁰⁴ Arr. An. III.8.6, 12.5

²⁰⁵ Arr. An. I.14.4, III.8.6; Diod. XVII.19.4; Böylece Pers hattı Makedonların iki katı uzunluğundadır. Pers dizilişinde ordunun derinliği bilinmemektedir. Fakat çok derin olmadığı müddetçe Darius'un ordusunun toplam 100.000'in üzerinde olması pek mümkün değildir. Diadokhlar döneminde MÖ. 323'te Peithon, doğu satraplıklarından 8.000 at elde etmişti (Diod. XVIII.7.3). MÖ. 317'de Eumenes aynı bölgeden 4.600 at toplamıştı (Diod. XIX.14.). MÖ. 316'de Gabiene'de Antigonos'un ordusunda 9.000 atlı vardı ve bunlardan 2.000 Medli idi (Diod. XIX.39.2, XLIX.1). Aynı şekilde 189'daki Magnesia savaşında Roma'ya karşı Antiokhos'un ordusundaki Asya süvari potansiyelinin, Arrianus'un Pers süvarisi hakkında verdiği sayı kadar olmadığını görmekteyiz. Verdiğimiz örnekler nedeniyle III. Darius'un ordusunun devasa olduğunu destekleyecek bir kanıt yoktur. Ancak diğer orduların piyade sayılarıyla kıyaslandığında III. Darius'un piyadesinin geniş olduğunu söyleyebiliriz. Cawkwell, 2005, s. 246-247.

²⁰⁶ Just. XI.6.

²⁰⁷ Plb. III.35; Arr. An. III.12.5; Cawkwell, 2005, s. 243.

Bununla birlikte ordunun genişliği manevra kabiliyetini azaltmaktadır. Pers ordu sayısıyla ilgili adilane bir tahmin Hellenistik çağ savaşlarındaki bütün savaşların sayısı göz önüne alındığında yapılabilir. MÖ. 302’de İpsos savaşında, 134.000 piyade ve 20.500 süvari, MÖ. 217’deki Raphia’da ise savaş alanında toplam 140.000’den fazla asker bulunmaktaydı. Eğer Asya’nın çarpışan iki gücünün toplam askerlerini hesaba katarsak, Perslerin de bunlar kadar orduyu kolayca toplayabileceğini söyleyebiliriz²⁰⁸. W. Ball’a göre Kserkses’in ordularının büyütülmesi veya Büyük İskender’in zaferinin ululaştırılması “batı düşüncesi”nde yatmaktadır²⁰⁹. Perslerin asker ve hizmet erbabı sayılarının milyonlarla ifade edilmesiyle özellikle Yunanların ve Büyük İskender’in başarılarının yüceltilmesi ve şaşkınlık yaratması istenmiş olmalıdır²¹⁰.

(4). Finansman

Askeri birliklerin her bakımdan tedarik edilmesi ve savaşların ekonomiye yüklediği külfet düşünüldüğünde, orduların ekonomik kaynakları meselesi tarihi çağlar boyunca önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Demir çağının başlarında ekonomik faaliyetlerin temelini takas usulü ve vergiler oluşturmaktaydı. Perslerle birlikte bu duruma bir yenilik getirilmişti: Altın ve gümüş sikke kullanımı. Persler ilk defa Büyük Kyros’un Lydia’yı ele geçirdiğinde sikke ile tanışmıştı. Bu sikkeler I. Darius dönemine kadar kullanılmıştı. Fakat Darius bir yenilik yaparak “okçu kral” tasarımı altın ve gümüş sikkeler kestirmiştir²¹¹. Batıdaki ücretli askerlerin maaşlarının ödenmesi amacıyla basılan bu sikkeler temel olarak dört farklı tarzda kesilmiştir (Çizim 2). İkonografik olarak analiz edildiğinde sikkelerle verilmek istenen mesaj Pers gücünün, refahının, kimliğinin ve korumasının bağımlı halklara anlatılmasıdır²¹². Perslerin muazzam altın rezervleriyle desteklenen ve Persçe *darik* olarak adlandırılan sikkeler, belli bir ağırlık ve ölçü sisteminin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Aynı

²⁰⁸ Plu. Demetr. 28.6; Plb. V.79; Cawkwell, 2005, s. 244-245.

²⁰⁹ Ball, 2015, s. 104. Batılıların yaptığı çalışmalarda eğer doğu ile batı savaşıyorsa mücadeleler “batılı değerlere” karşı “şark despotizmi” olarak yorumlanmakta; batıdan doğuya yapılan bir hareket “Batılı değerlerin zaferi” şeklinde ele alınmaktadır. Halbuki doğudan batıya yapılan bir harekete “Avrupayı köleleştirme” çabası olarak bakılmaktadır. Ball, 2015, s. 23.

²¹⁰ Sayılardaki abartılı durumu ölen askerlerin sayısında dahi görmek mümkündür. Mesela Plutarkhus (Alex. XVI.7), Granikus’ta Pers tarafından en az yirmi bin yaya, iki bin beş yüz atlının öldüğünü söylerken, İskender’in ordusundan ise yalnızca otuz dört kişiden bahsetmektedir. Herodotus da (IX. 71) Plataea savaşını anlatırken üç yüz bin kişilik ordudan üç bin kişi kaldığını, halbuki Yunanların tarafından Lakedaimonluların doksan bir, Tegealılar on altı, Atinalıların elli iki askerini kaybettiğini söylemektedir.

²¹¹ Meadows, 2005, s. 187. Altın sikkelere Yunancada Darius’a ait anlamında *Dareikos* (Darik) denilmekteydi. Ağırlığı yaklaşık 8.4. gramdır. Gümüş sikkeye ise sigloi (şekel) denilmekteydi ve ağırlığı yaklaşık 5.6 gramdır. I. Darius’a kadar ticaret ve ödemeler takas ya da Lydia para sistemine göre yapılmıştır, Shahbazi, 2012, s. 133; Eagleton – Williams, 2011, s. 19.

²¹² Nimchuk 2002: 55.

zamanda ticaretle uğraşan iş adamı sınıfının ortaya çıkmasını sağladığını da söyleyebiliriz. Sikkelerin diğer bir faydası ise kolay bir alış-veriş aracı olduğundan askerlerin ülke dışındayken kendi ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılaması olmuştur²¹³. Darik, bu dönemde uluslararası ticaretin gelişmesinde de etkili olmuştur. Yapılan yollar da bunu desteklemiştir. Bu durum daha sonra mamul ürünler için yapılan özel sektöre tesir etmiştir. Bu da dünyanın ilk “serbest ticaret” ve “ortak pazar” fikrinin doğmasını sağlayacaktır²¹⁴.

Darius tarafından kestirilen bu sikkeler imparatorluğun bütün topraklarında kullanılmamıştır. Batı Anadolu’da üretilen Darius sikkelerinin Sardes’ten daha doğuda üretilmediği ve Küçük Asya dışında dolaşımının çok nadir olduğu dikkat çekmektedir²¹⁵. Nitekim MÖ. 509-494 yıllarını kapsayan Persepolis tabletlerinde de sikke ile karşılaşmamaktayız. Bu vesikalarda paranın karşımıza çıkmaması, imparatorluğun doğu bölgelerinde sikke dolaşımını olmadığını göstermektedir. Tabletlerden anlaşıldığına göre bu bölgelerde ödemeler aynî usule dayanmaktaydı ve hiyerarşik bir düzende gerçekleşmekteydi²¹⁶.

Basılan sikkelerin sonucu olarak I. Darius etkisi uzun yıllar sürecek bir dizi finansal atılımlarda bulunmuştur. Bu doğrultuda yaptığı en önemli iş sabit ve düzenli bir vergi sistemi oluşturmasıdır²¹⁷. Bu konudaki en önemli kaynak Herodotus’tur. Herodotus, Perslerde haracı ilk uygulayanın Darius olduğunu söylemese de Büyük Kyros’tan Darius’a kadar geçen sürede kurumsal ve sistemli olarak haraç alındığını göremeyiz. Darius’a kadar olan sürede himaye altına alınan bölge halklarının asker olarak Perslere hizmet etmesi büyük ihtimalle haracın yerine sayılmaktaydı²¹⁸.

²¹³ Gabriel – Metz, 1991, s. 26-27. 12 şekel gümüş, 1 darik etmekteydi. Bu meblağ bir ücretli askerin bir aylık maaşına denk gelmekteydi. Shahbazi, 2012, s. 134. 3000 darik=10 Babil gümüş talantı etmekte, dolayısıyla 1 talent=300 darik değerindedir; 1 talent=60 mina=3.600 şekel’dir. Böylece 300 darik=60 mina=3.600 şekel; 1 Darik=12 gümüş şekel, ölçüler için bkz. Nimchuk, 2002, s. 72. Auboio – Attik ağırlık sistemindeki karşılıkları için bkz. Nimchuk aynı eser.

²¹⁴ Farrokh, 2007, s. 65.

²¹⁵ Meadows, 2005, s. 187.

²¹⁶ Shahbazi, 2012, s. 133; PFT 665 nolu metin aynî usulün hiyerarşik düzende olduğunu yansıtmaktadır: “*Parnaka (Persepolis’teki baş yönetici), 90 quart şarap aldı, Karkış’e emanet etti...Hişbeş metni yazdı. Mannunda mesajı ilettili. 23. yılın, 2. ayının, 25. gününde mühürlü vesika teslim edildi*”. Hallock, 1969, s. 207-208.

²¹⁷ Shahbazi, 2012, s. 132.

²¹⁸ Briant, 2002, s. 69. II. Kyros döneminde Perslerin Lydia’yı ele geçirdikten sonra memleketin mal varlıklarına el koyması haracın varlığına işaret ediyor gibi görünse de durum tam olarak böyle değildir. Burada bütün Lydia ürünlerinin değil, Lydialı zenginlerin hazinelerindeki altın ya da gümüşten belli bir yüzdeyi satraplık hazinesine teslim etmeleri söz konusudur. Casabonne, 2007, s. 25. A. Khurt ise haracın Darius döneminden önce de var olduğunu söyleyerek bunun Darius ile başlamış ya da onun tarafından denetim altına alınmış gibi gösterilmesini, kralın satraplıkları yeniden düzenleyerek vergilendirmeyi sistemleştirmesine bağlamaktadır. Khurt, 2007, s. 669. Nitekim Herodotus, I. Darius’un imparatorluğu yirmi satraplığa ayırdığını ve her birinin ödeyeceği vergileri detaylıca belirlediğini söylemektedir. Herodotus bu vergilerin imparatorluğa getirisinin Euboia talantı ile 9880 talant olduğunu,

Satraplıklardan iki usulde vergi alınmaktaydı. Yunanların *phoros* (φόρος, Eski Farsça *baji*) dediği gümüş üzerinden²¹⁹ yıllık olarak alınan haraç ve hayvan, gıda gibi doğal ürünlerden ödemeleri içeren *aynî vergi*²²⁰. Bazen bir satraplıktan her iki verginin de alındığı görülmektedir. Mesela Strabon'un ifadesine göre Kappadokia satraplığı yıllık gümüş vergisini ödediği gibi yüz elli at, iki bin katır ve elli bin koyun vermekteydi²²¹. Kilikya, yıllık gümüş vergisinin yanında Pers ordusuna at sağlamakla mükellefi²²². Persepolis tabletlerinden de anlaşılacağı üzere, toplanan vergiler bu işle görevli kişiler tarafından kraliyet merkezlerine gönderilmiş, gerektiği kadarıyla askerlerin maaşı ya da yaşesi sağlanmıştır²²³.

İçeriği açısından aynî verginin çok çeşitli olduğu anlaşılmaktadır. Boya, ilaç, saç, yün gibi ürünler vergiye dahil edildiği gibi²²⁴ yerel süvari sınıfının bakımını yapmak gibi hizmetler de vergi yerine geçmiştir. Mesela Babil satraplığı, yılın üçte birini orduyu beslemekle yükümlüydü²²⁵. Kralı ağırlamak, eyaletlerde ve kamplarda bulunan orduyu desteklemek, muhafaza etmek de vergi olarak kabul edilmekteydi²²⁶. Bu uygulama gereği yalnızca satraplık başkentleri değil bütün şehirlerin vergi mükellefi olduğunu söylemeliyiz²²⁷. Ayrıca zamanla arazi, kale, pazaryerlerinde de vergi alınmıştır. Vergi hâsılatının artması sonucunda verimsiz topraklar sulama sistemleriyle verimli hale getirilmiştir. Böylece halk tarıma teşvik edilmiştir. Toprak düzenli olarak kayıt altına alınmış, ölçülmüş ve vergilendirilmiştir. Bu karmaşık vergi düzeni daha

buna altın olarak gelen vergilerin dahil edilmesiyle toplam gelirin 14.560 talant tuttuğunu ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Hdt. III.90-96. Hazineye ödenen paraların nasıl saklandığı konusunda da bilgiler veren Herodotus, getirilen madenlerin toprak kaplara doldurulup eritildiğini, kaplar dolduktan sonra kırılıp gerektiği zaman gerektiği kadar para basıldığını söylemektedir, Hdt. III.96; Balcer, 1993, s. 24-25.

²¹⁹ Burada Hindistan'ın farklı bir durumu vardır. Zira onlar vergilerini altın tozu olarak vermekteydi, Hdt. III.94.

²²⁰ Casabonne, 2007, s. 25. Strabon (II.14.9) Armenia satrapının Pers kralına vergi olarak yıllık yirmi bin at verdiğiinden bahsetmektedir. Burada yetişen Nesae atları krallar tarafından özel olarak kullanılmaktaydı. Persepolis tabletlerine göre eyalet ambarlarında depolanan gıdaları genellikle hububat ve şarap oluşturmaktadır. Yine tabletlerde bu ürünlerden sorumlu memurların olduğunu da görmekteyiz. Konu hakkında bkz. Hallock, 1969, ilgili yerler.

²²¹ Str. XI.13.8.

²²² Herodotus (III.90), Kilikya'nın beş yüz talant gümüşün yanında günde bir taneden yılda üç yüz altmış beyaz at verdiğini, bunun yüz kırk talantının Kilikya'daki atlı birlikler garnizonuna ayrıldığını, geri kalanının Darius'a gönderildiğini söylemektedir.

²²³ PFT 1357; Sarıkaya, 2016, s. 80.

²²⁴ Kuhrt, 2007, s. 669. Khurt, Babil kökenli bir vesikadan yararlanarak nehir kıyısı trafiğinin düzenli olarak vergilendirildiğini, nehir etrafından bulunan yerlerin kiralama yöntemiyle bölge halkının kullanımına verildiğini ifade etmektedir. Khurt, 2007, s. 670. Herodotus ise Mısır'dan Morris Gölünden çıkarılan balıklar için ek gelir vergisi alındığını söylemektedir, Hdt. III.91.

²²⁵ Ghirsman, 1954, s. 144. Babilliler ayrıca saray hizmetleri için çocuklarını Perslere göndermekteydi. Khurt, 2007, s. 669.

²²⁶ Goodspeed, 1899, s. 252. Mesela Mısır'dan gelecek olan yüz yirmi bin medimnos buğday Memphis'teki beyaz tabya garnizonunda konuşlanmış Perslere ve onların yardımcılarına dağıtılmaktaydı, Hdt. III.91.

²²⁷ Fol – Hammond, 1988, s. 26.

sonra banka sistemi ihtiyacı doğuracaktır. Babilli Muraşu da oğluyla beraber bu ihtiyaca cevaben Darius'un onayıyla Nippur'da bu işe girişecektir²²⁸.

Herodotus'a göre eyaletlerin ödediği haraç ve aynî vergiler²²⁹

Satraplık No	Halk	Haraç Talant/Gümüş - kg.	Ek Ödeme (Aynî)
I	İyonyalılar, Asya Manisalıları, Aiolyalılar, Karialılar, Lykialılar, Milialılar, Pamphyialılar	400 13.600	
II	Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia ve Hytenneia	500 17.000	
III	Hellespontos Phrygialıları, Asya Trakyalıları, Paphlagonialılar, Mariandynianlar, Suriyeliler.	360 12.240	
IV	Kilikyalılar	360*	17.000
V	Posideium'dan Mısır'a (Arap varlığı)	300	10.200
VI	Mısır, Libyalılar, Cyrene, Barca	700	23.800
			Morris Gölü'nden balık geliri + Memphis'teki Pers garnizonu için 120.000 medimnos buğday.
VII	Sattagydiolar, Gandharalar, Dadicae, Aparytae	170	5.780
VIII	Susa ve Cissialıların memleketi	300	10.200
IX	Babil ve Assur'un geri kalanı	1000	34.000
			500 iğdiş edilmiş oğlan çocuk
X	Ekbatana, Media'nın geri kalanı, Paricanialılar, Orthokorybanteler	450	15.300
XI	Caspialılar, Pausicae, Pantimathi, Daritae	200	6.800
XII	Baktrialılar ve buradan Aigles ülkesine kadar	360	12.240
XIII	Pactyalılar, Ermeniler,	400	13.600
XIV	Sagartialılar, Sangialılar, Thamanaealılar, Utialılar, Myci, Erythrean Denizi yerleşimcileri	600	20.400
XV	Sakalar ve Caspialılar	250	8.500
XVI	Parthlar, Chorasmialılar (Khorasan), Sogdialılar, Arianlılar.	300	10.200
XVII	Paricanialılar, Asya Etiyopyalıları.	400	13.600
XVIII	Matieni, Saspireler, Alarodialılar.	200	6.800
XIX	Moschialılar, Tibarenialılar, Macroneiler, Mossynoeci, Mares.	300	10.200
XX	Hindistanlılar	360 (Altın Tozu)	122.399

²²⁸ Farrokh, 2007, s. 65.

²²⁹ Herodotus III.90-96. Tablo halinde görmek için Meadows, 2005, s. 183.

* Kilikya, Kilikya'daki atlı birlikler garnizonuna 140 talant göndermekteydi. Böylece toplamda 500 talant etmektedir.

Bazı satraplıklarda bulunan su ve maden gibi kaynaklar da Pers maliyesine katkı yapan diğer önemli gelirlerdir. Anlaşıldığına göre Armenia'da, Kaballa yakınlarındaki Syspirtis'de bir altın madeni bulunmaktaydı. Büyük İskender de Anadolu'ya girdikten sonra burayı ele geçirmek için Menon ile birlikte askerlerini göndermişti. Buradaki diğer madenler arasında Armenia rengi olarak bilinen kızıl kurşun önemli bir madendir²³⁰. Elam'da ise katran, tuz ve yağ/petrol (?) önemli bir yere sahiptir²³¹. Mısır'da taş ocağı, Karmania'da (Kirman) gümüş, bakır ve toprak boyası madenleri vardır. Burada bulunan nehir ise altın tozu taşımaktadır. Ayrıca biri arsenik diğeri tuz mineralleri içeren iki dağ mevcuttur²³².

Mali teşkilat içerisinde eyaletlere biçilen bu vergiler, satraplık topraklarının üretim verimliliği dikkate alınarak hesaplanmıştır²³³. Bunun için mahalli liderlerin görüşleri dikkate alınmış, halkın ödeyebileceği yeterlilikte bir oran ayarlaması yapılmıştır²³⁴. Dolayısıyla satraplar toprağın verimliliğini de sürekli kılmak mecburiyetindeydi²³⁵. Toplanan vergilerin kullanım şeklinin işlevsel olduğu görülmektedir. Bu hususta kraliyet emirleri gereğince vergilerin bir kısmı satraplığın ihtiyaçları doğrultusunda satraplar tarafından kullanılırken kalan kısmı da imparatorluk merkezine gönderilmiştir. Vergilerin toplandığı merkezi hazineler kralın emriyle ihtiyaç duyuldukça kullanıma açılmıştır. Aynı ödemeler ise garnizonların tedariki için depolarda veya ambarlarda toplamıştır²³⁶. İmparatorlukta bulunan hemen her eyalet, verdiği haracın yanında politik önemin bir göstergesi olarak büyük krallara çeşitli armağanlar sunmuştur. Eyaletlerde iyi ve arzulanan ne varsa bunları krala göndermek zorunda hisseden satraplar böylece kralın iyiliğini kazanacaklarını ve korumasına mazhar olacaklarını düşünmüşlerdir. Bu durum kralların satraplıklar üzerindeki egemenliğini sürekli kontrol ettiği anlamına da gelebilir²³⁷.

²³⁰ Str. XI.14.9.

²³¹ Hdt. VI.119.

²³² Str. XV.2.14; Kuhrt, 2007, s. 706-708.

²³³ Goodspeed, 1899, s. 252.

²³⁴ Briant, 2002, s. 394.

²³⁵ Xen. Oec. IV. 9-10; Dusinberre, 2003, s. 4.

²³⁶ Morria – Scheidel, 2009, s. 83.

²³⁷ Briant, 2002, s. 193; Hdt. III.97'de gönderilen bazı hediyelerden bahsedilmektedir. Egemenlik altına alınan halklardan gelen hediyeler genelde elbiseler, at-deve gibi hayvanlar, silahlar, kap kacaklardır. Briant, 2002, s. 175. Bu durumu en iyi şekliyle Persepolis'teki hediye getiren halklar figürlerinde görebiliriz.

Pers askeriyesini destekleyen bir başka mali unsur ise satraplıklarda karşılaştığımız para sistemleridir. “*Satraplık*” tipi olarak nitelendirilen sikkeler²³⁸ (Resim 10 B, C), MÖ. 4. yüzyılın ilk yıllarında darp edilmeye başlanmıştır. Satrapların ve askeri ya da daha küçük bölge yöneticilerinin adları ile basılan söz konusu sikkeler, Kuzeybatı Anadolu satrapı Pharnabazus’un sikke basması ile başlamış gibi görünmektedir. Kilikya’da da Pers komutanları veya yöneticilerinin kestirdiği sikkeler vardır. Bu tarz sikkelerin daha sonra Fenike’den Mısır’a kadar yayıldığını görmekteyiz. Satraplık tarzı sikkeler zamanla kraliyet sikkeleri ile benzeşmeye başlamıştır²³⁹.

Yapılan mali girişimler ve teşkilatlanma sayesinde Persler imparatorluğa bağlı halkların yükümlülüklerini merkeze çekmeyi başarmıştır. Bu sayede bağımlı halklara görev ve sorumlulukları daima hatırlatılmıştır. İnsangücü, üretim ve girişime odaklanılarak imparatorluğa kar sağlanmıştır. Neticede merkezi otorite yerel idarelerin tam merkezine tesir edebilmiştir²⁴⁰.

(5). Diplomasi

Savaş diplomasisi ve propoganda, hedefteki devletler üzerinde siyasi ve psikolojik baskı kurarak askeri faaliyetleri kolaylaştırmak için kullanılan mühim bir araçtır. Perslerin bunu etkin olarak kullandığını görmekteyiz. Pers krallarının sefer hazırlığı dahilinde yaptıkları işlerin başında o bölge hakkında bilgi toplamak gelmektedir. İstihbarat niteliği taşıyan bu adım, Perslerin düşmanlarını ve coğrafyalarını tanımak için uyguladığı bir yöntemdir. I. Darius döneminde Skylaks adında bir Kariyalının, Persler adına çalıştığı ve muhtemelen Hindistan seferi için İndus havzasının haritasını çıkardığı bilinmektedir²⁴¹. I. Darius, Yunanistan ve hatta Güney İtalya kıyılarına da istihbarat misyonu yüklenmiş on beş Pers subayını görevlendirmiştir²⁴². Düşmanı baskı altında bırakmak amacıyla yapılan en etkili hareket ise elçilerin gönderilmesidir. Gittikleri yerlerde Pers gücünü anlatan elçiler düşmanın dayanma psikolojisini kırarak onları sindirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda hedeflerindeki memleketlerin krallarından/yöneticilerinden teslimiyet sembolü olarak “*toprak ve su*”

²³⁸ Satraplık paralarında bir satır boyunca kralın adı yazmaktadır. Bunun yanında söz konusu sikkelerde satrapın ya da diğer kıdemli yöneticilerin adı geçmektedir. Ancak bu durum, fevkalade zamanlarda ortaya çıkmıştır. Sikkeler satraplığın sivil darphanelerinde basılmış ve basıldığı şehrin nişanını almıştır. Bu uygulamanın, nişanların üretim yerinin tanımlanması için yapıldığı bilinmektedir. Kraliyet paralarında bu tarz nişanlar bulunmamaktadır, Meadows, 2005, s. 187.

²³⁹ Meadows, 2005, s. 187.

²⁴⁰ Khurt, 2007, s. 672.

²⁴¹ Ball, 2015, s. 63; Clarke, 2013, s. 227.

²⁴² Hdt. III.135-136.

talep etmişlerdir²⁴³. Teslimiyeti kabul eden yerler Perslerin askeri hareketleri için potansiyel ikmal üssü haline getirilmiştir²⁴⁴. Pers kralları savaş hazırlıkları sırasında ülke içinde politik gezilere çıkmayı da unutmamışlardır. Bu tarz seyahatlerle imparatorluğun içinde bulunduğu ahvali yakından gören krallar, ayrıca halkın kendisine olan bağlılığını da pekiştirmek istemiştir²⁴⁵. Krallar, sefer için hazırlıkların başladığını duyurmak amacıyla imparatorluğun dört bir yanına ulaklar göndermiştir. Her eyalet ve şehre emirler salınarak onlardan asker, at, gıda ve giyecek istenmiştir²⁴⁶.

Pers diplomasisini en net şekilde Yunan ilişkilerinde görmekteyiz. Burada Perslerin temel amacı, Yunan dünyasını iki kutup halinde tutmaktı. Bunun temelini de Atina-Sparta rekabeti oluşturmaktaydı²⁴⁷. Dolayısıyla Yunan şehir devletlerinin kendi içinde çekişmesi ve Perslerden yardım talepleri, Persler için Yunanistan'a müdahale anlamına gelmekteydi²⁴⁸. Tarihi olaylar bu hareketin başarılı olduğunu göstermektedir. Öyle ki Yunan savaşları sırasında birçok Yunan şehir devletinin Pers kralları ile ittifak yaptığını ve diğer soydaşlarıyla çarpıştığını bilmekteyiz²⁴⁹. Mesela Teselya, Thebai ve Argive Pers-Yunan savaşlarında Perslerin yanında yer almıştır²⁵⁰. Bazı durumlarda Persler Yunanlardan rehber olarak yararlanmışlardır. Örneğin Marathon'da Pers kuvvetlerine Atinalı Hippias öncülük etmişti²⁵¹. Thermopylae geçitlerini aşmak için Kserkses, Ephialtes adında birinin gösterdiği keçi yolundan giderek başarı sağlamıştı²⁵². Yunanlar bu şekilde hareket eden Yunan şehir devletleri için "Med sempatizanı" (Medism, Medizer) tabirini kullanmıştır²⁵³. Yunan şehirlerinin bu eğilimde olmalarının

²⁴³ Hdt. IV.20, 126, V.17-21, VI.94. Pers elçileri Yunanlıları, MÖ. 491'de I. Darius dönemi ile MÖ. 481'de Kserkses zamanında olmak üzere iki kez ziyaret etmiştir, detaylı bilgi için Khurt, 1988, s. 87-99. Ayrıca bkz. Balcer, 1989, s. 130.

²⁴⁴ Barkworth, 1993, s. 163.

²⁴⁵ Wiesehöfer, 2003, s. 68-69. Kral bu gezilere ailesi ve yakın koruma askerleriyle beraber çıkmıştır. Wiesehöfer, 2003, s. 71-72.

²⁴⁶ Hdt. VII.1. Herodotus, Kserkses'in Yunan seferi için Pers buyruğundaki halkların canla başla teçhizat sağlamaya çalıştığından, kimisinin gemi, kimisinin özel atlı birlikler hazırladığını, atlar için taşıma gemilerinin yapıldığını, hatta gemiden köprü yapımı için özel uzun gemiler inşa edildiğini hayret verici bir üslupla anlatmaktadır, Hdt. VII.20.

²⁴⁷ I. Artakserkses, Pers savaşlarından sonra Atinalıların güçlenmesi ve Delos birliğini kurmasına karşı akıllıca bir politika takip ederek Yunanlıları birbirine düşürmeyi başarmıştı. Bu doğrultuda Atina-Sparta rekabeti yaratılmıştı, Farrokh, 2007, s. 87.

²⁴⁸ Brosius, 2012, s. 150.

²⁴⁹ Hdt. VI.48-9, 7.32, 132-3; Diod. II.2.3, Paus. 3.12.7; Plu. Them. 6.

²⁵⁰ Hdt. Hdt. VI.152, VII.6, Th. III.62.

²⁵¹ Hdt. VI.107.

²⁵² Hdt. VII.213-15. Kserkses'in başarısız olup geri dönüşünden sonra dahi bazı Yunanlıların bu tutumu değişmemiştir. Nitekim Mardonios'un kuvvetlerini Yunanistan içlerine sokan yine Yunanlılar olmuştur, Hdt. IX.1.

²⁵³ Rung, 2008, s. 29. Medism terimi "Med sempatizanı Yunanlılar" anlamında kullanılmaktadır. İşbirlikçi kelimesinden ziyade Perslere duyulan hayranlığı da ima ediyor olabilir. Ball, 2015, s. 106. Kelimenin kökeninin MÖ. 7. ve 6. yüzyıllarda Med-Lydia çarpışmalarından sonra MÖ. 585'te Halys nehrinin iki devlet arasında sınır olmasının ardından Asya'daki bazı Yunanlıların Lydialı hükümdarlara karşı Persleri destekleyenler için söylenmiş bir deyim

temelinde kuşkusuz Pers korkusu, savaş tehlikesi ve topraklarının harap olmasından çekinmeleri yatmaktadır. Bu etki MÖ. 479'dan sonra yani Kserkses'in Yunan seferinden istediğini alamadan dönmesinin ardından azalmıştır. Ancak Yunanlar arasında bu tavır tamamen bitmemiştir. Nitekim bu durum MÖ. 5. yüzyıldaki Atina ve Sparta savaşları boyunca Yunan dünyasının politik tarihinde etkin bir rol oynamıştır²⁵⁴.

Yunan savaşlarından sonra imzalanan ilk Yunan-Pers anlaşması olan Kallias Barışı neticesinde (MÖ. 449/8) Perslerin Yunan dünyasını yönetme hırsı körelmişti. Bu dönemde diplomatik ilişkilerde Pers politikası yeni özellikler sergilemiştir. Yunan savaşları sırasında ard arda alınan mağlubiyetler neticesinde Persler gayriresmi anlaşmalara girişmiştir²⁵⁵. Nitekim artık Yunanlar da Perslere saldıracaktır. Kallias Barışı, Yunan Pers diplomatik ilişkilerini başka yönden de etkilemiştir. Bu dönemde Yunan tarafından elçilerin Pers saraylarına geldiği ifade edilmektedir. Bu ziyaretlerin nedeni ise yardım talebidir²⁵⁶. Bu fırsatı iyi kullanan Persler, Yunan birliğini parçalamayı planlamıştır. Nitekim Kserkses'in ölümünden sonra tahta çıkan I. Artakserkses döneminde (MÖ. 465-424/3), Hellen birliğini bozmak için Mısır ve Kıbrıs'ta Perslerle savaşan Atinalılara karşı Spartalılar desteklenmiştir. Bu doğrultuda Sparta'ya rüşvet olarak altın verilmiş ve bu sayede Atinalıların çekileceği umulmuştur²⁵⁷. Nitekim Peloponnesos savaşları döneminde (MÖ. 431-404) ve sonrasında Persler, Hellenlerin bir bütün olmadıklarını fark etmişti. II. Artakserkses döneminde Pers diplomasisi, Yunan dünyasında etkin bir hal almıştır. MÖ. 412/11 yıllarında Persler Atinalılara karşı Sparta'yı desteklerken, MÖ. 394/3'te tam tersi bir politika takip etmiştir. Bu sefer de Atinalıların yer aldığı birleşik Pers-Yunan donanması Sparta'yı mağlup etmiştir²⁵⁸. Ardından tekrar Atina'nın Sparta'ya karşı üstünlüğünü

olduğu ileri sürülmektedir. Zira Yunanlar, o dönemde Perslerle Medler arasındaki farkı bilmiyorlardı. Tuplin, 1994, s. 235.

²⁵⁴ Rung, 2008, s. 30. Atina- Sparta Savaşları hakkında deyalı bilgi için Thukydides'e bakınız.

²⁵⁵ Rung, 2008, s. 30, 32.

²⁵⁶ Antik kaynaklardan anlaşıldığına göre Pylambes adında bir diplomatın Persia'yı ziyaretinden bahsedilmektedir, Pl. Chrm. 158a; Ath. IX.397c-d. Yine Peloponnesos savaşlarından önce Diotimus adlı Yunan elçisinin Susa'ya gittiğini bilmekteyiz, Str. I.3.1. Aristophanes, elçilerin Pers kralından altın istemek için gönderildiğini belirtmektedir, Ar. Ach. 65-99. Thukydides de Atina ve Spartalıların savaş arefesinde yardım için Perslere elçi gönderdiklerini söylemektedir, Th. II.7.1.

²⁵⁷ Rung, 2008, s. 31. Bu iş için görevlendirilen Megabazos'un getirdiği altınlar işe yaramamış ve altınlar boşa gitmiştir. Bu işi Zophyros oğlu Megabazos, Yunanları Memphis'ten çıkararak Prosopitis adasını on sekiz ay kuşatmış, ardından ada ile kara arasındaki kanalı kurutarak adayı bir kara parçasına çevirdikten sonra ele geçirmiştir, Th. I.109.

²⁵⁸ Bu sırada Spartalı Agesilaos, Batı Anadolu'da Perslere karşı başarılı seferler düzenlemekteydi. Harrison, 2002, s. 301. MÖ. 480/79 yıllarında Yunanlara yenilen Pers donanması, MÖ. 393'te yeniden Yunan sularında görülmüştür. Dahası Persler, bu yıllarda Mısır ve Kıbrıs'ı yeniden kazanarak, Yunan donanmalarının Doğu Akdeniz'deki hareketlerini de durdurmuştur. Brosius, 2012, s. 150.

kaybetmesi de yine Persler sayesinde olmuştur. Neticede Makedonların Anadolu'da görünmesine kadar Yunan dünyasının gizli efendileri Perslerdi²⁵⁹. Anlaşıldığına göre Perslerin diplomatik olarak bütün faaliyetleri *divide et empire* "parçala ve hükmet" stratejisine dayanmaktaydı²⁶⁰.

Eşit şartlarda yapılan Kallias Barışında bir Pers başarısı görünmese de MÖ. 386'da imzalanan Kral Barışında (Antalkidas) Pers diplomasisinin zafer kazandığını söyleyebiliriz. Nitekim anlaşmaya göre Anadolu'nun batı sahilleri, Klazomenai ve Kıbrıs Pers krallığına ait olacaktı. Ayrıca geçmişten beri Atina'ya bağlı Lemnos, Imbros ve Skyros hariç geri kalan bütün Hellenik şehirler bağımsız kalacaktı. Böylece Yunanların birlik olabilmelerinin önüne geçilmiştir. Ayrıca anlaşmayı bozmaya çalışanlara karşı Perslerle birlikte diğer Yunan şehirlerinin savaş açması kararlaştırılmıştır. Bu madde ile Pers imparatorluğu Yunan siyasetinde kontrolü eline geçirmiştir²⁶¹. Böylece Persler askeri güçlerini kullanmadan Yunan dünyasını yönetmeyi başarmıştır.

Perslerin Büyük İskender ile savaşları öncesinde diplomatik propogandalarının odak noktasını yine Yunanistan oluşturmaktadır. Bu dönemde Perslerin gönderdiği elçilerin temel görevi, Yunanistan'daki Makedon yanlılarına rüşvet verip onları Pers tarafında çekmekti. Bunun yanında Büyük İskender'in babası Philippos'un Perslere karşı MÖ. 338'de oluşturduğu Korint Birliğinin nasıl bozulabileceğinin yolları da aranmaktaydı. Persler Yunan şehir devletlerine para akıttıkları gibi, Makedon yönetim şekli olan monarşiye karşı Yunanların ilgisini çekebilecek, aynı zamanda kendileri için de avantaj teşkil edebilecek bir politika sunmak istemişlerdir²⁶². Bu doğrultuda Küçük Asya'da Pers egemenliğinde bulunan şehirler hariç diğer Yunanlara mutlak otonomi sunmuştur. Kral Barışı'nda da bunu görebiliriz. Barışın garantörü olan Büyük Kral anlaşma propogandası vasıtasıyla Makedon baskısını külfetli gören Yunanların büyük bir kısmının otonomi için istekli olacağını düşünmüş ve böylece Makedon girişimlerini bertaraf etmeyi planlamıştır²⁶³. Ayrıca III. Darius, Yunan şehir devletlerinden Kral

²⁵⁹ Rung, 2008, s. 33.

²⁶⁰ Persler bu politikayla Yunan dünyasını parçaladığı gibi, İyonyalıları Lydia'dan ayırmayı da başarmıştı. Miletus'a da bu doğrultuda imtiyazlar bahşedilmişti, Hdt. I.141, 176. Aynı şekilde Atina'ya da benzer bir teklif sunmuşlardı, Hdt. VIII.136-44; IX.4. Bu konuda ayrıca bkz. Olmstead, 1948, s. 343-354.

²⁶¹ Xen. Hell. 5.1.31; Isoc. Paneg. IV.121, 175; Mansel, 1971, s. 387.

²⁶² Kholod, 2011, s. 150-153.

²⁶³ Kholod, 2011, s. 154-155.

Barışı'na sadık kalmalarını emretmiştir²⁶⁴. Arrianus'tan öğrendiğimize göre Lesbos'taki Mytilene ve Tenedos, MÖ. 333'te Büyük İskender ve Yunanlarla yaptıkları anlaşmaları bozmuş ve Pers kralının müttefiki olmuştur²⁶⁵.

2. ALT YAPI

A. İkmal Hizmetleri

(1). Levazım Teşkilatı

Antik dönemde devletlerin lojistik sistemlerini maharetli bir şekilde işletebilmesi oldukça güçlü. Gelişen kuşatma araçlarının ve ağır silahların taşınması büyük bir işti. Ayrıca iş gücünün, su ve yiyecek (levazım) maddelerinin ikmal meselesi de sorun teşkil etmekteydi. Bunun haricinde doğal iklim şartları, özellikle Ortadoğu'daki sıcak ve kuru iklim, yürüyüş sırasında askerleri yormaktaydı. Demir devri ile birlikte orduların büyümesi ve aynı oranda ihtiyaçlarının artması lojistik desteğin önemini daha da artırmıştır. Kadim Mezopotamya devletlerinden Assur'un, süvari ve savaş arabasını lojistik amaçlar doğrultusunda birleştirmesi, lojistik meselesine çözüm açısından önemli bir adım olmuştur²⁶⁶. Antik dönemde bazı devletler başta eşek olmak üzere taşımacılıkta birçok hayvandan yararlanmıştı. En çok kullanılan hayvan öküzdü. Nitekim ağır askeri malzemeleri taşımak için, diğer hayvanlardan daha fazla yük taşıyabilme kabiliyetinden dolayı bu hayvanın kullanımı çok yaygındı²⁶⁷. Persler bu hayvanların yanında atlardan da nadiren yararlanmıştı. Pers kaynaklarında geçen *baramanuş* kelimesi bu tarz nakliye atlarını göstermektedir²⁶⁸.

Toplanan orduların canlılık ve dinamizminin sağlanması gerekliliği, orduyla beraber gelen ve askeri malzemeleri taşıyan kervanları mühim hale getirmiştir. Bu yüzden kervanların korunması için bir dizi tedbirler alındığını düşünebiliriz. Mesela Kserkses'in seferinde ağırlıkları taşıyan kervanın düşman saldırısına uğramaması için koruma amacıyla ordu tarafından takip edildiği bilinmektedir. Burada kervanın belirli

²⁶⁴ Arr. An. II.2.

²⁶⁵ Arr. An. II.1.4, II.2.2. İmparatorluk içinde çıkan iç isyanlarda da Persler diplomatik manevraları iyi kullanmışlardır. Krala yakın kişilerin rol oynadığı isyanlarda bilinen diplomatik usuller kullanılırken, Pers yönetiminden ayrılmak isteyen isyancılar için yeni çözümler üretilmiştir. Nitekim bazı durumlarda bu isyanların bastırılması için aracı kişiler devreye sokulmuştur. Brosius, 2012, s. 155, 157.

²⁶⁶ Gabriel – Metz, 1991, s. 23.

²⁶⁷ Gabriel – Metz, 1991, s. 24.

²⁶⁸ Özellikle Yunan savaşlarında Persler, atlarını gemilere doldurarak taşımıştı. Fakat bu da önemli bir meseleyi beraberinde getirmiştir. Uzun yolculuklar sırasında atların gücünden düşmesi en önemli sorun olmuştur. Ayrıca taşıma sırasında atların sağlıklarını bozabilecek birçok etken vardır. Antik dönemde tedavi edilemeyen yaralardan kapılan enfeksiyonlar, kapalı gemilerden yayılan parazitler ve bulaşıcı hastalıklar hayvanlara büyük zarar vermektedir, Shrimpton, 1980, s. 30.

bir düzen içinde değil karışık olarak yol aldığı anlaşılmaktadır²⁶⁹. Nakliyat ve sevkiyat sırasında çevre güvenliği ise güzergâh boyunca sıralanmış kaleler tarafından sağlanmıştır. Ayrıca yol bekçileri denen görevliler de bir takım önlemler almıştır. Bu yüzden kervanlar, güvenliği önceden sağlanmış bölgelerden geçirilmiştir²⁷⁰.

Kyropedia, bir sefer sırasında taşıma hizmetlerinin nasıl yapıldığını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ksenophon burada Kyros'un, askerlerinden su veya şarap, yatak yerine daha gerekli eşyalar, ekmek için el değirmeni, ilaç, kayış, kese, törpü, arabalar için tahta almalarını istediğinden bahsetmektedir. Bunların hepsinin bir yerde durması için bir alet çantasında toplamaları gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca arabalarda tırpan, bel, orak, eğri bıçak bulunmasını istemiştir. Her bölük kendi eşyasına yakın yürümektedir²⁷¹. Kervanlarda yalnızca askeri malzemeler değil aynı zamanda soyluların ve kralın yanlarında getirdiği çok sayıda kişisel eşyalar da bulunmaktaydı²⁷². Ordunun genişliği ve dolayısıyla ikmal malzemelerinin fazlalığı nedeniyle teçhizatlar geçici olarak kervandan indirilip depolanmaktaydı. Mesela Trakya ve Makedonya'da kurulan bu depolar, Kserkses'in ordusu tarafından Yunanistan savaşları için kullanılmıştı²⁷³. Bu tarz depolar imparatorluğun birçok bölgesinde kurulmuştur. Ancak en büyükleri ve önemlileri daha ziyade imparatorluğun batı uçlarında, özellikle de Yunanistan'a yakın yerlere yapılmıştır. Trakya kıyıları (Beyaz Yalı), Perinthos kenti olan Tyrodiza²⁷⁴, Doriskos, Strymon üzerindeki Eion ve Makedonya'da kurulan depolar Pers istihkak depoları olarak göze çarpmaktadır²⁷⁵. PFT 1944'te geçen ifadeler imparatorluk merkezinde birçok istasyonun olduğunu göstermektedir. Mesela Hadaran (Anşan civarı), Hidali (Ram-Hurmüz-Bahbehan arasında) ve özellikle Şiraz'ın Persepolis civarındaki istihkak istasyonları olduğu anlaşılmaktadır²⁷⁶. Sogd Kayalıkları (Ariomazes kayalığı) ve Khorienes (Sisimithres) Kayalıkları bölgesi, Filistin'deki Arad

²⁶⁹ Head, 1992, s. 59.

²⁷⁰ Wiesehöfer, 2003, s. 123.

²⁷¹ Xen. Cyr. VI.2.25-3.4.

²⁷² Cook, 1983, s. 104-105. Plutarkhos, İssus'tan sonra III. Darius'un çadırındaki gösterişli mobilyaların ve hazinelerin Makedonlarca ele geçirilişini tasvir etmektedir, Plu. Alex. 20.6. Ayrıca bkz. Ath. XIII.608. Kserkses'in ordusunda Yunan seferine giden soylu Perslerin (Ölümsüzler) yanlarında hizmetçilerini, kadınlarını, özel yiyeceklerini getirdiğini; Mardonios'un mağlubiyetinden sonra da Pers kampını yağmalayan Yunanların altın ve gümüş eşyalarla dolu birçok çadır ele geçirdiğini, altın gümüş kakmalı yataklar, altın krateroslar, kupalar, bardaklar, mutfak takımları bulduğunu bilmekteyiz. Hdt. VII.83, IX.80.

²⁷³ Hellespontos bölgesindeki bazı şehirleri de buna ekleyebiliriz. Bahsedilen bölgelerdeki şehirler temel askeri girişimler için toplanma merkezi olarak da rol oynamış olabilir. Tuplin, 1987, s. 182.

²⁷⁴ Atina haraç listelerinde Hellespontos bölgesinde Tyrodiza adı göze çarpmaktadır. Muhtemelen burası Leuke Akte yakınlarındaki Teiristasis ile özdeşleştirilmektedir. Fakat bazı kaynaklar buranın Doriskos yakınlarındaki Serhion civarında olduğunu göstermektedir. Tuplin, 1987, s. 183.

²⁷⁵ Hdt. VII.25; Barkworth, 1993, s. 163; Head, 1992, s. 60.

²⁷⁶ Hallock, 1969, s. 530-531; Arfaee, 2008, s. 54-56, 106-109, 29-33.

şehri de diğer depolara örnek verilebilir²⁷⁷. Kambyses'in Mısır seferinde orduları için sağladığı lojistik destek de burada anılmaya değerdir. Herodotus'tan öğrendiğimize göre, Kambyses Sina çölünü geçebilmek için Araplarla su tedariki ve mühendislik meselelerinde anlaşmıştır. Buna göre önceden belirlenen yerlere Arapların bıraktığı su kapları ile ihtiyaçlarını karşılayan Pers ordusu çölü geçebilmiştir. Ayrıca gerekli olabilecek diğer kaynaklar için de Fenikelilerle anlaşarak denizin kontrolü sağlanmıştır²⁷⁸.

İstihkak depolarının yapılması için genellikle Fenike ve Mısırlılar görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda görevliler öncelikle depoların kurulacağı stratejik mekanları belirlemiştir. İçlerinin erzakla doldurulması görevi ise mekanın tespit edildiği bölge halkına verilmiştir. Dolayısıyla her bir halk için ayrı ambarlar tahsis edilmiş ve hemen her halk bununla vazifelenirilmiştir²⁷⁹. Barış zamanlarında bu kaynakların örgütlü bir şekilde işlemesi için bürokratik bir sistemin oluşturulduğu görülmektedir. Bu bağlamda birtakım memur, işçi ve asker birçok vazife ile görevlendirilmiştir. Hatta destek hizmeti olan levazım sınıfı bile bu uygulamanın bir uzantısı haline getirilmiştir. Persia'da yüksek sınıftan olan bazı insanlar dahi yiyecek tedariki için çalışmıştır²⁸⁰. Persepolis istihkak tabletlerinden anlaşıldığına göre Pers yönetimi bu kurumun örgütlenmesinde oldukça başarılıdır. Burada yer alan mühürlü vesikalara göre depolara periyodik olarak gıda tedarik edilmektedir. Gelen mallar etiketlendikten sonra Persepolis'teki muhasebecilere gönderilmektedir. İstihkak istasyonlarında katipler ve muhasebeciler tarafından düzenlendiği düşünülen durumla ilgili vesikalar da Persepolis'e aktarılmaktadır²⁸¹.

Karadan yapılan lojistik destek Pers ordusunu büyük oranda rahatlatmaktaydı. Ancak Persler lojistik meselesinde askeri tarihe önemli bir yenilik kazandırmıştır: Kara operasyonlarını desteklemek için deniz kuvvetinin kullanılması. Mısırlılar daha önce kara ordularını desteklemek adına denizden yararlanmıştı. Fakat bunlar küçük kıyı tekneleriydi. Persler piyadelerin, atların ve diğer tedarik malzemelerinin taşınması için özel gemiler yaptırmış ve bunları yakından denetlemişlerdir. Ayrıca nehir taşımacılığı

²⁷⁷ Tuplin, 1987, s. 184-185.

²⁷⁸ Hdt. III.7-9; Spaulding – Nickerson, 1994, s. 29.

²⁷⁹ Head, 1992, s. 60.

²⁸⁰ Head, 1992, s. 60; Arfaee, 2008, s. 10-15.

²⁸¹ Vollmers, 2009, s. 102-103. Persepolis istihkak tabletlerinden anlaşıldığına göre bilhassa tedarik depolarına hububat dağıtma ve taşınması işleriyle meşgul memurlar bulunmaktadır. Vollmers, 2009, s. 103; Hallock, 1969, s. 530-531.

için küçük karınalı özel tekneler kullanılmıştır²⁸². Bu gemiler yalnızca kara birliklerinin değil donanmanın da ihtiyacını sağlamıştır. Herodotus Kserkses'in Yunan seferinde 3000 taşıma gemisinden bahsetmektedir²⁸³. MÖ. 373'teki başarısız Mısır seferi boyunca, donanmaya gıda ve diğer tedarik malzemeleri sağlayan bir dizi taşıma gemileri bulunmaktaydı²⁸⁴.

Ordunun yanında yol alan kervandan başka, askerlere gıda tedarik edebilmek için başka yöntemler de bulunmaktaydı. Yol üzerinde bulunan bölge halkıyla yapılan alış-veriş bunlardan biridir. Nitekim Babilli askerlere, askere yazılırken malzeme satın alabilmeleri için para verildiğini bilmekteyiz²⁸⁵. Ayrıca talep etme şeklinde adlandırabileceğimiz sistem gereği kralın geçeceği memleketler önceden belirlenerek bölge halkına haber verilmekteydi. İnsanlar da yemek ve meşrubat hazırlamakla birlikte kral ve mahiyetinin kalacağı çadırı, kralın yemek yiyeceği değerli yemek takımlarını hazırlamaları gerekmektedir. Anlaşıldığına göre yapılan hazırlıklar bölge halkına çok pahalıya mal olmaktadır²⁸⁶. Son olarak orduyla birlikte tüccarların geldiği ve bu tüccarların askerlere mal sattığını söyleyebiliriz²⁸⁷.

Görüldüğü üzere askeri teşkilatta geri hizmet, ordunun sürekliliği için oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu işlerle uğraşan kişi sayılarının az olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim Herodotus Kserkses'in seferi sırasında geri hizmet görevlilerinin savaşçılar kadar olduğunu hesap etmiştir²⁸⁸. Esas görevi hizmet etmek olan geri hizmet erbabının bazı durumlarda savaştığı da görülmektedir. Kunaksa savaşında Kariyalı kervancılardan bazılarının kargılarla savaşa iştirak ettiği anlatılmaktadır. Bazen geri hizmette kullanılan hayvanlardan dahi askeri manada yararlanılmıştır. Mesela Büyük Kyros'un getirttiği develerin Lydialı süvarilerin atlarını, I. Darius'un kervanındaki eşeklerin ise İskit atlarını ürkütme için kullanıldığı bilinmektedir²⁸⁹.

²⁸² Gabriel – Metz, 1991, s. 25; Spaulding – Hoff, 1994, s. 34.

²⁸³ Hdt.VII.184.

²⁸⁴ Diod. XV.41.3. Bu tarz taşıyıcı gemilerin genellikle 100 veya 150 ton taşıma kapasitesine sahip olduğu düşünülmektedir. Anson, Fenike'den Hellepontos'a kırk günlük yolculukta her biri 100 ton buğday taşıyan 50 taşıma gemisi olması gerektiğini hesap etmektedir. Persler uzak bölgelere giden güzergâhlarını bereketli kıyılardan geçirecek kaynak sıkıntısı çekmemeye çalışmışlardır. Anson, 1989, s. 44-45.

²⁸⁵ Head, 1992, s. 60.

²⁸⁶ Hdt. VII.118-121; Raaflaub, 2011, s. 13.

²⁸⁷ Xen. Cyr. VI.2.

²⁸⁸ Herodotus, Kserkses'in seferinde Pers ordusunun sayısını 2.641.610, ordunun ardı sıra gelen hizmetlileri, taşıma gemilerini ve tayfalarını da ekleyerek sefere katılan toplam insan sayısını 5.283.220 olarak belirlemiştir, Hdt. VII.185-187.

²⁸⁹ Xen. Cyr. VII.1. Herodotus (IV.129) İskit atlarının, yaşadıkları coğrafyada eşek yetişmediğinden eşek sesini duyduklarında ürtüğünü, solumaya başladığını ve kulaklarını dikerek tuhaf hareketler yaptığını ifade etmektedir. Bu konuda ayrıca Xen. Cyr. VI.2.

Pers orduları için gerekli lojistik desteğin sağlanması hususunda en önemli unsur ise Asya, Avrupa ve Anadolu üçgenini birbirine bağlayan meşhur Kral Yoludur.

(2). Kral Yolu

Mitolojik efsaneler kadim krallıkların uzak coğrafyalara ulaşan yollar yaptırdıklarını anlatmaktadır. Assur kraliçesi Semiramis'in Babil'den Ekbatana'ya (Hemedan) bir yol inşa ettiği²⁹⁰, yine Assur kralı Teutamón'un Persia generali Tithonus oğlu (Doğu Etiyopyalıların ya da Assurun efsanevi kralı) Memnon'un Susa ve Troya arasındaki memleketleri ele geçirdiği ve buraya bir "halk yolu" yaptırdığı söylenmektedir. Pausanias bu yolun menzillere ayrıldığını ve ordular için en kısa yol olduğunu ifade etmektedir²⁹¹.

MÖ. 9-7. yüzyıllarda Yeni Assur devleti ele geçirdiği bölgeleri kontrol etmek amacıyla bir sistem kurmuştu. Ninova ve Nimrut'daki Assur saray arşivlerinde bulunan resmi yazışmalar, Assur başkentleri ile eyaletleri arasında ana yollar olduğunu ve yolların üzerinde posta-yol istasyonları bulunduğunu göstermektedir. Kraliyet habercileri, askeri haberciler, ekspres haberciler ve eskort atlılar terimlerinin Assur vesikalarında geçmesi onların bu haberleşme ağını sistemli olarak kullandığına işaret etmektedir. Yukarı Mezopotamya boyunca doğuda Zağros dağlarının karşısındaki aşağı Zap bölgesinden batı İran'a ve batıda Suriye ve Filistin eyaletlerine uzanan bu yol ağı, Pers haberleşme sisteminin batı ayağının temelini atmış olmalıdır. Belki de Herodotus tarafından anılan Pers haberci sistemi Assur'un etkisidir²⁹². Yani Pers "Kral Yolu"nun temelleri Yakın Doğunun eski uygarlıkları tarafından atılmıştır. Fakat söz konusu eski devletlerin yolları tam anlamıyla kontrol edebildiklerini söyleyemeyiz²⁹³. Nitekim antik dönemde stratejik hareketlerin temel hedefi, ele geçirilen bölgelerin muhafaza edilebilmesiydi. Eski çağda bu meziyeti sağlamak özellikle merkezden uzak bölgeler için zor ve meşakkatli bir meseledir. Bu nedenle bronz çağı ve erken demir devri devletleri sınırlı bölgeleri kontrol edebilmekteydi. Persler bu durumu iyi analiz etmiş olduklarından daha önceki yol sistemlerini geliştirmişlerdir. Bu arada yolların askeri

²⁹⁰ Diod. II.13.5; Ctes. F1b.

²⁹¹ Diod. II. 22.3; Ctes. F1b; Pausan. X.31.7.

²⁹² Graff, 1994, s. 171-172. Bu yolların yanında Anadolu'da Perslerden önce ticari ve idari amaçlar için kullanılan yollar mevcuttu. Denizlerden iç kesimlere uzanan bu yollar tarih boyunca aynı hatları izlemiştir. Hermos (Gediz Nehri) ile Maiandros'a (Menderes) ve bu nehirlerin kaynaklarındaki dağlar üzerinden merkezi ovaya, oradan da Fırat ve ötesine uzanan güzergâh Pers Kral Yolu'nun bir parçası olmuştur. Perslerden sonra da kullanılmaya devam eden bu sistem, özellikle Hellenistik devirde etkili bir şekilde kullanılmıştır. Magie, 2002, s. 13-15.

²⁹³ Graff, 1994, s. 169.

malzeme taşıyan vagonların geçebileceği oranda geniş ve sıkıştırılmış topraktan yapıldığını belirtmeliyiz²⁹⁴. Yolların çoğu yalnızca seyyahların atları ve insanların yürümeleri için kaldırımsız kül dökülmüş koşu yolu şeklindedir. Askerlerin kullandığı yollar ise savaş arabalarının, kuşatma araçlarının ve yük hayvanlarının geçişini kolaylaştıracak biçimdedir. Eskiçağda Yakın Doğu'daki kaldırımlı yollar, ana yollarla ve başkent şehirlerin girişleriyle sınırlıydı. Fakat İran'daki temel artel bağlantıları olan kraliyet başkentlerinde de bu tarz yolları görebiliriz²⁹⁵.

Pers dönemindeki yollar hakkında Herodotus'un verdiği bilgiler çok önemlidir. Buradan anlaşılacağı üzere Herodotus, imparatorluk boyunca uzanan yol ağlarını özellikle Anadolu'daki hatları iyi bilmektedir²⁹⁶. Pers dönemi Anadolu'sunda iki önemli ana güzergâh bulunmaktaydı. Hiç şüphesiz bunlardan en önemlisi Herodotus tarafından betimlenen ve *Kral Yolu* olarak nitelendirilen Sardes-Susa hattıdır. Diğeri ise Yunan-Roma devrine ait olan ve uzun yıllar kullanılan güney yolu hattıdır²⁹⁷. Herodotus Sardes-Susa hattını şöyle tanımlamaktadır.

“Bütün yol boyunca kraliyet konutları ve çok güzel kervansaraylar vardır. Hep insanların oturdukları yerden ve güvenlik içinde geçilir. Lydia ve Phrygia içerilerinde yirmi stathmetikos ya da konak boyunca uzanır ki, bu doksan dört buçuk parsang²⁹⁸ tutar. Phrygia sınırında Halys ırmağına rastlanır. Bu ırmağı geçebilmek için buraya hakim durumda olan sıradağları ve ırmağı göz altında bulunduran önemli bir kaleyi aşmak gerekir. Bunu aştıktan sonra Kilikya sınırlarına kadar Kapadokya içinde yirmi sekiz konak, yani dört yüz parsang gidilir. Sınırda iki sıradağı aşacak ve iki kalenin önünden geçeceksiniz. Oradan öte Kilikya içerisinden geçilecek yol üç konak, on beş buçuk parsangtır. Kilikyave Ermenistan arasında sınır, içinden gemilerin yüzebildiği bir ırmaktır ki adı Fırat'tır. Ermenistan içinde her biri garnizonla tutulan on beş konaklık yol vardır, elli altı buçuk parsang tutar. Bu bölgeyi gemilerin yüzebildiği dört ırmak sular, bunlar geçilmeden gidilmez. Birincisi Dicle'dir. İkinci ve üçüncü aynı yerden çıkmadıkları ve bir tek ırmak olmadıkları halde aynı adı taşırlar. Birincisi Ermenistan'dan, öbürü Matienlerin ülkesinden gelir. Dördüncüsünün adı Gyndes'dir; eskiden Kyros'un üç yüz altmış kanala ayırmış olduğu ırmak budur. Ermenistan'dan Mateinler ülkesine geçerken dört konak vardır ve bu ülkeden Kissia'ya

²⁹⁴ Gabriel – Metz, 1991, s. 27-28.

²⁹⁵ Graff, 1994, s. 172-173.

²⁹⁶ Hdt. V.49; Briant, 2012, s. 186.

²⁹⁷ Ramsay, 1961, s. 27.

²⁹⁸ 1 parsang =5.5 km.dir. Herodotus (VI.42), bir parasang 30 stadion'dur demektedir. 1 stad ise 190.5 metredir. Kuhrt, 2007, s. 884. Kraliyet istasyonlarına Yunanca *stathmoi basileioi*, konaklama yerlerine *katalysies*, Pers atlı postacılarına ise *aggarēion* denmektedir. Wiesehöfer, 2003, s. 124.

vardıktan sonra, üzerinde Susa kentinin kurulmuş olduğu ve gemilerin işlemesine elverişli bulunan Khoaspes'e kadar on bir konak, kırk iki buçuk parasang yoldur. Bütün bu konakların toplamı yüz on birdir. Sardes ile Susa arasındaki konakların sayısı işte budur.

Kraliyet yolu parasang olarak daha iyi ölçülürse ve bir parasang otuz stad²⁹⁹ hesap edilirse, Sardes'ten "Memnon Sarayı" denilen kral konağına kadar on üç bin beş yüz stad çeker. Çünkü dört yüz elli parasangdır. Günde yüz elli stad tutarsak, bu yol tastamam doksan günde aşılır.

Buna Sardes ile Efes arasındaki bölüm de eklenirse, Hellen Denizinden Susa'ya kadar (Memnon'nun Kenti denilen kent burasıdır) on dört bin kırk stad olduğunu söyleyeceğim. Zira Efes ile Sardes arası beş yüz kırk staddır. Üç ayı böylece üç gün daha uzatmak gerekir."³⁰⁰

Bu bilgilere rağmen güzerağ hattında birçok eksiklik vardır ve tek başına yetersizdir. Herodotus'un Kserkses'in Yunan seferi sırasında izlediği güzergâhı anlattığı pasajlar bu yolu biraz daha detaylandırmamızı sağlamaktadır. Buna göre Pers ordusu Kappadokia'daki Kritalla'da toplanmış ve buradan hareketle Sardes'e doğru yola çıkmıştır. Halys (Kızılırmak) Irmağı'nı geçerek Menderes nehrinin kaynağının bulunduğu Phrygia'daki Kelainai'ye (Dinar) varan ordu³⁰¹, Frig kenti Anaua'nın ve tuz çıkarılan bir gölün yanından yine bir Frig kenti olan Kolossae'ye gelmiş, ardından Phrygia-Lydia sınırını belirleyen Kydrara'ya ulaşmıştır³⁰². Maiandros'u aşarak Kallatebos kentine varan Kserkes ertesi gün Lydia'nın başkenti Sardes'e girmiştir³⁰³. Batı Anadolu'da bu yolu besleyen yan yolların olduğunu da söyleyebiliriz (Harita 1 ve 2 ve 2a)³⁰⁴.

²⁹⁹ 1 stadium =190.5 m. Kuhrt, 2007, s. 884.

³⁰⁰ Hdt.V.52-54.

³⁰¹ Hdt. VII.26. Kral Yolu'nun Pteria (Boğazköy?) ile Sardes arasında takip ettiği seyir (V.52) hakkında çok net bilgiler olmasa da güzergahın Phrygia'daki Pessinus ve Midas şehrinden geçmiş olması muhtemeldir. Ramsay, 1961, s. 29.

³⁰² Hdt. VII.30.

³⁰³ Hdt. VII. 7.31. Herodotus, ordunun Sardes'ten Attika'ya gidiş rotasını da vermektedir. Öncelikle Perslerin Hellespontos'u gemilerden yapma bir köprü ile geçerek Doriskos'a vardığını, buradan Nestos'un batısındaki Thasian'a, ardından Eion yakınlarındaki Pieria Vadisi boyunca yürüyerek Strymon ve Argilus'tan Athos kanalının hemen kuzeyindeki Akanthus'a vardığını anlatmaktadır. Herodotus daha sonra Athos kanalından Sithonia ve Pallene kıyılarındaki Therme'ye deniz filosunun yolculuğunu anlatmış ve Ekheidorus'un karşısına karaya doğru yapılan yürüyüşü betimlemiştir, Doriskus-Attika güzergâhı için Hdt. VII.108-127, yorumlar için Tuplin, 2003, s. 385-387.

³⁰⁴ Mesela Batı Anadolu'da seyreden yol ile ilgili elimizde birçok kanıt vardır. Kuzeybatı Anadolu rotası, Kyzikus içlerinden Propontis'in güney kıyıları boyunca Lampsakus'tan batıya uzanan eski bir Pers yolu olmalıdır. Burası Daskyleion'daki satraplık merkezine ulaşmaktadır. Ayrıca Kyzikus'tan ve Daskyleion'dan güneye inen ve Sardes-Susa kral yoluyla keşişen kolların olması da muhtemeldir. Bir başka yan yol da Sardes'ten Karia'daki satraplık merkezine gidiyor olmalıdır ki bu rota Herodotus'un V.52'de bahsettiği Sardes-Efes hattı olmalıdır. Graff, 1994, s. 177.

Bilhassa Yunan ve Romalıların kullandığı Güney Anadolu yol hattını Ksenophon'dan öğrenmekteyiz. Burası Genç Kyros'un, ağabeyi II. Artakserkses'e karşı yürürken izlediği rotadır. Buna göre Sardes'ten hareket eden Genç Kyros, Kolossae, Kelainai, Peltae, Keramon-agora, Kaystru-pedion, Thymbrium, Tyriaeum, Ikonium ve Lykaonia'dan Phrygia sınırını aşarak Kappadokia'ya geçmişti. Buradan da Kilikya üzerinden Kunaksa'ya varmıştır (Harita 4)³⁰⁵.

Persler ayrıca Kelainai'ye ulaşmak için Sultandağları üzerinden Phrygia-Pisidia hattında alternatif bir yol geliştirmiştir. Ramsay, bu yolu kuzey yolu olarak tanımlamaktadır³⁰⁶. Strabon, Ephesus üzerinden doğuya seyahat eden bütün herkesin kullandığı bir yoldan bahsetmektedir. Burası Karura (Sarayköy)-Laodikeia, Apameia (Kelainai), Metropolis ve Khelidoniae boyunca Sultandağlarının ayaklarında yer alan Holmi'ye uzanmakta, buradan Tyriaeum (Ilgın), Philomelium (Akşehir) ve Lykonía'ya varmaktadır. Daha sonra Kappadokia sınırına doğru Laodikeia Katakekaumene üzerinden Kappadokia'ya girerek Garsaura (Aksaray), Mazaka (Kayseri) ve Fırat'a doğru gitmektedir (Harita 3)³⁰⁷.

Herodotus'un çizdiği Anadolu güzergâhında Phrygia bölge hattı eksik gibi durmaktadır. Burada Gordion'un üzerinde durmak gerekmektedir. Nitekim burada Ankyra'ya giden bir yol bulunduğu ve bu yolun Pers güzergâhının bir parçası olduğu ileri sürülmektedir. Sardes'ten Hermos vadisi boyunca Leonton Kephalaı (Aslanbaşı) vasıtasıyla Gordion'a giden yol, Ankyra ve Anadolu platosunun ötesine giden Yunan elçilerinin, seyyahların ve orduların yoludur³⁰⁸. O halde bu yol Gordion-Ankyra-Pteria hattından Fırat'a uzanmaktadır. Gordion'dan batıya giden güzergâh ise Kelainai-Anaua Gölü-Kolassae-Kydrara üzerinden Sardes'e sapılarak Lydia'ya ulaşan rotadır³⁰⁹. Gordion hattından Doğu Anadolu'ya üç ayrı güzergâhtan ulaşılabilir: Sebasteia (Sivas) yoluyla modern Erzincan'a; Mazaka (Kayseri) yoluyla Melitine (Malatya) ve

³⁰⁵ Xen. an. I.2.6-21.

³⁰⁶ Ramsay, 1920, s. 89. Graf (1994) burada Ramsay'a atıf yaparak, onun tamamen kuzey yolu hipotezini reddettiğini ifade etmektedir. O, kuzey yolundan ziyade güney Anadolu yolunun Herodotus'a daha çok uyduğunu tartışmaktadır. Ayrıca güney güzergâhı MÖ. 401 yılında Genç Kyros tarafından da kullanılmıştı. Muhtemelen daha erken dönemde yeni Babil kralı Neriglissar da Anadolu seferinde, MÖ. 557/6'da Lydia sınırlarına kadar Kilikya kapıları vasıtasıyla bu yolu takip etmişti. Daha sonra güney yolu, Roma'nın önemli bir parçası haline gelecektir. Bu yol Anadolu'yu doğu-batı istikametinde geçen en doğrudan rota olarak tanımlanmaktadır. Graff'a göre Kuzey yolu önerisi için Kilikya sınırları bir problem teşkil etmektedir. Güney yolunun eksik yönü ise Halys nehrinin dikkate alınmamasıdır.

³⁰⁷ Str. XIV.2.29.

³⁰⁸ Graf, 1994, s. 177; Hdt. V.52. Gordion, Halys kapıları, Kappadokia ve Phrygia sınırındadır. French, 1998, s. 15. Gordion için ayrıca bkz. Young, 1963, s. 348. Sardes-Anadolu platosu arasındaki yolculuklarla ilgili bkz. Xen. Hell. I.4.1; Plu. Them. 30.1, Alc. 37-39; Diod. XIV.11.

³⁰⁹ French, 1998, s. 15.

Samosata'ya, yani güneydoğu Anadolu'ya; Kilikya kapılarından Zeugma üzerine ve buradan Fırat'ın karşısına³¹⁰. Bütün bu verilerden yola çıkarak Anadolu güzergâhında Phrygia bölgesinin merkezi bir noktada olduğunu söyleyebiliriz. Doğuya, batıya ve güneye yönelen güzergâhların bağlantı noktası Gordion-Ankyra-Pteria hattı olmalıdır. Bu hattın anahtar şehri ise Ksenophon'un büyük bir şehir olarak tanımladığı, Pers prensi Kyros'un sarayının bulunduğu Kelainai'dir. Büyük İskender'in de bu şehir üzerinden doğuya gittiğini bilmekteyiz. Dolayısıyla burası hem doğudan batıya hem batıdan doğuya yapılacak büyük seferlerde stratejik öneme haiz ortak merkezdir diyebiliriz.

Verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere başta Herodotus olmak üzere klasik Yunan kaynakları Anadolu hatlarını tanımlamıştır. Ancak imparatorluğun diğer bölgelerinde bulunan ve Kral Yolu'nun bağlantıları olan güzergâhlar hakkında yetersiz kalmaktadırlar. Mesela Susa'dan başlayarak doğuya ya da güneye ulaşan yollar vardı. Mezopotamya'dan imparatorluk başkentlerine uzanan güzergâhlar da bulunmaktaydı. Bu hususta yeterli kaynaklarımız olmasa da Persepolis tabletlerinden özellikle seyahat-istihkak metinlerinden edindiğimiz malumatlar yol gösterici olabilir³¹¹. Buna göre Persepolis'ten Ekbatana'ya, Baktria'dan Hindistan'a ve buradan da Orta Asya topraklarına ulaşan çok önemli bir güzergâh bulunmaktadır. Bahsedilen bu yol daha sonraki süreçte "İpek Yolu" adını alacaktır. Ayrıca Susa ve Persepolis'ten Mısır, Babil, Med, Baktria, Kirman, Aria (Horasan civarı), Sagartia, Maka (İran körfezinin güneyi, Umman), Arakhosia (Kandehar) ve Hinduş'a uzanan yollar da mevcuttu. Bu yollar üzerinde uzaklığın ve yol ayrımlarının belirtildiği yolcuyu bilgilendiren kilometre taşı diyebileceğimiz yol gösterici levhaların olması muhtemeldir³¹². Persepolis'ten Susa'ya iki güzergâh betimlenmektedir. Birincisi Kur Nehrinin (Kuh-i Kale, Kuh-i İstakhr) doğu sahili boyunca kuzeybatıya uzanan yoldur. Burası Ardekan ovasını geçen Bard Burideh II nehri geçididir. Bu rota üzerinde de ilk 75 km.de bazı yol istasyonları tespit edilmiştir. Geleneksel bir güzergâh ise Fahlian ve Bahbahan boyunca Kuzeybatıya ulaşmaktadır. Bu rota üzerinde de birçok mil taşı bulunmuştur. Anlaşılan Kral Yolu Susa şehrinde kuzeye doğru devam etmektedir. Persepolis'ten batı'ya Babil'e, doğuya

³¹⁰ Graf, 1994, s. 177-178; Calder, 1925, s. 7-10; Magie, 1950, s. 788-789.

³¹¹ Briant, 2012, s. 188.

³¹² Wiesehöfer, 2003, s. 124-125.

Ekbatana'ya giden yol ise Horasan'da kesişmektedir ki bu da Pers kral yolu sisteminin bir başka ana yoludur³¹³.

Horasan yolu, doğu satraplıklarından Persia'ya uzanan temel güzergâh olarak bilinmektedir. Bu rota Babil ve Zağros dağları üzerinden Ekbatana'ya ve sonra Kaspian (Hazar) kapıları boyunca Baktria'ya ve Hindikuş'a uzanmaktadır. Ktesias açık bir şekilde, Ephesos'tan Baktria ve Hindistan'a uzanan ve arasında bir günlük mesafede istasyonların olduğu bir rotadan bahsetmektedir³¹⁴. Charaxlı İsidore'nin, *Parthian Stations* adlı eseri de bu bilgilerin bazılarını doğrulamaktadır. Eserde, Fırat Zeugma'dan Mezopotamya boyunca Babil'e ve Kaspian kapıları vasıtasıyla İran platosu üzerindeki ana durak noktaları verilmektedir. İsidore'nin seyahat rehberi Herat kentinden sonra farklılaşmıştır. Burada Herat'tan doğuya doğru Baktria boyunca Hindistan'a doğrudan devam etmek yerine Arakhosia'nın (modern Afganistan/Kandehar, Beyaz Hintliler) güney kıyılarına, Kandehar'a (Alexandropolis) sapak bir yol verilmektedir³¹⁵. Curtius'tan da öğrendiğimize göre Pers satraplığı olan Arakhosia'nın nüfuzu, doğuda Kandehar ve İndus arasında yaşayan Hindistan kabilelerine kadar uzanmaktaydı. Ayrıca Persepolis seyahat metinleri ve Aramice ritüel vesikaları da Arakhosia'nın Persler için önemini göstermektedir. İsidore'nin güzergâhı, Taxila (Pakistan, Pencap) ve Hindistan ile bağlantılı olan imparatorluğun doğu yakasındaki eski bir Pers ana yolunu gösteriyor olabilir. Ayrıca bu seyahatin son bölümleri, bölgeyi kontrol etmek için bir askeri yolu da yansıtır³¹⁶.

Persepolis-Hindistan arasında Karmania (Kirman) ve Gedrosia (Pakistan-İran sınırı, Makran) boyunca güneye uzanan bir güzergâh daha vardır. Persepolis istihkak tabletlerinde karşılaştığımız Pers başkentinin 150 km. güneydoğusundaki Narezzaş (modern Niriz) şehri, doğuya giden Karmania'daki (Yahya Tepe) satraplık başkenti ve Gedrosia'daki Pura (Bampu-İranshahr bölgesi) üzerinde bulunan bir istasyon olmalıdır. Drangiana'daki (muhtemelen Dahan-i Ghulaman, Sistan) satraplık başkenti boyunca

³¹³ Graff, 1994, s. 175; Diod. XIX. 19.2. Persepolis-Susa arası 600 km.dir. Wiesehöfer, 2003, s. 124. Yapılan çalışmalar Susa'dan diğer Pers başkentlerine uzanan yolların Kral Yolunun devamı niteliğinde olduğunu göstermektedir. Frye, 1983, s. 109. Curtius da (V.8.5) Ekbatana'dan doğuya giden askeri yol olduğunu belirtmektedir.

³¹⁴ Ctes. F33. Photius, 45a1-4 (§76). Bu yol hakkında bu bilgiden fazlasını bilmiyoruz. Ancak bu fragmanlardan Ctesias'ın Akdeniz'den İndus havzasına kadar olan perspektif genişliğini öğrenmekteyiz. Onun yorumları Herodotus'un mesafelerini ve konaklama noktaları hakkında anlattıklarını onaylamaktadır. Briant, 2012, s. 186.

³¹⁵ İsidore XIX.

³¹⁶ Graff, 1994, s. 186; Curt. IX.7. Kandehar ve Laghman'da bulunan MÖ. 3. yüzyıla ait bir dizi yazıt Arakhosia'nın önemini ortaya koymaktadır. Anlaşıldığına göre Arakhosia boyunca Hindistan'a ulaşan yollar Mauryan Hanedanlığının kurucusu Çandragupta tarafından da kullanılmıştır ve İndus nehrinden Çandragupta'nın Palibothra'daki (modern Patna) başkentine kadar ulaşan bir "kral yolu" mevcuttur. Graff, 1994, s. 187.

uzanan güzergâhın bir kolu, Kandehar'a ve İndus'a gitmektedir³¹⁷. Bu yan yol Baktria üzerinden kuzeydoğuya ulaşım sağlamaktadır. Daha erken dönemdeyse Baktria ve Sogdia hattında uzanan Oksus Nehri (Amu Derya) boyunca yerleştirilen bir dizi Pers kaleleri için adeta bir hayat çizgisidir. Bu bölgeden daha sonra ünlü İpek Yolu'nun geçmesi, buranın öneminin devam ettiğini göstermektedir. İsidore'nin eserine ek olan bu çok kıymetli veriler en azından doğu İran ve ötesindeki Akhamenid merkezlerinin Pers yol ağı sistemine bağlı olduğunun izahıdır³¹⁸.

İmparatorluk merkezinden güneye indiğimizde Mezopotamya ve Suriye bölgesindeki yollar ve istasyonlar hakkında önemli bir vesikaya sahibiz. Mısır satrapı Arsames'in yöneticilere gönderdiği Aramice mektupta bahsettiği istasyonlar şunlardır: La'ir (Lahiru, Elam sınırında bir yer), Arzuhin (Aşağı Zap'ın hemen güneyi), Arbela (Erbil), Hala[za] (Hazza, Ninova'nın güneydoğusu), Matalubaş (Ubasie, Tell Huwais, Assur'un 20 km. kuzeyi), Sa'lam (?), ve Damaskus (Şam)³¹⁹.

Persia ve Suriye-Filistin'in batısındaki ana güzergâh büyük olasılıkla yukarı Mezopotamya bölgesini boydan boya geçen geleneksel yolu takip etmektedir. Bu yol Kuzey Suriye'den Urfa ve Harran'a ulaşan Eski Assur ticaret kolonilerinin kullandığı kervan yoludur. Kaniş'e ulaşmak için Samsat'tan ya da Zeugma geçidinden geçilmekteydi. Eski Assur döneminde kullanılan bir başka yol ise Fırat'ın batı kıyılarını takip eden Mari-Emar hattıydı. Ancak Yeni Assur döneminde Emar'ın yerini Karkamış almıştır. Yeni Assur döneminde iki güzergâh bulunmaktaydı. Birincisi, Gozan ve Harran yoluyla batıya uzanmaktadır. Diğeri ise Habur boyunca Nisibis'ten güneye ve Fırat'ın aşağısına Babil'e ulaşmaktadır. Bu son güzergâh, MÖ. 401'deki Genç Kyros'un seferi vasıtasıyla Pers Kral Yolu ağına dâhil edilmiştir. Ayrıca Orta Fırat bölgesinde de bir Pers yolu olduğuna dair kalıntılar bulunmuştur. Kral Yolunun bir başka kolu da

³¹⁷ Graff, 1994, s. 187. Persepolis ve Gedrosia boyunca İndus arasındaki bu güney güzergâhı, bölgedeki diğer ana güzergâhlarla bağlantılı olarak Peutinger'de de gösterilmiştir, <http://peutinger.atlantides.org/map-a/> 21.06.2015.

³¹⁸ Graff, 1994, s. 188.

³¹⁹ Briant, 2012, s. 194. Lahiru, Arzuhina/Urzuhina ve Arbela, Babil'deki Diyala vadisi ile Kuzey Suriye'deki Yukarı Zap arasında Tigris (Dicle) boyunca uzanan eski bir güzergâh üzerine lokalize edilmiş Yeni Assur eyalet merkezleridir. Bu noktada Pers kral yolu kısa yoldan Susa'ya ulaşmak için güneye dönmeden önce Zağros dağları boyunca (Xen. an. III. 5,15) Babil'den Ekbatana'ya ulaştırılmış, oradan da Büyük Horasanla birleştirilmiştir. Ubasie ile özdeşleştirilen Matlabaş'tan kuzeybatıya Tell Afar'a doğru antik bir yol izi görülmektedir. Bu rota boyunca her 4 km.de istasyon bölgesi izleri dikkat çekmektedir. Araştırmacılar, bu yolun Yeni-Assur dönemi yolu olduğunu ileri sürmektedir. Sa'lam tanımlanamamaktadır. Fakat Harran'a, sonra Halep boyunca güneye ve Şam'a uzanan geleneksel güzergâh üzerinde bulunmalıdır. Fırat geçidi noktası muhtemelen hemen Karkamış'ın güneyindeki Deve Höyük ve Til Barsip'teki Pers garnizonları yakınlarında olmalıdır. Şam ise, Levant için önemli bir askeri ve yönetim merkezidir. Ayrıca Şam, bölgedeki yollar için son derece önemli irtibat noktasıdır. Graff, 1994, s. 179-181.

Karkamış'tan güneye Şam'a ve Transüdü'n'e uzanmaktadır. Bu rota Arsames'in mektubunda izlenen yolu yansıtmaktadır³²⁰.

Fenike bölgesine gelince, burası kuzeye doğru Kilikya'daki Myriandros'a³²¹ (İskenderun'un 5 km. güneybatısı) ve kuzeye doğru Askhelon'a uzanmaktadır. Daha sonra Antiokhia ve Akka arasındaki kıyı boyunca Fenike şehirlerinin birbirine bağlandığı görülecektir. Bir de Galilee boyunca Tyre'ye giden, güneyden gelen Akka patika iç kara yolu bulunmaktaydı. Fenike şehirlerine daha kolay ulaşım ise Suriye'nin içerisinden geçen bir dizi doğal yollarla sağlanmaktaydı. Şam'dan, batıya beşinci satraplığın başkenti Sidon'a doğru önemli bir güzergâh uzanmaktaydı. Daha kuzeyde bir başka güzergâh, Orontes boyunca batıya doğru Halep ve Emesa'ya (Modern Homs) gitmekteydi. Şam'ın güneyine, Transüdü'n platosu boyunca antik bir yol uzanmaktadır. Bu rota boyunca, Amman, Heshbon, Dibon, Kerak, Bozrah, Tawilan ve Tell el-Kheleifeh'deki Akhamenid varlığı doğrulanmaktadır. Bu yollar muhtemelen Assurlular döneminde Transüdü'n'deki kuzey-güney yoluna dönüştürülmüştür. Akhamenid yönetimi de bunu miras almış olmalıdır. Ürdün vadisi boyunca Şam'dan Filistin'in içlerine giriş Galilee denizinin kuzeybatısındaki Hazar'a doğru uzanan güzergâhla sağlanmaktaydı. Sonra ya Jezreel Vadisi boyunca Akka kıyı şehrine ya da güneye Samaria ve Kudüs'deki yönetim merkezlerine yönelmekteydi. Akka'dan da güneye Mısır'a uzanan geleneksel bir kıyı güzergâhı vardır. Akka, Dor, Aşdod ve Gaza (Gazze) kıyı şeridindeki şehirlerde bulunan Akhamenid garnizonları bu rota üzerinde seyahat eden resmi görevliler için posta istasyonları olarak hizmet etmekteydi. Daha sonra, Akka, Mısır'a karşı yapılacak seferler için askeri bir üs haline gelmiştir³²².

Mısır ve dolayısıyla Kuzey Afrika'ya giden rota ise yeni krallık firavunlarının kral yolu olan ve Suriye-Filistin üzerine yapılacak seferberliklerde kullanılan geleneksel Asya geçitleridir. Böylece meşhur Horüs yolu boyunca Gaza üzerinden Memphis'e ulaşılmaktaydı. Persler, Pelusium ve El-Arish arasındaki bir kıyı çıkıntısını geliştirerek bu güzergâha uyum sağlamışlardır. Migdol'den Memphis'e uzanan askeri istasyonlar Nil boyunca seyahat edenlere durak istasyonu olarak hizmet etmekteydi³²³. Mısır içlerine doğru gidenler çöl yollarından geçmek zorundadır. Bu nedenle yol üzerinde su kaynaklarının devamlı olarak tedarik edildiği düşünülmektedir. Herodotus buraların

³²⁰ Graff, 1994, s. 180-181.

³²¹ Hdt. IV. 38; Xen. an. I.4.6; Scyl. 102 (Kilikya).

³²² Graff, 1994, s. 182-183.

³²³ Graff, 1994, s. 184.

herhangi bir klavuz olmadan geçilmesinin çok zor olacağını altını çizmektedir³²⁴. Aşağı ve Yukarı Mısır arasında Nil Vadisinin içinde nehir taşımacılığıyla da yolculuk yapılabilirdi. Ancak Nil boyunca karadan da bir güzergâh bulunmaktaydı. Pers hâkimiyetinde olan Kush bölgesine ise Pers posta sisteminin uzandığını ifade etmek güçtür³²⁵.

Persepolis metinleri bu yol ağı içerisinde bir dizi memurun görev yaptığını izah etmektedir. Kılavuz ve yol gösterici olarak tanımlanan (barrişdama/ barriştama) memurlar ziyaretçilere eskortluk yaparak onları korumakla görevlendirilmiştir³²⁶. Karabattış denilen temsilciler ise önceden konaklama ve tedarik malzemeleri için hazırlık yapmakla vazifelidir³²⁷. Ayrıca kraliyet başkentlerine yapılan seyahatlerde, gelenlere yardım eden özel görevliler (shaulu) bulunmaktadır. Bunların haricinde dattimara (dattibara, kanun memuru), ve cirit taşıyıcılar denen görevlilerle karşılaşmaktayız. Bunlar yolu yapan mimarlar veya mühendisler olabilir. Buradaki mızrak ya görevlinin taşıdığı bir alet ya da yol yapan anlamında olmalıdır. Bu yol işçileri askeri seferlerde ordunun yanında giden daimi bir unsur olabilir. Tıpkı kendilerinden önceki Assur ordularında ve sonraki İskender ile Roma devletlerinde olduğu gibi³²⁸.

Persepolis metinlerinden anlaşıldığına göre seyahatler, satrap tarafından organize edilmektedir. Seyahat edenler satrapın yönetimindeki yüksek bir otoriteden mühürlü bir yetki belgesi (halmi) alarak yola çıkmaktaydı. Mesela metinlerde, Baktria'da İrdabanuş (Artabanos), Sardes'te İrdarpirna (Artaphernes), Ekbatana'da Vidarna (Hydarnes), Susa'da Bakabana (Bagapata) adlı memurların isimleri geçmektedir. Bu değerli doküman ayrıca Persepolis'in baş yöneticisi olan Parnaka ya da

³²⁴ Hdt. III.7; Tuplin, 1987, s. 182.

³²⁵ Graff, 1994, s. 185-186.

³²⁶ PFT 1550'de Zişanduş adında elit bir rehberin, Susa'dan Kandehar'a giden yalnız bir kadını gideceği yere götürdüğü anlatılmaktadır. Yazıttan anlaşıldığına göre rehberler genellikle Hintli, Kappadokyalı, Sardialı, Skudralı ve Mısırlıdır. Hallock, 1969, s. 42.

³²⁷ Bu kelimenin anlamı tam olarak bilinmemektedir. Hallock, bunun Hazine Metinlerinde (Treasury Text) "öncü", "rehber", Persepolis Tahkimat Tabletlerinde (PFT 1340, 1341, 1375) "kervan lideri" anlamında olduğunu söylemektedir. Hallock, 1969, s. 42, 709.

³²⁸ Ksenophon, Büyük Kyros'un mızraklılar/ciritçiler ile okçular arasındaki bazı adamların ordunun önünden yürüyerek yolları düzeltmelerini istediğini söylemektedir, Cyr. VI.2.36. Dattimara ve mızrak taşıyıcısının polis ve öncü kuvvetler olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Mesela Herodotus'ta, Susa'daki Histaios'un Miletos tiran Aristagoras'a gönderdiği isyan mektubunu, yol polislerine yakalanmamak için bir kölenin kafa derisine yazdırdığı saçları uzayınca da onu Miletos'a gönderdiği ifade edilmektedir, Hdt. V.35. Yol polisi için bkz. Hdt. VII.239. Ancak Persepolis metinlerinde gördüğümüz polis memuru (da'ubattış) ve kanun memurları (dattimara) için kullanılan diğer terimler şüphelidir. Bütün bu terminoloji, yol ağı üzerinde görevler ve fonksiyonların ihtisaslaştığını göstermektedir, Graff, 1994, s. 174, da'ubattış için PFT 1250, 1487, 1902 – dattibara/dattimara için PFT 1272, 1307. Hallock, 1969, s. 681.

kral tarafından çıkarılmıştır³²⁹. Yolların genel güvenliği satraplar başta olmak üzere kralın adamları tarafından sağlanmıştır. Bu kişiler yolları sürekli gözetlemiş, kraldan gelen emirleri ve seyahat edenleri muhafaza etmişlerdir³³⁰. Ayrıca stratejik mevkilere süvarilerin koruduğu kaleler inşa edilmiş ve böylece yolların çevresinde bulunan yerleşim yerleri de güvenlik altında alınmıştır³³¹.

Netice itibariyle Perslerin kendilerinden önceki krallıkların yollarını önemli ölçüde geliştirerek kullandığını ve bu sisteme yeni yollar eklediğini görmekteyiz. Bu doğrultuda Karkamış üzerinden Mısır ile birlikte Babil'e bağlı olan yol geliştirilmiş ve Babil'den başlayıp Zağros dağlarından Ekbatana'ya, daha sonra Hazar kapısı ve Hindikuş dağlarına kadar uzatılmıştır. Ayrıca Karmania ve Gedrosia (Belucistan) bölgesi boyunca uzanan bir başka yol daha yapılmıştır. Bu yol yeni yapılan fetihlerle imparatorluğun doğu sınırlarına doğru devam ettirilerek yukarı Kabil vadisine (Afganistan) kadar genişletilmiştir. Böylece nehri takip ederek İndus vadisine ulaşmak mümkün olmuştur. Ana yollara ek olarak seyahatleri kolaylaştırmak için daha küçük yollar inşa edilmiştir³³². Ayrıca her bir satraplık başkenti diğer başkentlere bağlanarak hem hızlı seyahat etme olanağı sağlanmış hem haberleşme etkin bir şekilde kullanılmıştır. Asıl önemli olanı bu yollar, taarruz, savunma, isyan gibi askeri hareketler ile ticari meselelerde stratejik bir öneme sahip olmuştur³³³. Persler yol güzergâhlarını daha etkili kullanmak adına belli mesafeler arasında postaneler/kervansaraylar inşa etmiş, her bir postanede de kraliyet ulakları için zinde atlar bulundurulmuştur³³⁴. Gelişmiş yol ağı sayesinde kraliyet ulakları tarafından taşınan emirler, çok hızlı bir şekilde gideceği yere ulaşmış ve böylece kralın vermiş olduğu herhangi bir buyruk çabucak yerine getirilmiştir³³⁵. Dikkatli bir şekilde kontrol edilen istasyonlar imparatorluğu her yönden kuşatmıştır³³⁶. Adeta istasyon ağları şeklinde konumlanan bu

³²⁹ Briant, 2012, s. 191.

³³⁰ Briant, 2002, s. 368; Sevin, 1982, s. 276.

³³¹ Goodspeed, 1899, s. 254. Anabasis'teki (I.9.13) "Yollarda sık sık, ayakları, elleri kesilmiş, gözleri çıkarılmış insanlar görüliyordu. Bu yüzden Kyros'un eyaletinde, Yunanlılar ve Barbarlar, kimseye zararları dokunmadıkça, çekinmeden diledikleri yere gidebiliyor ve yanlarında gerekli her şeyi taşıyabiliyorlardı" ifadesi, imparatorluk topraklarında huzursuzluk çıkarıcıların cezalandırıldığını göstermektedir.

³³² Ghirshman, 1954, s. 145.

³³³ Dusinberre, 2003, s. 3; Gabriel – Metz, 1991, s. 27-28.

³³⁴ Ghirshman, 1954, s. 145; Xen. Cyr. VIII.6. Hdt. VIII.98'de Pers haberleşme sisteminden bahsedilmektedir.

³³⁵ Holland, 2007, s. 144. Kralın gönderdiği veya krala gelen emirler yol bekçileri (hodophylakai) denilen tez ulaklarla yerine ulaştırılmıştır. Bu görevlilerin başında da astandes adı verilen bir posta yöneticisi bulunmaktadır, Wiesehöfer, 2003, s. 122. İmparatorluk içerisinde dokunulmazlıkları olan kraliyet ulaklarının getirmiş olduğu emirlerin satraplar tarafından okunması, Pers krallarının satraplar üzerindeki denetimini hissettirmeleri için oldukça etkili olmuştur, Briant, 2002, s. 344.

³³⁶ Goodspeed, 1899, s. 254.

yollar Pers ulak sisteminin önemli bir parçası olmuştur³³⁷. Bu sistem sayesinde ne kötü hava şartları ne de karanlık habercileri engelleyebilmiş, böylece krallar eyaletlere mesajlarını yollayarak Pers yönetiminin etkisini ve büyüklüğünü en uzak noktalara bile hissettirmiştir³³⁸. Pers imparatorluğunun kullanmış olduğu yol güzergâhları tarihi süreç içerisinde kendinden sonra bu topraklara hükmedecek devletler tarafından geliştirilerek kullanılmıştır³³⁹. Tarihi İpek Yolu bunun iyi bir örneğidir³⁴⁰.

(3). Diğer Hizmetler

Antik dönem şartlarında ordular için nehirler, dağlar, bataklıklar gibi coğrafi unsurlar ilk engeldi. Şehirlerin etrafının sur, çit, mazgal gibi tahkimat unsurlarıyla çevrilmesi orduları daha kapsamlı ikmal arayışlarına mecbur etmiştir. Mesela Hititler surları aşabilmek için rampa, Assurlular ağaçtan kuleler yapmışlardır. Dünyanın ilk tombazını³⁴¹ yapan Assurlular köprü yapma tekniğini iyi bilen mühendislerle sahipti³⁴². Uçsuz bucaksız topraklara sahip olan Asya, Ortadoğu, Anadolu ve Avrupa'ya seferler yapan dolayısıyla farklı coğrafi unsurlarla karşılaşan Persler de çağa ayak uydurmak için mühendisler istihdam etmiştir. Nitekim erken dönemlerden itibaren Perslerin köprü yapmak için kullandığı mühendislerle sahip olduğu bilinmektedir. Herodotus'a göre Büyük Kyros, Halys nehrini yapılan köprülerle geçmişti. Yine aynı pasajda Miletoslu Thales'in derin bir hendek kazdırarak ırmağı ikiye ayırdığını ve böylece ordunun kolayca karşıya geçtiği belirtilmektedir³⁴³. Massaget seferinde de Büyük Kyros karşısına çıkan nehirleri köprüler kurarak aşmıştır³⁴⁴.

Köprü yapımı Darius ve Kserkses ile beraber büyük bir gelişim göstermiştir. I. Darius Anadolu'dan Avrupa kıtasına geçmek için Bosphoros (İstanbul Boğazı) üzerine köprü yaptırmıştı. Herodotus'a göre Samoslu mühendis Mandrokles tarafından gemilerin birleştirilmesiyle yapılan köprü 120 stadiondur. Darius'un aynı şekilde İstros (Danube, Tuna) üzerine de bir köprü kurdurduğu bilinmektedir³⁴⁵. Perslerin denizler

³³⁷ Wiesehöfer, 2003, s. 122.

³³⁸ Graff, 1994, s. 167.

³³⁹ Özellikle Roma, Parth, Bizans devletleri bu yolları kullanmıştır. Günümüzde bu yollar değişikliğe uğrasa da esas olarak kullanılmaktadır. Fenike ve Kilikyalı ticaret gemilerinin demirlediği Doğu Akdeniz kıyıları günümüzde de kullanılması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Bunun yanında Kızıl Deniz'den Umman Körfezine kadar ulaşan ve Hint Okyanusu vasıtasıyla Indus Nehri'ne uzanan yollar da bu duruma dahil edilebilir. Brosius, 2006, s. 57.

³⁴⁰ Brosius, 2006, s. 2.

³⁴¹ Altı düz kayık şeklinde üzerine köprü kurulabilen duba.

³⁴² Gabriel – Metz, 1991, s. 30, 33.

³⁴³ Hdt. I.75.

³⁴⁴ Hdt. I.204.

³⁴⁵ Hdt. IV. 83, 85-89; Ctes. F13. 21.

üzerinde takip ettiği plan Kserkses döneminde de devam etmiştir. Fakat bu kez kral Kserkses Hellespontos denizine ve boğazına yönelmişti. Hedefi ise imparatorluğun uzak kuzeybatısındaki Yunanistan idi ve yazıtından da anlaşılacağı üzere denizin her iki tarafına da hakim olmak istemektedir³⁴⁶. Kserkses de tıpkı babası gibi Çanakkale boğazına büyük bir köprü yaptırmıştır³⁴⁷. Kserkses'in ayrıca bir yarımada olan Athos dağının (Ayranoz Dağı) anakaraya bağlandığı kıstağa bir kanal kazdırarak orayı bir ada haline getirmeyi planladığı ve böylece karayla deniz arasında bir deniz yolu açtığı ifade edilmektedir³⁴⁸. Bu kanalda birçok halkın çalıştığını Herodotus'tan öğrenmekteyiz³⁴⁹.

Ksenophon'dan öğrendiğimize göre Büyük Kyros kuşatma araçları da üretmişti³⁵⁰. Fakat Perslerin kuşatma aletleri hakkında çok az bilgiye sahibiz. Ksenophon, Kyros'un Perslere direnebilecek memleketlerin kale duvarlarını yıkmak için kuşatma araçları ve koçbaşları getirdiğinden bahsetmektedir³⁵¹. Fakat Herodotus'u incelediğimizde bu tarz kuşatma silahlarını göremeyiz. Zaten kuşatma zanaatı geniş alanlarda manevra kabiliyeti ile hucüm eden Perslere uymayan bir durumdur. Persler sur ile çevrili kentleri ele geçirmek için rampa ve hendek sistemlerini kullanmışlardır. Lydia'yı ele geçirdikten sonra Kyros, isyan eden İyon şehirlerinin üzerine atılmıştı. Kyros'un komutanlarından Mazares'in hastalanıp ölmesi üzerine Pers komutanlığına atanan Harpagos, İyon kentlerini ele geçirmek için akıllıca bir strateji geliştirmişti. Şehir devletleri kent surlarının ardında sağlam durmayı başardığından Harpagos, şehir surlarının önüne yığma topraklarla bir geçit oluşturmak ve Pers askerlerini sur üzerine çıkarmak suretiyle şehirleri Pers tabiyeti altına almayı başarmıştı³⁵². Mesela isyan sırasında Kıbrıs siteleri içerisinde en fazla dayanan Soloi şehrini ele geçirebilmek için

³⁴⁶ Haubold, 2012, s. 13-14.

³⁴⁷ Herodotos'un anlatımına göre kral, Sestos ile Abydos arasında Hellespontos üzerinde bir köprü kurmaları için Fenikeliler ve Mısırlıları görevlendirmiş, Fenikeliler beyaz keten keneviri lifi, Mısırlılar papirüs lifi kullanarak iki adet köprü yapmıştı. Ansızın çıkan şiddetli bir fırtınanın halatları kopması üzerine Kserkses yeni mühendisler getirmiştir. Bu mühendisler elli kürekli gemi ve üç yüz altmış triremeyi yan yana koymuş, diğer tarafa da taşımacı üç yüz on dört gemi yerleştirmiş, gemilerin ekseni de akıntıya paralel yapılmıştır. Birbirlerine bağlı olan gemileri demirler atarak sağlamlaştırılmıştır. Küçük gemilerin geçebilmeleri için de üç yerde aralıklar bırakılmıştır. Önceki tecrübelerden ders alan işçiler bu sefer keten kenevir lifleriyle papirüs liflerini birleştirerek kullanmışlardır. Keten-kenevir lifleri daha sağlam olduğu için ikişer keten-kenevir lifinden, dörder de papirüs lifinden halatları ağaç bocurgatlar kullanarak çekmişler, ardından uygun büyüklükteki kalaslar dizildikten sonra bunların üzerine tahta taban döşemişlerdir. Üzerine de bir kat toprak çekerek hayvanların denizden ürkmemesi için iki yanına korkuluklar çekilmiştir. Hdt. VII.33-36.

³⁴⁸ Hdt. VII.22-23; Raaflaub, 2011, s. 12; Ball, 2015, s. 104.

³⁴⁹ Hdt. VII.22-23.

³⁵⁰ Cyr. VI.1.20-22, VI.3.8.

³⁵¹ Cyr. VI.1.20, 50, VII.1.4.

³⁵² Campbell, 2006, s. 17; Hdt. I.162. Son yapılan araştırmalar Perslerin koçbaşıyla vurma teknolojisinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu teknik Yakındoğunun kerpiç tahkimatlarına karşı başarılı olmuş olabilir. Fakat kalelerde yapılan arkeolojik çalışmalarda bu tekniğin Kıbrıs'taki (Palaepaphos) gibi taş yapılara karşı yetersiz olduğu görülmüştür. Bu nedenle Persler burada yığma toprak setler kullanmıştır. Campbell, 2006, s. 25-26.

Persler, kentin çevresine derin ve geniş hendekler açarak şehri ablukaya almış ve bu strateji sayesinde kuşatmanın beşinci ayında şehri ele geçirmeye muvaffak olmuşlardı³⁵³. Lade savaşından sonra (MÖ. 494) Miletos'u kuşatan Persler, daha önce yaptıkları gibi surların altındaki toprağı kazarak ve her çeşit makineleri kullanarak Miletos'u yakıp yıkmışlardır³⁵⁴. Libya seferindeyse Mısır satrapı Aryandes'in emrindeki Pers orduları, Mısır'dan hareket ederek Barka'yı dokuz ay kuşatmışlardı. Yeraltından hendekler kazıp tabyalara yanaşan Persler şiddetli saldırılara girişmişler, ancak başarısız olmuşlardı³⁵⁵.

Kyros'un MÖ. 539'daki Babil seferinde Fırat Nehrinin suyunu bir kanal vasıtasıyla askerlerin yürüyebileceği seviyeye indirdiği bilinmektedir³⁵⁶. Bu düşünce ve icraat çok hızlı bir şekilde icra edildiğinden ve dolayısıyla Babilliler önlem alamadığından Persler, Babil'e girmeyi başarmıştır³⁵⁷. Polyenus da muhtemelen Herodotus'tan esinlenerek benzer bir açıklama yapmaktadır. Ancak hemen sonraki pasajda Perslerin, Babil halkını içme suyundan yoksun bırakmak için Fırat'ın suyunu boşalttığını ifade etmektedir³⁵⁸. Araştırmacılar arasındaki genel kanı Kyros'un ordusunu yürüyerek nehirden geçirebilmek için bir buluş ortaya koyduğu yönündedir³⁵⁹.

I. Darius'un önemli meziyetlerinden biri savaşlara dikkatsiz bir şekilde aniden girişmemesi, her savaştan önce ince ince düşünerek bilgi toplamasıdır. Bu doğrultuda kralın coğrafi çalışmalar yaptırdığını görmekteyiz. Kral olduktan sonra doğu seferine çıkmadan İndus vadisinin üst kısımları hakkında bilgi toplamış, ardından Arabistan ve Mısır hakkında çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalara iki yılını adayan kral savaşaacağı coğrafya ve halklar hakkında detaylı bilgi sahibi olarak bu doğrultuda hazırlıklar yapmıştır³⁶⁰. Bu amaç için Karia doğumlu Skylax'ı görevlendirmişti. Skylax, Hindistan ve Kızıldeniz arasındaki deniz yollarını çıkarmıştı. Darius'un bir amacı da Kızıldeniz ve Akdeniz arasında askeri iletişimi kolaylaştırmaktı. Skylax, Mısır'dan Sina

³⁵³ Hdt.V.115. Bu kuşatma hakkında herhangi bir tarihi betimleme bulunmamaktadır. Yalnızca arkeolojik kanıtlar olayların gidişatı yönünde ipuçları vermektedir. Buna göre Pers stratejisi toprak set kurmak ve setin üzerinden araba yanaştırmaya dayanmaktaydı (Resim 31). Şehri koruyanlar ise bu toprağı altından kazarak karşı koymaya çalışmışlardır. Campbell, 2006, s. 21-22.

³⁵⁴ Hdt. VI.18.

³⁵⁵ Hdt. IV.200.

³⁵⁶ Hdt. I.191.

³⁵⁷ Campbell, 2006, s. 17.

³⁵⁸ Polyen. Strat. VII.6.5, 8.

³⁵⁹ Campbell, 2006, s. 18.

³⁶⁰ I. Darius, görevlendirdiği Skylax vasıtası ile Hindistan hakkında bilgi sahibi olmayı düşünmüştü. Karia doğumlu bir denizci olan bu kişi İndus havzasının bir haritasını çıkarmıştır. Darius'un amacı Hindistan'a nasıl hâkim olunacağını ve aşağı İndus'a nasıl inilebileceğini öğrenmektir. Tuplin, 1991b, s. 270; Ball, 2015, s. 63.

yarımadasına uzanan, Kızıldeniz ve Akdeniz arasında tampon olabilecek bir yer keşfetmişti. Darius da mühendislerine buraya bir kanal kazılması emri vermiş ve Süveyş kanalıyla iki denizin bağlantısını sağlamıştır³⁶¹. Böylece Darius, denizi fethetmenin farklı bir yolunu denemiştir. Büyük kral, İstanbul Boğazını Akdeniz’de bir nehir gibi kullanarak Kızıl Deniz’de açtırmayı planladığı kanalın da (Süveyş) devreye girmesiyle denizleri birbirine bağlamıştır. Bosphoros’daki köprü vasıtasıyla kral yalnızca denizin fethini tamamlamış olmayacak aynı zamanda emperyal dünya ve keşfedilmemiş topraklar arasındaki boşluğu dolduracaktır³⁶². Herodotus da Akdeniz ve Kızıl Deniz arasında bir bağlantı kurulmasının amaçlandığını ve bu kanal (Süveyş) vasıtasıyla donanma faaliyetlerinin etkin bir şekilde kullanılmasının planlandığını ifade etmektedir³⁶³.

Süveyş kanalı projesinde Mısır’ın durumunun da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Darius, Behistun Kitabesinde MÖ. 522’de isyan eden halklar arasında Mısır’ı da göstermektedir. Darius tarafından Elephantine’deki askeri koloniye gönderilen Aramice metin, buradaki Pers yönetiminin restore edilmesini istemekteydi. Darius bu doğrultuda Süveyş ile Nil’in Pelusiae kolunu bağlamak için bir kanal açma fikri geliştirmişti. MÖ. 513’lerde kanalın tamamlanmasına yakın I. Darius Mısır hiyeroglifli ve Akkad, Elam, Fars dillerinde uzun bir stel diktirmiştir³⁶⁴. Darius’un yazıtında Nil Nehrinden denize doğru bir kanal açma emri verdiği, daha sonra bu kanalın emredildiği gibi kazıldığını ve gemilerin bu kanal boyunca Mısır’dan Pers memleketine gittiği ifade edilmektedir³⁶⁵. Mısır, Persia’dan zar zor ulaşılabilen bir bölgeydi. Buraya gelmek isteyenler tehlikeli çöllerden geçmek zorundaydı. Darius’un buradaki amacı Mısır ve Persia’yı komşu yapmaktır³⁶⁶. Ayrıca bu kanal vasıtasıyla Kızıldeniz ile Kuzeydoğu Afrika kıyıları, güney Arabistan, Persia ve Hindistan arasında bir bağlantı da mümkün olacaktı³⁶⁷.

³⁶¹ FGrHist 709 T 1 *Skylax of of Karyanda*; Farrokh, 2007, s. 67.

³⁶² Haubold, 2012, s. 9.

³⁶³ Tuplin, 1991b, s. 261. Herodotus Süveyş kanalının inşasına Nekhos tarafından başlandığını, I. Darius’un kazdırıp tamamlattığını ifade etmektedir. Ayrıca buradan uzunlamasına geçişin su üzerinde dört gün tuttuğunu ve iki kadirganın geçebileceği kadar geniş olduğunu söylemektedir. Hdt. II.158. Burada Nekhos’un amacı Nil’den Arap körfezine uzanan bir kanal açtırmaktı, Hdt. IV.42. Diodoros kanalın I. Darius döneminde de tam olarak bitirilemediğini, ancak II. Ptolemaios zamanında tamamlandığını ifade etmektedir, Diod. I.33.8-12. Plinius (Büyük) ise bu kanalın Nekhos değil, onun büyük oğlu Sesostris tarafından tasarlandığını, Darius ve II. Ptolemaios’un devam ettirdiğini ifade etmektedir, Plin. HN. VI.33. Ayrıca bkz. Str. XVI.4.23, XVII.1.25.

³⁶⁴ Porten, 1968, s. 21-22.

³⁶⁵ DZ.c. I-II.

³⁶⁶ Haubold, 2012, s. 8-9.

³⁶⁷ Tuplin, 1991b, s. 270.

Böylece Pers yol ağı sistemi de geliştirilecek, Kızıl Deniz Nil'e bağlanacak ve Kızıl Deniz'in Akdeniz'e açılması sağlanacaktı³⁶⁸.

Darius'un batıya yapmak istediği seferler için de dikkatli bir araştırma yaptığı bilinmektedir. Herodotus'tan öğrendiğimize göre kralın hekimi Krotonlu Demokedes'in rehberliğinde Sidon'dan küçük bir filo batıya yelken açmıştı. Bu filo Yunanistan kıyılarına ulaşarak bilgi toplamış, harita çıkarmış ve İtalya'daki Taranto'ya kadar ulaşmıştır. Herodotus'a göre Asya'dan Yunanistan'a geçen ilk İranlılar -casusluk maksadıyla- bunlardır. Yaptığı tetkik ve incelemeler doğrultusunda Yunanistan'a yapılacak bir sefer için Yunanistan'ın kuzeyinin savunmasız olduğunu gören I. Darius, buraya yapılacak bir deniz baskınıyla bölgenin ele geçirilebileceğini düşünmüştür. Büyük kral hazırlıklarını tamamladıktan sonra, kara birlikleri için imparatorluktaki bütün halklardan, deniz eri için de Küçük Asya Yunanlarından yararlanmayı uygun görmüştür. Oluşturduğu filo Karadeniz'in batı kıyılarında devriye kolu gibi çalışmıştır³⁶⁹.

B. Garnizonlar

İlk satrap atamalarının Büyük Kyros tarafından yapıldığını söyleyen Ksenophon, kralın bu satraplardan gittikleri yerin kırsalında garnizonlar kurmaları istediğini ifade etmektedir³⁷⁰. Herodotus da Perslerin bir şehri aldıktan sonra o kentin korunması için bir dizi asker bıraktıklarını ve orada bir garnizon oluşturduklarını söylemektedir³⁷¹. Garnizonlar genellikle satraplık merkezlerinde oluşturulmuştur. İhtiyaçları satraplar tarafından karşılanan garnizonlarda genelde kara birlikleri vardır. Ancak bazılarında hem kara hem deniz gücü bulunmaktadır. Özellikle Kilikya satraplığı bu bakımdan anılmaya değerdir³⁷². Antik kaynaklardan anlaşıldığına göre garnizonlara kralın askerleri yerleştirilmiştir³⁷³. Ayrıca satraplar da kendi muhafız birliklerine sahipti. Mesela Kambyzes ve Darius'a hizmet eden Sardes satrapı Oroites'in bin kişilik muhafız birliği vardı³⁷⁴.

³⁶⁸ Shahbazi, 2012, s. 133. Süveyş kanalı için ayrıca bkz. Redmount, 1995, s. 127-135.

³⁶⁹ Hdt. IV.44, III.136-139; Spaulding – Nickerson, 1994, s. 31.

³⁷⁰ Xen. Cyr. VIII.6.3; Tuplin, 1987, s. 168.

³⁷¹ Hdt. I.165. Herodotus (IV.124) İskitya seferi sırasında Darius'un Oaros'ta bir tahkimat yaptırdıktan sonra sekiz büyük kale yaptırdığını fakat bu kaleler tamamlanmadan Darius'un tekrar İskitleri aramaya çıktığını söylemektedir. Ayrıca bkz. Hdt. II.30, III.91, VII.106, 107.

³⁷² Wiesehöfer, 2003, s. 146. Deniz üssü için Hdt. V.36, VIII.132.

³⁷³ Xen. Cyr. VIII.6.1, 9.

³⁷⁴ Hdt. III.120-128.

II. Kyros'un hükümdarlığı zamanında muhtemelen eski Kandehar'ın kaleleri garnizona çevrilmek için yeniden inşa edilmişti. Ayrıca bir Pers garnizonu Babil satraplığında konuşlanmıştı. Batı Anadolu'da Lydia kralı Kroisus'un Sardes'teki kalesi de stratejik açıdan önemliydi. Zira Kyros'un burayı ele geçirmesinin nedenlerinden biri oldukça müstahkem olan kalenin Perslerin batı sınırlarının korunmasında önemli olacağı düşüncesiydi. II. Kyros, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki kalelere özellikle Karia ve Phrygia'ya generallerini yerleştirmiştir. Bunların haricinde imparatorluğun çeşitli bölgelerinde kaleler inşa edilmiş ve imparatorluğun güvenliği birçok koldan sağlanmaya çalışılmıştır³⁷⁵. Garnizon kurma işlemi Kyros'tan sonra da devam etmiştir. I. Darius İskit seferi için Trakya'da, Doriskos'ta bir garnizon kurmuştu³⁷⁶. Mısır'da, Persler firavunluk idaresini devam ettirdiğinden bölge güvenliği için Elephantine'de, Pelusium yakınlarındaki Daphne'de ve Memphis'te garnizonlar oluşturmuştur. Bu teşkilatlanmayı denizlerde de görebiliriz. Zira Persler, stratejik gördükleri yerlere donanma istasyonları oluşturmaktan geri durmamışlardır. Mesela Kyme'de muhtemelen Myus ve Samos'ta bulunan istasyonlar karadakilerle aynı işleve sahiptir³⁷⁷. Suriye-Filistin ve Babil'in II. Kyros tarafından fethedilmesi, Kambyses zamanındaysa Mısır'ın ele geçirilmesiyle Assur'un sürgün ettiği Yahudiler yalnızca memleketlerine değil aynı zamanda Nil vadisine de yerleştirilmiştir³⁷⁸. Kserkses döneminde Mısır'daki Elephantine'de dahi Yahudi garnizonu bulunmaktaydı³⁷⁹. Kedarite Araplarının Aramice konuşan garnizon şehri ve Tell El-Maskhuta şehri, Süveyş Kanalı'nın inzibat kuvvetleri ve sınır bekçileridir³⁸⁰. MÖ. 4. yüzyılda Gaza ve Ölü Denizin güneyi arasındaki Negev'de bulunan bir dizi Pers garnizonu vardı ki bunlar Mısır'ın bağımsız olduğu dönem boyunca Perslerin güney sınırlarını korumakla görevlendirilmişti. Arad'dan ele geçirilen bir ostrakada uzaktaki bu eyalette bulunan yerel Pers askeri birliğinde (degel) hizmet etmesi için atlı süvari, eşekçiler ve develi süvari tedariki, Perslerin kendine has

³⁷⁵ Xen. Cyr. III.120-128, V.100-101. Media'da Sikayauvatiş (DB. 13), Armenia'da Tigra Uyama (DB. 27-28), Arakhosia'da Kapişākaniş ve Arşada önemli kalelere verilebilecek diğer örneklerdir. Briant, 2002, s. 67.

³⁷⁶ Hdt. VII.59.

³⁷⁷ Hdt. II.30; III.91; Raaflaub, 2011, s. 9.

³⁷⁸ Porten, 1968, s. 19

³⁷⁹ Dandamaev – Lukonin, 1989, s. 231. Bazı garnizonların Elephantine örneğinde olduğu gibi çok uluslu yapıda olduğu bilinmektedir. Bu tarz garnizonlarda milletler arasında iç çekişmenin yaşanması kaçınılmaz olmuştur, Porten, 1968, s. 53.

³⁸⁰ Porten, 1968, s. 21.

bürokratik belgelerinin, son derece uzak olan ileri karakol bölgelerine kadar uzandığını göstermektedir³⁸¹.

Satraplık dahilinde *phrouroi*³⁸² (garnizon birliği) olarak adlandırılan askeri birlik sınıfı bulunmaktaydı. Ancak bunlar satraplıklardaki tek askeri birlik değildir. Akra (kent) garnizonlarında askerler geniş bölgeye yayılmışken, khora (kırsal) garnizonlarındakiler kümelenmiş vaziyettedir³⁸³. Bunların her türlü ihtiyacı yerel kaynaklardan sağlanmıştır. Buralara yapılan komutan atamaları da o kişinin kralla ilişkilerine bağlıdır. Bu garnizonların temel görevi birlikleri her daim hazır tutmak ve ülkeyi korumaktır³⁸⁴. Tuplin, bu durumun satraplıklarda farklı askeri özelliklere neden olduğunu ifade etmektedir. Mesela en başta komutanların ünvanları - “Khiliarkhos, Phourarkhos” - farklıdır. Ona göre “khiliarkh”, belirli bir bölgedeki bütün *phrouroi*’yi kapsayan coğrafi birimdir. Bir kale gibi tek bir coğrafi birimden farklıdır. Ksenophon (Oek. IV.5) khora garnizonlarında süvari, okçu, sapancı ve piyade (*γεροφόρου*) birlikleri bulunduğunu belirtmektedir. Ancak akra garnizonları için böyle bir tanımlama yoktur. Akra garnizonları bir bütün olarak kralın adamlarından oluşurken, khora için bu konuda açıklama yapmak zordur. Son olarak bütün *phorouroiler* ücret almaktadır. Ancak Ksenophon akra garnizonları için bazen *misthophoroi* (ücretli asker) terimini kullanmaktadır³⁸⁵.

Persler askeri sistemleri dahilinde bağımlı kıldıkları halklara özgü askeri yapılanmaları benimsemeye ön yargılı olmamıştır. İmparatorluğun uzak bölgelerinde farklı askeri birlikler bir arada uyum içerisinde yaşamıştır. Mesela Mısır’ın birçok yerinde Aryan olmayan askeri gruplar bulunmaktadır. Memphis, Daphne, Elephantine

³⁸¹ Graff, 1994, s. 183-184. İmparatorluğun önemli görülen hemen her bölgesinde bu garnizonları tespit etmek mümkündür. Pisidia, Güney Anadolu, Kilikya, Kıbrıs, Mezopotamya, Persis, Media, Ege adaları, Makedonya-Trakya-İskitya, Batı Anadolu, Hellespontos Phrygiası, Troad, Aeolis-Mysia, Phrygia, Lydia, İyonya, Karia-Lydia, Mısır, Suriye-Filistin, Baktria ve Sogdiana bölgelerinde bulunan garnizon şehirleri veya isimleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Tuplin, 1987, s. 235-240. Kaynakların bazen garnizon şehir ismi değil de kişi isimleri vermesi, bu bölgelerin garnizon olup olmadıkları konusunda tartışma yaratmaktadır. Garnizonların lokasyonu ve bu yerlerin garnizon şehri olup olmadığı hakkındaki tartışmalar için Tuplin, 1987, s. 184. Harita üzerinde görmek için bkz. Harita 5.

³⁸² *Phrouroi*’nin kumandanları kral tarafından atanmaktadır. Wiesehöfer, 2003, s. 103. Buradaki *phrouroi* kelimesi sabit sayıda askeri olan subayların altındaki bütün birlik kategorilerini göstermektedir. Tuplin, 1987, s. 173.

³⁸³ Tuplin, 1987, s. 174.

³⁸⁴ Wiesehöfer, 2003, s. 146.

³⁸⁵ Tuplin, 1987, s. 175. Garnizon askerlerinin temel görevi khoranın korunması, istilacıların püskürtülmesidir, Tuplin, 1987, s. 172. İmparatorluk topraklarındaki tahkimli yerler Ksenophon tarafından anılmaktadır: Kelainai (I.2.7), Kilikya/Suriye kapıları (I.4.4-5) ve Armenia köyleri (IV.4.2; IV.5-9). Buraların I.2.24’te gördüğümüz güçlü khoralar olup olmadığından emin değiliz. Fakat Tarsus’un kuzeyindeki Kilikya kapılarının (I.2.21) kalıcı yerleşimler olmadığı anlaşılabilir. Zira Genç Kyros’un askerleri Kunaksa ve Kardukh dağları arasındaki bütün yerleşim yerlerinde asla kalıcı bir garnizon ile karşılaşmamıştır. Nitekim burada, düşman askerleri (*Artakerkses*’in askerleri) yol güzergâhı üzerinde yüksek bir yeri tutarak geçiş engel olmaya çalışmıştır. Fakat bu stratejik noktalarda kale gibi tahkimatlı bir bölge olup olmadığı hakkında ipucu yoktur. Tuplin, 1991a, s. 56.

ve Pelusion'daki Migdol garnizonları bu konudaki en iyi örneklerdir³⁸⁶. Mısır Elephantine'deki garnizon bir Yahudi askeri koloni yerleşimidir. Yine Syene yakınlarında etnik olarak Aramilerden oluşan bir garnizon bulunmaktadır. Aramice bir papirüsten anlaşıldığına göre burada *rab haila* (ordu şefi) ünvanı taşıyan bir garnizon komutanı bulunmaktadır. Ayrıca bu bölgeler *degel* (*rab degel*) adı verilen sancaklar(?), *mata* denen birimlere ayrılarak organize edilmiştir³⁸⁷. Buradan anlaşılacağı üzere Mısır bölgesi, tıpkı Babil gibi farklı bir teşkilatlanmaya sahiptir. Elephantine-Syene askeri kolonilerinin sosyo-askeri teşkilatını tanımlamak için üç terim bulunmaktadır: *Hayla*, *Degel*, *Century*. *Hayla*, “garnizon” ya da “askeri birlik” anlamına gelmekte ve askerler ile onların ailelerini kapsamaktadır. *Degel*, Elephantine'deki temel organize birliktir ve Memphis ile Filistin'teki Arad'da olduğu bilinmektedir. Mısır'da bu sistem Mısırlılarla birlikte Yahudi birliklerini de kapsamaktadır. Umman bölgesindeyse *degel*, hem mecburi askerliği hem bir dövüş paydasına hizmet etmekte ve 1000 kişiye denk gelmektedir. Elephantine'de de aynı durumu içerdiği düşünülmektedir. Böylece *degel*, Pers khiliarkhına (binbaşı) denk gelmektedir. *Century* ise *degel*in alt birimidir ve Yahudi olmayanlara verilmektedir³⁸⁸.

Garnizon alanlarındaki askeri birlikler yıl boyunca kralın adamları tarafından denetlenmiştir. Persepolis yakınlarındaki garnizonlar veya kraliyet ikametgâhlarında bulunan diğer garnizonlar bizzat kral tarafından teftiş edilmiştir. Anadolu gibi kraliyet merkezlerine uzak olan bölgeler ise Akhemenid hanedan üyelerince gözetim altında tutulmuştur³⁸⁹. Ksenophon'dan öğrendiğimize göre müfettişlik kurumunu Büyük Kyros oluşturmuştur. Ona göre kral her yıl ordusuyla eyaletleri dolaşarak satrapların ihtiyaçları

³⁸⁶ Head, 1992, s. 16.

³⁸⁷ Bu tarz birliklerde de hiyerarşik bir düzen vardır. *Degel*'deki askerleri Pers ve Babil adları taşıyan subaylar komuta etmektedir. Bütün garnizon *Rab Haila*'nın komutasındadır. Bu kişi ise nom valisinin (fratarak) astıdır. Vali yardımcısına ise *Sagan* denmektedir. Olmstead, 1948, s. 245. *Rab haila* için bkz. Wiesehöfer, 2003, s. 102; Briant 2002, s. 342; Tuplin, 1987, s. 171. *Degel*, bin kişilik birliktir. Sayı olarak “yüz” anlamına gelen Aramice bir terim olan *Mata* ise *degel*in bir alt birimidir. *Mata* ayrıca yerel Mısır birlikleri için de kullanılmaktadır. *Mata* birliklerinin komutanı genellikle kendi içlerinden seçilmekteydi. Hutchinson, 1998, s. 207-208. *Degel*'in bin güçlü kişi anlamına geldiği konusunda tartışmalar olsa da bu durum Pers onluk sistemine uygundur. Head, 1992, s. 16. Ekonomik birlik olarak *degel*, ekilebilir bir arazidir. Sosyal birlik olarak çeşitli faaliyetler için merkezi bir noktadır. Porten, 1968, s. 32, 35. *Degel* esas olarak askeri birliğe verilen bir isimdir. Tuplin, 1987, s. 186. Sancak anlamına gelip gelmediği konusu da tartışmalıdır. Sancak, Mısır'ın Yeni krallık dönemi boyunca Mısır ordusunda önemli bir rol oynamıştır. Ancak Mısır dilinde bunun askeri birliğe uygulanan bir sancak olduğuna dair kanıt yoktur. Sasani ordularında temel askeri birlik *drafş*'tir. Burada bu kelime bayrak ya da flama anlamına gelmektedir. Porten, 1968, s. 30. Sasanielerde sancak (*Kawa-i drafş*) için bkz. Sivrioğlu, 2013, s. 685.

³⁸⁸ Porten, 1968, s. 29-30. Yalnızca dört *century*'nin adı bilinmektedir. Bunlar Kserkses döneminde *Betheltqm* ve *Nabušlw* ile MÖ. 5. yüzyılın sonundaki *Nabuaqab* ile *Siniddin*'dir. İlk üç *century*'nin her biri on bir, dördüncünün on iki kişiden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu sayı her *century*'nin genişliğinin tanımlamasını zorlaştırmaktadır. Bunlar muhtemelen *century*'nin alt birimi olan *decarchy*'lerdir (on kişilik birlik), Porten, 1968, s. 32.

³⁸⁹ Farrokh, 2007, s. 40.

doğrultusunda yardım etmiştir³⁹⁰. Bu kurumun en dikkat çeken unsuru *kralın gözü* (ya da kralın kulağı) adı verilen memurdur³⁹¹. Bu memurluk Yunan kaynaklarında görülmesine rağmen Pers kökenli vesikalarda karşımıza çıkmamaktadır³⁹². Yunanlar bu memurları muhbir olarak nitelendirmektedir. Onların, Pers kraliyeti adına çalışan istihbarat organları olduğunu düşünmektedirler³⁹³.

Tabiri caizse bu memurlar casus gibi imparatorluk topraklarında dolaşarak, memlekette olan olaylardan doğrudan kralı haberdar etmişlerdir. Bu görevliler özellikle satrapları, kraliyet memurlarını ve eyaletlerde toplanan vergileri gözetlemişler, satraplığın izlediği politikayı ve yönetimini yakından takip etmişlerdir³⁹⁴. Doğrudan kral tarafından atanan *gözler*, zorunlu hallerde kullanmak için silahlı kuvvetlere de sahip olmuşlardır. Böylece satraplıklarda çıkabilecek olumsuz bir durumda satrapa yardım ettiği gibi vergi usulsüzlüğü gibi durumlarda emrindeki orduyla olaya müdahalede bulunabilmişlerdir. Bölgenin yerlilerini korumuşlar, toprağın ekilmesini denetlemişlerdir³⁹⁵.

Bu memurlarının yıl boyunca verdiği raporlar merkezi yönetimin tavrında belirleyici olmuştur. Yani herhangi bir olumsuz raporda kötü idareciler anında merkeze çağırılmıştır. Kendilerini savunmaları için olanak verildiği gibi gerektiği zamanlarda yargılanıp cezalandırılmışlardır³⁹⁶. Yöneticilerin denetimi yanında söz konusu sadık hizmetkârlar, halkın yaptıklarını da krala aktarmışlardır. Bundan dolayı ülkedeki insanlar kralın, kendilerinin yaptıklarından haberdar olabileceği endişesi ile daima dikkatli davranmaya özen göstermiştir³⁹⁷. Müfettişler denetim için yola çıktıklarında, insanlar, denetim için kralın adamlarının geldiğini bildiğinden işlerini düzgün yapmışlardır³⁹⁸.

³⁹⁰ Xen. Cyr. VIII.6; Briant, 2002, s. 343; Ksenophon (Oec. 4.6-7) müfettişlik kurumunun emrinde askeri birlik olduğunu belirtir. Ancak bunlar akra muhafızlarından ayrıdır ve farklı bir toplanma yerinde (syllogos) toplanmaktadır. Tuplin, 1987, s. 172.

³⁹¹ Xen. Cyr. VIII.2; Plu. Art. XII.1; Ar. Ach. 65. Kral kulağının denetimler sırasında kralın gözüne yardımcı oldukları düşünüldüğü gibi bunlardan tamamen ayrı bir memur oldukları da ileri sürülmektedir. Balcer, 1977, s. 256; Duran, 2015, s. 79.

³⁹² Yalnızca Aramice bir papirüste geçen “gwšky” kelimesi (çoğul hali “göşak”, Ermenicede guşak), bir Pers yazıtına “gauša-ka”? (dinleyici, casus) olarak yansımıştır. Schmitt, 1983, s. 421; Tavernier, 2007, s. 423, 554; Asheri – Lloyd – Corcella, 2007, s. 160; Porten, 1996, s. 136; Fried, 2004, s. 91.

³⁹³ Morria – Scheidel, 2009, s. 86; Farrokh, 2007, s. 40. Sāsānilerde de böyle bir teşkilat olduğu bilinmektedir, Prok. Pers. II.21.

³⁹⁴ Balcer, 1977, s. 258, 260.

³⁹⁵ Xen. Cyr. VIII.2; Ghisrman, 1954, s. 144; Lloyd, 2000, s. 122.

³⁹⁶ Sevin, 1982, s. 274.

³⁹⁷ Xen. an. 8.II.

³⁹⁸ Xen. Cyr. 8.VI.

Bu memurların sosyal statüsünün oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Aeskhylos, kralın gözü olan Batonokhos'un oğlu Alpistos'u kastederek, Kserkses'in ordusundaki on binlerce kişiden biri olarak tanımış ve onu "her şeyde güvenilir" olarak betimlemiştir³⁹⁹. Ktesias, kral gözü Artasyras'ın, Genç Kyros'un ölümünü II. Artakserkses'e rapor ettiğini söylemektedir⁴⁰⁰. Yunan kaynaklarına göre, Artasyras bir Baktriyalıdır, Aroandos'un oğludur ve Artakserkses'in kızı ile evlenmiştir. Bu sebepten dolayı Armenia satrapı olarak atanmıştır. Fakat bir ara, Artakserkses'e karşı ayaklanmış ve Pergamon'u ele geçirmiştir. Ayrıca onun oğlu Orontes de Armenia satrapıydı ve o da kral II. Artakserkses'in kızı Rhodogune ile evlenmiştir⁴⁰¹. Bu cümlelerden hareketle kralın gözünün, krala çok yakın bir kişi olduğu ve kraliyet ailesinden biriyle evliliğinden dolayı sosyal statüsünün oldukça yüksek olduğu söylenebilir⁴⁰².

C. Seferberlikte Ordu Düzeni

Pers ordusu, geniş ve heterojen bir yapı arz etmektedir. Savaş öncesi ve anında herhangi bir aksilik olmaması için savaş sanatına son derece iyi örgütlenmesi gereken bir olgu olarak bakmışlardır. Büyük seferlerin hazırlık aşaması ve harcanan çaba fazla zaman aldığından, imparatorluğun hemen her yerinden gelen askeri kuvvetler için öncelikle sylogos (σύλλογος) denen toplanma bölgeleri belirlenmiştir⁴⁰³. Mesela Maraton Savaşı için yola çıkan Datis ve Artaphernes'in önce Kilikya'ya geldikleri ve deniz filosuyla birlikte burada toplandıkları bilinmektedir⁴⁰⁴. Kserkses'in Yunanistan istilasını için toplanma ve hareket noktası Kappadokia'daki Kritalla idi⁴⁰⁵. Bağımsız olma düşüncesinin her daim canlı olduğu Mısır'a yapılacak seferler için muhtemelen

³⁹⁹ A. Pers. 980.

⁴⁰⁰ Ctes. F20; Plu. Art. XII.1.

⁴⁰¹ Xen. an. III.5.17, III.4.13, II.4.8; Plu. Art. XXVII.7; Cauer, 1894, s. 204.

⁴⁰² Balcer, 1977, s. 258. Bu memurlar sıklıkla kralın oğlu, kralın erkek kardeşi olarak anılırlar. Stoneman, 2015, s. 63.

⁴⁰³ Raaflaub, 2011, s. 9; Head, 1992, s. 58. Bu tarz toplanma yerlerinin eski Farsçası bilinmemektedir. Ksenophon'un Sardes ve Batı Armenia'daki toplanma bölgelerine topos demesi, toplanma bölgesi için bu kelimenin kullanımını gündeme getirir de bu durum tartışılmaktadır. Rung, 2015, s. 249; Ksenophon için Hell. III.4.21, an. IV.4.4.

⁴⁰⁴ Hdt. VI.94. Kilikya kıyılarında (muhtemelen Tarsus) lokalize edebileceğimiz bir toplanma merkezi olduğunu Mardonios'un MÖ. 492'de Yunan seferinde de görmekteyiz, Hdt. VI.43. Mardonios, birlikleriyle Tarsus'a gelip burada donanma ile birleşmişti. Buradan hareketle Kilikya'nın aynı zamanda Pers donanmasının da toplanma yeri olduğunu söyleyebiliriz.

⁴⁰⁵ Hdt. VII.26. Kritalla'nın lokasyonu tam olarak bilinmemektedir. 2007'den beri Kappadokia satraplığı sınırları içerisinde bulunan Oluz Höyük'te (Amasya, Gözlek Köyü) sistemli bir şekilde kazı yapan Profesör Şevket Dönmez, buranın önemli bir Pers yerleşimi olduğuna, Kappadokia'daki ateş kültüne ve buranın coğrafi olarak İran ile olan benzerliğine dikkat çekmektedir. Ona göre burada bir paradeisos da olabilir. Dönmez, 2013, s. 103-140, Dönmez, 2012, s. 141-145. Buradan yola çıkarak söz konusu bölge Pers ordularının Kappadokia'daki toplanma alanı olabilir. Ramsay (1920, s. 89) Kritalla'yı Akgöl civarına, Calder ise (1925, s. 9) Sivas civarına konumlandırmaktadır.

Filistin'deki Akka şehri bir başka toplanma bölgesiydi. Büyük ihtimalle Genç Kyros'un karanos olarak atandığı Kastolos ovası da bu amaç doğrultusunda seçilmiştir⁴⁰⁶. MÖ. 396/5'teki Sardes muharebesinde Tissaphernes'in piyadesini Karia'da, süvarisini ise Menderes vadisinde toplaması da bu bölgelerin syllogos olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca yine Ksenophon'dan anlaşıldığına göre generallerin veya karanosların bizzat kendi inisiyatifiyle toplanma merkezi belirlediğini de söyleyebiliriz⁴⁰⁷. Önceden belirlenen toplanma merkezlerinin daimi olup olmadığı hakkında kesin cevap vermek mümkün değildir. Ancak generallerin kendi istekleri doğrultusunda toplanma merkezleri tercih edebildiklerini de görmekteyiz⁴⁰⁸. Bazı orduların ise satraplıktan uzakta toplandığını söyleyebiliriz⁴⁰⁹.

Pers ordusu çeşitli etnik birliklerden müteşekkildir. Bu nedenle ordunun yürüyüşünün ve dizilişinin düzgün olması gerekmektedir. Pers ordusundaki bütün askerler, etnik kökenlerine göre gruplandırılmış ve dikdörtgen bir diziliş düzeni almıştır. Bu formasyonu Ksenophon'un Anabasis'inde net bir şekilde görebiliriz. Ksenophon, Kunaksa savaşında II. Artakserkses'in ordusunda bulunan askerlerin, ait oldukları halklara göre dizildiğini ve her halkın içi asker dolu dikdörtgenler halinde ilerlediğini ifade etmektedir. Herodotus da ordudaki askerlerin uluslarına göre ayrıldığını belirtmektedir⁴¹⁰. Asklepiodotus'un *Taktikler* adlı eseri ise Pers süvari taburlarının kare şeklinde dizildiğini ifade etmektedir⁴¹¹.

Ordu dizilişi ile ilgili en detaylı betimlemeyi Yunanistan fethi için Sardes'ten Yunanistan'a yürüyen Pers ordularının düzeni hakkında bilgi veren Herodotus'tan öğrenmekteyiz. Buna göre kral bir savaş arabası içinde ordunun merkezinde konumlanmıştır. Kralın önünden seçilmiş Perslerden oluşan bin kişilik süvari alayı, sonra mızraklarını aşağı doğru çevirmiş bin asker yer almaktadır. Herodotus, kralın arkasından Perslerin en soylu ve en iyi birliklerinden seçilmiş mızraklarını dik bir

⁴⁰⁶ Head, 1992, s. 59. Antik kaynaklar, Genç Kyros'un pozisyonunu tanımlarken, Batı Anadolu kıyı bölgelerini onun egemenliğinde göstermiştir, Xen. Hell. I.4.3; Plu. Art. II.5; Diod. XIV.19.2, 26.4. Ksenophon, Kastalos ovasında toplanan Genç Kyros'u karanos olarak göstermiştir. Başka bir eserinde ise Pers askeri birliklerinin kraliyet subayları tarafından bir toplanma merkezinde toplandığından ve askerlerin bizzat kral ya da kralın yetkili bir temsilcisi (πιστοί, pistoi) tarafından kontrol edildiğinden bahsetmektedir, Oec. IV.5-7. Merkez Lydia'daki Kastalos ovası bu yerlerden biri olmalıdır. Rung, 2015, s. 351. Kastalos ovasında olduğu düşünülen Katakaumene de bir askeri içtima bölgesi olabilir. Hypaipa (Ödemiş, Datbey/Günlüce Köyü) ise Tmolus dağının güneyinde geniş bir bölgenin denetimi için doğal bir merkezdir. Tuplin, 1987, s. 190.

⁴⁰⁷ Xen. Hell. III.4.21. Rung, 2015, s. 351.

⁴⁰⁸ Xen. Hell. I.4.3, Rung, 2015, s. 351.

⁴⁰⁹ Cawkwell, 2005, s. 239.

⁴¹⁰ Xen. an. I.8.9; Hdt. VII.60, IX.33.

⁴¹¹ Ascl. VII.4; Diod. XVII.19.

şekilde yukarı doğru tutan bin mızrak taşıyıcıdan daha bahsetmektedir. Daha sonra onların arkasından en iyi Perslerden seçilmiş bin atlı, ardından da en iyi Perslerden seçilmiş on bin piyade (özellikle belirtmese de Ölümsüzler olmalıdır) bulunduğunu ifade etmektedir. Ölümsüzlerden sonra on bin atlı ve sonra ordunun geri kalanı gelmektedir⁴¹².

Ordu nizamında Pers kralları tam merkeze konuşlanmıştır. Komutanlar da tıpkı krallar gibi kendi birliklerinin merkezinde yer almıştır. Stratejik olarak planlanan bu konunun temel nedeni, emreden kişinin her iki yanında da askerlerin bulunacak olmasından dolayı kendilerini güvende hissetmek istemesi ve verilecek emirlerin her iki yöndeki askerlere eşit zamanda ulaştırılmasıdır⁴¹³. Mesela Yunan savaşlarında Kserkses, etrafı muhafızlarla çevrili bir şekilde kutsal Nesaea atına binmiş vaziyette karşımıza çıkmaktadır⁴¹⁴. II. Artakserkses, Genç Kyros ile olan mücadelesinde orduların tam merkezindeydi. Etrafında da 6000 kişilik bir birlik bulunmaktaydı. Genç Kyros'un 600 kişilik süvarisi ile yaptığı atakta, yaralanan kralın yardımına hemen etrafındaki askerler yetişmiş, kralın hayatını kurtarmışlar ve Genç Kyros oracıkta öldürülmüştür⁴¹⁵. İssus'tan önceki Pers ordu yürüyüşünü tasvir eden Curtius, III. Darius'un durumunu benzer cümlelerle anlatmıştır. Burada yazar askeri yürüyüşte din adamları olan maglar ve ateş sunakları, sonra süvari, kral ve muhafızlar, ağırlık taşıyan kervan ve piyade şeklinde sıralama yapmaktadır. Kserkses'in ordusunda mızraklı muhafızlar hariç, diğer askerler karışık vaziyettedir. Kunaksa muharebesinde de Pers ordusundaki çok az birliğin düzenli yürüdüğü anlaşılmaktadır. D. Head, buradan hareketle Pers ordusunun yürüyüş düzeninde çok az sayıda birliğin düzenli yürüdüğünü, bu yüzden zayıf bir yürüyüş düzenine sahip olduklarını ve bunun Pers ordusunun karakteristik yapısı olduğunu ileri sürmektedir⁴¹⁶.

Seferberlik sırasında belirli mesafe kat eden askerler, kamplar kurmakta ve *ordugahta* dinlenmekteydi. Ordugahların güvenlik nedeniyle düzgün ve intizamlı hazırlanması gerekmekteydi. II. Kyros ordu intizamına çok dikkat etmiştir ve karargâhları mantıklı düşüncelerle kurdu muştur. Çadır sayısı ile yüzbaşı sayısını aynı

⁴¹² Hdt. VII.40-44. Herodotus'un burada Sardes'ten ayrılan Pers ordusunun yürüyüşü hakkında bir genelleme yaptığı ya da bu sahneyi bir görgü tanığından alıp almadığı konusunda net bir şey söyleyemeyiz. Sekunda, 1992, s. 6.

⁴¹³ Xen. an. I.8.22-23.

⁴¹⁴ Hdt. VII.40-41.

⁴¹⁵ Xen. an. I.8.13, II.8.11, III.11.5. Ktesias da kralın yaralandığı hadisesini doğrulamaktadır ve kralı bizzat kendisinin tedavi ettiğini söylemektedir, Ctes. F21.

⁴¹⁶ Head, 1992, s. 59.

tutarak, çadırların içerisine yüz kişi yerleştirmiştir. Böylece her çadırın askeri birbirlerini tanıyarak, savaş sırasında daha fazla çaba sarf edeceğini ummuştu. Komutanları da aynı çadırda kaldığından çadırın içerisinde de belli bir intizamda kalmaya özen gösteren askerlerin bu durumu benimseyerek savaş alanlarında da aynı düzeni göstereceklerini düşünmüştü⁴¹⁷. Krallar yola çıktıklarında kendilerine has olan çadırlarında kalmışlardır. Sağ ve sol tarafında ekmekçi ve hayvanların yer aldığı çadırının kapısı daima doğuya bakmaktadır ve önünde mızraklı muhafızlar yer almaktadır. Ordu harekete geçtiğinde herkes kendine ait eşyalarını hazırlayarak arabalara yüklemiştir. Bu işi herkes aynı anda yaptığından ordu harekete geçtiğinde çadırların toplanma işi çok çabuk bitirilmiştir⁴¹⁸. Pers ordusu gündüz vaktinde yürüyüş yapmaktaydı. Seferlere ilkbahar ayında çıkılmaktaydı⁴¹⁹. Ksenophon Pers ordusunun geceleri beceriksiz bir ordu olduğunu söylemektedir. Zira Pers süvarileri gece olduğunda atlarının ayaklarını kaçırmaları için bağlamaktaydı. Durum böyle iken ani bir durumda atı hazır hale getirmek zaman almaktaydı⁴²⁰.

Ordugah her duruma karşı daima hazırlıklı olacak şekilde düzenlenmiştir. Merkezde bulunan kral çadırının etrafına kralın en sadık adamlarının çadırları, süvariler ve arabalar, sağ ve sol cenaha ise hafif piyade ve okçular yerleştirilmiştir. Ağır piyade ve kalkanlı askerler kamp alanının etrafını çepeçevre sararak adeta bir sur oluşturmuştur. Kampta gece çöktüğü vakit baskın gibi herhangi bir tehlikeli durumda anında karşılık verebilmek için okçular ve piyadeler silahlarıyla beklemektedir. Ksenophon'a göre Pers ordugahı o kadar düzenlidir ki adeta bir savaş pozisyonu almış halde hazır kıta beklemektedir⁴²¹. Bazı durumlarda ordugâh çevresinin çitlerle çevirildiği görülmektedir. Mesela Plataea Savaşında Persler ağaç tabyalar yapmıştı. Gaugamela Savaşından önce kurulan kampta savunma olmadığı, fakat askerlerin savaş düzeninde uyuduğu düşünülmektedir⁴²².

Savaş dönemlerinde askerlerle komutanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırmak ve hiyeraşik düzene yardımcı olması için bayrak veya komuta sembolleri kullanılmıştır. Yunan ve Pers eserlerinde de bunu görebiliriz (Resim 12 B ve C). Herodotus,

⁴¹⁷ Xen. Cyr. II.1.

⁴¹⁸ Xen. Cyr. VIII.5.

⁴¹⁹ Wiesehöfer, 2003, s. 147.

⁴²⁰ Xen. an. III.4.35.

⁴²¹ Xen. Cyr. VIII.5.

⁴²² Head, 1992, s. 60. Hdt. IX.66.

bayraklarını açarak hücum eden Pers komutanlarından bahsetmektedir⁴²³. Kyropedia’da her komutan çadırının üstünde bir flama olduğundan bahsedilmektedir. Ksenophon ordugâhtaki hangi çadırda kimin kaldığının anlaşılması ve hizmetçilerin bir karışıklık yaşamaması için her komutanın çadırında onun kim olduğunu anlamalarını sağlayan bir işaret bulunduğunu söylemektedir. Anabasis’te, Kunaksa savaşında bir kazığa çakılı kanatlarını açmış altın bir kartal figürü olduğu belirtilmektedir. Akhamenid sanatında kartal sembolü çok fazla kullanılan bir figür değildir. Genellikle kanatlı güneş diski karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunun da kartalla ilgili olduğu düşünülmektedir⁴²⁴. Gerçekten Perslerin kutsal kitabı olan Avesta’nın Yaştlar bölümünde gördüğümüz savaşçı tanrıyı yansıtan şahin (Varegna), krallarla ilgili olarak gösterilmiştir⁴²⁵. Bu bayraklar otoriteyi belirlediği gibi, askeri birliklerin ayırımında ve geniş alana yayılan orduların sevk ve idaresinde kullanıldığını söyleyebiliriz⁴²⁶.

Muharebe sırasında da kralı yine ordunun merkezinde ve etrafını tıpkı yürüyüşte olduğu gibi koruma muhafızlarıyla çevrili görmekteyiz. Kserkses, II. Artakserkes, Genç Kyros, III. Darius savaşlarda bu konumda karşımıza çıkmaktadır. Muharebede kral çatışmalara liderlik etmese de askerlerine yön vermektedir⁴²⁷.

Ksenophon’un Kunaksa savaşı betimlemesi, Pers askeri birliklerinin hareket halindeki durumunu yansıtmaya bakımından oldukça mühimdir. Ayrıca Pers ordu dizilişinin anlaşılması için çok iyi bir örnektir. Zira bu savaşta mücadele eden her iki taraf da Pers kökenlidir⁴²⁸. Burada Ksenophon’un Kunaksa savaşı tasviri, durumu detaylı bir şekilde gözler önüne sermektedir:

“Düşman yaklaştıkça etrafi bir tunç ışıldaması aldı, mızraklar ve ordu safları belirginleşti. Düşmanların sol kanadında Tissaphernes’in idaresinde oldukları söylenen, beyaz göğüs zırhları kuşanmış süvariler vardı. Bunların yanında hasır kalkanlı birlikler, onların yanında da ayaklarına kadar uzanan tahta kalkanlarıyla, Mısırlı oldukları söylenen ağır piyadeler; bunlardan sonra ise bir kısmı süvari, bir kısmı okçulardan oluşan diğer birlikler vardı. Bu birliklerin hepsi uyruklarına göre ayrılmıştı ve her millet içi asker dolu bir dikdörtgen şeklinde ilerliyordu.

⁴²³ Hdt. IX.59.

⁴²⁴ Xen. Cyr. VII.1.4, VIII.5, an. I.10.12; Head, 1992, s. 9.

⁴²⁵ Shahbazi, 1984, s. 314-316; Sekunda, 1992, s. 12.

⁴²⁶ Sheppard, 2008, s. 39. Firdevsî’nin Şahnamesinde (5305-5315, 8010. Beyit), İran padişahı Keykubat’ın Afrasyab ile olan mücadelesinde ordunun en önünde erguvan, sarı ve kırmızı renkli bir bayrak olduğundan bahsedilmektedir.

⁴²⁷ Kılıç, 2008, s. 113; Head, 1992, s. 60.

⁴²⁸ Wiesehöfer, 2003, s. 141.

*Bunların önünde birbirlerinden geniş mesafelerle ayrılan ve tirpanlı diye adlandırılan savaş arabaları yer alıyordu.*⁴²⁹

Muharebe sırasında süvariler büyük bir güç olarak görülmüştür. Fakat bu dönemde süvariler, donanımları açısından savaşın sonucunu belirlemede tek başına yetersiz kalmaktaydı⁴³⁰. Pers süvarisinin piyade birliğine destek olan bir birlik olduğu görülmektedir. Pers süvari taburları da kare şeklinde dizilmektedir. Onluk sistemde dizildikleri göz önüne alınırsa on kişilik derinlikte yüz kişilik bir kare olmalıdır⁴³¹.

D. Teçhizatlar

(1). Elbiseler

Pers imparatorluğu diğer alanlarda olduğu gibi ordu ve kraliyet mahiyeti mensuplarının giyim-kuşam ve teçhizat konusunda Elam ve Med geleneklerini eski Mezopotamya kökenli unsurlarla harmanlamıştır. İki yüz yıl boyunca gelişim ve değişim geçiren imparatorluk, bu unsurları Mezopotamya'dan bilinçli olarak seçmiştir⁴³². Pers askerlerinin donanımları ile ilgili Batı Anadolu'daki Greko-Pers eserleri, Persepolis ve Susa rölyefleri çok önemli görsel malzeme sunmaktadır. Bilinçli bir şekilde yapılmış askeri tema Limyra'daki Perikles Heroon'unda bulunmaktadır. Burada savaşmaya hazır Pers giyimli bir süvari görmekteyiz⁴³³. Atina vazo resimleri ile Tell Arad'dan çıkarılan ostrakalarda da süvari betimlemeleriyle karşılaşmaktayız⁴³⁴. Savaşan bir süvari ile ilgili bilgi sahibi olabileceğimiz eserlerin başında Çan ve Payava Lahti gelmektedir. Ayrıca Karaburun Freski de oldukça etkileyicidir. Bunlardan başka mühür ve bullalar üzerine işlenmiş Pers süvarilerini teçhizat bakımından bilgi vermektedir⁴³⁵. Son olarak Yunan yazarların eserlerindeki betimlemeler de son derece mühimdir.

Persepolis rölyeflerindeki figürler birçok farklı halkı yansıttığından dolayı çeşitlilik arz etmektedir. Bu farklılık imparatorluğun zengin kozmopolit doğasını yansıtmaktadır. Burada ilk dikkat çeken durum Perslerin giydiği elbiselerin çok zengin

⁴²⁹ Xen. an. I.8.8-11.

⁴³⁰ Farrokh, 2005, s. 3.

⁴³¹ Head, 1992, 61. Ksenophon (Hell.III.4.13) MÖ. 396'da Daskyleion civarında ön sırası on iki kişiden fazla olmayan bir Pers süvari dizilişinden bahsetmektedir. Ancak bu diziliş de çok derindir ve Yunanlar burada dört kişilik derinliktedir. Bu düzen Perslerin yürüyüş düzeni olabilir. Granikus'taki sıkışık düzen ise (Arr. I.16, Diod XVII.19) ya doğru değildir ya da Makedon dizilişine karşı alınmış bir önlemdir. Head, 1992, s. 62.

⁴³² Sekunda, 1992, s. 3.

⁴³³ Tuplin, 2010, s. 109.

⁴³⁴ Tuplin, 2010, s. 118, 120, 121.

⁴³⁵ Tuplin, 2010, s. 114.

olmamasıdır⁴³⁶. Persepolis figürlerinde Persler, pileli etek ve pelerinden oluşan iki parçalı bir kaftan giymiştir. Başlarındaysa yüksek silindirik bir başlık bulunmaktadır. İki parçalı Pers kaftanı, *kandus/kandys* olarak adlandırılmaktadır. Bu elbise Medler tarafından giyilen omuzdan asılı, kolları giyilmemiş halde boşta sallanan uzun cekete oldukça benzemektedir (Resim 6, 22 A)⁴³⁷. Sosyal statüsü yüksek olanların giydiği, deri astarla kaplı olan bu ceket genellikle tunik ve pantolon üzerine giyilmektedir. Aslında Perslerin, Med elbiseleri giydiğini gösteren birçok antik kaynak bulunmaktadır. Herodotus'a göre Med elbisesi dizlere kadar uzanan dar tunik, kemer/kuşak, pantolon⁴³⁸ ve yuvarlak biçimli yüksekçe bir başlık ile omuzlardan asılı uzun kollu cekettir. Persler de genellikle bahsettiğimiz bu kıyafetleri giymiştir⁴³⁹. Ksenophon Büyük Kyros'un erguvan (mor) bir tunik (χιτών) ve yine erguvan renkli uzun bir mantodan oluşan Med kıyafetleri giydiğini, kıpkırmızı renkli bir pantolonu, dik duran bir tiarası bulunduğunu belirtmektedir⁴⁴⁰. Persepolis rölyeflerindeki pantolonlu, uzun döküm elbiseli askerler de

⁴³⁶ Jamzadeh, 1993, s. 127. Persepolis rölyeflerindeki etnik Pers kostümlerinin savaş değil tören kıyafeti olduğu düşünülmektedir. Armayor, 1978, s. 3-5.

⁴³⁷ Thompson, 1965, s. 121; Nelson, 1975, s. 10. Kandysin, rölyeflerde göze çarpan en önemli özelliği hareket esnasında uçan kollarıdır. Bu kelimenin Pers kaftanı anlamına geldiği ileri sürülmektedir. Head, 1992, s. 21. Modern yazarlar kandus kelimesinin hem Pers kaftanına hem Med pelerine uygun olduğu görüşündedir. Ancak antik kaynaklardan yalnızca Ksenophon bunun böyle olduğunu ifade etmektedir, κανδύς, Xen. an. I.5.8, δια τῶν κανδύων (ceketlerinin kollarına ellerini sokmuşlardı), Cyr. VIII.3.10, Hell.II.1.8, Thompson 1965: 122. Herodotus (III.20, IX. 109), bu kelime için εμα ya da φαρός kelimelerini önerirken, Strabon (XV.3.19) ἰματίον demektedir. Sicilyalı Diodoros ise (XVII.77.5) Persepolis'i fethettikten sonra, İran elbiseleri giyen Büyük İskender'in betimini yaparken κανδύος kelimesini kullanmıştır. Thompson'a göre Κανδύος kelimesi büyük ihtimalle Fars kökenli bir sözdür. Persler arasında yaşamış ve onların adetlerini, dolayısıyla dış görünüşlerini iyi bilen Ksenophon, Perslerin giydiği bu manto/ceket/pelerini tanımlamak için Farsça kökenli bir kelime tercih etmiş olmalıdır. Ona göre kandus, yalnızca Medler değil, bütün İran kabilelerinde ortak kullanılan bir pelerin olmalıdır. Thompson, 1965, s. 122-123. Justinus (XLI.2) bu elbisenin Akhamenid hanedanlığından sonra İran'da hakimiyet kuran Parth hanedanlığı tarafından da kullanıldığını belirtmektedir. Sasanilerde erkeklerin giydiği ağır tunik tarzı da değişimlere uğramasına rağmen Akhamenidli atalarına dayanmaktadır. Sasanî elbiseleri için bkz. Peck, 1992, s. 739-752. T. Şare ise (2013, s. 64) ikonografik çalışmalara atıf yaparak bu tarz ceketin Broz Çağı Anadolu'sunda var olduğunu ifade etmektedir.

⁴³⁸ Yunan kaynaklarında gördüğümüz anaksyrides, dar bir pantolondur. Tunik ve başlıkla beraber giyilmektedir. Zigzag ya da benekli motiflidir (Çizim 4, 8, 9; Resim 22 B, 27 A). Bu durum pantolonların yünden yapıldığına dair bir kanıt olabilir. Nitekim keten malzemeye bu tarz süslemeler yapmak oldukça zordur. Şare, 2013, s. 64.

⁴³⁹ Hdt. I.135, V.49. Herodotus Perslerin giydiği elbisenin Med geleneği olduğunu ileri sürmektedir, Hdt. VII.62. Strabon da Medlerin Pers geleneklerinin öncüsü olduğunu belirtmektedir, Str. XI.13.9. Ayrıca Strabon (XI.13.11) en cesaretli kişi olan Pers kralının Med kostümü giymeyi tercih ettiğinden bahsetmektedir. Perslerin yabancıların geleneklerini kolay kabullendiklerinden bahseden Herodotus (I.135), onların Med giyinişini daha güzel bulduğundan bu şekilde giyindiklerini ifade etmektedir.

Strabon (XV.3.19), Perslerin çift tunik giydiğini belirtmektedir. İskender mozaiğinde de Perslerin çift tunik giydiği görülmektedir (Resim 6). Yunan betimlemelerinde Persler genellikle kollu tunik ve pantolonla karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca vücutları zırlı ya da kolsuz tunikle örülmüş bir torsoyla tasvir edilmiştir. Bazen de Yunan sanatçılar Persleri İskoç eteğine benzer bir elbiseyle veya en üste peştamal giymiş gibi betimlemişlerdir (Resim 22 C). Fakat bu resamlardan bazılarının hayatı boyunca Persliyle karşılaşmamış olması bu betimlemenin hatalı olabileceğini düşündürmektedir. Head, 1992, s. 20.

⁴⁴⁰ Xen. Cyr. I.3.2, VIII.2.40, VIII.3.13. Ksenophon, Perslerin Med elbisesi giymelerinin Büyük Kyros döneminde başladığını ifade etmektedir. Ayrıca Büyük Kyros'un Med elbisesi giydiğini, adamlarına da aynı şeyi yapmalarını emrettiğini söylemektedir. Nedenini ise Med elbisesinin insanları daha iri, güzel ve yakışıklı göstermesine, vücudun kusurlarını örtmesine, ayrıca ayakkabılar görünmediğinden içine bir şeyler konularak boyun uzatılabileceğine bağlamaktadır, Cyr. VIII.1.40-41. İssus mozaiğinde bu tunik gri gibi görünmektedir. Fakat orijinali erguvandır ve

Med tarzına uygundur⁴⁴¹. III. Darius'u öldüren Baktria satrapı Bessos'un da bu kraliyet modasına uyduğu, hatta büyük İskender'in dahi erguvan renkli Med elbisesi giydiği bilinmektedir⁴⁴².

Pers sanat eserlerinde krallar, genelde drapeli Pers kaftanı giymiştir. Mesela Behistun'da kral uzun bir Pers kaftanıyla gösterilmiştir (Resim 9). Fakat İskender Mozaiğinde III. Darius'un portresinden kralın Pers kaftanı değil, Med elbisesi olan tunik ve kollu ceket giydiği anlaşılmaktadır (Resim 7). Ayrıca buradan pantolon giydiği manasını da çıkarabiliriz. Başında ise etrafındaki askerlerin taktığı gevşek başlıktan farklı olarak sarılmış, yüksekçe bir başlık vardır. Buradan Pers krallarının savaş elbisesi olarak biniciliğe uygun pantolon, ceket ve başlık giydiği farzedilebilir. Fakat rölyeflerde, sikkelerde ve mühürlerde Pers kralları daima kaftanla karşımıza çıkmaktadır. Başlarında "taç" yoktur⁴⁴³. Kaftanın da savaşlarda kullanıldığına dair birçok mühür bulunmuştur. Ancak bunların çoğu kralı tasvir eden çizimlerdir⁴⁴⁴. Pers kaftanının Elamlılardan esinlenerek ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Susa'daki sırlı tuğlalara işlenmiş muhafız askerlerinde, Persepolis rölyeflerindeki kral, muhafızlar, soylular, subaylar ve hizmetkarlar tarafından giyilmiş olarak görülen kaftanın zamanla kısaltıldığı, bacak ve bel arasından geçen bir kuşakla ortadan yukarı kaldırılarak bol bir pantolon gibi kullanıldığı da söylenebilir⁴⁴⁵. Böylece zamanla Elam kraliyet kaftanı terk edilerek "Akhamenid kaftanı" olarak literatürde yerini alacak olan yeni bir kraliyet

önünde aşağı doğru geniş beyaz çizgili bir kumaş vardır. Mozaik üzerinde kırmızı pelerin gibi görünen elbise bir kandys olabilir. Head, 1992, s. 22. Mozaikte kral Med tiarası taşımaktadır. Alanyalı, 2001, s. 20.

⁴⁴¹ Rölyeflerde haraç getiren Medlerin, haraç olarak ayakları örtecek kadar uzun bir çift Med elbisesi (pantolon veya uzun bir tozluk) getirdikleri görülmektedir. Head, 1992, s. 20. Pers elbiselerinin Med kökeni hakkında diğer Pers ikonografilerinden de bilgi sahibi olabiliriz. Özellikle pantolonun askerlerde ortak olduğu görülmektedir. Bovon'un eserinde verdiği ikonografik örneklerde Perslerin Med kostümüyle tasvir edildiği dikkat çekmektedir. Bovon, 1963, s. 579-602.

⁴⁴² Arr. An. III.25.3. Büyük İskender'in Med elbiseleri giydiğini ifade eden Plutarkhus, burada İskender'in başında bir tiara ve dik duran bir kitaris olduğunu ifade eder, Plu. Ant. 54.5; Ghita, 2012, s. 98.

⁴⁴³ Cyr. VIII.3.13; Goldman, 1993, s. 53.

⁴⁴⁴ Head, 1992, s. 20.

⁴⁴⁵ Jamzadeh, 1987, s. 267; Head, 1992, s. 20; Pasargad'daki imparatorluk sarayının R kapısında kanatlı bir figür bulunmaktadır. Bunun Büyük Kyros'un bir portresi (?) olduğunu iddia edenlere göre kralın başında bir taç vardır ve Elam kraliyet kaftanı giymiştir. Sekunda, 1992, s. 3. Buradan en azından Elam kraliyet kaftanının Büyük Kyros'un hükümdarlığının sonlarına kadar kullanılmaya devam ettiğini çıkarabiliriz. Kyros'un babası Kambyses'in de Babil'deki taç giyme töreninde Elam kaftanı giydiği bilinmektedir. Bu döneme ait bir Babil vesikası olan Nabonidus Kroniği'nde, MÖ. 538'de Kambyses'in taç giyme törenini anlatan bir kayıt göze çarpmaktadır. Buna göre Babil'in kutsal panteonunun veziri olan ve aynı zamanda Babil kralı gibi görünen Nabu, taç giyme töreninde tanrı Nabu'nun esasını alacaktır. Tablet maalesef bu noktada kırıktır. Fakat şöyle bir yorum vardır: Kambyses Nabu tapınağına gitti ve burada Nabu rahibi, Kambyses'e Elam elbisesi giydiği için tanrının esasını vermeyi reddetti. Zira Babil'de Elamlıların yapmış olduğu zulümden dolayı burada Elamlılardan nefret ediliyordu. Sekunda, 1992, s. 4. Plutarkhus da Darius'un ölümü üzerine yeni kralın taç giyme ritüelini anlatırken yeni kralın resmi olarak atanmadan önce kraliyet rahiplerinden izin almak için Pasargad'daki savaş tanrıçasının tapınağına gittiğini, burada üzerindeki elbiseleri çıkararak Büyük Kyros gibi giyindiğini ve incirli kek, fıstık ve bir bardak ekşi süt içerek diğer bazı gizemli ritüelleri yaptığını ifade etmektedir, Plu. Art. III.2.

elbisesi meydana gelmiştir⁴⁴⁶. Bu veriler ışığında Perslerin savaşlarda dar pantolon (anaksyrides), uzun kollu tunik, kandys ve başlık kombinini tercih ettiğini söyleyebiliriz. Yazılı metinlerin yanında Tatarlı ve Karaburun'da da bunu görebiliriz⁴⁴⁷.

Başlıklara gelince, antik kaynaklar Pers başlığını yanlardan sarkan, keçeden yapılmış yumuşak bir parça olarak tanımlamaktadır. Herodotus buna *τίρα* (tiara) demektedir⁴⁴⁸. Yunan kaynaklar, Pers krallarının bu başlığı yukarı doğru dikilmiş vaziyette kullandığını ifade etmektedir. Heykel, mühür ve sikkelerden anlaşıldığına göre başlık tek bir tarz değil çeşitli formlardadır. Krallar ve şehzadeler yan sarkıntılar olmadan çeşitli yükseklikte, bazen silindirik başlıklar giyerken, diğer Persler yivli, dişli ya da mazgallı başlık kullanmaktadır. Bu durum Pers krallarının değişimli olarak sembolik başlık çeşitleri giydiğini göstermektedir⁴⁴⁹. Persepolis eserlerinde dört çeşit tiara ile karşılaşmaktayız: a) Küçük daire şeklinde, basit ve yivsiz; b) Bu tarzın aynısı fakat daha yüksek; c) "b" ile aynı yükseklikte fakat yivli; d) "c"nin daha yüksek (Çizim 7 A, B, C, D). Yivli başlıkların öncülleri, MÖ. 9. yüzyıla ait Batı İran'daki Hasanlu'da ve ayrıca Luristan'da da görülmektedir. Bu başlıkların keçeden ya da deriden yapıldığı düşünülmektedir⁴⁵⁰. Tiaranın haricince bir başka Pers başlık çeşidi ise savaşa giden Elam geleneğinin bir devamı niteliğinde olan ve Susa'daki muhafızların giydiği başı yarı açık bırakan başlıktır (Çizim 7 E). Buna benzer bir durumu, Ninova'daki Assur rölyeflerinde de görebiliriz. Son olarak kralın hizmetinde bulunanların giydiği gevşek şekilde başa sarılı olan başlıklar vardır (Çizim 7 F)⁴⁵¹. Netice olarak Persepoliste iki başlık tipiyle karşılaşılmıştır. Birincisi tek şeritli ya da üst üste bindirilmiş yüksek kubbemsi bir taç şeklindedir. Bu tip başlıkları Medli muhafız ve subaylarda görmekteyiz. İkinci tip ise Herodotus'un bahsettiği tiaradır. Önden eğimli

⁴⁴⁶ Sekunda, 1992, s. 4. Arrianus'un anlatımına göre, altın lahitte yatan Büyük Kyros'un mezarına kandyş, Babil işi tunikler, Med pantolonları (anaksyrides), sümbül, erguvan ve diğer bazı renklerden giyim eşyaları (lacivertin bir tonu), boyunbağı, akinakes ve mücevherlerle birlikte altın seti konmuştur, Arr. An.VI.29.6. Burada adı geçen Babil tuniklerinin ya da lacivert boyalı giyim eşyalarının Akhamenid kaftanın örnekleri olması muhtemeldir. Bu durum Kyros'un ölümünden önce Akhamenid kraliyet elbisenin benimsendiğinin bir göstergesi olabilir. Bir başka görüş ise bu kaftanın yerel Pers elbisesi olduğu yönündedir. Sekunda, 1992, s. 4.

⁴⁴⁷ Şare, 2013, s. 64.

⁴⁴⁸ Hdt. VII.61. Herodotus V.49'da başlık için *κυρβασίας ἐπὶ τῆσι κεφαλῆσι* kelimesini kullanmıştır. Tiara, *kyrbasia*, *kidaris/kitaris* ve *pilus* kelimeleri bazen birbirinin yerine kullanılabilir terimlerdir. Netoliczka, 1921, s. 378-79. Tiara'yı Aeskhylos (661-662) yanlardan sarkan başlık; Herodotus (VII.61) yumuşak, gevşek bir malzeme; Strabon (XV.3.19) keçeden yapılmış başlık; Ksenophon (Cyr. VIII.3.13; An. II.5.23), sert ve dik duran başlık olarak tanımlamaktadır. Strabon tiara, kitaris ve keçeden bir takke olan *pilus*'un Med geleneği olduğunu söylemektedir, Str. XI.13.9. Aristophanes ise kitarisi horoz ibiğine benzetmektedir, Ar. Birds 497.

⁴⁴⁹ Goldman, 1993, s. 52. Arkeolojik eserlerde Perslerin başlarında bulunan tiara modelleri için bkz. Goldman, 1993, s. 67-69, Figür 1 ve 2 (ayrıca bkz. Resim 25).

⁴⁵⁰ Thompson, 1965, s. 125.

⁴⁵¹ Thompson, 1965, s. 125-126.

olan bu başlık bazen üç yüksek uç şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tepe noktası sağa veya sola düşer vaziyettedir. Bu üç uçtan biri boğazı örterken diğer ikisi yanlardan sarkmaktadır. Başlık bazen çenenin üzerine bağlanmış ağzı örter durumda, bazen de gevşek bir şekilde görülebilir. Bahsedilen bu tarz Yunan sanatında ve Persepolis'in ötesindeki Pers sanatında en yaygın kullanılan "Persli" başlık tipidir⁴⁵².

Herodotus Pers süvarilerinin piyadeler gibi yumuşak keçeden başlıklar giydiğini, bazı süvarilerin dövme demir ve bakırdan başlıkları bulunduğunu ifade etmektedir⁴⁵³. Fakat metal başlıklar istisnai olarak kullanılmıştır⁴⁵⁴. Yumuşak malzemeden bir başlık ve boyun-göğüs bölgesini de muhafaza eden deriden yapılmış zırh giyen atlı figürlerle de karşılaşmaktayız. Mesela Çan lahtindeki süvari böyledir. Tatarlı, Yalnızdam, İskender Mozağindeki askerler yumuşak başlıklıdır. Limyra'daki heroon frizinde (Perikles Anıtı, Resim 18) bulunan arka sıradaki süvari başlıkları ise miğfer gibi görünmektedir⁴⁵⁵.

Perslerin giydiği ayakkabıların boğazlı ve geniş olduğu anlaşılmaktadır. Strabon, Pers komutanlarının, pantolonlarının ayak bileğini aşan kısımlarını ayakkabılarının içine soktuklarını, bir bant ile de bileklerini sararak sabitlediklerini söylemektedir. Ayakkabıların uç kısmı ise sivri ve yukarı doğru kıvrıktır. Herodotus da Pers ayakkabılarının genişliğinden bahsetmektedir⁴⁵⁶.

Pers askeri teşkilatında bir üniforma olup olmadığına net bir şekilde karar vermek güçtür. Rölyefler üzerinde karşılaştığımız Pers elbiselerinin bir üniformayı temsil ettiği düşüncesi tartışmalıdır. Fakat Yunan yazarların Pers askerlerinin elbise ve teçhizatlarını anlatması, Perslerin bu konuda Yunanların dikkatini çektiğini düşündürmektedir. Mesela Ksenophon, Büyük Kyros'un komutanlarına Med elbiseleri dağıtması ve bunları giymelerini istemesinin, kralın bir askeri üniforma ya da en azından özel bir elbise düşüncesi olduğunu yansıtmaktadır. Eğer durum böyleyse Pers ordusunda erken tarihlerde bir üniforma olgusunun gelişmeye başladığını veya kraliyet yönetim memurlarının ve merkez ordu birliklerinin üniforma konsepti olduğunu söyleyebiliriz⁴⁵⁷. Susa'daki muhafız askerlerinin de iki farklı renk ve tarzda giyindikleri

⁴⁵² Head, 1991, s. 21.

⁴⁵³ Hdt. VII.61, 84.

⁴⁵⁴ Wiesehöfer, 2003, s. 144. Süvarilerin bronz başlık giymeleri hakkında bkz. Dandamaev, 1989b, s. 563-566.

⁴⁵⁵ Tuplin, 2010, s. 166, 168, 169.

⁴⁵⁶ Str. XV.3.19; Hdt. VII.61.

⁴⁵⁷ Xen. Cyr. VIII.3.1-3; Sekunda, 1992, s. 9. Plutarkus da (Alex. VIII.7.) kraliyet ulaklarının (astandes) kendilerine özgü pelerinler giydiğinden bahsetmektedir.

görülmektedir. Bunlar muhtemelen iki ayrı ölümsüz birliğini yansıtmaktadır ve dolayısıyla üzerlerindeki elbiseler bu muhafız alayının üniforması olabilir⁴⁵⁸. Her iki ölümsüzler birliğinin başında yivli başlık bulunmamaktadır. Bunlar başlık yerine sarı⁴⁵⁹ bir sarık dolarlar⁴⁶⁰. Burgulu bir sicim olan bu sarık, başın etrafına dolanarak saçlara sıkı bir şekilde sarılmıştır. Her iki kolunda altın bilezikler dikkat çekmektedir. Özenle hazırlanmış sarı ve çok açık mor renkli kaftanları boğaz bölgesinden başlayarak el ve ayak bileklerine kadar bütün vücudu örtmektedir⁴⁶¹. Tuniklerindeki mor yaka ve manşetler dikkat çekmektedir. Ayrıca tuniklerin kenarı gümüş örgü motifleriyle süslenmiştir⁴⁶². Her iki birliğin de yumuşak deriden sarı ya da mavi renkli, bağcıklı veya iliklemeli ayakkabı giydikleri görülmektedir (Resim 24)⁴⁶³. Persleri mağlup ettikten sonra akşam yemeği veren İskender'in çadırına, mor ve ayva sarısı pelerinler giyen mızraklıların (melophoroi), ateş rengi ve kıpkırmızı renkli elbiseler giyen okçuların geldiği ifade edilmektedir⁴⁶⁴. Curtius da ölümsüzler için benzer betimlemeler yapmaktadır. Curtius, diğer hiçbir Perslinin onlar kadar şaşalı olmadığını, tuniklerinin mücevherlerle süslü olduğunu, boyun kürklerinin ve silahlarının altınlarla bezendiğini ifade etmektedir⁴⁶⁵.

Elbiselerde kullanılan en dikkat çekici renk erguvanî/mor renklerdir. Bu renkler elit kesim tarafından kullanılmaktaydı. Salyangoz kabuğundan elde edilen deniz moru rengi antik dönemde oldukça pahalı bir kumaş boyası olarak bilinmektedir. Bundan pahaca biraz daha az değeri olan ve bu rengin yerine kullanılan erguvanî renkler dahi pahalıydı. Pers krallarının bu renk elbiseler edinmesi ve bunun krallığın bir güç simgesi

⁴⁵⁸ Head, 1992, s. 21; Ghirshman, 1964, s. 141. İki ayrı tunik üzerine dikilmiş bröveler bu alayların ait olduğu birliği temsil ediyor olmalıdır. Brövelerden birisi, kökeni Assur olmasına rağmen artık Ahuramazda'nın sembolü olan sekiz huzmeli güneş diskidir. Diğer bröve, üçlü ateş sunağı ile dini bir öneme işaret etmektedir. Nitekim üç büyük İran ateşi bulunmaktadır. Rahiplerin, savaşçıların ve çiftçilerin koruyucuları olan Frenebag, Goshnasp ve Borzin Mitr. Sekunda, 1992, s. 9. Sekiz huzmeli olan bröve mavi ya da koyu kahverengi daireler içerisinde yerleştirilmiş sarı yıldız şeklindedir. Diğer ise kahverengi şeritlerle çizilmiş büyük kareler, beyaz ya da sarı renk üzerine işlenmiştir. Benzer renkleri Persepolis'teki Pers ve Med ölümsüz birliklerinde de görmekteyiz. Olmstead, 1948, s. 239.

⁴⁵⁹ İssus moziğindeki Pers figürlerinde, Darius vazosu (Resim 26) üzerindeki kral ve muhafızlarda da sarı başlıklar görülmektedir. Head, 1992, s. 21.

⁴⁶⁰ Str. XV.3.19. Nelson, 1975, s. 10. Persepolis'teki rölyeflerde kaftan giymiş bazı soyluların ve muhafız askerlerinin yivli bir başlık taktığı görülmektedir (Resim 27 B). Diğer muhafızlar ise tıpkı Susa'daki ölümsüzler figürlerinde olduğu gibi basit burgulu bir band şeklinde başlık takmıştır. Aynı kaftanı giymiş hizmetliler de başlarına düzgün bir şekilde sarılmış başlık dolarlar. Buradan yivli başlığın soylular tarafından kullanıldığı sonucunu çıkarabiliriz. Eğer öyleyse bu askerler "mızrak-taşıyan" soylulardandır. Sarılı şekilde sicim dolayanlar bunlardan daha düşük statüde olanlardır -muhtemelen ölümsüzler-. Head, 1992, s. 20.

⁴⁶¹ Olmstead, 1948, s. 238.

⁴⁶² Sheppard, 2008, s. 43.

⁴⁶³ Olmstead, 1948, s. 238. Aeskhylyus (Pers. 660), Darius'un hayaletinin safran sarısı ayakkabısı olduğunu ima ederek "kaldır ayağını safran terlikli" ifadesini kullanmaktadır.

⁴⁶⁴ Ael. VH. IX.3.

⁴⁶⁵ Curt. III.3.13. Rölyeflerde gördüğümüz ölümsüzlerin elbiseleri büyük ihtimalle törensel kıyafetlerdir. Savaş zamanlarında onlar da ordudaki diğer İraniler gibi Med tarzı elbiseler giyiyor olmalıdır. Nelson, 1975, s. 10.

olarak krallar tarafından dağıtılması kıymetini artırmıştır⁴⁶⁶. Bu renkten sonra antik çağda değerli olan bir başka kumaş boyası, İran'da kendiliğinden yetişen crocus denen çiçeğin yapraklarından elde edilen safrandır. En az 20 bin safran çiçeğinden 1 kilo boya elde edilmektedir. Erguvandan sonra sarı renk Akhamenid elit birliklerinin elbiselerinde yaygın kullanılan renktir⁴⁶⁷. Sık kullanılan diğer renkler ise kırmızı ve beyazdır. Bütün renkler arasında erguvanî ve kırmızı renklerin ağırlıklı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Pers edebiyatında da bu renkler güçlü savaşçılarla bağdaştırılmıştır. Mesela Zerdüş inancında ışık tanrısı Vāy'ın, cesareti ve savaşçı ruhu simgeleyen kırmızı renkli ve mücevherlerle süslü kapüşonlu savaşçı kaftanı giydiğinden bahsedilmektedir⁴⁶⁸. Beyaz renk ise Perslerde bir kutsiyet içermektedir. Plutarkhus'un Kunaksa savaşı betimlemesinde Genç Kyros ve askerlerinin zırhları üzerindeki tunikler erguvan renkliken, II. Artakserkses'in askerlerinin zırhları üzerinde beyaz tunikler vardı. II. Artakserkses'in temizlikle ilişkili olan İran tanrıçası Anahita ile ilişkilendirilmesi onun dindar bir kral olduğunu göstermektedir⁴⁶⁹. Herodotus kurban için beyaz renkli atların seçildiğini belirtmektedir⁴⁷⁰. Yine Herodotus Kserkses'in savaş arabasının sekiz beyaz at tarafından çekildiğini ve hiçbir ölümünün bu kutsal arabaya binemeyeceğini ifade etmektedir⁴⁷¹. Tevrat'ta da beyaz ve lacivert kraliyet esvabına atıfta bulunmaktadır⁴⁷².

Elbiselerde dikkat çeken bir başka husus varlıklı Perslerin elbiselerinde altından işlemler ve parçalar bulunmasıdır. Nitekim Herodotus Perslerin elbiselerine bol altın yıldız serpiştirildiğini ve parıl parıl yandıklarını söylemektedir⁴⁷³. Ksenophon, Kyros'un yanındakilerden bazılarının kolye ve bilezik taktıklarını ifade etmektedir⁴⁷⁴.

⁴⁶⁶ Sekunda, 1992, s. 32.

⁴⁶⁷ Sekunda, 1992, s. 45. Plutarkhus (Alex. XXXVI.1), Büyük İskender'in Susa'daki kraliyet hazinesinden 5000 talant ağırlığında erguvan kumaş boyası ele geçirdiğini belirtmektedir. Diodoros (XVII.77.5) ise III. Darius'un ölümünden sonra Büyük İskender'in arkadaşlarına mor kenarlıklı pelerinler dağıttığını söylemektedir. Benzer bir ifadeyi Justinus'da (XII.3) da görebiliriz. Yazar burada Büyük İskenderin muhtemelen dizlere kadar dökülen, kenarları mor, uzun Pers tuniği olan altın ve mor renkli giysileri arkadaşlarına dağıttığından bahsetmektedir.

⁴⁶⁸ Zaehner, 1955, s. 122.

⁴⁶⁹ Plu. Art. XI.6; Sekunda, 1992, s. 10; Head, 1992, s. 21.

⁴⁷⁰ Hdt. VII.113.

⁴⁷¹ Hdt. VII.40.

⁴⁷² Ester 8:15. Yine Tevrat'ta (Ester 1:5), Kserkses'in Susa'da verdiği bir ziyafetren bahsedilirken erguvan, lacivert, beyaz, sarı ve kırmızı renkler karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁷³ Hdt. VII.83.

⁴⁷⁴ Xen. an. I.5.8. Ksenophon (Cyr. VIII.2), yalnızca kralın takı verdiği kişilerin bu tarz süs eşyalarını takabildiğini ifade etmektedir.

Curtius altın kemerden bahsetmektedir⁴⁷⁵. Susa'daki muhafız resimlerinde ve Persepolis rölyeflerinde de subayların bu tarz takılar taktığı dikkat çekmektedir⁴⁷⁶.

Herodotus, Pers piyadesinin zırh kullanımı hakkında çelişkili ifadeler kullanmaktadır. Bir pasajında Yunan mağlubiyetinin nedeninin zırh giymediklerine bağlamaktadır⁴⁷⁷. Buna rağmen, Perslerin balık pulları gibi örülmüş kollu zırhlar giydiğini de ifade etmektedir⁴⁷⁸. Zira pul zırh giymiş Pers askerlerini gösteren Yunan vazoları da mevcuttur⁴⁷⁹. Herodotus zamanında göğüs zırhlarının tunik altına giyilmesi standart bir durumdur⁴⁸⁰. Pers süvari komutanı Masistius'un bütün vücudunu zırhla kaplaması ise istisnadır⁴⁸¹. Süvariler demir pul zırh ya da örgülü bronz göğüs zırhı ile teçhizatlanmıştır. Ayrıca atın eyerine bağlı halde bulunan, metal pullarla kaplanmış deriden koruyucu bir parça ile (parameridia) uyluklarını koruma altına almışlardır⁴⁸². Ksenophon süvarilerin bütün zırhlarının bronz olduğunu, miğferlerde beyaz sorguç bulunduğunu ve atların yan zırh parçalarının (parapleuridia) sürücüler tarafından bacak koruyucu (parameridia) olarak kullanıldığını belirtmektedir⁴⁸³. Kunaksa savaşında II. Artakserkses'in ordusunda, sağ kanatta Tissaphernes'in komutasında beyaz göğüs zırhlı süvariler bulunmaktaydı⁴⁸⁴.

⁴⁷⁵ Curt. III.3.17.

⁴⁷⁶ Bkz. Resim 24 ve Schmidt, 1953, Pl. 154 (Darius'un Sarayı. III. Artakserkses yazıtının sağında ve solunda duran askerler). İskender Mozaiğinde de bu durumu görebiliriz. Buradaki Pers askerleri küpe, kolye gibi doğuya has unsurlarla süslenmiştir. Alanyalı, 2001, s. 19.

⁴⁷⁷ Hdt. IX.62.

⁴⁷⁸ Hdt. VII.61. Wiesehöfer, özel birliklerin bu tarz göğüslük kullandığını söylemektedir. Wiesehöfer, 2003, s. 144.

⁴⁷⁹ Head, 1992, s. 27.

⁴⁸⁰ Tuplin, 2010, s. 167.

⁴⁸¹ Plataea'da süvari komutanı olan Masistius, öyle iyi zırhlanmıştı ki yalnızca göz bölgesinden aldığı darbe neticesinde öldürülmüştür, Hdt. IX.22. Onun zırhı kıpkırmızı bir tuniğin altına giyilmiş altın bir zırhdı. Fakat ilk kez süvaride karşılaştığımız bu zırh normal bir zırh değil gibi görünmektedir. Eldeki kaynaklar ışığında, bunun orduda kullanımı ilk kez III. Darius'un ordusunda Büyük İskender'e karşı yapılan muharebelerde olmuştur. Evans, 1986-87, s. 99-100; Head, 1992, s. 31.

⁴⁸² Bir sahnede dizlikten farklı olarak bir çeşit tozluk giydikleri dikkat çekmektedir Koruyucunun keçe ile doldurulmuş olduğu düşünüldüğü gibi deri veya kumaş giysinin üzerine eklenen metal pullardan yapılmış bir zırh olduğu iddiası da vardır. Sekunda, 1992, s. 27; Head, 1992, s. 25, Fig. 3. Bir eserde ise Grek tarzı keten zırh giydikleri görülmektedir. Head, 1992, s. 31.

⁴⁸³ Xen. an. I.8.7; Head, 1992, s. 33-35. Atlarda prometopidia ve prosternidia (atların kafa ve göğüs bölgelerini koruyan zırh) da olmalıdır. Tuplin, 2010, s. 166; Bernard, 1964, s. 200. Ksenophon ayrıca zırhlı eyerden bahsetmektedir, Xen. Eq. XII.5. Bahsedilen arka (parameridia) ve yan (parapleuridia) koruma kombinasyonu Daskyleion yakınlarındaki Yeniceköy'de bulunan eser ve Lykia'daki Karaburun'da savaş sahnesi üzerine resmedilmiştir (Çizim 5). Burada bu parçalar ata veya eyere bağlı gibi görülmektedir. Ksenophon bunların bronz olduğunu söylemesine rağmen bu ebatlarda bronz zırh levhası yoktur. Bunlar büyük ihtimalle bronzdan yapılmış pullar ya da kumaş veya deri üzerinde yapılmış küçük levhalardır. Resimlere bakıldığında bunların sert bir çerçeveye sabitlenmiş olduğu görülebilir. MÖ. 470'lere tarihlenen bir Lykia mezar resminde (Çizim 5 B) eyere eklenen ve sürücünün dizlerini koruyan bu zırh, savunmanın erken bir versiyonu olabilir. Head, 1992, s. 35. Zırhlı atların en önemli katkısı, düşmanın ok darbelerinden atların korunmasıdır, Sekunda 1996: 21. Atların metal zırhla korunduğunu gösteren ilk yaygın kullanımın Baktria ve Transoxiana'da olduğu düşünülmektedir. Coulston 2012 (onlinelibrary.wiley.com. 2013).

⁴⁸⁴ Xen. an. I.8.9-11.

Genç Kyros ve mahiyetindekilerin zırhlarının hangi malzemeden olduğu kesin değildir. Sert görünümlü olmaları sebebiyle bu zırhların metal olduğu anlamına gelmemelidir (Resim 16). Çan lahtinden anlaşıldığına göre göğüs zırhı bir derinin içerisine sert hasırların örülerek sokulması ile yapılmıştır. Ksenophon metal zırhların bütün süvari birlikleri için değil yalnızca II. Kyros ile Genç Kyros ve yanındakiler için imal edildiği izlenimi yaratmaktadır. Zira egzotik bir görünümü olan Nesae atına binmiş komutan Masistius'un kırmızı bir tunik üzerine altın yaldızlı pul zırhının (IX.20), beyaz ata binmiş general Mardonios'un teçhizatlarının o dönemin Pers süvarisinden farklı görüldüğünü Herodotus'tan öğrenmekteyiz⁴⁸⁵.

(2). Silahlar

Piyadenin temel hücum silahı geleneksel silahları olan yay/ok ve mızraktır. Aeskhylus, Perslerin ok ve mızraklarıyla ünlü olduklarını söylemektedir⁴⁸⁶. Ok ve yay, Mazda dininde kutsal kabul edilmektedir ve Sirius yıldızı olduğu düşünülen Aryan tanrısı Tiştrya'nın sembolüdür⁴⁸⁷. Yine Herodotus'un birçok pasajında aynı şeyi görmek mümkündür⁴⁸⁸. Strabon her Perslide bir yay ve sapan olduğunu söylemektedir⁴⁸⁹. Arkeolojik eserler ve antik yazarlardan anlaşıldığına göre piyade bronz ya da demir uçlu okların taşındığı sadak (Resim 13 A, B, 15, 24, 29, Çizim 4), yay (Resim 13, 15, 24, 20, 22 B, 42), metal uçlu tahta saplı bir mızrak (Resim 24, 29)⁴⁹⁰, akinakes (Resim 28) denen kısa kılıç⁴⁹¹ ve nadiren balta⁴⁹² ile teçhizatlanmıştır⁴⁹³. Kılıçlar, yazılı metinlerden

⁴⁸⁵ Tuplin, 2010, s. 168-169.

⁴⁸⁶ A. Pers. 84. Persler uzaktan savaş tekniğinde oklarını iyi kullanmaktaydı. Fakat göğüs göğüse mücadelede Yunanlara karşı başarısız olmuştur. Wright, 1904, s. 53-54.

⁴⁸⁷ Sivrioğlu, 2013, s. 684. Şahname'de de (4805, 4830. beyit) Perslerin ok ve yay kullanmakta hünerli oldukları ifade edilmektedir.

⁴⁸⁸ Hdt. V.49, VII.61.

⁴⁸⁹ Str. XV.3.19.

⁴⁹⁰ Yunan yazarlar Pers mızrağını kısa olarak tanımlamaktadır. Buna göre Pers mızrağı Yunan hoplit mızrağından daha kısadır. Head, 1992, s. 27. Persepolis ve Susa rölyeflerinde bu mızrakları görmek mümkündür. Mızraklar yaklaşık 2.5-3. metre uzunluğundadır. Herodotus'un dediğine göre mızraklı birliklerin taşıdığı mızrakların dipçiklerinde elma veya nar sembolleri bulunmaktadır. Kılıç, 2008: 112.

⁴⁹¹ Herodotus (VII.54) akinakes için "Perslerin ulusal silahıdır" der. Bu tip bir silahın günümüze tastamam kalmış bir örneği olmamasına rağmen Persepolis garnizon kazılarında kabzası ele geçirilmiştir. Sekunda, 1992, s. 18. Bunlar tuniklerin bel kısmına bağlanmış bir kuşağa asılmış halde taşınmaktadır.

⁴⁹² Resim 27 A, Çizim 10. Balta kullanımını Yunan sanat eserlerinde görmek mümkündür. Hafif, uzun ve ince saplıdır. Dolayısıyla taşınması kolaydır. Kılıç, 2008, s. 111, 112.

⁴⁹³ Burada bir sorunla karşılaşmaktayız. Herodotus'un VII.40,41,61'de bahsettiği tipik piyade silahları olan yay-mızrak-gerrhon (kalkan) teçhizatı, Persepolis rölyefleriyle kısmen uyumamaktadır. Persepolis rölyeflerindeki muhafız resimleri gerçekten mızrak, yay ve kalkanlarla tasvir edilmiştir. Ancak askerlerin hiçbiri bütün silahları bir arada taşır şekilde gösterilmemiştir. Bazıları mızrak-kalkan, bazıları mızrak-yay taşımaktadır. Mızrak-yay taşıyanların (Resim 23 B) hepsinde omuzlarında sadaklar vardır. Kalkan taşıyanlarda da Herodotus'un bahsettiği gerrhon (hasır kalkan) yoktur. Bunların kalkanları, ortasında metal bir kabartma olan sekiz formlu kalkandır (Resim 30 A). Kalkanın içi ve dışı sanki hasırdan yapılmamış havası vermektedir. Deriden yapılmış gibidir. Barkworth, 1993, s. 154; Head, 1992, s. 22. Muhtemelen küçük olan kalkan seramonik görevler için kullanılmıştır. Fakat

ziyade dövüş sahnelerinde görülmektedir. Samaria sikkelerinin bazılarında da dörtlü giden atlı figürlerinde süvarilerin elinde kılıç görmek mümkündür. Çan lahtinde bulunan süvarinin kemerindeki ise akinakestir⁴⁹⁴.

MÖ. 5. yüzyıl *süvarileri* genel olarak piyade ile aynı teçhizatlara sahiptir⁴⁹⁵. Arkeolojik verilerden yola çıkarak Pers süvarisinin istisnasız silahının mızrak olduğunu ifade edebiliriz. Figürlerde nadir de olsa sadak ile karşılaşmaktayız. Fakat dövüş sahnelerinde elinde ok bulunan bir süvari yoktur. Sadece av sahnelerinde bu tarz süvari tasviri görebiliriz⁴⁹⁶. Kısa saplı mızrakları çok yönlü kullanıma uygundur. Nitekim hem uzaktaki düşmana fırlatılabilir hem de göğüs göğüse çarpışmalarda kullanılabilir özelliktedir⁴⁹⁷. Süvariler hasır kalkan, büyük yaylar, sadaklar, kısa kılıçlar ve hançerler taşımaktadırlar. Bazı vazo resimlerinde ise balta, pala gibi silahlar karşımıza çıkmaktadır⁴⁹⁸. Yunanların kopis dediği tahrip gücü yüksek silahları dikkat çekmektedir⁴⁹⁹. Yunan yazarların eserlerinde kılıç ve mızrakların kullanım şekli farklı izah edilmiştir. Mesela Herodotus aikhmē, enkheirida, kat, khiphos fiillerini kullanmıştır⁵⁰⁰. Akontizen ve makhaira/kopis ile bir pelta fırlatılması tanımlanmaktadır⁵⁰¹. Büyük İskender tarihçileri ise pelta, saunion, dora, kopis/xiphos kelimelerini kullanmıştır⁵⁰².

Ksenophon'a göre Pers peltası, normal mızraklardan daha güçlü, fırlatılması ve kullanımı daha kolaydır⁵⁰³. MÖ. 396/5 yılında Daskyleion civarındaki Yunan-Pers süvarileri arasında olan bir karşılaşmayı betimlerken Perslerin kızılıcak ağacından

muhtemelen mızrak-taşıyıcı hatların başında bulunanlar hareket sırasında gerrhon değil küçük kalkanlar taşımıştır. Head, 1992, s. 27.

⁴⁹⁴ Tuplin, 2010, s. 165.

⁴⁹⁵ Sheppard, 2008, s. 41.

⁴⁹⁶ Tuplin, 2010, s. 114. Tatarlı mezar odasında Pers atlı askerleri, yayını germiş, ok atmaya hazır pozisyonda tasvir edilmiştir. Bkz. Resim 8.

⁴⁹⁷ Ghita, 2012, s. 99.

⁴⁹⁸ Evans, 1986-87, s. 99.

⁴⁹⁹ Head, 1992, s. 30. Ksenophon (I.VIII.7), Genç Kyros'un yanında bulunan süvarilerin kopis taşıdığını söylemektedir. Kopis dışbükey bir silahtır. Piyade ve süvarinin kullanımına uygundur. Kılıç, 2008, s. 112.

⁵⁰⁰ VII.61, 84, IX.17, 49, III.64, VII.54.

⁵⁰¹ Xen. an. I.8.27, Cyr. IV.3.9,2, Eq. 12.11, Plu. Art. IX.11.

⁵⁰² Arr. an. I.15.2,5, 7-8; Diod. XVII.20; Plu. Art. XVI; Aikhmē, Yunan olmayan halkların mızraklarını betimlemek için kullanılmaktadır. Herodotus'ta Yunan olmayanlara mahsus olan enkheiridon, kısa silah veya hançerle ilintilidir ve makhaira/kopis'ten farklıdır. Süvarilerin yalnızca akinakes taşımadığı düşünülmektedir. Kaynaklarda mızrağı atarak veya düşmana saplayarak kullanma konusunda net bir farklılık da bulunmamaktadır. Herodotus Pers süvarilerinin Masistius'un vücudunu korumak için toplu saldırı yaptıklarını söylemektedir ki bu da mızrağın yakın dövüşte kullanıldığının ifadesidir. Pers kaynakları bir süvarinin iyi bir şekilde hem kılıç hem mızrak kullandığını göstermektedir. Bununla birlikte Arrianus, Gaugamela Savaşında süvarilerin kuşatma hareketi yaparak ok atıklarından ve göğüs göğüse çarpıştıklarından bahsetmektedir. Bundan yaklaşık bir yüzyıl önceki kaynağımız olan Herodotus'da da bir Pers süvarisinin balık pulu formlu vücut zırhı, kılıç ve yay ile donatıldığı ifade edilmektedir. Tuplin, 2010, s. 164.

⁵⁰³ Xen. Hell. III.4.14.

yapılmış kargılarıyla başarılı bir şekilde dövüştüğünü, Yunanların mızraklarının kolayca kırıldığını ifade etmektedir⁵⁰⁴. Ancak tarihi kayıtlardan anlaşıldığına göre, Pers kargısı gibi kızılıç ağacından yapılan Makedon mızrakları uzunluğundan dolayı Pers peltasından daha avantajlıdır. Arrianus, Granikus'taki Makedon başarısını buna bağlamaktadır⁵⁰⁵. Nitekim III. Darius da Gaugamela'ya hazırlanırken bazı birliklerini daha uzun mızrak ve kılıçla donatmıştı. Bu durum III. Darius'un Pers süvarisini Makedon tarzı mızraklarla donatarak bir yenilik yaptığı anlamına gelebilir⁵⁰⁶.

Babil hukuk vesikası olan Gadal-Jama'nın teçhizat kataloğuna (MÖ. 422'ler) göre süvarinin savaşa katılacağı atı başta olmak üzere atın yer ve başlık takımlarını, demir zırhı, miğferi, bronz kalkanı, yüz yirmi adet ok, bir demir topuz, iki demir mızrak ve iâşe parası olarak bir mina gümüşü beraberinde getirmesi icap etmektedir. Askerin yüklenmiş olduğu bu sorumluluklar karşısında daha önce belirttiğimiz gibi Pers kralları tarafından onlara bir nevi "tumar" diyebileceğimiz toprak bahşetmiştir⁵⁰⁷.

Persler zırh dışında korunmak için kalkan kullanmıştır. Özel imal edildiği anlaşılan bu kalkanlar ıslak bir deri tabakasının içine sorkun ağacı dallarının yatay bir şekilde yerleştirilmesiyle yapılmaktaydı. Buna spara adı verilmektedir⁵⁰⁸. Ayrıca hilal biçimli taka denen kalkanlar da kullanılmıştır⁵⁰⁹. Bunların haricinde Persepolis rölyeflerinde sekiz formlu (violin, keman biçimli) kalkanlarla karşılaşmaktayız (Resim 23 B, 32 c, 35 a)⁵¹⁰. Bu kalkan belirgin kesimlere sahiptir. Ortasının her iki yanından içeri doğru kavisli bir şekilde kesiktir⁵¹¹. Görüntüleri deri ya da metalle kaplanmış yapılmış olabileceğini yansıtmaktadır. Bunlar büyük ihtimalle sparanın arkasında ikinci, üçüncü hatta konuşlanmıştır⁵¹².

⁵⁰⁴ Pharnabazos komutasındaki bir Pers süvari birliğinin Daskyleion'da Sparta kralı Agesilaus'a saldırdığı, aceleyle düzene giren Yunan süvari hatlarına karşı Pers süvarisinin tahrip edici bir müdahale uyguladığı anlatılmaktadır, Xen. Hell. III.4.13-14.

⁵⁰⁵ Arr. An. I.15.

⁵⁰⁶ Head, 1992, s. 34.

⁵⁰⁷ Wiesehöfer, 2003, s. 146. Belgede başlık anlamında kullanılan kelime suhattu'dur. Bu kelime aynı zamanda boğaz bölgesini koruyan kumaş parçası anlamına da gelmektedir. Bunun boğaz koruyucu bez ile başa geçirilen kapşonu birlikte içeren tek bir ceketle toplanmış yeksenak bir zırh gibi olduğu düşüncesi de vardır. Bir görüşe göre atlar için eyer örtüsü, insanlar için şapka içi bandı ve aynı maddeden yapılmış başlık olarak üç farklı anlama gelen suhattu kelimesi vardır. Tuplin, 2010, s. 125. Belgede geçen "şaltu" kelimesi kalkandır. Bu kelime bakır bir kalkan ve demir bir sopa olarak birbirine bağlantılı şekilde iki parçalı tanımlanmıştır. Ancak son dönemde bu kelime "sadak" anlamında da kullanılmış olabilir. Bu durumda askerler deriden bir sadak ve deriden bir kılıç kınının içinde bir kılıç taşıyor olabilir. Tuplin, 2010, s. 126.

⁵⁰⁸ Rahe, 1980, s. 80. Bkz. spara (pavise), gerrhon. Sayfa 99-100.

⁵⁰⁹ Bkz. taka, takabara. Sayfa 101.

⁵¹⁰ Head, 1992, s. 27.

⁵¹¹ Atina'daki Dipylon yakınlarında bulunan bir vazoda resmedilmiş olduğundan Dipylon kalkanı diye de bilinmektedir. Sekunda, 2008, s. 71.

⁵¹² Kılıç, 2008, s. 113.

Yunan savaşlarından sonra Pers askerlerinin donanım-teçhizatı hakkındaki genel kanı göğüs göğüse çarpışmalarda, tam teçhizatlı Yunanlara karşı yetersiz olduğudur. Nitekim kısa kılıç olan akinakes yakın dövüşte zayıf kalmıştır. Piyade mızrağı da Yunanlardan daha kısadır. Yakın dövüş için geliştirilmiş zırhları yoktur. Kol, boyun ve yüz korumaları olmayan Persler, Yunanlar tarafından kolaylıkla mağlup edilebilmiştir. Bunun haricinde hasırdan yapılmış kalkanlar düşmanların mızrak darbelerine karşı dayanıksızdır. Başlıkları aynı şekilde yumuşak malzemedен yapıldığından işe yaramamıştır⁵¹³.

Modern askeriye nin topçu sınıfı olarak niteleyebileceğimiz mancınık kullanımı ise Perslerin son yıllarına denk gelen bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Pers ordusu da bu yeni gelişen silahı Büyük İskender'e karşı Halikarnassos, Tyre, Gaza şehirleri ve Parsua'daki Pers kapılarını savunmak için kullanmıştır⁵¹⁴.

Erken Akhemenid ordusunda Perslerin dışında İranî olarak adlandırılan diğer birlikler aralarında küçük farklılıklar olsa da Persler gibi silahlanmış ve teçhizatlanmıştır. Herodotus özellikle Medler, Hyrkaniyalılar, Kissialılar (Susalılar) ve Erythreia Denizinin (Pers körfezinin) Sürgün Adalılarına dikkat çekmektedir⁵¹⁵. Gerçekten de Medler, imparatorlukta Perslerin ortağı niteliğindedir. Savaşlarda hemen hemen aynı silahları kullanmışlardır. Hyrkaniyalılar da Pers askeri sistemi içerisinde önemli bir yere sahipti. Ksenophon onların fonksiyonlarını Sparta Σκίριται (skiritai) sistemi ile kıyaslamaktadır. Bunlar genelde yürüyüş düzeninde savunmacı, kampın dışında gözcü, nöbetçi olarak kullanılmışlardı. Doğu İran'dan gelen diğer askeri birlikler zırhları ya da kalkanları olmadan yay ve mızrak taşımaktaydılar. Mesela Baktrialı piyadeler, Medlerin aksine başlık giymemişlerdir. Onlar bambu ağacından yaylar ve kısa mızraklarla savaşmışlardı. Arealılar, Med yayları taşımaktadır. Fakat diğer yönlerden Parthlar, Khorismialılar, Sogdlar, Gandaralılar, Dadikaililer ve Sarangaililer ile aynıdırlar. Persepolis rölyeflerinde gördüğümüz bu halklardan bazıları akinakes kullanmaktadır. Buna ek olarak silahları Med ve Pers donanımına benzerlik göstermektedir⁵¹⁶. Perslerle ortak kökenli halklar ayrıca muhtemelen deriden yapılmış

⁵¹³ Farrokh, 2007, s. 84.

⁵¹⁴ Head, 1992, s. 48. Kıbrıs'ta (Palaepaphos) yapılan kazılarda kireç taşından yapılmış yuvarlak parçalar bulunmuştur. Bunların Pers mancınığından atıldığı düşünülmektedir. Ancak araştırmacılar bu taşların atılması için mancınık kullanıldığı konusunda hemfikir değildir. Aynı şekilde Polyaeus'un iddia ettiği, Kambyses'in Mısır kuşatmasında Mısırlıların mancınık kullandığı meselesi de tartışmalıdır. Campbell, 2006, s. 28-29, Polyaeus. VII.9.

⁵¹⁵ Hdt. VII.62, 80.

⁵¹⁶ Head, 1992, s. 29.

iki tunik giymekteydiler⁵¹⁷. Herodotus'a göre MÖ. 480'de Pers birliklerine dahil edilen nomadik bir halk olan Sagartialılar (Asagartalılar) zırh kuşanmakta, bir hançer ve örgülü deri kemetten başka silah kullanmamaktadırlar. Bu birliğin düşmanı karıştırmak için görevlendirildiği düşünülmektedir. Kementin nomad süvariler arasında sonraki yıllarda yaygın bir şekilde kullanıldığı görülecektir. Ancak tek silahları bu değildir⁵¹⁸.

Kaynaklarda karşımıza çıkan en ilginç silah, savaş filleridir. Ktesias'tan öğrendiğimize göre Semiramis'in Hindistan seferinde filler, savaş hattında yer almaktaydı. Yine Ktesias'tan alıntılaman Photius, Büyük Kyros'un doğuda Debricelilere karşı savaşırken Hint fillerıyla karşılaştığından bahsetmektedir⁵¹⁹. I. Darius'un Hindistan seferinde de Perslerin, savaşlarda fillerin nasıl kullanıldığını gördükleri iddia edilmektedir⁵²⁰. MÖ. 5. yüzyılda Kserkses'in ordusunda filler yoktur. Fakat aynı yüzyılda Hintlilerin yapmış olduğu savaşlarda kullanıldığı bilinmektedir. Bu yüzden Pers egemenliğindeki Hint fillerinin askeri kullanımda olup olmadığı konusunda net bir bilgi verilmemektedir. Askeri hizmet manasında fillerin ilk defa Gaugamela savaşında kullanıldığını ifade edebiliriz. İskender'in tarihçileri bu filleri görmüş olmalı ki Arrianus, savaş düzeninde Hint süvari birliklerinin yanında on beş fil olduğundan bahsetmektedir. Ancak bu savaşta fillerin savaşır vaziyette betimlemeleri yoktur⁵²¹.

⁵¹⁷ Thompson, 1965, s. 123.

⁵¹⁸ Head, 1992, s. 33.

⁵¹⁹ Ctes. F1b, F9. Photius 7; Bigwood, 1993, s. 543. Diodoros, Hint fillerinin Afrika fillerinden daha büyük olduğunu söylemektedir. Ayrıca hayvanların üzerine içinde asker olan kuleler kurulduğundan bahsetmektedir, II.16.4, 17.8. Firdevsî de Şahname'de (21785. Beyit) savaş fillerinin üzerine sandıklar yerleştirildiğini, bunların içerisine ise ok atan savaşçıların konuşlandırıldığını ve fillerin birer kaleyi andırdıklarını ifade etmektedir.

⁵²⁰ Spaulding – Nickerson, 1994, s. 31.

⁵²¹ Arr. an. III.8.6; Bigwood, 1993, s. 547-48; Head, 1992, s. 50.

II. BÖLÜM

ASKERİ BİRLİKLER

1. İRANÎ BİRLİKLER

Pers askeri teşkilatının bel kemiğini etnik olarak Pers olan askerler oluşturmaktadır. Bunlara akrabalık ilişkilerinden dolayı Medleri de eklemeliyiz. Bu iki halkın üstün pozisyonunu kitabelerde, rölyeflerde ve ordu dizilişinde açıkça görebiliriz⁵²². Persler ve Medler dışında etnik açıdan Aryan olan diğer halklar daimi asker değildir⁵²³. Fakat Aryan olanlara ve diğer bazı akraba halklara daha fazla güvenilmekteydi⁵²⁴. Persler kendilerini iyi savaşçılar olarak tasvir etmektedir. Bu konuda Pers kitabelerinde birçok ifade bulunmaktadır: “*Eğer sen Darius’un ne kadar çok memleketi ele geçirdiğini düşünüyorsan, tahtı taşıyan halklara bak. Böylece Perslerin mızrağının ne denli uzağa gittiğini öğrenirsin*”⁵²⁵. Bir başka kitabede kralların kendi ordularını ve devletlerini övdüğü, ülkelerinde iyi savaşçılar yetiştiği anlatılmaktadır⁵²⁶. I. Darius Nakşi Rüstem kitabesinde kendisini hem yaya hem at sırtında iyi bir asker olarak betimlemektedir⁵²⁷. I. Darius, süvari ve hafif piyadeden oluşan, onluk düzende teşkilatlanmış, tam anlamıyla profesyonel orduyu imparatorluğa kazandıran kişidir⁵²⁸. İran krallarının binicilikte ve silah kullanmakta usta oldukları propogandası Firdevsî’nin Şahnamesinde de karşımıza çıkmaktadır⁵²⁹.

A. Piyade Birlikleri

(1). Sparabara, Takabara, Okçular

İnsan genişliğini aşmayan, büyük, dikdörtgen kalkanlara *spara* denmektedir. İmparatorluğun erken dönemlerinde Pers piyadesinin çoğunluğu sparabara olarak adlandırılmıştır. Spara “*kalkan*”, bara ise “*taşıyan kişi*” anlamına gelmektedir. Yunanlar buna *gerrha* demiştir. Sözlükbilimci Hesychius bunun hakkında, *σπαρὰ βαραι οἱ γερ(ρ)οφόροι* (sparabarai, gerrophoroi’dur) ifadesini kullanmıştır. Bu açıklama kelimenin eski Farsça orijinalinin sparabara olduğunu göstermektedir. Bu hasır

⁵²² Tuplin, 1994, s. 256.

⁵²³ Head, 1992, s. 12.

⁵²⁴ Shahbazi, 2012, s. 134.

⁵²⁵ DN.a 4; Kent, 1939, s. 164. Tahtı taşıyan halklar, Persepolis figürlerindedir. Burada tahtına oturmuş Pers kralı, egemenliğine aldığı halkları figürize eden kişiler tarafından taşınmaktadır.

⁵²⁶ DP.e 2, DP.d 2; Briant, 1999, s. 116.

⁵²⁷ DN.b 40-44.

⁵²⁸ Shahbazi, 2012, s. 134.

⁵²⁹ Firdevsî, Şahname, 3110. Beyit.

kalkanlar özel bir şekilde imal edilmekteydi. Dikdörtgen formda, yumuşak ve işlenmemiş bir derinin içerisine yatay ve dikey vaziyette sorkun ağacı (söğüt) dalları sıkı bir şekilde sokulmakta, deri sertleştiğinde ise ortaya çok sert bir kalkan çıkmaktaydı. Dekoratif bir görünüm vermek amacıyla deri ve sorkun dalları zıt renklere boyanmış ve ayrıca dallar “V” yahut “W” şeklinde yerleştirilmiştir⁵³⁰. Persepolis antik kentinde birkaç binanın kapı girişlerinde tasvir edilen muhafız askerlerinde yatay şeritli dikdörtgen kalkanları görmek mümkündür (Çizim 8 A). 1928’de Dura’da bulunan ve MS. 225’e tarihlenen bir Sasani kalkanı (Resim 13 A) bu kalkanların nasıl yapıldığını göstermesi açısından önemlidir⁵³¹.

Kalkanlar toplu halde ön sırada dizildiklerinde adeta savunma duvarı işlevi görmektedir. Bu savaş düzeni MÖ. 1. binyılda Yakındoğunun geleneksel sistemiydi. Kalkan taşıyan askerlerin atış yapan okçuyu koruduğu bu düzene çift okçu sistemi denmektedir. Ortaçağda da bu düzeni (pavise) görmek mümkündür⁵³². Ön sırada bulunan askerlerin, düşman hattının yaklaşma olasılığına karşı arkasındakileri korumak için kısa mızrakları bulunmaktadır⁵³³. Böylece arkasına dizilen Pers okçularının düşmanlarına yaylım ateşi açması için uygun bir yer oluşturulmuştur. Düşman piyadeleri bu ateş karşısında bozulmaya başladığıdaysa Pers ağır piyadesi kılıçları ve mızraklarıyla işi bitirmekteydi⁵³⁴.

Yay taşıyan okçu askerler hakkında antik kaynaklarda bir takım tanımlamalar vardır. Darius’un yazıtından yola çıkacak olursak, okçular için Eski Farsça *θanvaniya*, yay için *θanvar/n*⁵³⁵ ya da Avesta’daki şekliyle *θanvar/n* (bir tür atış yapan silah⁵³⁶) kelimesinin kullanıldığını söyleyebiliriz. Büyük ihtimalle yay taşıyanlar için kullanılan kelime *θanvabara* veya *θanvabara* olmalıdır. Bu kelime Yunanlara *toxophoros*,(oi) olarak geçmiştir. Herodotus *toxophoros*’u Med kökenli olarak anmaktadır. Simonides

⁵³⁰ Sekunda, 1988b, s. 69. Hesychius *σπαραβαραι*, s. 1379.

⁵³¹ Head, 1992, s. 24.

⁵³² Sekunda, 1992, s. 16. Perslerin bu tekniği Assurluların tekniğine çok benzemektedir. Farrokh, 2007, s. 40.

⁵³³ Sheppard, 2008, s. 42. Kalkan duvarı için Hdt. IX.61, 99, 102; Pl. La. 191c; Plu. Arist. 18.3. Plataea savaşında kalkan bariyerini yerle bir eden Spartalılarından kaçan Perslerin genelde onarlı gruplar halinde olduğu ifade edilmektedir. Buradan Pers piyadesinin on sıra derinliğinde dizildiği ve her bir hattın başındakinin spara taşıdığı sonucunu çıkarabiliriz. Bazen de en öndekinin yay yerine mızrak taşıdığı, sparayı da düşmemesi için arkasına yasladığı düşünülmektedir. Head, 1992, s. 26.

⁵³⁴ Rahe, 1980, s. 81.

⁵³⁵ DN.b 40-44, § 8h; Kent, 1939, s. 167.

⁵³⁶ Bartholomae, 1904, s. 785.

ise hem Med hem Pers kökenli olarak göstermiştir⁵³⁷. Okçu figürleri hakkında en iyi malzemeyi Pers sikkeleri ile Yunan vazoları sunmaktadır. Sikkelerde karşılaştığımız kaftan giymiş figür genellikle başında bir başlık, yayını germiş ok atar vaziyettedir. Bu okçular kraliyet okçuları olarak adlandırılabilir⁵³⁸. MÖ. 5. yüzyıl Yunan vazo resimlerinden anlaşıldığına göre okçular hafif zırhlı ya da tamamen zırhsız olarak, yay veya başka silahlar (eğri pala) taşımaktadır. Mızrak taşımayan bu askerleri korumak için zırhlı mızraklı askerler kullanılmıştır (Resim 13)⁵³⁹. MÖ. 5. yüzyılın ortalarına doğru Pers okçu piyadelerinde birtakım değişimler izlenmektedir. Nitekim Plataea ve Mykale savaşlarında kalkan duvarının düşmanlar tarafından aşılması sonucunda piyade birliği ağır kayıplar vermişti. Bu nedenle arkadaki askerlerin de kalkan taşıması kararlaştırılmıştır. Böylece okçunun görüş açısını rahatlatması açısından üst kısmı yarım hilal şeklinde kesik kalkanlar (Resim 14, Çizim 4) yapılmıştır⁵⁴⁰. Söz konusu kalkanlar bu yapıyla Yunanlardaki *peltē*'ye benzemektedir. Ancak bunlar Yunanlarınkinden daha büyüktür. Bu tarz kalkanlar için eski Farsça “*taka*” kelimesi kullanılmıştır⁵⁴¹. Bu değişikliğin, ağır teçhizatlı Yunan hoplitlerine karşı Pers piyadesinin savunma yönünü güçlendirmek adına yapıldığı ileri sürülmektedir. Değişimin yaklaşık olarak MÖ. 460'lara rastladığını söyleyebiliriz⁵⁴². Bu birliklerin daha önce bahsettiğimiz sparabara ile ilişkili olmadığını ifade etmeliyiz. Nitekim sparabara, hafif teçhizatlı mızraklı bir askere destek olup arka sırada yer alırken, takabara'lar çok güçlü olmasa da hafif çarpışmalarda tek başlarına dövüşebilmiştir. En azından Yunanlarla temas anında onlara kafa tutmaları amaçlanmıştır⁵⁴³. Bu birlikler Yunan peltastlarından etkilenme sonucu

⁵³⁷ Hdt. IX.43; Ant. Pal. VII.258; Ath. 13.753 e; Sekunda, 1988b, s. 72. Perslerin kullandığı oklar hafifliğinden dolayı zırhlı hedeflere zarar vermekte başarısızdır. Oklar kamış veya ince çubuklara üçgen biçimli bronz temrenlerin takılmasıyla yapılmıştır. Üzerinde tüyler de bulunmaktadır. Kılıç, 2008, s. 111.

⁵³⁸ Garrison, 2013, s. 583.

⁵³⁹ Babil'in düşüşünden hemen önceye tarihlenen bir Babil vesikasında (MÖ. 540), on kişilik yay taşıyan birliğin donanım teftişi rapor edilmiştir. Bunların arasında altı yay, okçuların kullandığı dört bilek koruyucu ve hepsinin toplamı altı olan mızrak, kılıç, hançer ve kalkan taşıdığı görülmektedir. Head, 1992, s. 27.

⁵⁴⁰ Sheppard, 2008, s. 42.

⁵⁴¹ Sekunda, 1992, s. 18.

⁵⁴² Head, 1992, s. 39. Sekunda bu birlikleri takabara olarak adlandırmıştır. Ona göre taka kelimesi Farsçada taşınabilen ve muhtemelen deriden yapılmış hafif kalkandır. Taka kelimesinin Yunanca semantik eşdeğeri σαχος, kalkan için kullanılan arkaik bir kelimedir ve Herodotus tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Fakat deri kalkan için kullanılan en yaygın kelime pelta'dır ve pelta kelimesi σαχος'un yerini almıştır. Sekunda, 1988b, s. 75. Bu noktada Pers yazıtlarında “yauna takabara” olarak tanımlanan Perslere bağlı bir halk göze çarpmaktadır. Babil dilinde bu kelime “başlarının üzerinde kalkan taşıyan İyonlular” anlamına gelmektedir. Buradaki kalkan onların geniş şapkalar taşıdıklarına yapılan bir gönderme olabilir. Muhtemelen Persepolis rölyeflerindeki sekiz formulu deri kalkanlar da taka adı ile anılmıştır. Head, 1992, s. 40.

⁵⁴³ Head, 1992, s. 40. Burada geleneksel sparabara (gerrophoroi) ile takabara (peltast) birliklerinin beraber savaşım savaşımadığı sorusu akla gelebilir. Ksenophon'un Kunaksa'da gerrophoros'tan bahsettiğini bilmekteyiz. Head, 1992, s. 43. Oekonomikus'da da (IV.5) her bir Pers eyaletinin süvari, okçu, sapanıcı ve gerrophoros sağladığı ifade edilmektedir. Arkeolojik eserlerde MÖ. 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sparabara görülmemektedir. Head, 1992,

ortaya çıkmış olabilir. Fakat tamamen Pers menşeli ya da yeni oluşturulmuş bir birlik olma ihtimali de vardır. Hafif kalkanla donatılmış bu tarz mızraklı (bazen kargı) askerlerin Anadolu'da geleneksel bir stil olduğu ve MÖ. 480'de Kserkses'in ordusunda birkaç birliğin bu şekilde hizmet ettiği bilinmektedir. Yunan sanatında hafif mızraklı olarak karşımıza çıkan yerel ücretli veya mecburi askerler kendi tarzlarında silahlanmışlardır. Fakat Perslere benzer bir kostüm giymişlerdir. Ksenophon'un Mysia'da karşılaştığı peltastlar bölgesel garnizonlarda hizmet etmekte olanlar bu birlikler olabilir⁵⁴⁴.

Geç dönemde Pers piyadesinde bir yenilikle karşılaşmaktayız. Yunan savaşlarından sonra Pers ordusunda ağır piyade eksikliği hissedilmişti. Bu dönemde söz konusu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır⁵⁴⁵. Agesilaus'un Küçük Asya'yı istilasından sonra Pers piyadesinin Yunan hoplitiyle başa çıkamayacağı kanaatine varılmıştı. Bunun üzerine Mısır'ın yeniden ele geçirilmesi için yapılan mücadelede Persler, Yunan hoplitlerinden ücretli asker olarak yararlanılmıştı. Başlarında da Atinalı general İphikrates bulunmaktaydı. Aslında Persler daha önceden de Yunanlardan paralı asker olarak yararlanmıştı. Ancak İphikrates, yapmış olduğu bir reformla yeni bir piyade vücuda getirmiştir: *İphikrates Peltasti*. Bu piyadeler hoplit olmayan Yunan ücretli askerler ile Pers takbarasının birleşimi gibidir. Böylece onların mızrak boyları uzatılmış ve taka denen kalkanlarla donatılmıştır. Yeni oluşturulan bu piyade ordunun en ön safına konuşlandırılmıştır⁵⁴⁶.

Pers okçu teşkilatında ayrıca hazine okçuları birliği denilen ve eski Farsça adı tam olarak bilinmeyen (gazathan(u)vabara ?) bir birlik vardır. Curtius'tan öğrendiğimize göre, İssus savaşının öncesinde Babil'deki geçit töreninde altı yüz katır ve üç yüz deve ile taşınan hazinenin önünden okçu muhafızları yürümektedir. Yine bir başka pasajında yazar İssus savaşı sırasında Pers kralının Şam'a gönderdiği hazinelerden bahsederken,

s. 44. İkinin ayrı birlikler olup olmadığı hususunda tartışmalar vardır. Bkz. Tuplin, 1987, Head, 1992, s. 44; Charles, 2012, s. 9, 10, 17. Tuplin (1987, s. 211), Pers hizmetinde bulunan hemen bütün piyadelerin gerra (spara) taşıdığını söylemektedir.

⁵⁴⁴ Head, 1992, s. 40. Ksenophon'da dikkat çekici bir pasaj bulunmaktadır. Yazarın anlattığına göre, Yunanlar bir Pers yayı ve sadağı ile Amazonların taşıdığına benzer bir savaş baltasıyla silahlanmış birini ele geçirmişti. Ksenophon bunun ücretli veya mecburi asker gruplarından olmadığını, Perslere özgü bir avcı savaşçı olduğunu ifade etmektedir, an. IV.4.16-17.

⁵⁴⁵ Nelson, 1975, s. 59.

⁵⁴⁶ Sheppard, 2008, s. 44. İphikrates reformu ile Yunan hoplitleri daha hafif hale gelmiştir. M.Demir, Yunan şehirlerinin bu konuda Pers hafif birliklerinden etkilendiğini ifade etmektedir. Ona göre Yunanistan'da ağır zırhlı piyadeleri desteklemek için daha hafif piyadelere ihtiyaç duyuluyorken, doğu dünyasında hafif silahlıları güçlendirmek adına daha ağır zırhlı birlikler oluşturulmuştur. Demir, 2008, s. 80-81.

Pers ordusundan ayrılmış yedi bin yük hayvanına otuz bin muhafızın eşlik ettiğini söylemektedir⁵⁴⁷.

(2). Mızrak Taşıyıcılar/Kraliyet Muhafızları

Muhafız birliği kurumunun imparatorluğun erken dönemlerinden itibaren var olduğunu söyleyebiliriz. Herodotus'u dikkate alırsak mızraktaşıyıcılar müessesesinin Medlerden miras kaldığını ileri sürebiliriz⁵⁴⁸. Olmstead, mızraktaşıyıcılardan olan ölümsüzler birliğine Perslerin yanında Elamlılar ve Medlerin de katıldığını ifade etmektedir⁵⁴⁹. Persepolis tahkimat tabletleri mızraklı askerlerin doğrudan muharip değil, kraliyet koruyucuları olduğunu veya krala eskortluk yaptıklarını yansıtmaktadır⁵⁵⁰.

Büyük Kyros on bin kişilik mızraklı koruma muhafızı *δορυφόροι* (doryphoroi) oluşturmuştu. Bu askerler kral sarayda ikamet ederken sarayı gece gündüz korumakla görevliydi. Kral dışarı çıktığıdaysa onun yanında düzen alıp gitmekteydiler. Savaş zamanlarında da kraliyet çadırının etrafında beklemekteydiler⁵⁵¹. 10.000 kişilik birlik Herodotus'ta *ölümsüzler* (ἀθάνατοι) olarak adlandırılmaktadır. Bunlar kralın kişisel birliği olan elit muhafız askerlerdir. 10.000 kişiden oluşan birliğin isminin nereden geldiği konusu tartışmalıdır. Kaynaklar birlik üyesi seçkin askerlerden biri öldüğünde veya hastalandığında yerine hemen bir başkası seçildiğinden ve dolayısıyla sayıları hiç değişmediğinden bu ismi aldığını ifade etmektedir⁵⁵². Ancak araştırmacılar kelimenin yanlış anlaşılardan kaynaklandığını söylemektedir. Buna göre gerçek isimleri eski Farsçada "mahiyetteki kişiler, takip edenler" anlamına gelen *anušiyā*'dır⁵⁵³. Fakat Yunanlar bunu eski Farsçada ölümsüz anlamına gelen *anaušā* (Avesta Farsçasında ölümsüz anlamındaki *anaoša*'dan türemiştir) ile karıştırmıştır⁵⁵⁴. Bunun haricinde eski Farsça "*amrtaka*" kelimesinin ölümsüzler için kullanıldığı da ileri sürülmektedir. Sekunda, ölümsüzler ünvanını ölmek anlamına gelen *mar-* ve ölü anlamına gelen *mrta-*

⁵⁴⁷ Curtius III.3.2, 13.16; Sekunda, 1992, s. 50-51. Curtius'tan okçuların yük hayvanlarından ayrı yürüdüğü anlaşılıyorken, Sekunda burada her bir okçunun kişisel olarak bir hayvanın korumasından sorumlu olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre hazine okçuları birliğinin bir databanı, datapatiş gözetiminde dokuz hayvandan sorumlu tutulmuştur. Ganzabara= hazineci (haznedar) bkz. Hallock, 1969, s. 709; Wiesehöfer, 2003, s. 117; Briant, 2009, s. 148;

⁵⁴⁸ Hdt. I.98, 114; Ath.12.514d.

⁵⁴⁹ Olmstead, 1948, s. 238.

⁵⁵⁰ Sümerer, 2010, s. 137.

⁵⁵¹ Xen. Cyr. VII.5.66-68, VIII.5.4; Briant, 2002, s. 261.

⁵⁵² Herodotus'ta ölümsüzler için kullanılan Yunanca kelime *ἀθάνατοι* (atanatoi)'dir, Hdt. VII.211.1, VII.83.1; ayrıca bkz. Diod. XI.6-3, 11-6; Olmstead, 1948, s. 238. Head (1992, s. 10), ölen askerlerin yerine gelenlerin, muhtemelen diğer birliklerden terfi eden Pers askerleri arasından seçildiğini düşünmektedir.

⁵⁵³ DB. IV.82, DB. I.58, II.77,95, III.49.

⁵⁵⁴ Pagliaro, 1954, s. 146-151; Wiesehöfer, 2003, s. 144. Tartışmalar için bkz. Gnoli, 1981, s. 266-80. Ayrıca ölümsüzler kelimesinin takma ad olduğu da iddia edilmektedir. Tallis, 2006, s. 215.

kelimesiyle bağlantılı görmektedir. Bu unvanın Sasanilerde de bulunduğunu ve muhtemelen onlara da Akhamenidlerden miras kaldığını söylemektedir⁵⁵⁵.

Mızrak taşıyan bu birliğe ilk olarak Kserkses'in askerleri arasında Thermopylae savaşında rastlamaktayız⁵⁵⁶. Thermopylae Savaşından önce Kserkses'in ordu nizamı ve Hellespontos'un geçilişi betimlemesinin yapıldığı pasajda (Hdt. VII.40) ἀθάνατοι terimi geçmese de genel olarak ölümsüzler diye tanımlanan 10.000 kişinin varlığı görülmektedir. Bu askerlerin 1000 tanesi mızraklarında altın nar sembolü, 9.000 tanesi gümüş nar sembolü taşımaktadır. Ordu nizamında bin asker, dokuz bin askerin etrafını sarmış vaziyette durmaktadır. Bu dipçiklerin, dipçiğin altın ve gümüş olması, taşıyan askelerin ordu düzeninde buldukları konum göz önüne alındığında bir "statü" veya "kıdem" olarak üstünlük belirttiğini söyleyebiliriz. 10.000 kişilik bu piyade birliği her biri bin kişiden oluşan on birliğe bölünmüştür⁵⁵⁷.

Yunan kaynaklarında ἀθάνατοι kelimesinin haricinde, αἰχμοφόροι (aikhmophoroi) kelimesiyle karşılaşmaktayız. Bunlar ters çevirili mızraklarında altın elma sembolü taşıyan 1.000 kişilik birliktir. Hemen kralı takip eden ve söylendiğine göre en soylu Pers kanı taşıyan bu birliğin Kserkses'e yakınlığından dolayı diğerlerinden daha yüksek statüde olduğu düşünülmektedir⁵⁵⁸. Herodotus'tan sonraki müellifler de krala yakından eşlik eden αἰχμοφόροι'nin mızraklarının altın elmalarla süslendiğini ifade etmektedir⁵⁵⁹.

⁵⁵⁵ Sekunda, 1992, s. 5-6; Sekunda, 1988b, s. 69-70. Ölümsüzlerin komutanı anlamına gelen *m'dknpt* kelimesinden yola çıkan Sekunda, bu ünvanın eski Farsçadaki "*amrtakānāmpatiš*" ten kaynaklandığını, komutan anlamına gelen *patis* kelimesinin de bir askeri ve yönetim ünvanı olarak tastik edildiğini ifade etmektedir.

⁵⁵⁶ Kserkses'ten önce de Pers krallarının mızraktaşıyıcı muhafız birlikleri olduğuna dair birçok referans bulunmaktadır. Herodotus (I.113) son Med kralı Astyages'in akrabalarından biri olan Harpagos'un mızrak taşıyıcı olduğunu; I. Darius'un Kambyzes'e mızraktaşıyıcı olarak hizmet ettiğini belirtmektedir (III.139). Ayrıca bkz. Hdt. III.127-128, V.33, IX.63, 107.

⁵⁵⁷ Charles, 2011, s. 117. Barkworth (1993, s. 154-155), bunların hasır kalkan taşıdığını ve savaş alanında en önde durduklarını söylemektedir. Charles ölümsüzlere farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Ona göre ölümsüzler birliği bir muhafız alayı değildir. Bunların elit olmaktan ziyade diğerlerinden daha iyi eğitim aldıkları ve satraplık kuvvetlerinden daha iyi teşkilatlandıklarını ifade eden yazar, onların on bin kişilik süvari ile birlikte oluşturulmuş bir çeşit palatin ordusu olduğunu söylemektedir. Manen üstün olan bu birlik kralın yanında gezen ordu gibi İskrates tarafından tanımlanan (Paneg.145) kuvvetin yalnızca bir parçasıdır. Charles, 2011, s. 132.

⁵⁵⁸ Charles, 2011, s. 117. Sümerer (2010, s. 167) mızrakları ters taşımamanın bir Assur geleneği olabileceğini ifade etmektedir.

⁵⁵⁹ J. E. Powell (1938, s. 10), Herodotus'ta αἰχμοφόροι kelimesinin kraliyet muhafızı (Lydia kralının muhafızı [I.8.1] ve Kserkses birliklerinin muhafızı [VII.103.5]) ve Yunan-olmayan mızraklı muhafız (I.103.1, 215.1, VII.40.2, 41.1, 55.2) anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Bittner (1985, s. 160) bunların taşıdığı geniş, dikdörtgen şeklinde, gerrophoroi adı verilen hasır kalkanları elit Pers birliklerinin kullandığını ifade ederek bu askerlerin doğrudan büyük kralın koruması olduğunu söylemektedir. Salamis mağlubiyetinden sonra Kserkses'in Yunanistan'da Mardonios ile bıraktığı seçilmiş Pers piyadesinden bahseden Herodotus'un θωρηκοφόροι (torekophoroi) terimini kullanması durumu daha da karmaşıklaştırmaktadır. Herodotus bu kelimeyi yalnızca bir defa Perslerden ziyade bende birlikleri tanımlamak için kullanmıştır, Hdt. VIII.113. θωρηκοφόροι birliği Herodotus tarafından anılan 1000 güçlü αἰχμοφόροι birliğinden biri olabilir. Ayrıca zırhlı süvari olabileceği yönünde görüşler de mevcuttur. Charles, 2011, s. 122-123. Bu kelimeye Ksenophon'da da rastlamaktayız. Cyr. IV.1.4, V.3.36-7.

Bu konuda antik kaynaklardaki karmaşık ifadeler αἰχμοφόροι'nin, Kymeli Heraklides'in bahsettiği μηλοφόροι (melophoroi, altın elma-taşıyanlar) birliği ile ilgili olduğunu düşündürmektedir⁵⁶⁰. μηλοφόροι hem Herodotus'un listelediği Kserkses'in ordusunda hem de MÖ. 331'deki Gaugamela Savaşında karşımıza çıkmaktadır⁵⁶¹. Bunların kalıcı bir şekilde kralın şahsına bağlı olduğunu görmekteyiz. Gaugamela'da daima kralın ve akrabalarının yanında bulunan bu birlik, geri çekilme sırasında da kralın etrafını sararak korumuştur⁵⁶². Resmi görüşmelerde de kralın yanında durarak koruma görevlerini yapmaktaydılar. Ayrıca sarayın içinde onlar için bir yer ayrıldığını da bilmekteyiz⁵⁶³. Burada Pers ordusunun elitleri olan melophoroi'nin, atanatoi'nin yani ölümsüzlerin bir parçası olup olmadığı sorusuyla karşılaşmaktayız. Athenaeus, Kymeli Heraklides'ten alıntılar yaparak, onların soy olarak Pers olduklarını, ölümsüzler denen on bin Pers arasından seçilmiş asiller olduklarını söylemektedir. Herodotus ise onlardan ayrı göstermektedir. μηλοφόροι'nin, etnisitesi, deneyimleri ve dönüş maharetleri dikkate alındığında ölümsüzler içinden seçilmiştir diyebiliriz. Nitekim değişmez sayılarını korumak amacıyla ölümsüzlerin yeni μηλοφόροι üyelerinden seçilmiş olması kuvvetli bir ihtimaldir⁵⁶⁴. Curtius ise İssus savaşından hemen önce Pers ordularını betimlerken δορυφόροι (doryphoroi, kralın mızrak taşıyanları) denen bir birlikten bahsetmektedir⁵⁶⁵. Sekunda, kelimenin muhafız birliği olarak kullanılmasına atfen eski Farsça arštibara (muhafız) teriminin bu birliğin resmi adı olduğunu iddia etmektedir⁵⁶⁶.

Bu veriler ışığında, atanatoi ve melophoroinin ayrı birlikler olduğunu ileri sürebiliriz⁵⁶⁷. Melophoroi, seçkinlerden kurulu bir birliktir ve kralın muhafızlarıdır. Buradaki temel problem mızraklarında meyve sembolü taşıyan üç ayrı birlik (atanatoi, aikhmophoroi, melophoroi) olup olmadığına karar vermektir. Mızraklarını ters çevirip

⁵⁶⁰ Charles, 2011, s. 118.

⁵⁶¹ Charles, 2011, s. 115.

⁵⁶² Curt. III.13.1, 16.1.

⁵⁶³ Ath. 12.514 b. Krala göz kulak olmak için güvenilir kişiler arasından seçilen bu askerler on binlerin komutanı olabilir. Briant, 2002, s. 262.

⁵⁶⁴ Ath. 12.514 b, c; Hdt. VII.41; Briant, 2002, s. 261; Charles, 2011, s. 132. Charles, genel olarak ölümsüzlere ya da Pers piyadesine atf yapılan bu pasajın problematik olduğunu düşünmektedir. μηλοφόροι için ayrıca bkz. Ael. VH. IX.3; Curt. III.3.13. Klearkhus, melophoroi kurumunun kökenini Medlere dayandırmaktadır. Ath. 12.514 d.

⁵⁶⁵ Curt. III.3.15.

⁵⁶⁶ Sekunda, 1988b, s. 70-71. D.Head (1992, s. 10), mızraklı asker anlamına gelen arštibara'nın bir birlik adı değil kişisel bir rütbe olduğunu ve kralın mızrağını taşıyan kişi için kullanıldığını ifade etmektedir. Ancak burada karşılıklı yaratan nokta bu birliğin bazen αἰχμοφόρος olarak anılmasıdır, Hdt. I.103; VII.40, 41, 55; VII.103. Yunancada δορυ ve αἰχμο kelimeleri mızrak kelimesini karşılamak için kullanılmaktadır. Bu iki terim eski Farsçada arštibara'ya çevrilebilir. Fakat arštibara alayı Pers askeri sistemi içerisindeki tek arštibara alayı değildir. Oroites'in bin kişilik δορυφόροι (Hdt. 3.127-8) birliği vardı. Lakedaimonyalı Pausanias da Mısırlı ve Medli δορυφόροι askerlerini alarak Trakya'ya doğru ilerlemişti (Th. I.130).

⁵⁶⁷ Charles, 2011, s. 119, 124; Head, 1992, s. 10.

tutan askerlerin varlığı Tatarlı mezar odası resimleriyle doğrulanmıştır⁵⁶⁸. Persepolis rölyeflerinde bu durumu göremesek de bazı mühürler üzerinde rastlayabiliriz⁵⁶⁹.

Kserkses'ten sonra atanatoi hakkındaki kaynaklar sessiz kalmaktadır. Ksenophon, II. Kyros'un mızrak taşıyan on bin kişiden müteşekkil bir birlik kurduğundan ve bu birliğin kendi zamanına kadar devam ettiğinden bahsetmektedir. Buradan hareket eden D. Head, "eğer Ksenophon eserini yazdığı MÖ. 4. yüzyılın ortalarına doğru ölümsüzler birliğinin varlığına inansaydı kuşkusuz onların bir betimlemesini yapardı" demektedir. Nitekim Anabasis adlı eserinde Genç Kyros ile karşılaşan II. Artakserkses'in ordusunda ölümsüzler birliğinden bahsetmemektedir⁵⁷⁰. Fakat Pausanias'tan anlaşıldığına göre atanatoi, Kserkses'ten sonra varlığını hala korumaktadır⁵⁷¹. Bu nedenle ölümsüzlerin II. Artakserkses döneminde mevcudiyetlerini devam ettirdiğini düşünebiliriz⁵⁷².

Curtius'un eserinde Büyük İskender ile yapılan savaşlarda III. Darius'un ordu yürüyüşü düzeninde ölümsüzlerle tekrar karşılaşmaktayız⁵⁷³. Fakat bunlar diğer İskender tarihçileri tarafından anılmamaktadır⁵⁷⁴. Bu durumu anlamak oldukça zordur⁵⁷⁵. Arrianus'tan anlaşıldığına göre İssus'taki muharebede Granikus'un aksine ilk büyük mücadele piyadeler arasında olmuştu ve Pers kuvvetleri yüksek rütbeli soylu bir grup tarafından komuta edilmekteydi⁵⁷⁶. Bu savaşa III. Darius'un elit muhafız birliklerinin de iştirak ettiğini söyleyebiliriz. Konu hakkında en detaylı bilgileri veren Arrinos 30000 Yunan ücretli askerden başka merkez hatta konumlanan 60000 kardakes'in yanında ağır Pers piyadesinin konuşlandığından bahsetmektedir⁵⁷⁷. Yunan yazarların etnik olarak Pers birliklerini nasıl tanımladığı belirsizdir. Bu noktada daha önce de söylediğimiz gibi P. Briant, bu birliklerin hem Pers hem bende halkların

⁵⁶⁸ Sümerer, 2010, s. 161.

⁵⁶⁹ Strelkov, 1937, fig. 2. http://www.arts-museum.ru/data/fonds/ancient_east/1_2_v/0001000/254_artaxerx_stamp/index.php?lang=ru 05.10.2015

⁵⁷⁰ Head, 1992, s. 12.

⁵⁷¹ II. Darius dönemindeki bir olayı anlatan Pausanias atanatoiden bahsetmiştir. Burada, üç ölümsüz (τῶν καλομένων ἀθάνατων) ve pankreasçı Polydamas arasında yapılan ölümcül bir dövüş anlatılmaktadır, Paus. VI.5.7.

⁵⁷² Charles, 2011, s. 125.

⁵⁷³ Curt. III.3.13.

⁵⁷⁴ Shahbazi, 2012, s. 134. Arrianos (An. III.11.5) "melophoroi" kelimesini kullanmıştır.

⁵⁷⁵ Buradaki temel problem Curtius'un Pers piyadesini betimlerken esinlendiği kaynaktır. İlk bakışta Herodotus ya da Herodotus'u esas alan başka bir kaynak gibi görünmektedir. Curtius, III. Darius'un savaş arabasının her iki yanında onu takip eden 200 soylu kişiden bahsetmektedir, III.3.15-21. Bunların iki ayrı muhafız grubu olduğu ileri sürülebilir: Biri mahiyete bağlı profesyonel asker grubu, diğeri 1000 ölümsüzden oluşan elit birlik olabilir (muhtemelen Hdt. 7.40-1'de tanımlanan birlik). Charles, 2011, s. 130. Atkinson, bu birliklerin μηλοφόροι olduğunu düşünmektedir. Atkinson, 1980, s. 126.

⁵⁷⁶ Arr. An. I.12.8.

⁵⁷⁷ Arr. An. II.8.6.

karışımından oluştuğunu ve böylece bir “imparatorluk piyadesi” vücuda getirildiğini savunmaktadır. Eğer böyleyse III. Darius dönemindeki atanatoi yani ölümsüzler birliği, imparatorluğun etnik olarak farklı halklarını temsil eden daha geniş bir piyade birliğine dönüşmüş olabilir. Dahası bu durum, günlük askeri gerekliliklere daha iyi uyum sağlamaktadır⁵⁷⁸. Gaugamela savaşındaki askeri detaylar konusunda ise daha fazla malumat sahibiyiz. Bu savaşta III. Darius’un piyade muhafızları özellikle μηλοφόροι olarak tanımlanmaktadır ve bunlar muhtemelen mızraklarını elma, nar gibi sembollerle süslemektedirler. Savaşı betimleyen Arrianus, μηλοφόροι’nin ordu merkezinde akraba birliğiyle beraber hareket ettiğini ifade etmektedir⁵⁷⁹.

Ölümsüzlerin İssus ve Gaugamela savaşlarında olduğunu doğrulamak için kanıtlarımız oldukça yetersizdir. Diğer yandan bunların ağır piyade birlikleriyle birlikte İssus’ta imha edildiği ve Gaugamela’da yalnızca μηλοφόροι’nin toplandığı da ileri sürülebilir. III. Darius’un, Gaugamela’da süvari muharebesi yapmayı tasarlaması da bunda etkili olmuş olabilir. Charles, Curtius’un (III.3.13) İssus savaşında atanatoi kelimesini Pers askeri gücünü artırmak için kullandığını, fakat adı geçen pasajın çeşitli kaynakların bir karışımı gibi görüldüğünü iddia etmektedir. Dolayısıyla III. Darius’un dönemi süresince ölümsüzlerin devam ettiği görüşü belirsizdir. Ölümsüzler birliğinin etnik bileşenleri hakkında da bazı varsayımlar mevcuttur. Kesinlikten uzak olsa da Persepolis rölyefleri ve Susa’daki renkli sırlı tuğlalar (Resim 24, ayrıca 23 B) temel alınarak bakıldığında, etnik olarak Pers olduğunu söyleyebiliriz. Fakat ἀθάνατοι’ye diğer halklar da dahil edilebilir⁵⁸⁰. Yunanlarca μηλοφόροι olarak bilinen kraliyet muhafızlarının Akhamenid dönemi boyunca Pers piyadesinin elit birliği olduğu görülmektedir. Ölümsüzler ise Büyük Kralın hizmetindeki daimi Pers piyadesini oluşturmuştur. Buna rağmen, Herodotus tarafından tanımlanan diğer 1000 güçlü αιχμοφόροι birliği konusunda herhangi bir öneriye açıklık getirmek mümkün değildir⁵⁸¹.

İmparatorluğun son dönemlerinde ölümsüzlerin varlığı tartışmalı olsa da III. Darius’un ordu nizamında diğer muhafız birliklerinin varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Elma taşıyıcılar ve daha sonra bahsedeceğimiz akraba süvari birliği sefer

⁵⁷⁸ Charles, 2011, s. 125-126.

⁵⁷⁹ Arr. An. III.11.5. Marsden, 1964, s. 33; Badian, 1985, s. 435; Charles, 2011, s. 126.

⁵⁸⁰ Charles, 2011, s. 131. Susa’daki kraliyet muhafızları ölümsüzler birliğinin bir parçası olabilir. Olmstead, 1948, s. 238.

⁵⁸¹ Charles, 2011, s. 133.

haricinde krala eşlik etmiş ve çeşitli kraliyet merkezlerinde konuşlandırılmıştır. Bu birlikler hanedanlığı koruyan ve devamını sağlayan, daima merkezde bulunan kuvvet olmuştur⁵⁸².

(3). Kardakes

MÖ. 4. yüzyılda Pers askeriyesinde yepyeni bir piyade birliği ile karşılaşmaktayız: Pers piyadesinin gizemli birlikleri kardakes (κάρδακες). Erken dönemde görülmeyen bu kurum ile ilgili ilk referansımız Nepos'tur. MÖ. 367'de asi satrap Datames'e karşı, kralın görevlendirdiği Autophradates'in askerleri arasında kardakes olarak adlandırılan 20000 süvari ve 100000 piyade kuvvetinden bahsedilmektedir⁵⁸³. Ancak burada bahsi geçen kardakes hakkında herhangi bir açıklama yoktur. Birlik hakkında en iyi açıklamayı Strabon'da görmekteyiz. Burada askeri eğitim gören Pers gençlerine kardakes dendiği ve kelimenin yiğit, mert, savaşçı ruhlu anlamlarına geldiği ifade edilmektedir⁵⁸⁴.

Bu kurumun ne zaman ortaya çıktığı ve nitelikleri konusunda kesin bir kanıya varmak son derece zordur. Sekunda, Datames dönemindeki kayıtlara dayanarak bu kurumun Mısır Seferi Kuvvetleri komutanı Datames zamanında kurulduğunu ileri sürmektedir⁵⁸⁵. Bu dönem MÖ. 380-373 yılları arasında olmalıdır. Ancak bu görüşü destekleyen net bir kanıt yoktur. MS. 2. yüzyıl sözlükçüsü Aelius Dionysius'da da kardakes'e yapılan bir atıfla karşılaşmaktayız. Dionysius'un MÖ. 5. yüzyılın sonlarında başlayan ve MÖ. 4. yüzyılın ikinci çeyreğinde son bulan Atinalı mizah şairi Theopompus akımından etkilendiği düşünülmektedir. Böylece bu pasaj kardakes'in oluşumunu Datames'in reformlarından önceye götürebilir⁵⁸⁶. Kardakesin niteliği konusunda da kaynakların tutarsızlığından dolayı farklı yorumlar yapılmaktadır. Mesela buraya kayıtlı kişiler bir asker, askere alınan bir Pers generali, Pers olmayan ücretli asker veyahut eğitim gören bir genç olarak farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

⁵⁸² Head, 1992, s. 12.

⁵⁸³ Nep. Dat. VIII.2. Nepos burada Autophradates'in ordusunun üç unsurdan müteşekkil olduğunu belirtmektedir. Birincisi Kappadokia, Armenia, Lydia, Pisidia gibi Anadolu satraplıklarından toplanan askerler; ikincisi üç bin ücretli Yunan askeri; üçüncüsü ise yirmi bin süvari ve yüz bin piyadeden oluşan kardakes adındaki barbar ordusu ile üç bin sapancı. Bu ifade aynı zamanda MÖ. 4. yüzyıldaki bir satraplık ordusu hakkında da çıkarım yapmamızı sağlayabilir. Ksenophon tarafından bahsedilen (an. III.5.16) 120.000 kraliyet birliği (Xen. Cyr. I.2.15) askerlerinin de kardakes olabileceği tartışmaları vardır. Sekunda, sayılarına atıfta bulunarak Ksenophon'un bahsettiği bu askerlerin Pers Ulusal Ordusu olabileceğini ileri sürmektedir. Sekunda, 1992, s. 5. Barkworth ise (1993, s. 159) bunların askerlik çağındaki erkeklerin sayısı olduğunu düşünmektedir.

⁵⁸⁴ Str. XV.3.18.

⁵⁸⁵ Sekunda, 1988a, s. 42.

⁵⁸⁶ Erbse, 1950, s. 44, 248-49; Charles, 2012, s. 15. Ayrıca bkz. Schmitt, "Kardakes", (bkz. <http://www.iranicaonline.org/articles/kardakes> 12.05.2014).

Hatta savaş hattında olup olmadığı hakkında dahi tartışmalar vardır⁵⁸⁷. Bunların haricinde barbarlardan oluşmuş hoplitler, Pers hopliti, doğuya has özel seçilmiş ücretli askerler, yerli Pers askerleri ya da elit barbar ücretli asker grubu olarak tanımlayan görüşler de mevcuttur⁵⁸⁸.

Kardakes birliği, Autophradates'in ordusundan sonra tarihi kayıtlarda III. Darius'un Büyük İskender ile yaptığı savaşlarda karşımıza çıkmaktadır. Arrianus, İssus savaşında kardakes olarak adlandırılan 60000 Pers askerinin Yunan ücretli askerlerinin bitişiğinde Makedon falanksının karşısına gelecek şekilde konuşlandırıldığını söylemektedir. Arrianus, onları hoplit falanksı olarak nitelemektedir⁵⁸⁹. Ancak Gaugamela Savaşında Arrianus'un kardakes terimi yerine doğrudan "Pers piyadesi" tabirini kullandığı dikkat çekmektedir⁵⁹⁰. Gaugamela savaşında bunlardan özel olarak bahsedilmemektedir. Büyük ihtimalle bu savaşta kardakes askerleri Pers karma süvari ve piyade birlikleri dahilinde olmalıdır⁵⁹¹. Görüldüğü üzere kaynaklarda detaylı bir tanımlama yapılmadığı için kardakesin bütün Persleri kapsayıp kapsamadığını ifade etmek güçtür. Briant, bu noktada Strabon'un vermiş olduğu dar anlamın, piyade-hoplit olarak genişletilmesiyle giderilebileceğini iddia etmektedir. Buradan hareketle Briant, geç dönem sözlükçülerine atıf yaparak iddiasını desteklemektedir. Nitekim Photius'a göre⁵⁹² kardakes, Asya'daki erkekleri içeren bir kelimedir. Hesychius Alexandrini⁵⁹³ ise bu terimi, Pers komutanlarının idare ettiği, seferber olan barbarlarla ilgili göstermiştir. Ona göre Asya'daki erkekler memleketleri ve ırklarıyla değil, kardakes adıyla adlandırılmaktadır. Buradan ayrıca kardakes'in diğer halklardan alınan askerlerden ayrıldığı da anlaşılmaktadır⁵⁹⁴. Ancak Hesychius'un pasajına atıfta bulunan Briant, tarihi süreçte bu birliklere ülkenin çeşitli bölgelerinden gençlerin dahil edilmesiyle

⁵⁸⁷ Charles, 2012, s. 7

⁵⁸⁸ Charles, 2012, 4. dn. ; Rolfe, kardakesi aynı halktan kişilerin oluşturduğu askeri bir birlik olarak tanımlamakta ve onlar Pers imparatorluğunda yaşayan barbar kabilelerinden toplanan ücretli askerlerdir, demektedir. Rolfe, 1984, s. 158, 159. Aelius Dionysius farklı bir ırk değildir diyerek ücretli barbarlara atıf yapmaktadır. Charles, 2012, s. 15; Aelius Dionysius metin ve yorumlar için Erbse, 1950, s. 125 (K11).

⁵⁸⁹ Arr. An. II.8.5; Briant, 1999, s. 121.

⁵⁹⁰ Arr. An. III.11.3. İssus savaşında merkezde konuşlanan Yunan ücretli askerlerinin her iki kanadında bulunan kardakes'in varlığı, onun genel piyade rolünü yapabildiği kadar yapmaya çalıştığını ve hiç değilse temel hoplit kuvvetinin kanatları için koruma sağladığını göstermektedir. Charles, 2012, s. 14.

⁵⁹¹ Cawkwell, 2005, s. 251.

⁵⁹² MS. 9. yüzyılın ikinci yarısından sonra eserini yazan Photius, bir tanımlama vermenin aksine MS. 2. yüzyılda yaşamış sözlükçü Pausanias'a atıf yaparak: "Asya'daki askerler; muhafızlar kardakes olarak adlandırılır", demektedir. Bu durum Hesychius'un *κάρδακες* maddesinde söylediğine benzemektedir. Charles, 2012, s. 15; Erbse, 1950, s. 188 (K14).

⁵⁹³ Hsch. (Theopomp.) *κάρδακες*, s. 812

⁵⁹⁴ Bu açıklama Briant'ın Yunan ücretli askerleri ve etnik birliklerden alınan imparatorluk askerlerinden ayrı olarak "kraliyet ücretli askerlerinin" varlığı hipoteziyle uyumaktadır. Briant, 1999, s. 121-122.

kardakes'in genişlediğini, üyelerinin etnik kökeni ne olursa olsun kardakes altında kabul edildiklerini, komutanlıklarının Pers kökenli olanlara emanet edildiğini ve böylece bir "imparatorluk piyadesi" oluşturulmak istendiğini söylemektedir. Öyle ki bunlar acil durumlarda tedbir amaçlı toplanmış birlikler değil, düzgün bir piyade falanksı oluşturmak adına düzenli, iyi eğitilmiş askerlerdir⁵⁹⁵. Bu yöntemle imparatorlukta yaşayan birçok farklı etnik halk ile Persler arasındaki ilişkilere yeni bir açıdan bakılacaktır. Böylece şimdiye kadarki basmakalıp düşüncelerin aksine Perslerle diğer halkların birbirleriyle yakın ilişkide olduğu görülecektir⁵⁹⁶.

MÖ. 4. yüzyılda ortaya çıkan böyle bir birliğe neden ihtiyaç duyulmuştu? Bu konudaki genel kanı, önceki Yunan savaşları tecrübelerini göz önünde bulunduran Perslerin etkili bir yakın dövüş piyadesi oluşturmak istemesidir. Bu nedenle söz konusu kurumun Pers menşeli olduğu düşünüldüğü gibi Yunan hoplitlerinden kopya edildiği de ileri sürülmektedir⁵⁹⁷. Tarihi süreçte imparatorluk yönetimini güçlendirmek ve bir bölgeye kalıcı olarak yerleştirilen birliklerin etkinliğini artırmak için kardakes sisteminin yasalaştırıldığı düşünülmektedir⁵⁹⁸.

(4). Sapancılar

MÖ. 5. yüzyılın sonlarına doğru, Pers piyadesinde sapancılarla karşılaşmaktayız. Ksenophon'u dikkate alırsak MÖ. 6. yüzyıl Pers ordularında sapancıların var olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim o, Büyük Kyros'un Lydia'yı ele geçirdiğinde Lydialıları silahsızlandırdığı ve onlara sapancı görevi verdiğinden bahsetmektedir. Fakat Ksenophon'dan önceki kaynaklarda sapancılar anılmamaktadır. Sapancı grupları MÖ. 5. yüzyılın sonları ve 4. yüzyıl kaynaklarında sıklıkla geçmektedir. Öncelikle MÖ.

⁵⁹⁵ Briant, 1999, s. 121. D. Head (1992, s. 43), orduya yeni insan kaynağı yaratıldığını ifade ederek, bunların Persli yeni birlikler ya da kabilelerden oluşan ücretli askerler olduğunu düşünmektedir. Head ayrıca, Autophradates'in ordusunu dikkate alarak, Briant ile benzer cümlelerle, onların aleleacele toplanmış birlikler olmadığını söylemektedir. Charles (2012, s. 15) Nepos'un kardakes kelimesini herhangi bir etnik grubu ya da herhangi bir coğrafyadan gelen askerleri tanımlamak için kullanmadığını, yalnızca bir asker tipini ifade etmek istediğini ileri sürmektedir. Strabon'un XV.3.18 ile XV.3.19 pasajları dikkate alınır, kardakes'in orduda hem piyade hem süvari olarak hizmet etmeleri için eğitildiklerini de ifade edebiliriz. Charles, 2012, s. 9.

⁵⁹⁶ Briant, 1999, s. 122. Kardakes terimine Perslerden sonra Diadokhlar döneminde de rastlamaktayız. Rafia muharebesinde (MÖ. 217) Selevkos kralı III. Antiokhus'un kuvvetleri arasında sol kanadın ucuna konuşladırılan bin kişilik kardakes grubunun Lysimachus tarafından komuta edildiği, Lydialılarla birlikte bir grubu oluşturduğu ve hafif piyade türünden kargı atıcılar olarak nitelendiği anlaşılmaktadır, Plb. V.79.11, 82.11. Ancak vesika sayısı çok azdır. Briant, Büyük İskender'in düzenli bir elit piyade birliği oluşturabilmek adına kardakes'i Makedon hoplitlerinin eğitim sistemine uyarlayarak söz konusu bu Pers kurumundan yararlanmış olabileceğini söylemektedir. Briant, 1999, s. 124. Fakat Diadokhlar dönemindeki kardakes askerlerinin Pers dönemindeki kardakes olmadığına dair görüşler de göz ardı edilmemelidir. Charles, 2012, s. 16.

⁵⁹⁷ Tartışmalar için bkz. Head, 1992, s. 41.

⁵⁹⁸ Briant, 1999, s. 120. Charles, III. Darius dönemine gelene kadar Atanatoi'nin yerini imparatorluğun etnik olarak farklı yerleşimcilerinin temsil edildiği daha geniş bir piyade birliğinin almış olabileceğini düşünmektedir. Charles, 2012, s. 17.

401'deki Kunaksa savaşından sonra geri çekilen Yunanların, Pers okçu ve sapancılarının atışlarıyla taciz edildiği, savaşa bizzat katılan Ksenophon tarafından ifade edilmektedir. Yine buradan onların hafif zırlı, tez ayaklı oldukları, yumruk büyüklüğünde taşlar attıkları, en iyi Yunan sapancılar olan Rodoslulardan daha uzağa taş fırlattıkları ifade edilmektedir⁵⁹⁹. Bir başka eserinde Ksenophon, Pers eyalet ordusunun temel unsurları arasında sapancıları da saymaktadır⁶⁰⁰. Nepos, MÖ. 367'de Datames'in ordusunda yirmi bin okçunun yanında üç bin sapancı olduğunu⁶⁰¹; Curtius, III. Darius'un ordu hatlarında sapancıların da konuşlandırıldığını⁶⁰²; Strabon ise her Pers askerinin bir yay ve bir sapan taşıdığını bildirmektedir⁶⁰³. Görüldüğü üzere kaynaklarda sapancılar okçularla birlikte anılmaktadır. Bu durum sapancıların etkinliğini artırdığı gibi okçulara da destek bakımından önemli bir uygulama olmalıdır. Savaş sırasında sıkışık düzende hattın arkasına yerleştirilen sapancı ve hafif piyade erleri, derin düzende dizilmiş ağır piyade karşısında zor durumda kalmaktaydı. Fakat hafif çatışmalarda etkili bir şekilde kullanılmaktaydı⁶⁰⁴. Savaşlarda yay ve sapan gibi fırlatmalı silahların etkisinin, fırlatılan malzemenin ağırlığına, mesafeye ve kullanan kişinin yeteneğine göre değiştiğini ifade etmeliyiz.⁶⁰⁵

Son olarak Kyropedia'da Pers piyadesinde ilginç bir Pers savaş düzeninden bahsedilmektedir. Burada karma bir piyade birliğiyle karşılaşmaktayız. Bunu "bileşik birlikler" olarak ifade edebiliriz. Ksenophon'un Büyük Kyros'a attığı bu düzene göre en ön safta ayakta duran iki sıra zırlı piyade, sonra iki sıra muhtemelen kargı atıcı olan takabara ve iki sıra okçu, geride ise silahları belirtilmemiş iki sıra kol sonu subayı bulunmaktadır. Anlaşıldığına göre yeni ağır piyade ile geleneksel okçu gücü birleştirilmiş gibi görülmektedir. Bileşik düzenin yeni bir Pers uygulaması mı yoksa Ksenophon'un uydurmuş olduğu bir durum olup olmadığı hakkında karar vermek

⁵⁹⁹ Xen. an. III.3, III.4; Cyr. VII.4.15; Head, 1992, s. 40. Herodotus sapancılarından bahsetmese de onların Ksenophon döneminden önce kullanılmış olduğunu varsayabiliriz. Ancak önemli savaşlarda bu birliklerin kullanıldığını ileri sürmek tartışma yaratmaktadır. Nitekim Kserkeses'in Yunanistan seferinde en iyi ve en yararlı piyadeleri yanında götürdüğünü bilmekteyiz. Aynı şekilde Genç Kyros'un ordusuna ve Büyük İskender'in İssus ve Gaugamela'daki birliklerine karşı da bu zayıf askerlerin kullanıldığını düşünmek zordur. Barkworth, 1993, s. 159.

⁶⁰⁰ Xen. Oec. IV.5

⁶⁰¹ Dat. VIII.2.

⁶⁰² Curt. III.9.1.

⁶⁰³ Str. XV.3.18; Head, 1992, s. 41.

⁶⁰⁴ Spaulding – Nickerson, 1994, s. 32. Ksenophon'a göre Kyros, askeri taktik gereği sapanlı askerlerin kılıçlı askerlerle birlikte konuşlandırıldığında düşmana karşı daha etkili olacaklarını düşünmektedir, Xen.Cyr.VII.4.

⁶⁰⁵ Gabriel – Metz, 1991, s. 75.

güçtür. Büyük İskender'in de bileşik bir falanks gibi Makedon ve Pers birliklerini birleştirmeyi denediğini biliyoruz⁶⁰⁶.

(5). Piyade Taktiği

Herodotus'tan anlaşıldığına göre Med kralı Kyaksares'ten önce Asyatik ordular süvari ve piyade olarak ayrılmamıştır. Asyatik askeri birlikleri süvari, okçu ve mızraklı gruplara bölen ilk kişi Kyaksares'tir⁶⁰⁷. Bu ifade Medlerin, Assur ve Yeni Babil ordularının karakteristik özelliği olan okçu ve mızraklı askerleri bir arada kullanma stratejisini tercih etmediğini yansıtmaktadır. Ancak Persler, Mezopotamya'nın bu geleneğini devam ettirmişlerdir⁶⁰⁸. Persler mükemmel bir ağır piyade teşkilatına sahip değildir. Nitekim ölümsüzler birliği gibi iyi eğitilmiş, disiplinli mızraklı birliklerin sayısı oldukça azdır. Hatta onlar bile güçlü Yunan hoplitlerinin falanks koordinasyonu ve teçhizatları ile karşılaştırıldığında zayıf kalmaktadır⁶⁰⁹. Herodotus da savunma silahları olmayan Perslerin zayıf kaldığını ifade etmektedir⁶¹⁰. Erken dönemlerde atlıların taşımada kullanılması da Perslerin zayıf yönünü oluşturmaktaydı. Ayrıca yerel birliklerde de ağır piyade eksikliği ve manevra yetersizliği dikkat çekmektedir. Buna karşın Yunanlar ağır piyadeleri son derece etkin kullanmayı iyi öğrenmişlerdir. Böylece gelebilecek süvari akınları da önlemişlerdir⁶¹¹.

Temel donanımı yay, kısa mızrak, kılıç, akinakes (kısa kılıç ya da hançer) ve çeşitli formlarda bir kalkandan oluşan⁶¹² Pers piyadesinin ilk taktiği düşman birlikleriyle karşılaştıklarında uzaktan ok ve sapan atışları ile onları savunmada bırakmaktır. Bir kalkan duvarının arkasında pozisyon alan (Çizim 3) bu okçuların temel amacı düşmanı Pers hatlarının yakınlarına ulaşmadan yoğun ok atışıyla mümkün olduğu kadar güçsüzleştirmektir. Diğer piyadeler de -böyle görevler için eğitildiği ya da yeterli teçhizatları olduğu konusunda bazı şüpheler olmasına rağmen- okçuların yanındaki hatta konuşlandırılmıştır⁶¹³. Böylece şaşkınlık içerisindeki düşman birliklerine süvariler ve ağır silahlı piyadeler ile çökertme stratejisi uygulamışlardır⁶¹⁴. Perslerin bu taktiği yakın düzen alan, uzun mızraklı ve birbirlerini korur vaziyette ilerleyen Yunan

⁶⁰⁶ Sekunda, 1992, s. 47, Xen. Cyr. VI.3.21-26. Büyük İskender için Arr. an. VII.23.3-4.

⁶⁰⁷ Hdt. I.103.

⁶⁰⁸ Head, 1992, s. 60; Raaflaub, 2011, s. 15.

⁶⁰⁹ Rahe, 1980, s. 80.

⁶¹⁰ Hdt. IX.63.

⁶¹¹ Gabriel – Metz, 1991, s. 32-33.

⁶¹² Rahe, 1980, s. 80.

⁶¹³ Head, 1992, s. 61.

⁶¹⁴ Wiesehöfer, 2003, s. 147.

hoplitlerine karşı etkili olamamıştır⁶¹⁵. Yunan hoplitlerinin mızrakları Perslere nazaran daha uzundur. Ayrıca Yunan mızrakları Perslerin kullandığı tabaklanmış deri kalkanları delip geçebilirdi. Bu durum Atinalıların Marathon'da neden hızlı bir şekilde koşarak Perslere saldırdığını açıklamaktadır. Bu savaşta Miltiades kuşkusuz hoplitlerin çok yakın mesafede savunmasız olacağını ve kolay kırılacağını biliyor olmalıdır⁶¹⁶. Plataea Savaşındaysa okçular, kalkan duvarı korumasını alarak atış yapmıştır. Başlangıçta pek çok Spartalı ölse de yaklaşan Yunanlar kalkan duvarını aşarak Perslere saldırmıştır. Herodotus'tan öğrendiğimize göre Persler, Sparta silahlarına elleriyle karşılık vererek cesurca savaşmalarına rağmen teçhizatlarının zayıf olması nedeniyle kaybetmişlerdir⁶¹⁷.

Erken dönemdeki sıkışık okçu düzeni daha sonra terk edilmiştir. Artık merkezde Yunan ücretli hoplitleri yer almıştır. Yunan hoplitleri kardakes, peltast ya da Kunaksa'daki II. Artakserkses'in ordusunda bulunan Mısırlı hoplitlerce desteklenmiştir. Okçular ve sapancıların oluşturduğu hafif piyadenin de yürüyüş sırasında hafif çarpışmalarda (İssus'taki gibi) ya da taciz ateşinde kullanılmaya devam ettiği düşünülmektedir⁶¹⁸.

Perslerin en çok tercih ettiği savunma pozisyonu ise ya bir nehir hattının arkasında düzen almak ya da daha önce söylediğimiz gibi kampın etrafını kazıklı çitlerle çevirmektir. Mesela, Granikus'ta ve İssus'ta nehirlerin doğal tahkimli kenarına konumlanmış ve yatağın nispeten alçak bölümlerini kazıklı çitlerle güçlendirmişlerdir⁶¹⁹.

B. Süvari Birlikleri

Eskiçağ toplumlarında, özellikle tarımın gelişmesiyle birlikte at veya eşekler taşıma amacına hizmet eden araçlardı. Tarihi süreçte gelişen dünya düzeniyle birlikte özellikle atlar, hızlı haberleşme sisteminin temel parçası olmuştur. Mevcut tasvirler ışığında at binme sanatını M.Ö. 3. binlere tarihleyebiliriz. Ancak bunun kültürel bir durum olduğunu söylemeliyiz. Zira bu dönemde savaşçı atlı birliğin varlığına dair herhangi bir kanıt yoktur⁶²⁰. Füzuan Kınal, atların savaşçı olarak kullanılmasının ilk örneğinin Eski Mısır'da, en erken 18. Sülale döneminde görüldüğünü söylemektedir⁶²¹. Ancak “düzenli süvari birlikleriyle” MÖ. 9. yüzyılda Assur ordularında

⁶¹⁵ Rahe, 1980, s. 81; Wiesehöfer, 2003, s. 147.

⁶¹⁶ Rahe, 1980, s. 81.

⁶¹⁷ Hdt. IX.61-63. Yunanlıların, Pers savaşlarında Pers okçularına karşı aldığı durum için ayrıca bkz. Blyth 1977.

⁶¹⁸ Head, 1992, s. 62.

⁶¹⁹ Arr. An. I.13.4, II.8; Plu. Alex. XVI; Head, 1992, s. 60.

⁶²⁰ Gabriel – Metz, 1991, s. 29.

⁶²¹ Kınal, 1953, s. 182.

karşılaşmaktayız⁶²². Perslerle birlikte savaş düzeni içinde süvarinin bu rolü büyük oranda değişmiş ve geliştirilmiştir. Büyük Kyros döneminde Pers ordusundaki süvarinin piyadeye oranı yüzde yirmi idi. Bu durum bu döneme kadar görülen en geniş süvari birliği olarak dikkat çekmektedir⁶²³.

Pers imparatorluğunda aristokratik ailelerin statü sembolü olan süvari birlikleri, kendilerine gelir kaynağı tahsis edilen elitlerden oluşmaktaydı⁶²⁴. Ancak imparatorluk merkezinde bulunan eserlerde *atlı savaşçı* figürü görülmemektedir. Mesela Persepolis Apadana merdivenlerinde krala hediye sunmak üzere gelen heyette sadece at, iki heyette savaş arabası, krala ait boş bir savaş arabası ve sürücüsüz bir at göze çarpmaktadır. Persepolis'teki diğer duvarların üzerinde ve Susa rölyeflerinde de süvari olarak niteleyebileceğimiz binici figürü yoktur⁶²⁵. İkonografilerde görülen at motifleri bir savaştan ziyade bölge hakkında bilgi sunmaktadır⁶²⁶. Kraliyet sikkelerinde (darik ve sigloi) krallar okçu ya da mızrakçı olarak tasvir edilmiştir. Av sahneleri dolaylı olarak askeri sınıflamaya tabi tutulabileceğinden bu sahneler süvari savaşlarına benzetilebilir⁶²⁷. Anadolu'daki Greko-Pers eserlerinde ise Pers teçhizatlı, rakibine hücum eden atlı savaşçı ile karşılaşmak mümkündür⁶²⁸.

Çivi yazılı metinlere baktığımızda atlı kültür ile ilgili Perslere özgü bir karakter olup olmadığı hakkında net bir durum göremeyiz. Yazıtlarda I. Darius kendisini iyi bir süvari, hem at üstünde hem piyade olarak iyi bir okçu ve mızraklı olarak

⁶²² Pullu, 2008, s. 22. Assur kralı II. Aurnasirpal zamanına (MÖ. 883-859) ait bir kabartmada savaşçı süvariler ve at arabalı savaşçılar vardır, Dezso, 2012, s. 255, 266, 267, pl. 2, 13, 14. Yine ilk kez bir süvarinin ok fırlatır pozisyonda resmedilmesi de Assur döneminde, Aurnasirpal zamanına rastlamaktadır. III. Salmanassar dönemine (MÖ. 858-824) ait Balawat bronz kapısı üzerine işlenmiş kabartmalarda ise atlı okçular ile kalkan, kılıç ve mızrakla donanmış süvariler betimlenmiştir, Dezso, 2012, s. 15, 150-151. Balawat resim için bkz. Sevin, 2014, 64-70.

⁶²³ Gabriel – Metz, 1991, s. 32.

⁶²⁴ Cook, 1983, s. 102. Bu elit kesim, yay araziler, atlı araziler, savaş arabası arazilerinin satılması ya da değiştirilmesine karşı, kendi yükümlülüklerinden kurtulmak için bir yöntem bulmuştu: Evlat edinme. MÖ. 422/1'e tarihlenen bir vesikaya göre II. Darius, Uruk'ta birliklerini toplamıştı. Bunlar arasında bir Yahudi vardı ki onun babası borcunu kapatmak için Muraşulardan birini evlat edinmeye zorlanmıştı. Nitekim baba öldüğünde toprakların bir kısmı Muraşulara geçecekti. Fakat bununla birlikte onların süvari sağlama zorunluluğu devam etmiştir. Mirasçılar bir iş anlaşması yapmıştı: "*Gadal-Jama, Yahudi, Muraşu'nun oğluna konuştu: ekili ve sürülmüş araziler, babamın at arazisi, sen şimdi elinde tutuyorsun çünkü babam senin babanı evlat edinmişti. Bana bir seyis, koşum takımı, demir eyer örtüsü olan bir at, bir miğfer, göğüs zırhı, küçük bir kalkan, 120 ok, küçük kalkan için bir demir bağlantı, iki demir mızrak ve gıda tedariki için 1 mina gümüş ver ve ben de topraklarımız üzerindeki hizmet görevini yerine getireceğim.*", Rahe, 1980, s. 91.

⁶²⁵ Tuplin, 2010, s. 104; Özhanlı, 2007, s. 285. Apadana'da atların Armenialılar, Kappadokialılar, Saka Tigrakhauda, Sagartia, Sogdia, Skudra'dan; savaş arabalarının Lydia, Libya ve Suriye'den geldiği görülmektedir. Schmidt, 1953, s. Pl. 29, 35, 37,42, 43, 45, 48. Buradan hareketle Persepolis rölyeflerinde üç atlı gruptan söz edilebilir. Kraliyet atları olan Nesaea atları, Sogd-İskit tipi ve Lydia-Libya tipi. Evans, 1986-87, s. 99.

⁶²⁶ Tuplin, 2010, s. 105.

⁶²⁷ Tuplin, 2010, s. 106. Yuvarlak mühürlerdeki binici figürler avlanırken ya da dövüşürken resmedilmiştir. Bu halile Assur sanatındaki kraliçe av sahnelerine benzemektedir. Özhanlı, 2007, s. 285. Çan lahtinde (Resim 1 b) ve İskender lahtinde (Resim 6 d) bu tarz av sahnelerini görmek mümkündür.

⁶²⁸ Çan lahtinde (Resim 1 a), Yalnızdam stelinde (Resim 4) ve Karaburun freskinde (Resim 5) bu durumu görebiliriz.

tanıtmaktadır⁶²⁹. Ayrıca Persepolis Tahkimat Tabletlerinde bu konuda bilgiler bulmamız mümkündür⁶³⁰. Yunan algısında Pers eğitiminde at biniciliğinin ve ok atıcılığının önemli bir yer edindiğini görmekteyiz. Herodotus süvarinin ayrı bir birlik olarak pratik edilmesini ilk kez Medli Kyaksares'in yaptığını ifade etmektedir. Ancak bu ifade, süvarilerin kanatlara veya merkeze gönderilmiş ayrı bir birlik olarak şekil aldığı anlamına gelmemelidir. Bunlar kendilerine verilmiş görevleri yerine getirmek için hareket eden mobil birliklerdir⁶³¹.

Ksenophon Perslerin başlangıçta bir süvariye sahip olmadığını ancak Büyük Kyros ile birlikte bir süvari birliği oluşturulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca kralın yeni oluşturduğu bu atlılardan, her yere atla gitmelerini istediğini söylemektedir⁶³². Gerçekten de MÖ. 547/6'daki Lydia savaşı sırasında Kyros, iyi bir süvari birliğinin olması gerektiğini anlamıştı⁶³³. Anlaşıldığına göre ilk dönemlerde Persler gerçekten zayıf bir süvari birliğine sahipti. Büyük Kyros'un Lydialılara karşı develeri kullanması da söz konusu dönemde Pers süvarisinin zayıf olduğu tartışmasını getirmektedir. Fakat Yunan savaşları zamanına kadar Pers süvarileri askeri sistemin bir parçası olmayı başaracaktır⁶³⁴.

Persler, kullandıkları atları satraplıklardan ve Med ovasından tedarik etmiştir. Perslerin kullanmış olduğu atların en ünlüsü Med bölgesinden gelen Nesaea atlarıdır. Arrianus bu atların Med ovasındaki yüz elli bin kısraktan seçildiğini söylemektedir⁶³⁵. En önemli özelliği antik dönem atlarından olağanüstü bir şekilde büyük olması olan bu atların en çok aranan renkleri ise siyah ve beyazdır⁶³⁶. Bundan başka satraplıklardan alınan vergilere ek olarak aynî vergi şeklinde at alınmaktaydı. Mesela Armanialıların Perslere ödediği gümüş vergiye ek olarak yıllık bin beş yüz at verdiği, Medlerin de en

⁶²⁹ DN.b 8h; DB.18'de ise Darius'un ordusunun atlar ve develer yardımıyla Tigris'in karşısına geçtiğinden bahsedilmektedir; Tuplin, 2010, s. 128.

⁶³⁰ *Aşşabatiş* (at uzmanı, PFT 1978), *manturabarriş* (sürücü ustası, PFT 1942, 1947), *pasanabattiş* (seyislerin şefi, PFT 1942, 1947) *ukbaşša* (seyis, PFT 1834), Tuplin, 2010, s. 130-132; *mauparrai* (atları ve katırları besleyen kişi, PFT 838:3, 1597: 8, 1665, ayrıca bkz. Tuplin, 2010, s. 132) ve *pirradaziş* (hızlı haberleşme için kullanılan at, PFT 1335; PFT 0300-1285-1315) Graff, 1994, s. 172.

⁶³¹ Hdt. I.103; Evans, 1986-87, s. 104.

⁶³² Xen. Cyr. IV. 3.22.

⁶³³ Sheppard, 2008, s. 39.

⁶³⁴ Head, 1992, s. 31.

⁶³⁵ Arr. An. VII.13.1. Horasan'daki Nesa ovasında yetişmektedir. Yunanlar Nesaea demektedir.

⁶³⁶ Sekunda, 1992, s. 54; Hdt. 9.63; D.Chr. (XXXVI.41) bu atların Asya'daki en iyi ve en büyük at olduğunu belirtmektedir. Bu özel atlar için ayrıca bkz. Hdt. III.106, VII.40, IX.20; Arr. VII.13.1; Diod. XVII.110.6; Arist. HA. IX.50; Str. XI.13.7, XIV.9; D. Chr. III.130. Bu atlar Parth ve Sasanî ağır zırhlı süvarilerinde de kullanılmıştır, Farrokh, 2007, s. 34.

az bunlar kadar yılda iki defa at gönderdiği bilinmektedir⁶³⁷. Ksenophon bir Armenia köyünün tay yükümlülüğünden bahsetmektedir⁶³⁸. Yine Strabon bir başka yerde Armenia satrapının yıllık vergi olarak yirmi bin tay gönderdiğini ifade etmektedir⁶³⁹. Aeskhylos, Baktrialı Arsames adlı bir toprak sahibi tarafından komuta edilen otuz bin kişilik süvari birliğinden bahsetmektedir. Muhtemelen bunlar Pers Ulusal Süvarisidir ve hepsinin siyah Nesaea atına bindiği düşünülmektedir⁶⁴⁰.

Süvari birliklerinin nereden ve nasıl sağlandığı konusunda Herodotus önemli fakat tutarsız bilgiler sunmaktadır. Mesela MÖ. 480'deki ordu birliği listesinde etnik olarak tanımlanan süvari birliklerinin hepsi, piyadelerin aksine orduda bulunmamaktadır. Gerçekten MÖ. 480'de sadece dokuz halktan süvari bulunmaktaydı. Mardonios ile (Plataea'da) kalan birliklerde ise bu sayı beşe inmiştir. Burada Herodotus bütün tabi halkların orduya süvari sağladığını inandırmaya çalışsa da durumun böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Pers süvarisi hakkında en doyurucu bilgiyi III. Darius dönemi savaşlarında bulabiliriz⁶⁴¹. Arrianus Gaugamela'da başta Persler olmak üzere Armenialılar, Kappadokialılar, Hyrkanielılar, Parthialılar, Arakhosialılar, Kadusialılar, Tapurialılar, Kaspialıların bulunduğunu ifade etmektedir⁶⁴².

Büyük İskender ile yapılan ilk savaş olan Granikos'a Hyrkanielılar, Medler, Baktrialılar, Paphlagonialılar ve tanımlayamadığımız diğer milletlerden süvarilerin katıldığı görülmektedir⁶⁴³. Anadolu'nun batısında yapılan bu savaşta kuzey İran'dan gelen süvarilerin varlığı düşündürücü olabilir. Ancak Hyrkanielıların daha önce MÖ. 400/399 yılında Kaikos vadisinde Ksenophon'a karşı mücadele ettiklerini

⁶³⁷ Str. II.14.9, XI.13.18,

⁶³⁸ Xen. an. IV.5.24, 34.

⁶³⁹ Str. XI.14.9.

⁶⁴⁰ A. Pers. 315, 318; Sekunda, 1992, s. 56. Pers ulusal süvarisini "at uzmanı" anlamına gelen aşşabatış (PFT 1978) ünvanlı subaylar komuta etmekteydi. Plataea seferinde Pers süvarisini komuta eden Masistius bunlardan biridir, Sekunda, 1992, s. 54.

⁶⁴¹ Tuplin, 2010, s. 153. Kserkses'in Yunanistan seferinde Pers ordusundaki atlılar şunlardan oluşmaktaydı: Persler, Sagartialılar, Medler, Kissialılar, Baktrialılar, Kaspialılar, Libyalılar, Paktyalılar, Parikanlar. Ayrıca Araplardan da bahsedilmektedir. Ancak bunlar develere binmiş askerler olarak betimlenmiştir, Hdt. VII.84-88. Plataea'da ise Persler, Medler, Baktrialılar, Sakalar ve Hindistanlılar atlı birlik olarak karşımıza çıkmaktadır, Hdt. VIII.113. Sakalar Pers ordusunda süvari birlikleri arasında son derece önemli bir yere sahiptir. Yunan savaşlarındaki başarıları bu durumu kanıtlamaktadır, Hdt. IX.71.

⁶⁴² Arr. An. III.11.3-8. Herodotus dönemi hakkındaki açıklamalar imparatorluğun son dönemlerindeki birlikler hakkında yapılan açıklamalarla çelişmektedir. Mesela Arakhosialılar, MÖ. 331'de Gaugamela'da süvari sağlamıştı, Arr. An. III.11.4; Curt. IV.12.6. Fakat MÖ. 480'de birlik göndermemişlerdi. Hyrkanielılar Kserkses'in seferine yalnızca piyade ile katılmışken Gaugemela'da süvari birliği ile karşımıza çıkmaktadır, Hdt. VII, 62, Arr. An. III.8.4. Şüphesiz yüz elli yıllık bir zaman diliminde değişikliklerin olması kaçınılmazdır. Ancak imparatorluğun askeri çerçevesinde değişim olduğuna dair ciddi bir kanıt yoktur. Barkworth, 1993, s. 166.

⁶⁴³ Diodoros, burada bunların sayısının 10.000'den fazla olduğunu söylemektedir. Piyade ise 100.000'den az değildi demektir. Fakat piyadeler, süvariler kadar iyi donanımlı olmadığından süvarinin arkasına konuşlanmışlardır, Diod. VII.19.4-5. Arrianus (I.14.4) 20.000 piyade ve bir o kadar atlı olduğunu belirtmektedir.

bilmekteyiz⁶⁴⁴. Söz konusu bu süvariler, Ksenophon'un Kyropaedia'da tanımladığı (VIII.6.10) toprak (tımara) sahiplerinin göndermiş olduğu askerler olabilir. Bundan başka satraplara veya bazı yüksek rütbeli kişilere bağlı 1000 kişilik süvari gruplarından bahsedilmektedir ki daha önce de söylediğimiz gibi Sekunda bunları “dükalık” ya da “şovalyelik” modeli olarak yorumlamaktadır. Ancak Granikus'taki süvarilerin hepsi satraplık kuvvetlerinden oluşmamaktadır. Aralarında İran coğrafyasından gelenler de vardır. Mesela Sakkara'daki Hyrkaniyalı süvariler, Mısır'da bulunan Baktrialılar, Khorasmialılar, Kaspialılar böyle olmalıdır⁶⁴⁵.

Kserkses'ten III. Darius dönemine kadar ordudaki doğu İrandan gelen süvari varlığı hakkında doğrudan kanıtlarımız oldukça azdır. Baktrialı süvarilerin Granikus ve Gaugamela'da ayrıca Arakhosia, Parthia, Tapuria, Kadusia süvarilerinin Gaugamela'da savaştığını bilmekteyiz. Kaynaklar, Gaugamela'da savaşan III. Darius'un ordusundaki doğu İranlı süvarilerin -ağır zırhlı Baktrialılar hariç- yay veya kargı taşıyan hafif atlılar olduğu yönündedir. Bu birlikler şüphesiz teçhizat ve taktik bakımından göçebe İskit komşularından etkilenmiştir. Erken Akhamenid ordusunda anılmayan, mütemediyen Hazar Gölü'nün güneybatısında isyan eden Kadusialılar Gaugamela'da ve muhtemelen Kunaksa'da süvari birliği sağlamıştır. Nitekim Artakerkses'in komutanlarından biri Kadusialı idi⁶⁴⁶. Ancak Strabon bunları kargı atmada usta olan piyadeler olarak tanımlamakta ve dağlık bölgelerde atlılardan daha iyi savaştığını belirtmektedir⁶⁴⁷. Süvarilerin Med ovası topraklarından gelmesi ve bu tarz birliklerin dağlık bölgeler için uygun olması Strabon'un ifadesini güçlendirmektedir⁶⁴⁸.

Antik kaynaklarda süvari olarak görülen farklı bir grup daha dikkat çekmektedir. Bu birliğe *Kralın Akrabaları Birliği* (huvaka) denmektedir⁶⁴⁹. Arrianus bu birliği οί συγγενείς οί βασιλῆως şeklinde vermektedir. Anlaşıldığına göre Pers soyluları arasında en önemli sosyal sınıf bunlardır. Nitekim yalnızca bunların kralı öpmesine izin verilmekteydi. Bu da Pers toplumunda yalnızca sosyal eşitler arasında yapılan bir

⁶⁴⁴ Xen. an. VII.8.15.

⁶⁴⁵ Tuplin, 2010, s. 153-155; Ksenophon'un bahsettiği Anadolu'daki Hyrkaniyalılar bir ethna olabilir. Tuplin'e göre bunlar gönülden bağımlıdır. Medlerle eşit statüde dahi olabilirler. Tuplin, 1987, s. 168. Bunların yerleşim yeri ise Sardis-Thyateira-Magnesia üçgenidir. Tuplin, 1987, s. 190.

⁶⁴⁶ Head, 1992, s. 39.

⁶⁴⁷ Str. XI.13.4.

⁶⁴⁸ Head, 1992, s. 39.

⁶⁴⁹ “Akraba” kelimesini karşılayan eski Farsça bir kelime yoktur. Ancak Sanskritçede akraba, arkadaş, kendi halkından biri anlamlarına gelen *suaka* sözcüğünün, Eski Farsça'ya *hvuaka* olarak geçtiği düşünülmektedir, Sekunda, 1988b, s. 76; Hutchinson, 1998, s. 179.

selamlaşma şekliydi. Curtius bunların sayısının on beş bin olduğunu söylemektedir⁶⁵⁰. Ayrıca Gaugamela savaşında III. Darius'un, Mazaios komutasında altı bin kişilik süvariye başlarında at ustası Satrapates'in bulunduğu elit bir süvari grubu dahil ettiğinden; bir başka yerde Gaugamela'dan hemen önce Mazaios komutasında üç bin kişilik elit bir süvari birliğinden bahsetmektedir⁶⁵¹. Bu iki birlik arasında bir bağlantı olup olmadığı belli değildir. Bundan başka Arrianus'ta *Oé ειαχαί* olarak adlandırılan Baktria, Sogdia, Zarangia, Aria ve Parthia halklarından müteşekkil birleşik bir süvari birliği karşımıza çıkmaktadır⁶⁵². Son olarak Diodoros, III. Darius'un en cesaretli ve sadıklar arasından üç bin kişilik seçilmiş akraba süvari taburuna bizzat komuta ettiğini ifade etmektedir⁶⁵³. Böylece karşımıza en az üç elit süvari birliği çıkmaktadır. Bunlardan en az biri "kralın akrabaları" denen birlik olmalıdır⁶⁵⁴.

Yüksek Pers soyluları arasından seçilen Pers süvarileri görünüş itibariyle diğer askeri birliklerden farklıdır. Üzerlerinde ayırt edici kraliyet simgeleri taşımaktadırlar. Bunlardan en dikkat çeken giyim kuşamlarıdır. Antik kaynaklar Pers krallarının bu kişilere mor bir kantuş, altın halka ve bilezik, altın bir hançer (akinakes) verdiği ve bu kişinin Persler arasında özel bir onura sahip olduğunu göstermek için altın dizgili Nesaea atı dağıttığını ifade etmektedir⁶⁵⁵.

(1). Pers Süvarisinin Tarihsel Süreçteki Gelişimi

Yunan savaşlarından sonra Pers süvarisinde yeni gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmenin esası ağır zırhlı süvarilerin oluşturulmasıdır. Geç dönemde süvarilerde değişimler olduğu gibi atlar da zırhlı olmaya başlanmıştır. Süvariler de atların zırhlı kısımlarına uyum sağlamıştır. Bu tarz zırhlı süvari birlikleriyle MÖ. 7. yüzyıl Assur süvarisinde karşılaştık da savunma amaçlı yapılan bu yenilik ile MÖ. 5. yüzyıl Pers süvarisi arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Pers ağır zırhlı süvarisi bunu Sakalardan ilham almış olabilir⁶⁵⁶.

Gadal-Jama'nın teçhizat listesi, Pers zırhlı süvarisinin donanımı hakkında malumat alabileceğimiz önemli bir kaynaktır. Burada mızrak, yay, demir, vücut zırhı

⁶⁵⁰ Curt. III.3.14, IV.15.29; Arr. An. VII.11.1. Marsden (1964, s. 33) burada *συγγενεῖς οἱ βασιλέως* (Diod. XVII.59.2) ifadesini "atlı kraliyet korumaları" olarak tanımlamaktadır.

⁶⁵¹ Curt. IV.9.7, 12.1, 18.

⁶⁵² Arr. an. VII.6.3.

⁶⁵³ Diod. XVII.59.2.

⁶⁵⁴ Sekunda, 1992, s. 57; Sheppard, 2008, s. 41.

⁶⁵⁵ Sekunda, 1992, s. 56.

⁶⁵⁶ Head, 1992, s. 35.

talebiyle karşılaşmaktayız. Burada atlar için demir bir eyer örtüsü, sürücüler için deri bir zırhtan bahsedilmektedir (Resim 17). Ancak bazı görüşlere göre buradaki demir zırhın atlar için değil sürücüler için olduğu önerilmektedir. Yunan savaşlarının ardından Pers süvarisinde okçuların azaldığı düşünülmektedir. Buna rağmen MÖ. 422’de Gadai-Jama ok talep etmiştir⁶⁵⁷. Teorik olarak yalnızca Sakaların atlı okçu olduğu konusunda net bir bilgi sahibiyiz. Zira yazılı metinler ve resimler Pers süvarisinin yaydan ziyade kılıç ve mızrak kullandığını ifade etmektedir. Bazı resimlerde sadak görünmesine rağmen kaynaklarda atlı okçu betimlemesi nadiren karşımıza çıkmaktadır⁶⁵⁸. At zırhına dair ilk kanıtların ise Genç Kyros’un mahiyetindekilere ait olduğunu ifade edebiliriz⁶⁵⁹.

MÖ. 400’lerde Pers süvarisi hoplitlerinkine benzer kompozit bir göğüs zırhına sahip olmuştur. Silah olarak kılıç ve birini fırlatmak diğerini ise yakın dövüşte kullanmak için çift mızrak kullanmışlardır. Kalkan kullanıp kullanmadıkları meselesi ise tartışmalıdır (Çizim 5.a)⁶⁶⁰. Atlı mücadele ve diğer tasvirlerden anlaşıldığına göre Pers süvarileri kalkansız savaşmıştır. Ancak Herodotus’un piyade gibi silahlanmış süvari tanımlamasından, bunların gerrhon taşıdığı sonucuna ulaşılabilsede dolaylı yoldan yapılan bu imayı kabul etmek son derece güçtür⁶⁶¹. Bunun haricinde Perslerin Sakalarla olan mücadelelerinde, Sakaların hafifliğinden dolayı kullandığı ve at süren biniciye en az engel olan hasır ve deri kalkanlar kullandığına dair düşünceler de vardır⁶⁶². Burada Gadai-Jama’nın teçhizat listesinde görülen kalkan, durumu daha da karmaşıklştırmaktadır. Zira Yunan süvarilerinin de kalkan taşıdıkları bilinmektedir. Ancak süvari bu kalkanı at sırtında kullanmamaktadır⁶⁶³. Büyük İskender dönemindeki süvarilerin kalkan kullanımı da atından inip savaşan askerlerle ilgilidir. Buradan hareketle Gadai-Jama’nın durumu bununla ilgili olmalıdır⁶⁶⁴.

⁶⁵⁷ Head, 1992, s. 33-35.

⁶⁵⁸ Tuplin, 2010, s. 165.

⁶⁵⁹ Head, 1992, s. 33-35.

⁶⁶⁰ Nelson, 1975, s. 60.

⁶⁶¹ Head, 1992, s. 37.

⁶⁶² Shrimpton, 1980, s. 32.

⁶⁶³ Head, 1992, s. 38.

⁶⁶⁴ Arr. An. I.6. Yeniceköy rölyefinde (Çizim 5 A) atına binerken kalkan kullanan Perslere bir ima olabilir. Bu durum küçük bir dikdörtgen kalkan olarak yorumlanmaktadır. Ancak bu mümkün gözükmemektedir. Zira burada kalkanın kolda taşınması makul değildir. Ortada bir kulp ya da kayış kolu olup olmadığı belli değildir. Eğer bu bir kalkan ise arkada askıya alınmış vaziyettedir ve at üzerine kullanıma hazır değildir. Solokho’da bulunan meşhur İskit tarağında (Resim 19) figürize edilen süvari, omzunun arkasından sarkan bir kalkan taşımaktadır. Gladkoushchina’daki bir İskit mezarında da benzer bir kalkan bulunmuştur ki bu da en azından kol üzerinde taşınmayan arkaya doğru sabitlenmiş olarak tasarlanmıştır. Büyük ihtimalle rölyefteki, sağ kol üzerine işlenmiş kumaşçılık ile ilgilidir. Bu bir kalkan değil bir kandys veya bir pelerin olabilir. Head, 1992, s. 39.

M.Ö. 360'larda satrap isyanları sırasında Pers süvari kalitesi bozulmaya başlamıştır. Zira orduya süvari sağlayan batı satraplıklarındaki soylu tımar sahipleri sürekli devam eden savaşlar nedeniyle sayı olarak azalmıştı. Önceden tımar sahipleri kendi hane halkından askeri hizmet için kaynak sağlamakta ve yalnızca garnizon birliklerine ödeme yapmaktaydı. Ancak M.Ö. 4. yüzyılın ortalarında süvariye her yerden asker alınmaya başlanmıştı. Ayrıca bunlar için de ödeme yapılmaktaydı. Bu süreçte III. Artakserkses de artık batı sınırlarını korumak için satraplık ordularına güvenmemeye başlamıştı⁶⁶⁵. Ksenophon, Pers kökenli arazi sahiplerinin önceden kendi kapıkullarından zırhlı süvari oluşturduklarını, zor zamanlarda kendilerinin dahi hizmet ettiğini, yalnızca garnizonlardaki askerlere hizmetleri karşılığında para ödendiğini, şimdilerdeyse arazi sahiplerinin bunların dışında askerlerden süvari oluşturduklarını, fırıncılara, sakilere, banyocu, hizmetçi, garson, teşrifatçı, uşak ve diğer hizmetçilere para ödediklerini ifade etmektedir⁶⁶⁶.

İphikrates'in peltast reformlarından sonra M.Ö. 4. yüzyılda Pers süvarilerinin tamamıyla zırhlandırıldığı görülmektedir. Daha sonraki ordularda da görüleceği üzere pul ya da zincir örgü zırhı bu noktada dikkat çekmektedir. Bunun sürücünün tüm vücudu ve atı için yapıldığı söylenebilir⁶⁶⁷. Dinsel bir vesika olan Vendidad'da da tam teçhizatlı zırhlı süvari için mızrak, hançer, gürz, yay, eyer, sadak, ok, uyluk kemiği koruyucusu silahlarının gerekli olduğu anlaşılmaktadır⁶⁶⁸. Ağır zırhlı süvarilerin, dizginleri tuttıkları kollarını korumak için "el" olarak bilinen bir zırh parçası kullandığı dikkat çekmektedir. Ksenophon bunu yeni bir icat olarak tanımlamaktadır. Ancak süvarinin kullandığına dair doğrudan bir kanıtımız yoktur. Büyük ihtimalle tırpanlı savaş arabalarının sürücülerine gönderme yapılmıştır⁶⁶⁹.

Zırhlı atlı süvari kullanımını Pers döneminin sonlarına kadar devam etmiştir. Zira Curtius, İssus'ta zırh olarak kullanılan levhalarla korunan Pers süvarisinden bahsetmektedir⁶⁷⁰. Arrianus İssus savaşında birçok Pers süvarisinin ağır zırhlı olduğunu

⁶⁶⁵ Sheppard, 2008, s. 41.

⁶⁶⁶ Xen. Cyr. VIII.8.20.

⁶⁶⁷ Sekunda, 1992, s. 27.

⁶⁶⁸ Sekunda, 1992, s. 22-23.

⁶⁶⁹ Head, 1992, s. 36; Sheppard, 2008, s. 41. Ksenophon (Eq. XII.5) "el" olarak adlandırdığı korumanın, omuzlardan başlayarak kolu, dirseği ve dizginleri tutan parmakları koruduğundan bahsetmektedir.

⁶⁷⁰ Curt. III.11.15'te dolaylı yoldan bu durumu ima etmektedir.

söylemektedir⁶⁷¹. Gaugamela’da da Arrianus, Perslerin sol kanadında zırhlı atlar süren Massaget süvarilerini betimlemektedir⁶⁷².

(2). Süvari Taktiği.

Pers atlıları basit bir tabirle bir ateşleme aracı gibidir. Hareket edebilmek için geniş bir hedefe ve alana ihtiyaçları vardır. Yaptıkları savaşlardan anlaşıldığına göre düşmanın sağ kanadına saldırmaya odaklanmıştı. Bu ifade, kendi hatlarının solunda durdukları anlamına gelmektedir⁶⁷³. Pers atlılarının düşmanlarını arkadan çevirdiğine dair bir kanıt bulunmamaktadır. Genelde düşmanın ön hattı ya da kanatlarını taciz etmektedirler. Bu konuda yalnızca Tissaphernes’in Yunan hatlarının arkasına geçtiğine dair tek bir örnek bulunmaktadır⁶⁷⁴.

Süvariler MÖ. 5. yüzyıldan sonra tek sıra değil, hareket gücü sağlamak amacıyla kolon halinde dizilmişlerdir⁶⁷⁵. Asklepiodotus, Pers süvarilerinin 50-100 kişilik gruplar halinde, dikdörtgen ya da kare diziliş şeklinde konuşlandıklarını söylemektedir. Curtius ise otuz kişiden oluşmuş süvari filosundan bahsetmektedir⁶⁷⁶. MÖ. 4. yüzyılda Pers süvarilerinin kargı atmaya başladığı, kılıç ve balta kullandıkları ve zırhlı atlarıyla ordunun önünde yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle süvariler ardaşık taburlar halinde düşman kuvvetlerinin etrafında dönerek ok ve kargı fırlatarak da savaşmıştır⁶⁷⁷.

Pers süvarileri savaş alanında saat yönünde hareket etmekteydi. Nedeni de at üstündeki okçu veya mızrakçıların sağ ellerini kullanması ve dolayısıyla rahat atış yapmalarındır⁶⁷⁸. Pers süvarileri hakkında taktiksel manada en temel problem okçu süvari meselesidir. Yazılı metinler ve ikonografilerde süvarilerin arkasında asılı duran sadak içerisinde ok ve yay olmasına rağmen bu okların fırlatıldığını gösteren durumlarla

⁶⁷¹ Arr. An. II.11.3.

⁶⁷² Arr. An. II.13.4.

⁶⁷³ Xen. an. I.10.7-8; Curt. III.10.4.

⁶⁷⁴ Shrimpton, 1980, s. 32. Savunmada kalan bir düşman karşısında Pers süvarisi eğer düşmanın süvari birliği yoksa ya da imha edilmişse düşmanın arkasına sarkabilirdi, Polyaen. VII.27.2. Tissaphernes için bkz. Xen. an. I.10.7-8.

⁶⁷⁵ Sekunda, 1992, s. 22-23.

⁶⁷⁶ Ascl. VII.4; Curt. IV.16.20. Diodoros’ta (XVII.19) da daha önce bu durumu görmüştük; Tuplin, 2010, s. 159. Atlı birliklerin düzeni de piyade gibi onluk olmalıdır. Barkworth, 1993, s. 183.

⁶⁷⁷ Head, 1992, s. 62. Kargı atışı için. Plu. Alex. XVI.3-4. Persler, etrafları çevrilmiş kapalı alanlarda savaşmak için de yeni taktikler geliştirmişlerdir. Mesela MÖ. 496’da Kıbrıs’ta Salamis savaşında general Artybios, atını şaha kaldırarak tekmesiyle hoplitlere karşı dövüştürmüştür, Hdt. V.111. Plataea’da cesur general Masistios, Yunan hoplitlerine çok yaklaşarak dövüştürmüş ve düşman hattının bir kısmını dağıtmış, fakat ölümden kurtulamamıştır, Hdt. IX.20-31.

⁶⁷⁸ Shrimpton, 1980, s. 32.

nadiren karşılaşmaktayız. Nitekim bu durum İskitlerin karakteristik özelliğidir⁶⁷⁹. Dahası düşmana taktiksel olarak ne şekilde ve hangi noktada saldırdığına dair sorular sorular cevapsız kalmaktadır. Ancak şunu söyleyebiliriz ki Pers süvarileri, Yunan ordularında olduğu gibi piyadelerle beraber yapılan operasyonlarda normal şartlarda kanatlarda konuşlanmıştır ve piyadeler de hızlı adımlarla onları takip etmiştir⁶⁸⁰. Fakat Gaugamela'da olduğu gibi, farklı mevzilerde de konuşlandığı olmuştur⁶⁸¹. Kunaksa'da da Genç Kyros'un süvarilerinin ordu merkezinde başarılı oldukları belirtilmektedir⁶⁸². Bundan başka stratejik olarak piyadenin önüne yerleştirildiğini görmekteyiz. Granikus savaşında on bin kişiden müteşekkil bir satraplık kuvveti bu şekilde mevzilenmişti⁶⁸³.

Persler, süvari birliklerini doğrudan muharebe dışında dolaylı yoldan da önemli uygulamalarda kullanmıştır. Keşif-araştırma görevleri, ikmal hatlarının ele geçirilmesi, baskın, yağma-çapul hareketleri, tehlike arz eden herhangi bir halk üzerine caydırıcı hareketler yapmak bunlardan bazılarıdır⁶⁸⁴. Ayrıca korunaklı mevkiilerin etrafını çevirmek, mağlup edilen düşmanların kovalanması, durağan askeri birliklere tacizkar gerilla hareketlerini de bunlara ekleyebiliriz⁶⁸⁵. Pers atlılarının yolların güvenlik altına alınmasında görevlendirildiği de düşünülmektedir⁶⁸⁶.

Atlı süvarilerin yanında Pers ordusunda kullanılan bir başka süvari aracı develerdir. Bunların ilk kez Büyük Kyros döneminde Lydia savaşlarında hizmet ettiğini görmekteyiz. Pers kralı, Lydialı atlı mızraklı süvarilerin çok güçlü olduğunu bilmekteydi ve kendi atlı birliklerinin bunlara galip gelemeyeceğini düşünmüştü. Bu nedenle kral, atların develerden ürktüğünü bildiği için develere bindirilmiş askerleri ön saflara konuşlandırmıştı. Böylece ürken Lydia atlarının bu durumundan yararlanarak

⁶⁷⁹ Pers süvari birliklerinin düşmanın etrafını sardıktan sonra onları yayılım ateşine tuttukları bilinmektedir. Bu taktiğin Assur etkisi olduğu düşünülmektedir. Rahe, 1980, s. 82; Eadie, 1967, s. 161-162. Binicilik alanında ise Herodotus'un Lydialı binicilere övgüsünden dolayı (I.79.2) Lydialılardan etkilenilmiş olabileceği de söylenmektedir. Rahe, 1980, s. 82.

⁶⁸⁰ Tuplin, 2010, s. 158. Kanatlarda konuşlanması hakkında örnek olarak bkz. Kunaksa savaşı için Xen. an. I.8.5, 9; Diod. XIV.225 / İssus Savaşı için Arr. An. II.8.5 / Gaugamela için Arr. An. III.11.3-8 / Thymbrara için Xen. Cyr. VII.1.3, 19 / Polyæn. VII.21.7. Diğer savaşlar için. Xen. Hell.III.2.15

⁶⁸¹ Bu savaşta Pers süvarisi karakteristik bir özelliği olan mızrak fırlatma ve kuşatma hareketi yapmamış, Parthialı ve Hintli süvarilerle birlikte İskender'in birliklerine cepheden saldırmıştır, Arr. An. III.15.1-2

⁶⁸² Xen. an. I.8.24-25.

⁶⁸³ Diod. XVII.19; Arr. an. I.14.4; Tuplin, 2010, s. 159; Cawkwell, 2005, s. 252.

⁶⁸⁴ Hdt. IX.39, Polyæn. VII.14.2, Xen. Hell. III.4.22, IV.1.17-19, IV.8.17, an. II.5.32, an. VI.4.23.

⁶⁸⁵ Hdt. IV.128, IX.14, 68; Xen. Hell.III.21, IV.8.17, an. I.6.1, VI.5.29; Arr. An. I.12.9, III.28.8; Curt. IV.9.7. Gerilla taktiği uygulayan süvarilerin düşmanı eğer hareket halineyse uzaktan ok ile taciz ettikleri, durağan vaziyetteyse etraflarını çevirdiği düşünülmektedir. Örnekler için bkz. Zab Nehrin civarında Xen.an.III.3.6, III.4.2; Plataea'da Hdt. IX.20-22. Ayrıca bkz. Tuplin, 2010, s. 161.

⁶⁸⁶ Mesela Marathon savaşında Pers süvarisinin Atina'ya giden yolu güvenlik altına almak için savaş alanından uzakta bulunduğu iddia edilmektedir. Evans'ın iddiasına göre, bu savaşta Pers süvarisinin Yunanlara temas ettiğine dair bir kanıt yoktur. Yalnızca Brescia lahti, muharebede süvarinin yer aldığını, en azından gemilerde toplandığını göstermektedir. Evans, 1986-87, s. 104-105.

onlara karşı galip gelmeyi başarmıştı⁶⁸⁷. Kserkses'in ordusunda da Araplardan müteşekkil develi süvari birliği olmasına rağmen bunlar Pers ordusunda standart bir askeri birim haline gelememiştir⁶⁸⁸.

(3). Savaş Arabaları

Savaş arabaları, antik çağ ordularına başta hareket kabiliyeti olmak üzere, taktiksel manada bir dizi yenilik getirmiştir. Mısır'da dünyanın ilk hareketli atış platformu olarak niteleyebileceğimiz arabaların üzerine binen okçuların atışları ve savaş meydanına hızlı ulaşım bu aracın getirileri olmuştur. Ayrıca bozguna uğratılan düşmanın kovalanabilmesi de bu arabalarla çok daha kolay yapılmıştır. Assur savaş arabaları üç at ile çekilmekteydi ve dört kişi taşımaktaydı. Bu nedenle geniş ve ağır olan Assur arabalarının taktiksel rolü maksimum şokla düşmana saldırarak dağılmaları üzerine kurulmuştu. Böylece ani saldırı tekniğine yeni bir boyut kazandırılmıştı. Hitit ve Assur ordularında savaş arabalarına binen askerler genellikle binici piyadeydi. Yani bu düzende arabadaki askerler arabadan inerek bir piyade gibi savaşmaktaydı. Böylece arabadan inen veya düşen asker savaşa piyade olarak devam edebilmekteydi⁶⁸⁹. Ksenophon, Assurluların savaş arabalarının dingillerine tırpan bağladığını söylemektedir⁶⁹⁰. Assur rölyeflerinde savaş arabalarını görmek mümkündür. Ancak burada karşılaştığımız tırpansızdır. Hint orijinli kaynaklarda ise taş atıcı askerlerle birlikte tırpanlı arabalardan bahsedilmektedir. Burada MÖ. 494-467 yılları arasına tarihlenen Ajatashastru döneminde Vriji konfederasyonuna karşı Mauryaların bu tarz arabalar kullandığı ifade edilmektedir⁶⁹¹. Pers ordusunda savaş arabalarının kullanımı konusunda farklı görüşler vardır. Buna göre bazı araştırmacılar savaş arabalarını, gezici ok atış platformu olarak nitelerken, bazıları da savaş stratejisinden ziyade gösteriş unsuru olduğunu iddia etmektedir. Bunun dışında düşmanı korkutmak, birlikleri

⁶⁸⁷ Xen. Cyr. VII.1'de atların develerden korktuğundan bahsedilmektedir. Frontinus da (Frontin. strat. II.4.12), Kroisus ile olan bu savaşta, develerin kokularından dolayı, Lydia atlarının ürkütüğünü ve panik yaşadığını anlatmaktadır. Aynı taktiği daha sonra Darius, İskitlere karşı kullanacaktır, Hdt. IV.129. Ayrıca bkz. Spaulding – Nickerson, 1994, s. 29; Tuplin, 2010, s. 172.

⁶⁸⁸ Head, 1992, s. 44. Perslerde deve koruyucularına uştrapāna- denmekteydi. Briant, 2009, s. 157. Aristoteles, (HA. 2.1 [498b9]) Arap ve Baktria cinsi olmak üzere iki tür deveden bahsetmektedir. Eserinde (2.1 [499a15-17]) Baktria devesinin (Camelus Baktrianus) Arap devesinden farklı olduğunu, bunların iki hörgücü bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bkz. Potts, 2004, s. 146.

⁶⁸⁹ Gabriel – Metz, 1991, s. 29-32, 75, 76.

⁶⁹⁰ Xen. Cyr. VI.2.

⁶⁹¹ Sekunda, 1992, s. 26. Assur savaş arabalarının uç kısmında hareket ettirelebilen namlu bulunmaktadır. Namlunun ucundaki mahmuz ise kürek ya da balta şeklindedir. S. Pullu, bu araçları antik çağın “tank”ları olarak nitelemektedir, Pullu, 2008, s. 22.

bozmak ve böylece arabaların arkasından gelen süvari ve piyade askerlerinin işini kolaylaştırmak adına kullanıldığını ileri sürenler de bulunmaktadır⁶⁹².

MÖ. 5. yüzyıl Pers savaş arabası betimlemelerini Aeschylus, Herodotus ve Ksenophon'da bulmak mümkündür. Aeschylus, Pers ve Yunanların ekipmanlarını sayarken okçu, süvari ve mızrak atıcıların dışında savaş arabalarına da değinmiştir⁶⁹³. Herodotus'un betimlemelerine baktığımızda doğrudan muharip savaş arabası göremeyiz. Burada yalnızca kralın bindiği savaş arabası tasvir edilmiştir. Kserkses'in tanrısal savaş arabası, arabacının dizginleri tuttuğu, sekiz beyaz at tarafından çekilmektedir⁶⁹⁴. Persepolis rölyefleri de MÖ. 5. yüzyıl Pers savaş arabaları figürlerini yansıtmaktadır. Ancak bu figürlerde arabaların muharip değil askeri işlevleri yerine getirmek amacıyla kullanıldığı izlenimi vardır⁶⁹⁵. Doğrudan muharip olan savaş arabaları hakkında en erken bilgiyi Ksenophon'dan öğrenmekteyiz. Nitekim o, Aeschylus ve Herodotus'tan sonra yaşasa da Büyük Kyros'un hayatını anlattığı eserinde, kralın saraydan çıkış töreni esnasında bir savaş arabasıyla dışarı çıktığından ve tırpanlı savaş arabalarının hazır kıta krallarını beklediğinden bahsetmektedir⁶⁹⁶. Tırpanla donatılması onun muharip olduğunun bir göstergesidir⁶⁹⁷.

Savaşan bir tırpanlı savaş arabalarıyla gerçekçi olarak ilk kez Ksenophon'un Anabasis'inde, Kunaksa savaşında karşılaşmaktayız. Burada Pers savaş arabaları, Genç Kyros'un yanında yer alan Yunanlara karşı kullanılmıştı. Anlaşıldığına göre II. Artakserkses'in askeri dizilişinde ön safta, aralarına geniş boşluklar bırakarak dizilmiş tırpanlı savaş arabaları bulunmaktaydı. Arabalar dingil yerlerinden yere paralel olarak uzanan ve altında kalanları parçalamak üzere tasarlanmış yere bakar vaziyette tırpanla donatılmıştır⁶⁹⁸. Ksenophon, sürücülerinin korunması için arabaların üzerinde küçük bir kule gibi görünen koruma alanı olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca sürücünün inip

⁶⁹² Sümerer, 2010, s. 137. Ayrıca geçit törenlerinde gücün bir sembolü, avlanma ya da savaşa giderken de nakliye vasıtası olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Kılıç, 2008, s. 114.

⁶⁹³ Wardman, 1959, s. 52.

⁶⁹⁴ Hdt. VII.40. Pers krallarının savaşlara savaş arabaları üzerinde gittikleri görülmektedir. Genç Kyros, Kunaksa'ya giderken bir savaş arabasına binmişti, Xen. an. I.8.3. III. Darius İssus ve Gaugamela savaşında savaş arabası üzerindedir, Arr. II.11.4, Curt. IV.15.30.

⁶⁹⁵ Head, 1992, s. 44.

⁶⁹⁶ Xen. Cyr. VIII.3

⁶⁹⁷ Head, Ksenophon'un hemen her Pers kurumunu Büyük Kyros'a dayandırdığını, bu dönemdeki tırpanlı savaş arabalarının, tıpkı VI.1.52-54'te bahsettiği sekiz öküzü koşulan ve on iki adamın taşıdığı savaş kuleleri kadar kurgusal olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Ksenophon'un muhtemelen Kunaksa'daki savaş arabalarından etkilenip, Büyük Kyros'un da bu tarz arabalara sahip olabileceğini düşündüğünü söylemektedir. Head, 1992, s. 44, 48.

⁶⁹⁸ Xen. an. I.8.9-11.

binebilmesi için bir kapısı olduğunu söylemektedir⁶⁹⁹. Savaş arabalarının bu üstün özelliklerine rağmen, Kunaksa savaşında istenen başarıyı sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Yunanlar, savaş düzeninde aralıklarını anında açarak üzerlerine gelen arabalardan kurtulmuşlardır. Ayrıca bazı sürücüler de arabalarını terk ederek kaçmıştır⁷⁰⁰. Persler bu arabaları söz konusu savaşta başarısızlığa rağmen daha sonraki önemli savaşlarda da kullanmıştır. MÖ. 396/5'teki Daskyleion yakınlarındaki savaşta, tırpanlı savaş arabaları kullanılmıştır. Bu savaşta Pharnabazos, zırhlı süvari birliği ile tırpanlı savaş arabalarını bir arada kullanmış ve Yunanlar büyük bir zarara uğratılmıştır⁷⁰¹. Tırpanlı savaş arabalarını Büyük İskenderle yapılan son büyük savaşta, Gaugamela'da da görmekteyiz. Burada III. Darius'un iki yüz tırpanlı araba getirdiği ifade edilmektedir⁷⁰². Diodoros Gaugamela savaşında tırpanlı savaş arabalarını tanımlarken bunların 68 santimetre uzunluğunda üç tırpanı bulunduğunu, birinin boyunduruğun sonuna eklendiğini ve keskin ucunun ileri baktığını, aks mahfazasındaki ikisinin ise daha uzun, geniş ve kavisli olduğunu ifade etmektedir⁷⁰³. Curtius'a göre bu savaşta Pers savaş arabaları başarılı hamleler yapmış, bazı Makedon saflarını bozmuşlardır. Ancak Makedon hafif piyadeleri tarafından imha edilmiştir⁷⁰⁴. Arrinos ise toplam iki yüz oraklı savaş arabasının atlı birliklerle beraber savaş hattında yer aldığını bildirmektedir⁷⁰⁵. Tırpanlı savaş arabaları Perslerden sonra da kullanılmıştır. Antik kaynaklardan anlaşıldığına göre Diadokhlar döneminde İpsos savaşında Selevkus'un, daha sonra da Büyük Antiokhus'un kullandığı bilinmektedir⁷⁰⁶.

⁶⁹⁹ Ksenophon, Büyük Kyros'un düşmandan ya da diğer yerlerden ele geçirilen savaş arabalarının tamir edilmesini, eskiden Troyalıların şimdiyse Suriyelilerin kullanmış olduğu savaş arabalarının kullanışsız olduğu için yasakladığını söylemektedir. Ayrıca en cesur askerler bu arabalara biniyor bunun yanına güvenilir bir adam ekleniyordu. Kyros bunu da yasaklayarak, savaş arabalarının tekerleklerini güçlendirmiş ve kırılma olasılığını aza indirmişti. Aynı zamanda arabaların dingil mesafelerini de geniş tutarak devrilme riskini düşürmüştür. Savaş arabalarına sürücülerin girebileceği ve onları boyunlarına kadar koruyabilecek tahtadan ufak bir kule yaptırmış, sürücülerini silahlandırmıştı. Arabanın dingil uçlarına orak gibi keskin bir alet taktırmıştır. Ksenophon'a göre bu arabaları Kyros icat etmiştir ve Ksenophon'un döneminde de kullanılmıştır. Xen. Cyr. VI.1.27-30.

Tatarlı mezar odasında, sahnedeki arabanın iki at tarafından çekilen iki tekerlekli savaş arabası olduğunu görmekteyiz (Resim 8). Tekerlekler sekiz parmaklıdır. Arabanın kasası oldukça derindir ve içindeki askerin beline kadar gelmektedir. Kasanın üst kesmi kavislidir. Buradaki atların uzun gövdeli, iri başlı, kısa ve kalın boyunlu, gür yelesi olduğu dikkat çekmektedir. Kuyrukları da yere kadar uzunmaktadır. Arabanın üzerinde okçu ve binici olmak üzere iki savaşçı vardır ve her ikisi de zırh ve keten başlık giymiştir. Sürücünün sağ elinde dizginler, sol elindeyse kamçı bulunmaktadır. Sümerer, 2010, s. 137.

⁷⁰⁰ Xen. an. I.8.10. Ksenophon ayrıca (an. I.8.20.) Genç Kyros'un safında yer alan ve savaş arabalarını gören bazı Hellen askerlerinin "hipodromdaki seyirciler gibi" donup kaldıklarından ancak bunların dahi yaralanmadıklarından bahsetmektedir.

⁷⁰¹ Xen. Hell. IV.1.17-19.

⁷⁰² Arr. An. III.11.6-7. Burada oraklı savaş arabalarının süvari hatlarında olduğunu görmekteyiz.

⁷⁰³ Diod. XVII.53.

⁷⁰⁴ Curt. IV.15.14-17.

⁷⁰⁵ Arr. An. III.11.6.

⁷⁰⁶ Diod. XX.113.5; Plu. Dem. 28.6; Plb. V.53.10; Liv. 37.41.

Savaş arabalarının başarılı olabilmesi için iki temel anahtarın olduğunu ifade eden Head'e göre, birincisi hedefe giderken herhangi bir tarafa sapmadan doğrudan düşmana temas etmek; diğeri ise tıpkı Pharnabazos'un süvarilerle birlikte savaş arabalarını takip ettiği gibi diğeri birlikler tarafından savaş arabalarının takip edilmesidir⁷⁰⁷. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre savaş arabalarının MÖ. 6. yüzyıldaki varlığı şüpheli olsa da MÖ. 5. yüzyılda kesinlikle mevcuttu. Yüzyılın sonlarına doğruysa bu arabalar tırpanla donatılmıştı. İmparatorluğun son dönemlerinde İskender ile yapılan Gaugamela savaşında da kullanıldığı bilinmektedir. Yine tarihi örnekler savaş arabalarının tek başlarına ileri sürüldüğünde istenen başarıyı sağlayamadığını, arkalarında onları takip eden bir birlik olduğundaysa daha etkili olduklarını göstermektedir (Resim 11).

2. YARDIMCI KUVVETLER

A. Satraplık Birlikleri

Pers imparatorluğu yönetim şekli olarak *satraplık* adı verilen eyaletlere bölünmüş, buraların yönetimi de satrap denilen valilere emanet edilmiştir. Herodotus I. Darius'un imparatorluğu yirmi satraplık bölgesine ayırdığını ifade etmektedir⁷⁰⁸. Pers kitabelerinde ise satraplık sayıları farklılık göstermektedir⁷⁰⁹. Kaynaklardan anlaşıldığına göre satraplıklar geniş coğrafyaları kapsamakta ve birçok farklı milletten halkı barındırmaktadır⁷¹⁰. Satrapların büyük çoğunluğu kralın akrabaları arasından, özellikle Pers ve Med kökenli olanlardan seçilmiştir. Ancak bazı satraplıkların yerel hanedanlar tarafından yönetildiği bilinmektedir⁷¹¹. Satrapların altında daha küçük bölgeleri idare eden ast rütbeli görevliler -bir nevi vali yardımcıları- bulunmaktaydı. İkincil dereceli bu valiler yerel aşiretten seçilebilirdi. Mesela, Suriye (Ebirnairi / Nehrin Ötesi) satraplığına bağlı Judea bölgesi kendi valileri tarafından yönetilmekteydi. Hatta

⁷⁰⁷ Head, 1992, s. 48.

⁷⁰⁸ Hdt. III.89. Bazı araştırmacılar imparatorluğun yalnızca satraplıklara değil karanoslar tarafından yönetilen geniş askeri ve idari birliklere de bölündüğünü iddia etmekte ve bunları toparkhies olarak adlandırmaktadır. Rung, 2015, s. 348.

⁷⁰⁹ DB. I.6'da yirmi üç, DN.a III'de otuz, DP.e II'de yirmi altı, DS.'de ise yirmi dört satraplık karşımıza çıkmaktadır.

⁷¹⁰ Mesela üçüncü satraplığı Phrygialılar, Asya Trakları, Paphlagonialar, Mariandyner ve Suriyeliler oluşturmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere satraplığın sınırları oldukça geniştir ve birçok farklı halkı kapsamaktadır. Bu tarz örnekleri artırmak mümkündür. Detaylı bilgi için bkz. Herodotus III. 89-94.

⁷¹¹ Head, 1992, s. 12. Yerel valilerden en dikkat çeken Karia'daki Hekatomnus hanedanlığıdır. Shervin-white, 1984, s. 254-259. Kilikya'da da Syennesisler adı ile bilinen yerel bir hanedanlık hüküm sürmüştür. Hdt. V.118; Hornblower, 2011, s. 76. Kilikya hanedanlığının MÖ. 5. yüzyılın sonundaki kayıtlarda görülmemesi, Genç Kyros'un isyanını destekledikleri için görevden alındıklarına bağlanmaktadır. Head, 1992, s. 12; Ancak Hekatomnusların aksine, Kilikyalı yöneticiler birer satrap olarak anılmamıştır. Hornblower, 2011, s. 76.

Fenike ve Kıbrıs bölgelerinde de kendi kralları tarafından yönetilen şehirler bulunmaktaydı. Ast valiler kendi bölgelerindeki birlikleri komuta etmektedir. Halikarnassoslu kraliçe Artemisia'nın Karia satrapının ast valisi olduğu ve Salamis'te kendi gemilerine komuta ettiği bilinmektedir⁷¹².

Satrapların kendi egemenlik sahaları içerisinde güvenliği sağlamak için arştribara birliğine sahip olduğunu, bu birliğe de hazārapatiş'in komuta ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca bu savunmayı güçlendirmek adına satraplar yaptırdıkları malikanelere Pers soylularını yerleştirerek onlardan ağır süvari olarak yararlanmışlardır. Bunun haricinde yerel ücretli askerler de satraplık kuvvetlerine destek olmuştur⁷¹³. Klasik yazarlar satraplıkların Pers ordusuna sağladığı desteği açıkça yansıtmaktadır. Mesela Herodotus, kara satraplıklarının piyade ve atlı birliklerle savaşa katıldığını, denizci halkların ise gemileri ile iştirak ettiğini söylemektedir⁷¹⁴. Pers askeri organizasyonunun kısa bir özetini sunan Ksenophon süvarilerin, okçuların, gerrophoroi ve sapancıların bir Pers eyalet ordusunun standart unsurları olduğunu ifade etmektedir⁷¹⁵. Yine Ksenophon'dan anlaşıldığına göre savaş durumunda satraplar tarafından toplanan mevcut birlikler kralın emriyle, her bir millet kendi halkından seçilmiş bir komutanın emrinde toplanarak savaşa iştirak etmiştir⁷¹⁶. Böylece satraplıklardan gelen askerlerle birlikte muazzam büyüklüğe ulaşan Pers ordusu klasik okçu düzeninden falanks dizilişine kolaylıkla geçebilmiştir⁷¹⁷.

⁷¹² Head, 1992, s. 12. Artemisia için Hdt. VII.99.

⁷¹³ Sekunda, 1992, s. 19. Satraplıklarda askeri birliklerin bulunması, halkın tekrar bağımsız olma düşüncesini taşıyıp taşımadığı sorusunu akla getirebilir. İmparatorluk sınırlarının geniş olmasından dolayı satraplıkların merkezi otoriyeye olan uzaklığı ve emrinde güçlü askerin olması, imparatorluk otoritesinin zayıflık gösterdiği dönemlerde devleti birçok kez satrap isyanlarıyla karşılaştırmıştır. İmparatorluğu en fazla uğraştıran ve yıpratıcı ayaklanma "büyük satrap isyanları" (MÖ. 366-359) olarak bilinen ayaklanmalardır. Diodoros XV.90-91; Weiskopf, 1989. Fakat Satraplar ülke topraklarının muhafazası için iyi bir orduyu daima hazır tutmak zorunda olmuşlardır. Ayrıca vergi toplama meselesinde de orduya ihtiyaç duyulacak durumların meydana gelmesi kaçınılmazdı. Dusinberre, 2003, s. 4. Böylece savaş ya da isyan gibi herhangi bir durumda, satrapların kontrolünde bulunan askeri birliklerle olaya anında müdahale etme imkanı planlanmıştı. Briant, 2002, s. 67.

⁷¹⁴ Herodotus'a göre Kserkses, Yunanistan istilası için Sardes satraplığına piyadeler göndermiş; Lydialılar, Mysialılar ile beraber kuzeye; Kabalialılar, Lasinalılar ve Milyanlılar ile beraber ise güneye asker sevk etmiştir. Diğer yaya birlikleri de üçüncü satraplık olan Daskyleion'dan gelmiştir. Burada Phrygia ve Kappadokia platosundaki yerleşimcilerin yanı sıra Asya Trakları, Bithinyalılar, Paphlagonyalılar, Mariandinler de bulunmaktadır. Doğu Anadolu'dan, on üçüncü satraplık olan Armenialılar ve Karadeniz'in uzak kıyılarından on dokuzuncu satraplık olan Moskhoi, Tibarenoi, Makrones ve Mossynokoi de birçok asker göndermiştir. Yunanlıların deniz gücünü bildiğinden dolayı Kserkses, egemenliği altına aldığı denizci kavimlerden donanma gücü oluşturmak için yararlanmıştı. Buna göre Fenikeliler ve Filistin Suriyelileri 300, Kıbrıs 150, Kilikyalılar 100, Lykialılar 50, Asya Dorislileri 30, İonyalılar 100 ve Pelasg ırkından olan adalarda oturanlar 60 gemi ile savaşa katılmıştır. Hdt. VII.89-95, Mellink, 1988, s. 215.

⁷¹⁵ Xen. Oec. IV.5.

⁷¹⁶ Briant, 2002, s. 343.

⁷¹⁷ Spaulding – Nickerson, 1994, s. 33.

Satraplık kuvvetlerinin durumu I. Darius'un tahta çıkışından sonra meydana gelen buhranlı zamanlarda daha iyi anlaşılmaktadır. Behistun kitabesinden anladığımızı göre MÖ. 522/21 yılında satrap Dadarşi ve Vivāna bu dönemde krala oldukça yardımcı olmuştur. Buradan satrapların kesinlikle kendi orduları olduğunu söyleyebiliriz⁷¹⁸. I. Darius'un, Phrygia-İyonya-Lydia satrapı olan Oroites'in 1000 kişiden müteşekkil muhafız birliği vardı⁷¹⁹. Genç Kyros'un 600 ağır zırhlı süvarisi bulunmaktaydı. Ancak bu tarz koruma birlikleri ayrı bir kategori teşkil etmemektedir. Nitekim tarihi süreçte nasıl devam ettiğini bilmiyoruz. Bunların daha sonra askeri kolonistler olarak yerleştirilmiş olduğu düşünülebilir. Zira Pers tarihi boyunca askeri hizmetteki birçok askerin bu hizmetleri karşılığında bulunduğu memleket tarafından desteklendiğini görmekteyiz⁷²⁰.

Kadrosunun sabitlenmiş olduğu düşünülen satraplık orduları yıllık olarak denetlenmekteydi ve askeri durumlar daima rapor edilmekteydi. Bunların askeri eğitim yaptıkları da iddia edilebilir. Satraplık orduları düzenli bir şekilde askere çağrılmıştır. Böylece kral büyük bir ordu toplamaya ihtiyaç duyduğunda bu askerleri çağırır ve istediği vakit gereken orduyu toplayabilirdi. Fakat Kserkses'in yaptığı gibi uzun sürecek askeri operasyonlar ve asker toplama organizasyonlarında uzun bir hazırlık gerekmekteydi⁷²¹.

Kallias Barışının ardından özellikle savunma alanında satrapların sorumlulukları artmıştır. Yine bu dönemde bazı vergilerin, satraplıktaki orduların bakımı için krala gönderilmeyip satraplıklarda toplandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca stratejik olarak önemli olan kaleler, doğrudan krala bağlı olan datapatişlere (yüzbaşı) teslim edilmiştir. Adeta birer garnizon gibi teşkilatlanmış bu kalelere maaşları doğrudan kral tarafından ödenen, Baktrialı ve Hyrkianalı gibi Doğu İran'dan gelen savaşçı kabileler arasından seçilmiş muhafızlar konuşlandırılmıştır. Doğudan getirilen bu birlikler, yeni geldikleri bölgeye yeni savaş teknikleri ve teçhizatları getirmiş, zamanla satraplık ordusunun geri kalanı da bunlara uyum sağlamaya başlamıştır⁷²². Buradan yola çıkarak satraplıklardaki birliklerin

⁷¹⁸ Briant, 2002, s. 65.

⁷¹⁹ Hdt. III.127.

⁷²⁰ Head, 1992, s. 13.

⁷²¹ Xen. Oec. 4.5-7; Hdt. VII.1-2; Diod. 15.41.5; Cawkwell, 2005, s. 239. Fenikelilerin, kralın emriyle yaptığı hazırlıklar için bkz. Xen. Hell. 3.4.1.

⁷²² Sekunda, 1992, s. 20. Bu şekilde oluşturulmuş garnizonların çoğu süvari birliklerinden oluşmuş ve buralardan aynı olarak yedek at vergisi alınmıştır. İmparatorluğun batısındaki bu tarz kraliyet garnizonlarından biri Kilikya'ya konuşlandırılmıştır. Bu bölge Anadolu'dan Mezopotamya'ya geçebilmek için kullanılan son derece stratejik bir yol üzerindedir. Sekunda, 1992, s. 21.

ordudaki konumunu dört temaya ayırabiliriz: a) Süvari olarak orduya katkısı. b) Arazi karşılığında askeri hizmet veren yabancı askeri kolonist kuvvetleri. c) Yunanlar gibi savaşçı ruha sahip askerlerin oluşturduğu ücretli birlikler. d) Zorunlu olarak askere çağrılan yerel birlikler⁷²³.

Tarihi süreçte zamanla imparatorluk ordusunda ulusal elemanlar azalmaya başlamış, bunların yerini eyalet askerleri ve Yunanlardan seçilen ücretli askerler almıştır⁷²⁴. Fakat satraplıklardaki garnizonlarda yalnızca Yunanlar yoktur. Kelainai’de Yunan askeriyle birlikte 1000 Kariyalı ücretli asker Phrygia satrapının sorumluluğunda aynı anda ve aynı yerde konuşlanmıştı. Gaza’da İskender’e karşı dayanmak için bölge satrapı garnizona destek olabilmek adına Araplardan ücretli askerler toplamıştı. Bundan başka Ksenophon ve “On Binler” Armenia’da Armenialılardan, Mardialılardan ve Kaldeli ücretli askerlerden müteşekkil süvari (muhtemelen yerel soylular ve Persli tımar sahipleri) ve piyade ile gelen Armenia satrapıyla karşılaşmıştı. Benzer şekilde Batı Armenia valisinin Khalybialı ve Taokhialı ücretli askerleri kendi kuvvetleri gibiydi. Böylece satraplar tarafından garnizonlarda Yunanlara erişememekle birlikte, yerel seferler için özgün bir ücretli asker güruhu oluşturulmuştur. Ücretli askerlerin kaynağı dağlık bölgelerde yaşayan halklardır. Ücretli askerlerin bazıları satrapların komutasındayken bazıları da doğrudan krala bağlıdır. Granikus savaşında Hyrkaniyalı süvariler, gerçekten Hyrkania platosundan gelen askeri kolonistler değilse, erken dönem Hyrkaniyalıları gibi kralın ücretlerini ödediği paralı askerler olmalıdır. Yani onlar da Baktrialı ve Medli meslektaşları gibi doğrudan kraliyet otoritesi altında olan Batı’ya gönderilmiş birliklerdir⁷²⁵.

Buradan hareketle Pers ordusunun yarı feodal bir yapı arz ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim I. Darius’un İskit seferinde, Kserkses’in Yunanistan seferinde veya III. Darius’un Gaugamela savaşında imparatorlukta yaşayan her milletten insanın toplandığı bir orduyla karşılaşmaktayız⁷²⁶. Klasik Yunan yazarlar buradan yola çıkarak Pers ordusunun muazzam genişliğine dikkat çekmektedir. Ancak onların korkak, yetersiz ve beceriksiz bir topluluk olduğu algısı yaratmışlardır. Aryan kökenli askerlerin Pers ordusundaki diğerler askerlerden daha istekli ve eğitilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Ancak

⁷²³ Head, 1992, s. 13.

⁷²⁴ Sevin, 1982, s. 275. Birçok antik yazar bu durumu açıkça ifade etmektedir. Akhemenid hanedanlığının son dönemlerini anlatan Arrianus (an. I.14.4), İskender savaşlarında pek çok Yunan askeri kullanıldığını belirtir. Bu tarz örnekleri artırmak mümkündür.

⁷²⁵ Head, 1992, s. 15; Xen. an. IV.3-4.

⁷²⁶ Head, 1992, s. 15.

satraplıklardan toplanan bütün bu askerler köylerinden koparılmış tecrübesiz ayak takımı değildir⁷²⁷. Mesela Mısır'da *Hermotybie*'ler ve *Kalasiriei*'ler denen geleneksel savaşçı sınıftan askerler Pers ordusunda hizmet etmiştir⁷²⁸.

Satraplıklar, Pers ordusuna kara gücü yanında deniz gücü sağlamada da etkin rol oynamıştır. Büyük krallar bir savaş filosu toplamak istediğinde bu işi iyi bilen gemi ustaları yetiştirmeye ihtiyaç duymamıştır. Nitekim imparatorluğa tabi halklardan deniz eri sağlanmıştı. Büyük bir donanma gücü gerektiğinde, düzenli bir Pers donanması için merkezden para harcanmadan hemen bu işle zorunlu olan kuvvetlere emir gönderilmiş ve donanma toplanmıştır⁷²⁹.

Yunan kaynaklarından anlaşılacağı üzere Persler donanma için denize kıyısı olan denizci halklardan yararlanma yoluna gitmiştir. Herodotus, Hellen, Karia, Hellespontos Phrygialıları, Lykia, Kilikya, Kıbrıs, Mısır ve Fenike halklarının Pers donanması adı altında bahriyeli ve kürekçi olarak hizmet ettiğini ifade etmektedir⁷³⁰. Bunlar da tıpkı kara ordularında olduğu gibi kendi komutanları altında kendi birliklerini oluşturarak denizde saf tutmuşlardır⁷³¹. Herodotus ve Thukydides, özellikle Fenikelilerin gücüne değinerek I. Darius'un Fenike donanması yardımıyla Ege adalarını ele geçirdiğini, yine Fenikelilerle birlikte Kıbrıslıların Atina'lı Kimon'a karşı savaştıklarını söylemektedir⁷³². Aynı şekilde Arrianus da Fenikeli ve Kıbrıslı denizcilerin bu konudaki maharetlerini överek onların usta gemiciler olduklarını bildirmektedir⁷³³. Yunanlar da donanmada iyi hizmetler yapmıştır. Özellikle İyon isyanı ve Salamis (Kıbrıs) savaşlarında Yunanlar (İyonyalılar) çok hızlı bir şekilde hazır hale gelip Perslerin emrinde hareket etmiştir⁷³⁴. Aynı şekilde Yunan savaşları sırasında

⁷²⁷ Head, 1992, s. 16.

⁷²⁸ Hdt. II. 164.

⁷²⁹ Cawkwell, 2005, s. 256.

⁷³⁰ Hdt. VI.6, VII. 89-95. Bunların hepsinin kendilerine has silahları ve giyim tarzları vardır. Nelson, 1975, s. 20. Fenikelilerin Pers ordusu içerisinde farklı bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Kraliyet daima Fenike filosunu gözetlemiştir. Mesela sayıların korunması ve verilen emirlere uyulması en çok dikkat edilen husustur. Krallar Fenike filosunun bakımıyla doğrudan ilgilenmiştir. Hatta gemilerin yapımı için Fenikelilere ücret ödemiş dahi olabilirler. Cawkwell, 2005, s. 256.

⁷³¹ Hdt. VII.96.

⁷³² Th.I.6, I.CXII. Hdt. VI.6. Herodotus (VII.96) Fenikelilerden Sidon gemilerinin denize en dayanıklı gemiler olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca (VII.90), Kıbrıslıların arasında Etiyopyalı denizciler olduğundan bahsetmektedir. Bunlar antik tanımlamalara göre büyük ihtimalle güney Mısır'daki Nubya bölgesinde (Habeşistan) çalışan işçiler arasından askere alınmış kişilerdir. Muhtemelen de Nil Nehrinde yağma hareketlerinde bulunmaktaydılar. Sekunda, 1992, s. 16.

⁷³³ Arr. An. I.18.7; Casabonne, 2007, s. 31; Young, 1997, s. 298. Fenike triremeleri MÖ. 480'deki Pers donanmasının en iyileriydi. Fakat bunun yanında Herodotus, Perslerin kürekçilik konusunda oldukça etkili olduğunu söylemektedir. Nitekim Artemisium deniz muharebesinde on Pers gemisinin en hızlı gemi olduğunu söylemektedir. Hdt. VII.179-182, VIII.10; Cawkwell, 2005, s. 258.

⁷³⁴ Hdt. V.108.

Artemision'da ve Salamis'te Yunanların Pers donanmasında etkin olduğunu görmekteyiz⁷³⁵.

Her ne kadar donanma gücü bu birliklerden oluşsa da her bir gemi üzerinde 30'ar kişilik müfrezeler halinde Med, Pers ve Sakeslerden (Sakalar olmalı) askerler bulundurulmuştur⁷³⁶. Persler genellikle yüzme bilmediklerinden bahriyeli olmak için istekli olmadığı düşünülebilir. Bu yüzden Persler arasından yüzme bilenler öncelikli olarak donanmaya alınmış olabilir. Sakalar arasından da özellikle Oksus nehrinin (Amu Derya, Seyhun) orta bölgelerinde yaşayanlar tercih edilmiştir⁷³⁷.

Herodotus Pers donanmasındaki gemi sayısı hakkında tıpkı kara orduları sayısında olduğu gibi abartılı açıklamalar vermektedir. Özellikle Kserkses'in donanmasının otuz ve elli kürekli gemilerin, hafif gemilerin ve at taşıyan küçük gemilerin toplam sayısının üç bini bulduğundan bahsetmektedir⁷³⁸. Bunlardan trireme (üç güverteli ve üç kürekli savaş gemisi) sayısını ise 1207 olarak tespit etmiştir⁷³⁹. İyonya ayaklanması sırasında Lade Deniz Savaşında birleşik Yunan donanmasının 153 gemisine karşılık Perslerin 600 gemisi olduğu söylemektedir⁷⁴⁰. Atinalı Kimon ile Kıbrıs mücadelesinde Yunanların iki yüz triremesine karşı 300 triremeyle savaşmıştır⁷⁴¹. Ancak bazı klasik dönem kaynakları sayılar konusunda daha makuldur. Mesela Thukydides, Peleponessos savaşları sırasında MÖ. 411'de Aspendos'ta 147 Fenike donanması konuşlandığını ifade etmektedir⁷⁴². Ksenophon, Büyük Kral ile Tissaphernes'in MÖ. 397/6'da hazırlattığı 300 Fenike filosundan bahsetmektedir⁷⁴³. Diodoros ise MÖ. 396'da 90 gemi olduğuna işaret etmektedir⁷⁴⁴. Araştırmacılar bu sayıların yapılacak savaşın kral nazarındaki önem derecesine göre değiştiğini düşünmektedir⁷⁴⁵.

Cawcwell, Perslerin Fenike filosu haricinde düzenli bir donanmadan ve donanma organizasyonundan yoksun olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda Pers donanma strateji fikirleri, daima kara ordusunun gerisinde kalmıştır. Pers stratejisinde

⁷³⁵ Hdt. VIII.19, 66.

⁷³⁶ Hdt. VII.184.

⁷³⁷ Dandamaev, 1982, s. 101-103.

⁷³⁸ Hdt. VII.97.

⁷³⁹ Hdt. VII.89.

⁷⁴⁰ Hdt. VI.8-9.

⁷⁴¹ Diod. XII.3.1-2.

⁷⁴² Th. VIII.87.

⁷⁴³ Xen. Hell. III.4.1.

⁷⁴⁴ Diod. XV.79.8.

⁷⁴⁵ Rung, 2015, s. 350.

donanmanın kara ordusu ile birlikte kullanılma düşüncesi genellikle ağır basmaktadır. Mesela Mısır seferinde kara ordusunun desteğini donanma sağlamıştır. MÖ. 494’de Lade’de kara ordusu Miletus’a hareket edene kadar bir filo görülmemektedir. MÖ. 480’deki Kserkses’in savaşlarında da donanma kara ordusuyla yakın temas halindedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu açıklamalar gerçek bir deniz stratejisi eksikliği olarak görülebilir. Yalnızca Yunanlı komutanların komuta ettiği savaşlarda Pers deniz gücü gerçek bir donanma gibi kullanılmıştır: MÖ. 390’larda Konon, MÖ. 330’larda ise Memnon komutasında olduğu gibi. Diğer zamanlarda donanma “*macerasız*” ve “*durağan*” bir güçtür⁷⁴⁶. Görüldüğü üzere satraplık birlikleri Pers ordusuna doğrudan askeri güç sağlamaktadır. Fakat bunun yanında imparatorluk ordusuna bölgesel lojistik hususunda gıda ve askeri malzeme tedarik ettikleri⁷⁴⁷, ticari seferlere eskortluk yaptıkları da bilinmektedir⁷⁴⁸.

Bu veriler ışığında satraplık ordularının Pers askeriyesine olan desteğinin ne kadar mühim olduğu son derece açıktır. Dünyanın her köşesinden askeri, Pers ordusunda görmek mümkündür. Aşağıda Pers ordusuna önemli hizmetlerde bulunmuş satraplık halklarının yapmış olduğu katkılardan bahsedilmiştir.

(1). Anadolu Halkları

Persler Armenia bölgesinden Anadolu’nun batı uçlarına uzanan bölgelerde yaşayan birçok halkı askere almıştır. Herodotus’un vermiş olduğu Anadolu’daki satraplıkları içeren halklar, verdiği ordu listesi ve Pers yazıtları bu halkların adlarını sunmaktadır. Fakat Herodotus’un verdiği bilgiler, bölgeyi iyi tanıdığından olsa gerek, Pers yazıtlarından daha detaylıdır. Herodotus verdiği listede ilk dört satraplığı Anadolu halklarına ayırmıştır: İyonyalılar, Asya Magnesialıları, Aiolyalılar, Karialılar, Lykialılar, Milialılar, Pamphilyalılar; Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia, Hytenneia; Hellespontos’ta Yunanistan gelirken sağda oturanlar, Phrygialılar, Asya Trakları, Paphlagonyalılar, Mariadyn ve Suriyeliler (Kappadokialılar); Kilikyalılar⁷⁴⁹. Anadolu’dan katılan bütün bu savaşçı halklara ek olarak Khalibialı ve Taokhialı

⁷⁴⁶ Cawkwell, 2005, s. 257-258. Örnekler için bkz. Hdt. VI. 6, 96, VII.236, VIII. 46; Nep. Con. IV; Diod. XVII.7.2-3.

⁷⁴⁷ Casabonne, 2007, s. 30.

⁷⁴⁸ Porten, 1968, s. 41.

⁷⁴⁹ Hdt. III.90. Pers yazıtları için bkz. DP, DP.e, DS, DN.a.

birlikler⁷⁵⁰ ile Moskhi, Tiberani, Makronai, Mossoyoi ve Marsa halklarını da dahil edebiliriz⁷⁵¹.

Anlaşıldığına göre Anadolu halkı genellikle hafif teçhizat kullanmaktaydı⁷⁵². Bu nedenle Anadolu'da yaşayan halklar kısa mızraklı ve küçük hafif kalkanlı piyade olarak hizmet etmiştir. Kendilerine has en dikkat çekici silahları drepanon denen orak biçimli hançerdir⁷⁵³. Ancak Batı Anadolu halklarından bazılarının Yunan ağır piyadesi olan hoplit tarzında teçhizatlandığı görülmektedir ki bu durum son derece olağandır⁷⁵⁴. Herodotus'a göre Paphlagonyalılar başlarında örme başlıklar, ellerinde kısa kargı, mızrak, hançer ve küçük kalkan taşımaktadır. Phrygialıların teçhizatı da bunlara benzemektedir. Lydialıların donanımları Yunanlarla hemen hemen aynıdır. Mysialılar (Olymposlular) ise kendi ulusal başlıklarını giymişler ve küçük kalkanlar ve demir kargılarla savaşmaktadır. Tilki derisinden yapılmış başlık, zırh gömlekler ve onun üstüne alacalı pelerin atmış olan Traklar, geyik derisi pabuçlar giymiş ve aynı şekilde dizlikler takmışlardır. Silahları ise diğerleriyle benzer şekilde mızrak, küçük hafif kalkan ve kısa bir hançerdir. Bu Traklara Asya Trakları denir ve Asya'ya geçtiklerinde Bithynialılar adını almışlardır. Khalybialılar (?) Lykia malı iki mızrak, bakır başlıklar, bunların üzerinde kulaklarının olduğu yerde yine bakırdan yapılmış öküz boynuzları, bacaklarına kırmızı dolamalar ve tabaklanmış deriden küçük kalkanlar kuşanmıştır. Kopçalarla tutturulmuş elbiseler giyen Milyaslular kısa kargılar ve Lykia yayları taşımaktadırlar. Ayrıca bakır başlıklar takmaktadırlar. Kilikyalılar ise tabaklanmış yünlü öküz derisinden kalkan, iki mızrak, Mısırlılarınkine benzer kılıç taşımakta ve yün gömlek giymekteydiler. Lasonialılar da Kilikyalılar gibi teçhizatlanmıştı. Herodotus ayrıca Lykialı deniz erlerinin göğüslük ve baldır zırhı giydiklerini, kızılıç ağacından yay, tüysüz ok ve kargı taşıdıklarını, omuzlarında keçi postu olduğu, hançer, orak formulu kılıç ve başlarında tüylü başlık bulunduğu ifade etmektedir (Resim 18, ayrıca 21 A)⁷⁵⁵.

⁷⁵⁰ Xen. an. IV.4.18. Bu halklar Halys'in doğusunda, modern Erzurum, Bayburt civarları ile Erzurum'un kuzeydoğusunda yaşayanlardır.

⁷⁵¹ Hdt. III.94. Buradan anlaşıldığına göre söz konusu halklar Kuzeydoğu Anadolu'nun özellikle kıyı kesimlerine yayılmışlardır.

⁷⁵² Ma, 2008, s. 250.

⁷⁵³ Sümerer, 2010, s. 129; Head, 1992, s. 55.

⁷⁵⁴ Head, 1992, s. 55.

⁷⁵⁵ Hdt. VII.72-77, 91, 92. Ayrıca Autophradates'in Datames'e karşı çıkardığı orduda, Pisidialılardan ve Aspendoslulardan bahsedilmektedir, Nep. Dat. VIII. Ksenophon (an. V.2.29) ise Mysialı Mysos adında birinin Giritlilerle yaptığı bir operasyonda bronz kalkan bahsetmektedir. Aeskhylyus (A. Pers. 50) ise Mysialılardan kargı ustaları olarak bahsetmektedir.

Greko-Pers sanat eserleri, yazılı metinlerin doğrulamasını yapmaktadır. MÖ. 4. yüzyıla tarihlenen Çan lahtinde Pers süvarisinin karşısındakinin başını çevreleyen bir bant takması, ortasında iki tutmacı bulunan Anadolu'ya has küçük kalkan taşıması ve tuniği ile arka plandaki doğa figürleri onun Anadolu'nun dağlık ve ağaçlık bir bölgesinden olduğuna işaret etmektedir⁷⁵⁶. Hafif silahlı olduğu anlaşılan bu kişi muhtemelen Batı Anadolu'dur ve Mysialı veya daha az ihtimalle Pisidialı olabilir⁷⁵⁷. Yerli piyade donanımı hakkında Karaburun freski de (Resim 5, Çizim 5 B) bazı fikirler vermektedir. Burada Yunan hoplit kalkanları taşıyan Lykialıların elbiseleri farklıdır ve silahları yerel özellik göstermektedir⁷⁵⁸. Payava Lahti ve Limyra'daki Tebursseli mezar rölyeflerinde (Resim 21 B) de Perslerin rakibi olan askerlerin exomis (hafif piyadenin kullandığı Yunan tuniği), keçeden miğfer ve küçük kalkanla teçhizatlanmış hafif birlikler olduğu anlaşılmaktadır⁷⁵⁹. Trysa'daki eserde de (Resim 21 A) drepanon ile silahlanmış bir savaşçı vardır⁷⁶⁰.

Görüldüğü üzere Persler Anadolu'dan genellikle piyade sağlamıştır. Ancak süvari tedarik ettiği de olmuştur. Bunlardan hiç şüphesiz en dikkat çekicisi Paphlagonya süvarileridir. Ksenophon, MÖ. 5. yüzyılın sonlarından itibaren Pers ordusunda önemli bir yer edinmeye başlayan bu süvarilerin, kralın diğer süvari gruplarından daha güçlü olduğunu söylemektedir⁷⁶¹. Kunaksa'da Genç Kyros ile Perslere karşı savaşan bu süvariler herkesin dikkatini çekmişti⁷⁶². MÖ. 390'larda bin süvari ve iki bin peltast ile Perslere karşı Spartalılarla birlikte hareket etmişti⁷⁶³. MÖ. 367'de Autophradates'in yanında Datames'e karşı⁷⁶⁴, MÖ. 334'te Granikus savaşındaysa Perslerin yanında Makedonlara karşı pozisyon almışlardır⁷⁶⁵. Bu birliklerin haricinde Lykialı elit kesimin

⁷⁵⁶ Ma, 2008, s. 243. Herodotus'ta anlatılan yerel miğferler, Çan lahtindeki beyaz şerit band ile uyuşmamaktadır. Ancak Herodotus'ta bu tarz tutarsızlıkları birçok yerde görmek mümkündür. Ma, 2008, s. 249.

⁷⁵⁷ Ma, 2008, s. 248. Ksenophon, Daskyleion satrapı Pharnabazos'un Pisidialılara karşı bir sefer düzenlediğini söylemektedir (Xen. Hell. III.13.1). Pisidia bölgesi Daskyleion'un oldukça uzağında, güneyde yer almaktadır. Bu tarz seferler mobilize olan yerel Akhamenid askeri elitleri için uzak mesafelerdir. Bu nedenle Çan lahtindeki figürün Pisidialı olabileceği de düşünülebilir. Sardes satrapının da onlara karşı bir sefer düzenlediği bilinmektedir, Polyæn. VII.27. Burada Mysialıların, diğer asi Mysialılara karşı "auxiliaries" (iyi organize olmuş yedek kuvvet) olarak kullanıldığı görüşünü de ileri sürebiliriz. Bu durum, Pers imparatorluğunun kontrol mekanizmasının detaylarını sunması açısından dikkat çekicidir: "*Parçala ve hükmet, kötü yerlilere karşı iyi yerliler*". Bu anlaşmalı düşmanlık durumu Pers düzeninin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ma, 2008, s. 250-251.

⁷⁵⁸ Head, 1992, s. 56.

⁷⁵⁹ Ancak bu rakiplerden birinin Yunan hopliti gibi teçhizatlandığı görülmektedir. Eser, "İranlılaşmış" Lykia elitleri için yapılmış olabilir. Ma, 2008, s. 247-248.

⁷⁶⁰ Head, 1992, s. 71.

⁷⁶¹ Xen. an. V.6.8.

⁷⁶² Xen. an. I.8.5.

⁷⁶³ Xen. Hell. IV.1.3.

⁷⁶⁴ Nep. Dat. VIII.2.

⁷⁶⁵ Diod. XVII.19.

de süvari hizmetinden yararlandığı bilinmektedir. Bu birliklerin ekipmanı ise Yunan-Pers karşımı gibidir⁷⁶⁶.

(2). Ortadoğu Halkları

Ortadoğu bölgesi, bünyesinde birçok satraplığı barındırmaktadır. Ayrıca burada farklı etnik yapıda birçok halk yaşamaktadır. Bölgenin yapısı nedeniyle buradan gelerek orduya katılan halklar konusu karmaşık bir durum yaratmaktadır. Söz konusu coğrafyadan Pers askeriyesine katkı sağlayanlar esas olarak Assurlular, Babilliler, Araplar, Mısırlılar ve Fenikelilerden oluşmaktadır. Daha önce Fenikelilerin, Pers donanmasına yaptığı katkılardan bahsetmiştik. Ayrıca Mısırlıların da Perslere hem kara hem donanma desteği verdiğini belirtmiştik. Hermotybie ve Kalasiriei adı verilen Mısırlı savaşçı grupların Pers ordusunda etkili hizmetleri olmuştur. Hermotybieliler iç ve batı Delta bölgesinde bir nom, yani eyalettir. Kalasirialılar ise Delta'nın doğusunda yaşamaktadır. Herodotus'a göre bunlar Libyalı Meshwesh'in (Machimoi) soyundan gelmektedir. Kendilerini yalnızca askeri eğitime ve bunu çocuklarına aktarmaya adanmışlardır. Tıpkı rahipler gibi vergiden muaf tutulan bu askerler, topraklarını ekme ya da kiraya verme hakkına da sahiptiler⁷⁶⁷. Herodotus'tan anlaşıldığına göre bunların ticaretle uğraşması yasaktır. Yalnızca askeri eğitim almışlardır. Silah kullanmaktan başka bir şey bilmezler. Ayrıca sayıları da oldukça fazladır⁷⁶⁸. Bu birlikler Kserkses'in kuvvetleri arasında Mısır gemilerinde, Plataea'da Mardonios'la kalan seçme birlikler arasında ve Kunaksa'da II. Artakserkses'in yanında yerlerini almışlardır⁷⁶⁹.

Babilliler ilginç bir şekilde Kserkses'in ordu listesinde yer almamıştır. Fakat MÖ. 482'deki Babil isyanından sonra Babil isminin yasaklanması ve yerine "Kalde" kullanılması bu durumu beraberinde getirmiş olabilir. Zira bazı Kalde birliklerinin Assurlular ile birlikte olduğunu görmekteyiz. Aeskhylos'da da Babil'den gelen okçulardan bahsedilmektedir. Anlaşıldığına göre Assur mızraklı askerleri Babilli okçularla beraber bir takım oluşturmuştur. Bu tarz okçu ve mızraklı karma birliklerinin

⁷⁶⁶ Head, 1992, s. 58.

⁷⁶⁷ Porten, 1968, s. 28-29. Herodotus (VII.86), Mısırlıların savaş arabalarını develerin çektiğini söylemektedir. Mısır hakkında ayrıca Kambyzes zamanında güney Mısır'daki Etiyopya Kush krallığı üzerine yapılan sefere değinmek gerekmektedir. Adı geçen bu bölge Etiyopyalılara işaret etmektedir ve Herodotus'un haraç listesinde de bulunmaktadır. Ancak Kserkses'in ordu listesinde Etiyopyalılar anılmamaktadır. Ayrıca Kuzey Afrika topraklarında yer alan Libyalıları da hem savaş arabası hem piyade sağlayan bir halk olarak burada anmakta fayda vardır. Hdt. VII.71, 86.

⁷⁶⁸ Herodotus Hermotybielilerin sayılarının en fazla olduğu dönemde yüz altmış bin, Kalasirilerin ise iki yüz elli bin olduğunu söyler. Meslek edinmeleri yasak olan bu gruplar yalnızca savaşmasını bilirler ve babadan oğula askerdir. Bu iki grup her biri nöbetleşe bir yıl Mısır kralına koruma hizmeti sağlamaktadır. Hdt. II.164-168.

⁷⁶⁹ Hdt. IX.32; Xen. an. I.8.9; Barkworth, 1993, s. 162; Head, 1992, s. 16.

Assur ve Yeni Babil dönemi askeri örgütlenmesinde yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir⁷⁷⁰. Bundan sonra zırlı Assur birlikleriyle Ksenophon'da karşılaşmaktayız. Nitekim burada MÖ. 400'de On Binlerin (Anabasis) dönüşü sırasında Mysia'daki (Komania şehrinde) kraliyet garnizonunda zırlı Assur hoplitlerinden bahsedilmektedir⁷⁷¹. Bu durum Assur'un eskisi gibi olmasa da profesyonel piyade için hala önemli bir kaynak olduğunun göstergesidir⁷⁷².

Araplara gelince, onların Pers krallığının bir nevi müşterisi olduğunu söyleyebiliriz. Persler, Ortadoğu'da herhangi bir karşılık çıktığında Kuzey Arabistan'daki Kedarite ve Kidrai Arap krallıklarından etkin bir şekilde yararlanmışlardır. Herodotus'a göre köleliğe, boyunduruğa vurulamayan ve Pers kralına haraçtan ziyade gönüllü olarak hediye gönderen Kedarite Krallığı, MÖ. 5. yüzyılda Arabistan'daki Tema ve Dedan'dan Edom, Sina ve Nil Deltasına kadar uzanmıştır. Herodotus Arapların, Kserkses'in Yunan seferinde hem yaya hem de develere binmiş okçular olarak hizmet ettiğini, kuşaklı pelerinler, geriye eğimli yaylar taşıdıklarını söylemektedir⁷⁷³. Pers yazıtlarından anlaşıldığına göre Maka'lar da Pers nüfuzu altındadır⁷⁷⁴. Fakat Maka'larla ilgili birçok problem bulunmaktadır. Bunların Gedrosia'dan gelen Hint halkları olduğu düşüncesi ve I. Darius yazıtlarında bunların ayrı bir satraplık halinde olduğu iddiası dikkat çekmektedir. Geç Yunan coğrafyacıları bunları Doğu Arabistan'daki Umman'a yerleştirmektedir. Nehrin Ötesi satraplığı olarak bilinen eyalete dahil olan Suriye bölgesi ise Pers ordusuna insan gücü olarak yeterince kaynak sağlamamıştır. Bu civardan en etkili askeri destek Fenike ve Filistin şehirlerinden alınmıştır⁷⁷⁵.

(3). Hintliler

Pers imparatorluğuna bağlı Hint halklarından bazıları MÖ. 515 yılında I. Darius tarafından egemenlik altına alınmıştı. Böylece Pers sınırları İndus'a kadar uzanmış ve başkent Taxila olmak üzere yeni bir satraplık kurulmuştu. Hindistan'ın Pers

⁷⁷⁰ A. Pers. 50-55; Head, 1992, s. 53. Babil isyanı için Olmstead, 1948, s. 236-237. Asurluların geniş kalkanları ve hançerleri olduğunu, ayaklarında yüksek botları bulunduğunu bilmekteyiz. Nelson, 1975, s.10.

⁷⁷¹ Xen. an. VII.8.15.

⁷⁷² Head, 1992, s. 53.

⁷⁷³ Hdt. VII.69. Timulat Vadisindeki Tel el Maskuta'da bulunan Kedarite krallığına ait bir tapınağa dayanarak, bu Arap garnizon şehrinin I. Darius'un yaptırdığı kanalı koruduğu düşünülmektedir. Zira bu kanal Tumulat Vadisi, Timsah Gölü ve Bitter Gölü (el-Buhayrah el-Murra el-Kübra) yoluyla Nil ve Kızıl Denizi birbirine bağlamaktaydı. Gmirkin, 2006, s. 223.

⁷⁷⁴ DB. I.6, DP.e II, DN.a III.

⁷⁷⁵ Head, 1992, s. 53.

hâkimiyetine girmesiyle Pers ordusu için yeni bir kaynak sağlanmıştır. Bu durum orduda bir etki yaratarak yeni askeri fikirlerin gelişmesine yardımcı olmuştur⁷⁷⁶. Nitekim Hint ordusunun temel unsurları sürücüyle birlikte bir okçunun bindiği iki atlı savaş arabaları ile yay taşıyan piyadelerdi. Yay ve ok Hintliler için son derece önemliydi. Öyle ki Hintliler büyük yayları ile tanınmaktaydı. MÖ. 500'lerden sonraysa geliştirilmiş piyade, süvari ve filler eklenmiştir. Okçular için yüksek bir platform oluşturan filler kalabalık piyadelere karşı temas gücünün kullanılması açısından caydırıcı bir rol oynamaktaydı. Yakın savaşlarda nadiren kullanılan hafif zırhlı piyadeler ise düşmana zarar verememekteydi⁷⁷⁷. Bu sistemin Pers teşkilatı üzerinde etkisi olup olmadığı bilinmemektedir. Şunu söyleyebiliriz ki antik kaynaklardan öğrendiğimize göre Perslerde de yay ve ok kendileriyle özdeşleşmiş silahlardı. Fillerin Pers askeri teşkilatında düzenli bir yeri var mıydı bilinmez ama yalnızca Gaugamela savaşında (Arr. An. III.11.6) fillerin Pers düzeninde yerlerini aldığını görmekteyiz. Ancak doğrudan savaşır halde betimlemeleri olmadığından bahsetmiştik.

Pers kraliyet mezarları üzerinde gördüğümüz tasvirlerde Hintliler devasa kılıçları ve etekleri ile karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Hinduş, Gandara ve Sattagidia (Thatagus) olmak üzere üç grup halindedir. Kserkses'in ordusuna Hintliler, piyade ve atlı birlikler halinde katılmışlardır. Herodotus'a göre bunlar Mardonios'un yanında kalan seçkin, güçlü askeri gruplardan biridir. Piyadeler genellikle okçulardan, atlı birlikler ise süvari ve savaş arabalarından müteşekkildir. Herodotus, Hint süvarilerinin piyadeler gibi teçhizatlandığını ifade etmektedir. Büyük İskender'in istilasından sonra Hint orduları hakkında malumat veren Yunan kaynaklarındaysa mızrak ya da kargı ile donanmış olarak gösterilmişlerdir. Destansı Hint kaynaklarına göre savaş arabalarında bir sürücü ve bir savaşçı bulunmaktadır⁷⁷⁸. Hindistan'da erken dönemden itibaren demir kılıç kullanıldığı bilinmesine rağmen, Herodotus, Hindistanlıların ve Gandaralıların ne

⁷⁷⁶ Sekunda, 1992, s. 8.

⁷⁷⁷ Eckstein, 2005, s. 495. Arrianus, Hint piyadelerinin fırlattığı okların yaklaşık 2.2 metre olduğunu ve bunlara ne bir kalkanın ne de bir göğüs zırhının karşı koyabileceğini söylemektedir. Piyadelerin bazıları da ok yerine kargı taşımaktadır. Ayrıca bütün hepsinde yaklaşık 2.2 metre uzunluğunda geniş kılıçlar vardır. Yakın savaşta bu kılıçları iki elleri ile kaldırıp rakibine indirmektedirler. Süvariler, "saunia" denen iki tane fırlatılabilir mızrak ile piyadeninkinden daha küçük bir kalkana sahiptir. Atlarında Yunanlarınkı gibi eyer ya da gem yoktur. Genellikle at, deve ve eşeğe binen Hintlilerin varlıklı olanları fillere binmektedir. Arr. Ind. 16-17. Herodotus (VII.86) Hintlilerin atlı savaş arabalarının yanında yabancı eşeklerin çektiği savaş arabalarının da olduğunu söylemektedir.

⁷⁷⁸ Head, 1992, s. 49-50. Head burada, Persia'ya sınır olan bazı halkların köken olarak Hint-İran karşımı olduğunu ileri sürmektedir. Mesela Persepolis kraliyet mezarları üzerindeki Hint halkları kendilerine has etek ve kılıçlarıyla betimlenirken, Kserkses'in ordusundaki Gandaralılar doğu İranlı tarzda yay ve mızraklı piyade olarak savaşa katılmışlardır. Yine ona göre, Asya (Doğu) Etiyopyalıları da bir başka Hint halkı, muhtemelen de Gedrosialıdır. Sekunda (1989: 89), ücretli asker sağlayan Hint birliklerinin kaynağının Kshoudrakalılar (Oxydraka veya Hydrakai) olduğuna dikkat çekmektedir. Sekunda, 1992, s. 23.

hançer ne de kılıçla donandığını söylemiştir. Ancak Pers kralına Hindistanlıların getirdiği hediyeler arasında kılıç vardır. Ayrıca diğer bazı antik kaynaklarda da kılıçtan bahsedilmektedir⁷⁷⁹.

Ayrıca bu askerlerin yanında yay taşıyıcı olarak İran'dan ve Hint-İran'ı sınırlarından gelen Kaspialılar, Parikanioliler, Paktyeliler, Outioi ve Mykoi'de oturanlar bambu ağacından yapılmış yay ve akinakes ile orduya katılmışlardır. Keçi postundan pelerin ya da yelek giydikleri düşünülen bu birlikler bir savunma ekipmanına sahip değildir. Gerçekten de Herodotus piyadelerin kalkan veya vücut zırhlarına dair suskun kalmaktadır. Hatta iddialı bir şekilde onların bütün korumalardan yoksun olduklarını düşünmektedir. Persler gibi silahlanan bu birliklerin ön safları korumak için hasırdan küçük kalkanlarla durduğu belirtilmektedir⁷⁸⁰. Gaugamela'da da okçu grubu olarak Mard askerlerinden bahsedilmektedir⁷⁸¹.

B. Sakalar

Yunanların İskit olarak adlandırdığı halk Pers kitabelerinde Saka olarak geçmektedir. Ancak kitabelerde tek bir Saka halkından bahsedilmemektedir. Yaşadıkları coğrafyanın geniş olması, gelenek-göreneklerinin çeşitliliği bu halkı Pers nazarında üçe ayırmıştır: *Saka tigrakhauda* (sivri başlık takan Sakalar), *Saka tyai paradraya* (Karadenizin ötesindeki Sakalar) ve *Saka haumavarga*'dır (Haoma⁷⁸² içen Sakalar)⁷⁸³. Bir Pers kitabesinde ise *Saka sugdam* (Jaksartes/Seyhun Nehrinin ötesindeki Sakalar) grubu vardır⁷⁸⁴. Yunanlar kuzeyde yaşayan milletlerin farklılıklarını anlayamadıklarından bunların hepsine birden İskit demişlerdir⁷⁸⁵.

I. Darius'un MÖ. 519/8 yılında yapmış olduğu İskitya seferi ile Persler İskitleri yakından tanıma fırsatı bulmuştu. Yapılan savaşlardan sonra Saka boylarının ücretli asker olarak Pers ordusunda hizmet ettiğini görmekteyiz. Bu durum aynı zamanda Pers

⁷⁷⁹ Arr. Ind.16.9, Str. XV.166; Bigwood, 1995, s. 137, 140.

⁷⁸⁰ Hdt. IX. 62-63; Head, 1992, s. 30.

⁷⁸¹ Arr.An. III.11.5; Hdt. I.84, 125.

⁷⁸² Haoma, insana çakır keyif mahiyet veren bir tür içkidir. Fakat alkol gibi değildir, dini bir merasimle içilmektedir. Haoma adı aynı zamanda bir tanrı (Soma) adıdır. Ritter, 2011, s. 31.

⁷⁸³ DN.a III. Karadenizin Ötesindeki Sakalar, Yunanların bahsettiği İskitlerdir. Haoma içen Sakalar ise Herodotus'ta (IV.64) *Amurgian* İskitleri olarak geçmektedir. Haoma içen İskitlerin yaşadığı mekan tam olarak tespit edilememektedir. Sivri şapkalı İskitlerin yaşadığı coğrafya ise Jaksartes Irmağının yanındır. Durmuş, 2007, s. 39. Kserkses ayrıca Saka köle halkları listesine Daha (Dahai) adında bir halk eklemiştir. Gaugamela'da bahsi geçen bin kişilik Dahai ve iki bin Massaget atlı okçu askeri birlikleri de muhtemelen Sakesinialılar gibi Saka olarak anılmaktadır. Sakalar, Pers kontrolünde yaşasa da şimdiye kadar herhangi bir Saka grubuna mensup satrap adı bilinmemektedir. Head, 1992, s. 48-49.

⁷⁸⁴ DP.h 6.

⁷⁸⁵ Hdt. VII.64; Durmuş, 2007, s. 61.

ordusunun yeni savaş taktikleri ve teçhizatlarının geliştirilmesine de vesile olmuştur⁷⁸⁶. Yapılan mücadelelerden anlaşıldığına göre Saka ordusunun çoğunluğu atlı birliklerdir. Eyer üzerinde savaşmaları onlara hareket kabiliyeti kazandırdığı gibi rakiplerine karşı üstün pozisyon almalarını da sağlamaktaydı. Ayrıca at üzerinde yay kullanmaları, oklarını uzak mesafelere fırlatabilmeleri savaş taktik ve stratejilerinin temelini oluşturmaktadır (Çizim 6)⁷⁸⁷. Herodotus, Medlerin de yay kullanmayı İskitlerden öğrendiğini veya İskitlerin onlara bu konuda hocalık yaptığını söylemektedir⁷⁸⁸. Binicilik ve okçuluk maharetleri son derece yüksek olan Sakaların bu meziyetlerinin Persleri etkilediğini söyleyebiliriz⁷⁸⁹.

Saka piyadelerinin çoğunun hafif zırhlı olduğu düşünülmektedir. Herodotus, Sakaları hafif zırhlı olarak betimlemekte, kendilerine özgü yay, balta (sagaris) ve hançer ile tasvir etmektedir (Çizim 6)⁷⁹⁰. Bu tarz okçuları Akhamenid sanatında da görmek mümkündür (Çizim 6.a). Saka askerleri Perslerin seçme birlikleri arasında bulunmaktadır. MÖ. 490'da Marathon'da Saka piyadesi Pers ordusunun ortasında seçkin Perslerin yanında konuşlanmış ve Atina hoplitleriyle çarpışmıştır. Plataea'da da aynı durumu görmek mümkündür. Bu göstergeler Saka teçhizatının Herodotus'un bahsettiğinden daha ağır olmasını gerektirmektedir. Zira Oksus hazinesinden bir parçada Saka piyadesinin elinde mızrak olduğu dikkat çekmektedir (Çizim 6.a). Bunun yanında doğu İran'da yaşayan piyadelerde olduğu gibi kalkan hatta Pers sparası bile taşımış olabilirler⁷⁹¹. Sakaların hasır ve deri kalkanlar kullanması da dikkat çekicidir⁷⁹².

Tatarlı mezar odasından anlaşılacağı üzere Sakalar binici ve piyade olarak savaşmaktadır ve Pers askerlerine oldukça benzemektedir. Onları dış görünüm olarak Perslerden ayıran temel fark, atlarının aygır olarak gösterilmesi, sivri uçlu arkaya eğimli

⁷⁸⁶ Sekunda, 1992, s. 8. Perslerin büyük Saka kabilelerini Pers kökenli memurlar atayarak kontrol etmesi mümkün görünmemektedir. I. Darius da mağlup olduğu Sakalara bir vali göndermemiş, yalnızca Skunkha'nın yerine bir kral adayı göstermiştir. Persepolis rölyefleri üzerinde Sakalı taht taşıyıcıların boyunlarında, Araplarda olduğu gibi, yuvarlak halka bulunmaktadır. Arapların kendi yöneticileri bağlılığı kendiliklerinden kabul ettiğinden Sakaların durumu da bunlarla benzerlik göstermiş olabilir. Yani Pers kralının müttefiki ya da istemcisi olmalıdır. Pers ordusunda yer alan Saka askerleri böylece teknik olarak zorla toplanmış bendeler değil, müttefik ya da paralı asker konumundadır. Head, 1992, s. 49.

⁷⁸⁷ Durmuş, 2007, s. 98-99. Yapılan araştırmalar neticesinde İskit yay uçlarının özel bileşenlerle kuvvetlendirildiği anlaşılmıştır. Ayrıca atışlarla düşmana verdikleri zararın etkisini artırmak için kancalı ve zehirli oklar da kullanmışlardır. Durmuş, 2007, s. 101.

⁷⁸⁸ Herodotus (I.73) Medli Kyaksares'in, çocukları yay kullanmayı öğrenmeleri için bir İskitliye emanet ettiğini söylemektedir.

⁷⁸⁹ Farrokh, 2007, s. 34.

⁷⁹⁰ Hdt. VII.64.

⁷⁹¹ Head, 1992, s. 49. İlhami Durmuş onların kılıç ve mızrak kullandığını ifade etmektedir. Durmuş, 2007, s. 101. Herodotus, Sakaların kendi yaptıkları savaş alet ve edevatlarını memleketlerinde demir ve gümüş bulunmadığından altın ve bakırdan yaptıklarını söylemektedir. Hdt. I.215.

⁷⁹² Head, 1992, s. 37.

başlık giymeleri (tigrakhauda) ve taşıdıkları savaş baltalarıdır. Saka askerlerinin etnik bakımdan farkı ise püskül gibi gösterilmiş sakallarıdır (Resim 20)⁷⁹³. Asklepiodotus, İskitlerin (ayrıca Trakların) kare diziliş yerine, daha pratik olduğu için “kama” şeklinde savaş düzeni aldıklarını ifade etmektedir. Yani ucu düşmana dönük ters “v” harfi (Λ) pozisyonu almışlardır. Böylece sağa ve sola gitmek üzere geriye doğru kademeli bir düzen oluşturmuşlardır. Asklepiodotus bu düzende hamle yapmanın daha kolay olduğunu ifade etmektedir⁷⁹⁴. Sakalar ayrıca uzaktan savaş taktiklerini etkili bir şekilde uygulamışlardır⁷⁹⁵.

Perslerin bu savaşçı topluluktan daha etkin yararlanabilmek amacıyla İskitleri Pers topraklarında iskan ettirdikleri ileri sürülmektedir. Bozkır göçebelerinin kullandığı üç uçlu bronz ok uçlarının bütün Pers imparatorluğu topraklarında bulunması, bazı İskit gruplarının imparatorlukta yerleşimci olarak barındırıldığını veya birtakım garnizonlara yerleştirildiğini gösterebilir. Mesela Şiraz yakınlarındaki Sivand adının “Sakavant”tan türemiş olduğu iddia edilmektedir. Kserkses’in Yunan seferinden III. Darius’un Gaugamela’sına kadar olan süreçte Saka birliklerine yapılan atıflar yine bu kolonistlere dair bir gösterge olabilir. Ancak buna dair kanıtlar son derece azdır⁷⁹⁶.

C. Yunanlar

Pers kitabelerinde iki ayrı Yunan tabiri ile karşılaşmaktayız. “Denizin Ötesindeki İyonyalılar” kıtakerası Yunanlarını, “Denizin Kıyısındaki İyonyalılar” ise Anadolu Yunanlarını belirtmektedir⁷⁹⁷. Perslere askeri hizmette bulunan Yunanlar konusunda kaynaklarımız batıdaki olayları aktaran Yunan tarihçilerle sınırlıdır. Buradan anlaşıldığına göre Persler, Yunanistan’ı ve Yunan askerlerini önemli ücretli asker kaynağı olarak görmektedir. Nitekim Yunanistan açısından bakıldığında da memleketin dağlık olması, tarımdan ziyade hayvancılığa dayalı kırsal ekonomi buradaki erkekleri ücretli askerliğe itmekteydi. Bu noktada, batıdaki satraplıklardan sağlanan askerleri Yunanistandakilerden ayrı tutmak lazımdır. Nitekim Pers politikası gereği, boyunduruk altındaki halklar askeri eğitim ve talimlerden uzak tutulmaktaydı. Bu nedenle Persler,

⁷⁹³ Sümerer, 2010, s. 41. Tatarlı’daki savaş sahnesinde İskitler ile Persleri birbirinden ayıran çarpıcı özellik başlıklarıdır. Persler çenelerini ve ağızlarını örten tiara giymekteyken İskitlerin başlığı yukarı doğru sivri bir şekilde durmaktadır. Bingöl, 2015, s. 222.

⁷⁹⁴ Ascl. VII.3.

⁷⁹⁵ Durmuş, 2002, s. 624.

⁷⁹⁶ Head, 1992, s. 49.

⁷⁹⁷ Ball, 2015, s. 57. DP.e II’de Yaunâ tyaiy uškahyâ ve Yaunâ tyaiy drayahyâ olarak geçmektedir. DN.a III’te ise Yauna takabara tabiriyle karşılaşmaktayız ki bundan daha önce bahsetmiştik.

bağımsız olan halklardan ücretli asker almaya özen göstermiştir⁷⁹⁸. Fakat bu durum yalnızca ülke dışından ücretli asker talep edildiği anlamına gelmemelidir. Mesela Hyrkania ve Baktria bölgeleri de önemli asker kaynağı idi. Ayrıca kralın otoritesine sürekli isyan eden Mysialılar, Pisidialılar gibi halkların bu davranışlarının cezalandırılmamasının altında da ücretli asker kaynaklarının yok edilmemesi yatmaktadır⁷⁹⁹.

Yunanların I. Darius döneminden itibaren Pers askeriyesi ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz⁸⁰⁰. Darius, İyon isyanını bastırdıktan sonra Yunan şehirlerinin demokratik hükümetler kurmasına izin vermişti. Bu durum Anadolu Yunanlarının Perslere sadık bir şekilde hizmet etmesini sağlamıştır. Bunun sonucu olarak İyon Yunanları, çok uluslu Pers ordusunda yerlerini almaya başlamışlardır⁸⁰¹. Nitekim Perslerle yaptıkları ve milli hisleri en yoğun yaşadıkları Marathon, Thermopylae ve Salamis savaşlarından sonra, Perslerle omuz omuza savaşmışlardır. MÖ. 401'de Genç Kyros'un iktidar mücadelesinde⁸⁰², MÖ. 380'de Evagoras ile yapılan Kıbrıs savaşında, MÖ. 373'teki Mısır'ın ilhakı için verilen mücadelede ve MÖ. 360'lardaki büyük satrap isyanlarında Pers orduları içinde Yunanları görmekteyiz. III. Darius döneminde Büyük İskender ile yapılan hayati savaşlarda da Yunanlar Perslere sadakatle hizmet etmiştir⁸⁰³. Pers ordularında Yunanların sağlam bir şekilde yer alması Kserkses'in Yunanistan savaşları sırasında Yunan piyadelerinin verdiği başarılı mücadeledir. Yunan kaynaklarından anlaşıldığına göre bu savaşlar sırasında ağır zırhlı Yunan hoplitleri, Pers piyadelerinin en iyi birliklerini bile hüsrana uğratmıştır⁸⁰⁴. Yunanların Pers ordusuna girmesinin diğer bir nedeni ise Pers ordularının Yunan savaşları sırasında yaşadığı ağır zırhlı piyade eskikliğini giderme isteğidir⁸⁰⁵. Öyle ki imparatorluğun batısında görülen isyan hareketlerinde dahi Persler, Yunan tarzında donatılmış hoplit-piyade ile Pers süvari

⁷⁹⁸ Sekunda, 1992, s. 23. Kıtakarası Yunanistan'dan alınan ücretli askerlerin çoğunluğu Peloponessos'un dağlık bölgelerinden gelmektedir. Sheppard, 2008, s. 44.

⁷⁹⁹ Sekunda, 1992, s. 24; Sheppard, 2008, s. 44.

⁸⁰⁰ Bu dönemde, Darius'un İskit seferi süresince Yunanların İstros nehri (Danube, Tuna) üzerindeki köprüyü korumakla görevlendirildiğini bilmekteyiz. Bu sefer için ana ikmal yolları Yunanlara emanet edilmişti. Hdt IV.97, 98.

⁸⁰¹ Yalichev, 1997, s. 89.

⁸⁰² Genç Kyros'un ordusunda bulunan Yunanlar Arkadia ve Akhaia bölgesinden gelmiştir, Xen. an. VI.2.10. Arkadialı ücretli askerler ilk kez MÖ. 480'de Pers ordusunda hizmet etmişti. Bu dönemde Arkadialılar, Yunan saflarındaki Arkadialılardan ayrılmıştı. Hdt. VIII.26. Bu şehir devletlerinin haricinde Attika, Boiotia, Sparta, Megara, Argos, Thessalia, Akarnaia, Elis, Samos, Khios, Rodos, Girit, Amphipolis'ten de Genç Kyros'un ordusuna katılım olmuştur. Demir, 2008, s. 79-80.

⁸⁰³ Ball, 2015, s. 143-144. III. Darius yaklaşık elli bin ücretli Yunan askeri kullanmıştır. Demir, 2008, s. 83.

⁸⁰⁴ Bkz. Herodotus ilgili yerler.

⁸⁰⁵ Head, 1992, s. 58.

düzeninin birleşiminden oluşan asileri yenememişti⁸⁰⁶. Ayrıca Yunanların Persli komutanlarına olan sadakatleri de unutulmamalıdır. Mesela MÖ. 401’de Genç Kyros Pers tahtını ele geçirmek için çıktığı yolda Yunanları yanında tutabilmek adına onlara Pisidia üzerine sefere çıktığını söylemişti. Fakat bir süre sonra Yunanlar gerçeği öğrenmesine rağmen Genç Kyros’u yarı yolda bırakmamışlardır⁸⁰⁷. Aynı şekilde Perslerin son büyük savaşı olan Gaugamela’da Yunanlar sadık bir şekilde krala hizmet etmiştir⁸⁰⁸.

Yunan ücretli askerlerinin imparatorluğun son döneminde kralın ordusuyla entegre olduğu ve evlilikler yoluyla yüksek mevkilere geldiği dikkat çekmektedir. İsokrates Perslerin ücretli askerlerle olan ilişkisinin, Pers savaş niteliklerini zayıflattığını ve iktidarın çöküş nedeni olduğunu ileri sürmektedir. Wiesehöfer ise buna temkinli yaklaşmaktadır. O, Pers krallarının akıllıca bir hareketle askeri hizmet gereğince toprağından ayrı kalacak köylülerin yerine, Küçük Asya’nın batı kıyılarında yerleşik olmayan askerleri hizmete almayı yeğlediğini, kralın ücretlilere ödenecek meblağ ile köylünün savaşa katılmasının neticesinde oluşacak durum arasında bir kıyaslama yaptığını ifade etmektedir. Bu nedenle MÖ. 4. yüzyılda ücretli askerlerin orduya alınmasının normal bir durum olduğunu söylemektedir. Wiesehöfer ayrıca İsokrates’in Pers gücünü hafife almasını, Atina, Sparta ve Makedonların Perslere hücum edebilmeleri için onları cesaretlendirmesine ve böylece Panhellenik bir hava yaratmak istemisine bağlamaktadır⁸⁰⁹. Cawkwell de Yunanlardan yararlanılsa da Perslerin savaş yöntemlerinin değişmediğini ifade etmektedir⁸¹⁰.

Buraya kadar aktardığımız ifadelerden şu sonucu çıkarabiliriz: Pers ordusu dünyanın dört bir yanından gelen askerlerin oluşturduğu çok uluslu bir yapıya sahiptir. Öyle ki bu teşkilat Yunanistanlıyı, Anadolu luyuy, Afrikalıyı, Ortadoğuluyu, Rusya steplerinden halkları (Sakalar) bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla birçok halk ve farklı dini unsurları bir devletin sınırlarında yaşatmaktadır. Burada söz konusu çok ulusluluk durumunun, ordunun bir bütün olmasına engel teşkil edip etmediği

⁸⁰⁶ Rahe, 1980, s. 90. MÖ. 423’te Megabyzos’un oğlu Artyphios ve MÖ. 416’larda Lydia satrapı Pissouthnes isyan girişiminde Pers piyadeleri yerine Yunan hoplitlerini kullanmayı tercih etmişti. Hatta Artyphios, kralın ordusunu iki kez mağlup etmeyi başarmıştı. II. Darius’un generali Artasyras, karşısındaki Yunan ücretli askerlerine rüşvet vererek Artyphios’un isyanını bastırabilmişti. Pissouthnes ise Tissaphernes tarafından mağlup edilmişti. Ctes. F15. (52, 53); Rahe, 1980, s. 90.

⁸⁰⁷ Bkz. Xen. an.

⁸⁰⁸ Arr. an. III.

⁸⁰⁹ Wiesehöfer, 2003, s. 142.

⁸¹⁰ Cawkwell, 2005, s. 251.

meselesiyle karşılaşmaktayız. Bu ortamda askerlerin iletişim dilinin farklı olmasının halkların kendilerine has savaş geleneklerine ve silahlara sahip olmasının problem teşkil edeceği düşünülebilir. Bu meseleler ordunun yapaylığı konusundaki tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Briant'a göre bu durum ordunun bütünlüğüne engel teşkil etmemektedir. Zira askerinin büyük bir kısmı İndus'a kadar uzanan İran coğrafyasındaki memleketlerden gelmektedir. Ordudaki İranî homojenite, diğer birliklerin katılma oranına bağlı olarak ayarlanmaktadır. Dahası Mısırlılar, Medler ve Sakalar memleketlerinden zorla toplanmış askerler değildir. Ayrıca imparatorlukta boydan boya birçok garnizon, kalıcı askeri koloni bulunmaktadır ve bunlar etnik çeşitliliğin içinde yönetilmektedir. Mesela kraliyet ordularında karşılaştığımız bazı Saka gruplarının Babil'de sürekli olarak yerleştirilmiş askeri koloni durumunda olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak Yunan ve Babil kaynakları bazı toprakların askerlere kiraya verildiğini, bunların düzenli olarak gözden geçirilmesi için silahlarıyla birlikte çağrıldıklarını belirtmektedir. Burada bahsettiğimiz durum Herodotus tarafından vurgulanan çeşitliliğin kısmen imgesel olduğunu göstermektedir⁸¹¹. Ayrıca ordunun etnik köken çeşitliliği bir takım birleştirici önlemlerle dengelenmiştir. İranî olmayan birliklere Pers aristokrasisi ve kraliyet aile mensuplarının emretme pozisyonunun benimsetilmesi, garnizonlarda ortak silahların kullanımı, tekrarlanan askeri yürüyüşler ve egzersizler bu birleştirici tedbirlere verilebilecek örneklerdir⁸¹². Persepolis rölyefleri de imparatorluğun bütünlüğü konusunda ince detaylar sunmaktadır. Rölyeflerden anlaşıldığına göre saraya her yıl imparatorluğun dört bir köşesinden vergi vermek ve bağlılık yemini etmek için heyetler gelmekteydi. Çoğu imparatorluk bunun için postacılar kullanmayı veya merkezden gönderilen tahsildarlarla iş görmeyi tercih ederken Persler, her yıl halklarına bu seyahati zorunlu kılmıştır. Böylece "*Tarihte ilk defa bir Nubyalı, Hintli ve İskitli ile (ve bir yığın başka ülkenin mensubuyla) buluşuyordu.*" Bunu bir entegrasyon olarak yorumlayabiliriz. W. Ball, böyle bir uluslararasılığı Roma'da bile görmeyi mümkün olmadığını söylemektedir⁸¹³. Bu verilerden hareketle Pers ordularının düzensiz asker

⁸¹¹ Briant, 1999, s. 119; Dandamayev, 1982, s. 101-103.

⁸¹² Briant, 1999, s. 120. Örnekler için Hdt. Diod. XI.75.3, XVII.53.4, 55.1.

⁸¹³ Ball, 2015, s. 49.

yığınlarından, tamamen uyum, birlik ve homojeniteden yoksun askerlerden oluştuğunu söyleyemeyiz.⁸¹⁴

Yunan kaynaklarında adı geçen Pers ordusundaki bütün birliklerin muharebelerde savaşıp savaşmadığı konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Herodotus'tan öğrendiğimize göre Kserkses'in Doriskos'ta sayımını yaptırdığı birliklerin hepsi Thermopylae'ye ulaşmıştır. Ancak buraya gelen bütün birliklerin savaştığına dair kayıt yoktur. Nitekim Thermopylae'de savaşanlar Medler, Kissialılar ve Ölümsüzler birliğidir⁸¹⁵. Etnik olarak Pers olmayanlar ise daha sonra anılmıştır. Kserkses'in elit birlikleri Salamis'ten sonra geri çekilirken Mardonios komutasına bırakılmıştı⁸¹⁶. Bunlar Pers, Med, Baktria, Sagartia ve Sakalardır. Bunlara yardımcı olanlar ise Hindistanlılar, Phrygialılar, Mysialılar, Poenialılar, Trakyalılar ve bazı Mısır/Etiyopya denizcileridir. Bu durum Herodotus'un andığı Pisidia, Moskhi, Makrones ve diğer Anadolu kavimlerinin nerede olduğunu sorgulamamıza neden olmaktadır⁸¹⁷. Ayrıca meşhur Lydialı mızraklı süvariler de Herodotus'ta görülmezken yalnızca bir kaynaktan, Pers süvarisinin bir parçası gibi gösterilerek anılmıştır⁸¹⁸. O halde bu durumda Kserkses'in Yunanistan seferinde savaşmayan pek çok birliğin olduğunu ifade edebiliriz⁸¹⁹. Persepolis rölyeflerine baktığımızda da bu durumu görebiliriz. Her ne kadar betimlemeler rölyeflerle uyuşsa da Herodotus'un listesine aldığı Kaspialıları ve Phrygialıları burada göremeyiz⁸²⁰. Buradan hareketle kralların, özellikle de Kserkses'in neden bu denli fazla halkı kaydettirdiği ve bunun için neden büyük lojistik problemleri külfet edindiği sorusuyla karşılaşmaktayız. Öncelikle Herodotus'un ordu listesi tam anlamıyla gerçekçi bir metin olarak okunmamalıdır. Nitekim isimlerin, elbiselerin, silahların çeşitliliği, hizmet edenlerin sayısı büyük kralın gücünü göstermek içindir. Ayrıca Kserkses, ordusundan ziyade kendi gücünün sınırsız çeşitliliğini görmek istemiştir. Bu durum kralın kendi gücünü hissetmesinin ve hayranlık duymasının bir

⁸¹⁴ Briant, 1999, s. 120. Karşıt görüş için bkz. Farrokh, 2007, s. 85. Farrokh burada söz konusu uyumu sağlamada Perslerin başarısız olduğunu söylemektedir. Ayrıca Aryan olmayanlardan zorla asker alınmasından yola çıkarak, istekli ve coşkulu savaşmalarının beklenemeyeceğini ve dolayısıyla sadakatın ayrı bir engel teşkil edeceğini öne sürmektedir.

⁸¹⁵ Hdt. VII.210-215; Diod. XI.6-8.

⁸¹⁶ Hdt. VIII.113.

⁸¹⁷ Barkworth, 1993, s. 158.

⁸¹⁸ Plu. Arist. XVII.8.

⁸¹⁹ Barkworth, 1993, s. 158-159.

⁸²⁰ Barkworth, 1993, s. 157. Eğer Herodotus'da bahsi geçen herhangi bir *ethna* Yunan seferine katıldıysa onların rolü büyük ihtimalle tedarik noktalarını korumak ve geniş alanlarda muharebeyi sağlamaktır. Zira düşük kaliteli asker ve kabileler için verilebilecek en mantıklı görevler bunlardır. Bu doğrultuda Phrygialılar, Trakyalılar, Mysialılar ve Poenialılar gibi halkların yalnızca ek olarak kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Barkworth, 1993, s. 166.

yansımasıdır. Bunu Darius'un Trakya'da yaptırdığı geçit töreninde (IV.85) ve mermer sütuna yazdırdığı kitabede (IV.87) de görmek mümkündür⁸²¹.

⁸²¹ Briant, 1999, s. 118-119.

SONUÇ

Pes ordu teşkilatı hakkında yazılı bilgilerin büyük bir bölümü Batı kökenli (Yunan) kaynaklara dayanmaktadır. Bu konuda özellikle Herodotus ve Ksenophon başta gelmektedir. Arkeolojik kaynaklar ise genel olarak Persepolis'te ve Batı Anadolu'da ele geçirilen eserlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Yunanların Perslere ilgi duyduğunu ve onları iyi tanıdıklarını söyleyebiliriz. Yazılı eserler, şüphesiz askeri tasvir ve betimlemeler açısından son derece önemli olmuştur. Resimler ve çizimler bölümünde verilen arkeolojik eserler ise söz konusu betimlemeleri görsel olarak yansıtmaktadır.

Perslerden önce hüküm süren Medler, Assur askeri teşkilatından etkilenmiştir. Persler de bu konuda, yakın akrabalık ilişkileri bulunan Medlerden önemli ölçüde miras aldığı gibi özellikle bazı savaş taktikleri noktasında Assurluların tesirinde kalmaktan kaçınmamıştır. Ancak Persler askeri tarih açısından kendilerine has kurumlar oluşturmuş, yöntemler geliştirmiştir. Bu durumu bilhassa yol ve posta sisteminde, eyalet yapılanmasında, lojistik teşkilatında, personel örgütlenmesinde ve atlı birliklerin kullanımında görmek mümkündür. Persler bütün bu alanlarda ihtisaslaşmıştır. Askeri meseleler açısından profesyonel bir organizasyon kurmuşlardır. Bu verilerden hareketle Pers ordu teşkilatının sağlam ve köklü bir temele sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Akhamenid hanedanlığı Büyük Kyros'un Pers devletinin temellerini atmasıyla birlikte hızlı bir şekilde büyümüştür. Başlangıçta Kyros, profesyonel bir orduya sahip değildir. Erken dönemde yerel halklar askeri kuvvetlerin omurgasını oluşturmuştur. Bu ordu için eski Farsça "kārā" kelimesi kullanılmaktaydı. Perslerin ilk orduları tamamen etnik Pers savaşçılarından oluşmuştur. Fetihlerle birlikte sınırlar genişledikçe Medler askeriyede önemli bir pozisyona gelmiştir. Nitekim bu orduda Perslerden sonra en ayrıcalıklı halk Medlerdir. Önemli görevlere ve komutanlıklara Perslerden sonra Medler atanmıştır. Onların ardından Baktrialılar, Sakalar, Hyrkanialılar ve doğu İran'dan diğer bazı halklar gelmektedir. Ayrıca bazı Anadolu halklarından, Mısır ve Assur milletlerinden ve Hindistan'ın çeşitli yörelerinden askerlerin Pers ordusuna katıldığını söylemeliyiz. Orduya paralı askerlerin de dahil olmasıyla standart bir ordu meydana getirilmiştir. Persler özellikle Yunan savaşlarından sonra ordularına Yunanlardan ücretli asker almaya başlamıştır. Zira bu savaşlarda almış oldukları yenilgiler, Yunan piyadelerinin ne kadar güçlü olduğunu göstermişti. Neticede Pers ordusu piyade, süvari ve savaş arabalarından müteşekkil, "spada" adını verdikleri profesyonel bir orduya

sahip olmuştur. İmparatorluk yıkılana kadar bahsedilen paralı askerler spadanın bir parçasını oluşturmuştur. Zamanla bu askerlerin liderleri veya komutanları Pers aristokratlarıyla ilişkilerini geliştirmesi ve yüksek komutanlıklara yükselmesi, kültürler arası etkileşimi geliştirmiştir. Ordudaki donanma gücü ise Fenikeliler ve Yunanların etrafında oluşturulmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere Perslerin kendilerine has donanmaları yoktur.

Askeriyenin sağlam temeller üzerine oturması için iyi bir eğitim sistemi olması gerektiğini düşünen krallar, gençlerin eğitimine özen göstermiştir. Pers gençlerinin askeri eğitimlerinin temel olarak fiziksel dayanıklılık antrenmanlarından, silahlı talimlerden ve sadakate yönelik derslerden oluştuğu tespit edilmiştir. Anlaşıldığına göre Pers çocukları etkin bir savaşçı olmak için zor bir eğitimden geçmekteydi. Eğitimin temelini koşma, yürüme, yüzme, toprak işleme ve her türlü iklim şartlarına dayanıklılık kabiliyetleri kazanma oluşturmaktaydı. Bunun yanında kurdukları özel bahçelerde avcılık yapmışlardır. Böylece mızrak, ok gibi silahları kullanma ve at binmenin inceliklerini keşfederek savaş sanatını öğrenmişlerdir. Antik kaynaklar eğitimin yirmili yaşlara kadar sürdüğünü ve elli yaşına kadar hizmet edildiğini göstermektedir.

Profesyonel ordu onluk düzende teşkilatlanmıştır. Bu örgütlenmede en üst halkayı bizzat kral oluşturmaktadır. Yüksek komutanlıklara Persler ve Medler atanmıştır. Düşük rütbeliler genellikle bağımlı yerel halkların içinden seçilmiştir. Bunlar savaşlarda kendi halkının bulunduğu birliklerin komutanlığını yapmıştır. Antik kaynaklarda tespit edilen 10.000 kişilik birlik için baivarabam, komutanları için baivarapatiş; 1000 kişilik birlik için hazārabam, komutanları için hazārapatiş; 100 kişilik birlik için satabam, komutanları için satapatiş; 10 kişilik birlik için databam, komutanları için datapatiş terimleri kullanılmıştır. Pati(ş) kelimesi, bir grubun başı'nı ifade etmektedir. Hazāra (hazar= 1000), sata (sad=100), data (dā=10) kelimeleri ise Farsçadaki sayılardır. Bu rütbelerden hazārapatiş'in yeri oldukça önemlidir.

Oldukça geniş sınırlara sahip olan Persler eyalet sistemi olan satraplık teşkilatı oluşturmuştur. Sistemin temel amacı merkeze uzaklıktan ötürü doğabilecek idari, askeri ve ekonomik sorunlara çözüm bulmaktır. Satraplar genelde Pers soyluları arasından seçilmiştir. Ordunun dahili asker kaynağını satraplıklar oluşturmaktadır. Satraplıklar, bölgesel yapısına has olarak genelde aynı özde farklı şekillerde asker temin etmiştir. Mesela Persler tımar sistemine benzer bir teşkilata sahipti. Bu yapılanmayı özellikle

Babil’de görebiliriz. Bu doğrultuda vergisini ödemek ve asker temin etmek şartıyla, belirli bölgelere yerleştirilen askeri yerleşimcilere toprak bağışlanmıştır. Anadolu’daki sistem de -özellikle Batı Anadolu- benzer amaçlar güdülerek oluşturulmuştur. Fakat Anadolu’daki topraklar kişiye, yani Pers aristokrasisine sunulmuştur. Ayrıca satraplık başkentleri aynı zamanda garnizon bölgesiydi. Dolayısıyla satraplığın dahilinde bulunan içi asker dolu kaleler ve önemli mevziler, dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı direnç merkezleri oluşturmuştur. Aynı zamanda bulunduğu bölgenin iç güvenliğini sağlamıştır. Pers ordusunun mali kaynakları da yine satraplıklardan alınan vergilerden karşılanmıştır. Ayrıca Perslerin asker temini için önemli yerlere emekli askerleri yerleştirme, süvari kolonileri kurma, zorla askere alma ve ücretli asker kullanma stratejisini de takip ettiğini söyleyebiliriz.

Persler, oluşturmuş oldukları teşkilatı sıkı bir şekilde birbirine bağlamak için muazzam bir yol ağı kurmuşlardır. Özellikle Kuzey Suriye ve Mezopotamya’da Assurluların temellerini attığı bu yollar, Pers döneminde geliştirilerek meşhur Kral Yoluyla birleştirilmiştir. İmparatorluk başkentlerinden satraplık merkezlerine uzanan yollar üzerine belirli mesafelerde menziller kurulmuş, böylece haberleşme adına önemli adımlar atılmıştır. Ulaklar, nöbetleşe çalışma sistemi ile her türlü emri çabucak ulaştırabilecek yeterliliğe sahip olmuştur. Böylece Asya’dan Anadolu’ya ve batıya, Orta doğudan Mısır’a ve Afrika sınırlarına kadar bütün imparatorluk toprakları bir zincir gibi bağlanmıştır. Bu zincirin en önemli halkaları imparatorluk merkezlerinden geçen yollardır. Ayrıca Phrygia bölgesinin ve özelde Kelainai şehrinin, Anadolu’da uzanan yolların birleşme noktası olduğunu ve Kral Yolu’nun son derece stratejik bir noktasını oluşturduğunu tespit etmiş bulunmaktayız.

Yollar, tedarik ve gıda (levazım) malzemelerinin ulaşımı açısından da önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu doğrultuda ordunun yanında gelen kervanların düzenli bir şekilde hareket etmesine dikkat edilmiştir. Güzergahlar üzerinde depolar kurulmuştur. Yollar için yapılan bütün girişimler, askerlerin her türlü ihtiyacına cevap verebilmek adına mühimdir. Bu nedenle yolların güvenliği için önlemler alınmıştır. Perslerin geliştirmiş olduğu yol ağı sistemi onlardan sonra da etkin bir şekilde kullanılmıştır. Öyle ki ünlü İpek Yolu’nun temellerini Akhamenidlerin attığını ifade edebiliriz. Böylece Persler ikmal meseleleri için gerekli olan alt yapıyı hazırlamışlardır. Kralların kişisel gayretleri de sistemin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Zeki ve enerjik bir

kral olan Büyük Kyros, Lydia ve Babil savaşlarında bu kişisel özellikleri ile mühendislik meselelerini birleştirmeyi başarmıştır. Tedbirli ve çalışkan bir kral olan I. Darius seferlerden önce rakipleri hakkında bilgi toplamış, haritalar çizdirmiş, kanallar (Süveyş) açtırmıştır. Tıpkı babası Darius'un İstanbul boğazına kurduğu köprü gibi Kserkses de Çanakkale boğazına köprü kurdu muştur. Belki de yapılan bu köprüler, boğazlar üzerine yapılmış ilk köprülerdir. Böylece Persler sefer sırasında oluşabilecek ikmal sorunlarını çözmek için memur aparatına sahip, ihtisaslaşmış, profesyonel bir yol ve kervan teşkilatına sahip olmuştur.

Pers ordusunun kullandığı savaş teçhizatları çok karmaşık değildir. Erken dönemlerde Pers askerlerinin savunma teçhizatlarının (zırh, savunma silahı, kalkan) zayıf olduğu anlaşılmaktadır. MÖ. 5. yüzyılın ortalarından itibaren teçhizatların geliştirilmesi için yenilikler yapılmıştır. Silah ekipmanları temel olarak akinakes, mızrak, bronz ya da demir uçlu okların bulunduğu bir sadak ve Perslerin geleneksel silahı olan yaydan müteşekkildir. Korunmak için hasırdan özel imal edilmiş bir kalkan taşımaktadır. Bu kalkanlar iki tarz yapılmıştır. Birincisi küçük ve hilal formundayken (taka/takabara) diğeri büyük ve dikdörtgendir (spara/sparabara). Bu büyük kalkanları kullanan askerler bir kalkan duvarı oluşturarak okçuların düşmanları yaylım ateşine tutmasını sağlamıştır. Bazı Pers muhafızlarının yatay sekiz formlu kalkan taşıdığı da görülmektedir. Başlarını korumak için tiara denen keçeden yapılmış bir başlık kullanmışlardır. Nadiren metal miğfer taktıkları da bilinmektedir. Askerlerin vücut zırhları yetersizdir. Genelde askerler keten zırh tercih etmiştir. Ancak metalden yapılmış pul zırh da kullanılmıştır. Süvariler de kılıç ve mızrakla teçhizatlanmıştır. Üzerlerinde ise göğüs zırhı bulunmaktadır. Başlıkları genellikle yumuşak malzemeden yapılmıştır. Arkeolojik kalıntılar ve Gadai-Jama'nın teçhizat listesi Pers süvarilerinin yay ve kalkan kullanıp kullanmadıkları meselesini tartışmalı hale getirmiştir.

Askerlerin kostümleri farklılık göstermektedir. Elit piyade askerleri yivli başlık, gömlek üzerine kısa pelerin ve pileli etekten oluşan Pers kaftanı (kandus) ve bileklerine sarılı ayakkabı giymişlerdir. Diğeri bir giyinme tarzı ise Med tarzıdır ve genellikle bu model tercih edilmiştir. Bu model keçeden başlık, dar ve uzun kollu tunik, pantolon ve ayakkabıdan oluşmaktadır. Anlaşıldığına göre Med tarzı elbise savaşa daha uygundur. Nitekim at binme, koşma, zıplama ya da eğilme gibi bedensel hareketlerin Med tarzında daha kolay yapılacağı aşikardır. Akhamenid tarzı elbiseler törensel bir izlenim

vermektedir. Elbiselerde en fazla tercih edilen renkler ise başta kraliyet mensuplarının giydiği erguvanî renkler olmak üzere, kırmızı, sarı ve beyazdır.

Bir askerin sahip olması gereken teknik desteği sağlayan Persler, artık etkin savaş gücünü kullanmak için askerlerini hazır hale getirmiştir. Bu doğrultuda askerleri piyade ve süvari esasında askeri sınıflara ayırmışlardır. Pers kralları, ordularını sefere göndermeden önce danışma niteliğinde olan bir savaş konseyini toplamıştır. Bu durumu diğer bazı antik çağ devletlerinde de görmek mümkündür. Ordular gündüz vakti yola çıkmıştır. İmparatorluğun dört bir yanından gelen birlikler için toplanma yerleri belirlenmiştir. Kritalla, Sardes, Kilikya, Akka, Doriskos içtima bölgelerinin en önemlileridir. Yürüyüş düzeninde etnik Pers birlikleri düzenli olmakla birlikte bütün ordunun Persler gibi intizamlı bir şekilde yürüdüğünü ileri süremeyiz. Perslerde gelenek olduğu üzere yürüyüş düzeni içerisinde kral tam merkezde yer almakta, önünde ve arkasında özel seçilmiş kuvvetler yürümektedir. Ordunun kalabalık olması, ağır kervan teşkilatı ve geri hizmet erbabı yürüyüş düzeninin yavaş tempoda yapılmasını gerektirmiştir. Gün battıktan sonra ordu, düzgün bir bölgede kamp düzenine geçmiştir. Askerler kamplarını ya ağaç çitlerle ya da hendek gibi çeşitli yöntemlerle desteklemiştir. Bu durum askerlerin kendilerini psikolojik olarak güvene almak istemesi ve gece baskınlarından korunma arzusuyla yapılmıştır.

Düşmanla karşılaşan Persler, ordu nizamı gereğince okçuları en önde konuşlandırmıştır. Süvariler ise kanatlarda yerini almıştır. Ayrıca tarihi süreçte bunlar hafif ve ağır piyade ile desteklenmiştir. Tıpkı kralın yaptığı gibi birliklerin başkomutanları da askerlerinin tam ortasındadır. Persler geleneksel olarak savaşlara okçu ateşi ile başlamıştır. Buradaki temel hedef düşmanı panikleterek düzenlerini bozmaktır. Ardından süvariler kanattan, ağır piyadeler ise merkezden hücum ederek düşmanı bozguna uğratma stratejisi takip edilmiştir. Ancak bu taktiğin Yunanlara etki etmediği görülmektedir. Nitekim ağır zırhlı Yunan hoplitleri ve Makedonların meşhur falanks sistemi karşısında Pers ordusu sayıca üstün olmasına rağmen başarısız olmuştur. Ayrıca Pers ordusunda ağır zırhlı piyade eksikliği göze çarpmaktadır.

Pers ordu teşkilatında piyadenin önemli bir yer tuttuğunu söylemeliyiz. Erken dönemde piyade askerlerinin esasını mızraklılar ve okçular (*θανvαβαρα-τοxοφοροι*) oluşturmuştur. Burada mızraklı askerler hafif zırhlı olan okçuların korumalığını yapmaktaydı. MÖ. 5. yüzyılın sonlarına doğru tek başlarına etkili olduğunu

düşünmediğimiz sapanlılar ortaya çıkmıştır. MÖ. 4. yüzyılda ise yeni bir piyade askeri ile karşılaşmaktaydık. Kardakes adı verilen bu askerlerin niteliği ve işlevi hususunda çeşitli düşünceler olsa da bunların iyi eğitim almış, imparatorluğun farklı bölgelerinden gençlerin de dahil edildiği imparatorluk piyadesi olduğunu söyleyebiliriz.

Pers mızraklı birlikleri arasında en çok dikkat çeken “ölümsüzler” (ἀθάνατοι) olarak bilinen askerlerdir. 10.000 güçlü kişiden oluşan bu birliğin askerleri mızraklarında altın ve gümüş nar sembolleri taşımaktadır. Bunlar Kserkses’in seferinde krala yakın yürüyen gruplardandır. MÖ. 5. yüzyıldaki varlıkları bilinmesine rağmen MÖ. 4. yüzyılda ve Büyük İskender savaşlarındaki mevcudiyeti konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Ölümsüzlerin haricinde mızraklarında altın elma taşıyan ve yüksek statüde olduğu anlaşılan aikhmophoroi (αἰχμοφόροι) birliğinden bahsedilmektedir. Yunan kaynaklarında geçen bu birliğin yine Yunan kaynaklarında geçen melophoroi (Μηλοφόροι) ile aynı olduğu iddia edilmektedir. Son olarak torekophoroi (θωρηκοφόροι) ile karşılaştık da bunların Persleri değil tâbî halkları tanımladığı, ayrıca aikhmophoroi birliğinden de olabileceği varsayılmaktadır. Bu verilerden anlaşıldığına göre ordudaki mızraklılar, Yunan kaynaklarında farklı isimlerle anılmaktadır. Bunlar mızraklılar içindeki farklı gruplar olabilir. Ancak bazılarının birbiri ile denk olma ihtimali de vardır. Neticede mızraklı birliklerin Perslerin özel birlikleri, kralın yakın korumaları ve saray muhafızları olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Persepolis saray rölyeflerinde de mızraklı askerlerin dikkat çekici bir üstünlüğü vardır.

Pers süvarisi erken dönemde aristokratik aile üyelerinden oluşmuştur. Bu süvarileri teçhizat ve güç bakımından zayıf olarak niteleyebiliriz. Orduda süvarinin temelini Persler oluşturmuştur. Bunların haricinde Hyrkaniyalılar, Medler, Baktrialılar, Parthialılar ve Sakalar etkin bir yer tutmuştur. MÖ. 5. yüzyılda Kserkses’in Yunan savaşlarından sonra piyadede olduğu gibi süvari sınıfında da bir takım yenilikler yapılmıştır. Böylece zırhlı süvari birliği teşekkül etmiştir. MÖ. 5. yüzyılın sonlarından itibaren ise süvari tamamıyla zırhlandırılmıştır. Öyle ki binici ile birlikte atlar da bazı koruyucu parçalar ile korunmuştur. Ayrıca geç dönemlerde kralın akrabaları birliği denen (huvaka) sosyal statüsü yüksek bir süvari birliği ile karşılaşmaktayız. Böylece tarihi süreç içerisinde Pers süvarisinin teknik, taktik ve teçhizat bakımından geliştiği ve sayısal olarak genişlediği görülmektedir. Erken dönemlerde süvari olarak develer

birliklerden yararlanılsa da bunlar savaşıcı özelliklerinden ziyade düşman atlarını ürkütme için stratejik olarak kullanılmıştır.

Pers ordularının sayısal fazlalığına gelince, bu durumun Yunan kaynaklarının abartısı olduğunu ve kendi galibiyetlerini yüceltme amacı güttüğünü söyleyebiliriz. Dönemin şartları göz önüne alındığında lojistik, coğrafi şartlar, ordunun hareket kabiliyeti ve organizasyonun milyonlarla ifade edilen bir orduya müsaade etmeyeceği açıktır. Ayrıca sayısal olarak Pers ordusunu abartılı gösteren ilk kişi olan Herodotos'un sunduğu, orduya katılan satraplık ve halk listeleri birbiriyle tutarsızdır. Netice itibarıyla bu bilgilerin milliyetçilik bilinciyle verildiğini ifade edebiliriz.

Son olarak, devletlerin gelişiminde önemli rol oynayan müesseselerin kendilerinden önce hüküm sürmüş devletlerin kurumlarından etkilenerek geliştiği tarihi bir gerçektir. Nasıl ki Persler, Medlerden ve Mezopotamya kültüründen etkilendiyse, Perslerden sonraki devletler de Perslerden etkilenmiştir. Pers askeri teşkilatını oluşturan bazı unsurların farklı açılardan kendilerinden sonra İran coğrafyasında hüküm sürecektir olan Parth ve Sasani devletlerine tesir ettiğini ifade edebiliriz. Bu etkinin birtakım değişimlere uğrayarak İlk İslam ve Türk-İslam devletlerine, oradan da Selçuklu devletine dahi etki etmiş olabilir. Bu hususta özellikle tımar/ikta sistemi ilk dikkat çeken unsurdur. Aynı şekilde saray muhafız alayı teşkilatının Gazneli ve Selçuklu devletlerinde kullanıldığını biliyoruz. Posta/menzil sisteminin de Selçuklu ve Osmanlı'daki ulak teşkilatı ile benzerlikleri dikkat çekmektedir. Elbette ki bu devletlerin söz konusu teşkilatları kendilerine has unsurlarla yoğrulmuştur. Ancak İslam ve Türk devletlerinin İran coğrafyası ve kültürü ile olan derin ilişkileri göz önüne alındığında az ya da çok karşılıklı bir etkileşim olabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

a. Antik Eserler

- Ael. VH. Claudius Aelianus, *Varia Historia (Historical Miscellany)*, (Trans. N.G. Wilson), Cambridge, 1997, LOEB.
- A. Pers. Aeschylus, *Persae (Persler)*, (çev. Güngör Dilmen), İstanbul, 1997.
- Ant. Pal. *Epigrammatum Anthologia Palatina*, (ed. Ambrocio Firmin Didot), Paris, 1908.
- Ar. Ach. Aristophanes, *The Acharnians, The Knights, The Clouds, The Wasps*, (Trans. Benjamin Bickley Rogers), London, New York, 1924, LOEB.
- Ar. Birds. Aristophanes, *The Peace, The Birds, The Frogs*, (Trans. Benjamin Bickley Rogers), London, New York, 1924, LOEB.
- Arist. HA. Aristoteles, *Historia Animalium (History of Animals)*, (Trans. D'Arcy Wentworth Thompson), London, 1910, Oxford University Press.
- Arr. Ind. Arrianus, *Indica*, (Trans. E.J. Chinnock), London, 1893.
- Arr. An. Arrianus, *Anabasis*, (Trans. P.A. Brunt), Cambridge, 1976-1983. LOEB.
- Ascl. Asclepiodotus, *Tacticus (Tactica)*, (Trans. William Abbott Oldfather), London, New York, 1923.
- Ath. Athenaeus, *The Deipnosophists*, (Trans. Charles Burton Gulick), Harvard University Press, London, 1930. LOEB.
- Ctes. Ctesias, *Ctesias' History of Persia: Tales of the Orient*, (Trans. James Robson and Lloyd Llewellyn-Jones), London, 2010.
- Curt. Quintus Curtius Rufus, *Historiarum Alexandri Magni Macedonis (History of Alexander)*, (Trans. John C. Rolfe), 1946, LOEB.
- D.Chr. Dio Chrysostomus, *Discourses (Orations)*, (Trans. J.W. Cohoon), London, 1932. LOEB.
- Diod. Diodoros S., *Diodori Bibliotheca Historica*, (Trans. F. Vogel and K.T. Fischer), Leipzig, 1906.
- FGrHist. *Die Fragmente der griechischen Historiker (Felix Jacoby)*, Part Four (ed. G. Schepens), Fascicle 1, the Pre-Hellenistic Period, Leiden, Boston, Köln, 1995. BRILL.
- Firdevsî *Şahname*, (çev. Necati Lugal), İstanbul, 2009, Kabalcı Yayınları.

- Frontin. Strat. Frontinus, *The Stratagems. Aqueducts of Rome*, (Trans. Charles E. Bennett), London, 1925. LOEB.
- Hdt. Herodotus, *Tarih*, (çev. Müntekim Ökmen), İstanbul, 2009.
- Hsch. Hesychius, *Hesychi Alexandrini Lexicon*, (Trans. Friderico Ritschelio), 1888.
- Isidore. Isidore of Charax, *Parthian Stations. An Account of The Overland Trade Route Between the Levant and India in the First Century B.C.*, (Trans. Wilfred H. Schoff), 1914.
- Isoc. Paneg. Isocrates, *Panegyricus*, (Trans. George Norlin), London, New York, 1928. LOEB.
- Justinus. Justinus, Marcus Junianus, *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, (Trans. John Selby Watson), London, 1853.
- Kitab-ı Mukaddes Tevrat, İstanbul, 1997, Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Liv. Titus Livius, *History of Rome* (Book 35-37), (Trans. Evan T. Sage), 1935, LOEB.
- Nep. Nepos, Cornelius, *On Great Generals. On Historians*, (Trans. John C. Rolfe), Cambridge, Massachusetts, London, 1984, Harvard University Press, LOEB.
- Paus. Pausanias, *Periegeta (Description of Greece)*, (Trans. W.H.S. Jones, Litt. D. ve H.A. Ormerod), Harvard University Press, London, 1918, LOEB.
- Pl. Chrm. Plato, *Charmides, Alcibiades I & II, Hipparchus, The Lovers, Theages, Minos, Epinomis*, (Trans. W.R.M. Lamb), London, 1927, LOEB.
- Pl. La. Plato, *Laches*, (Trans. W.R.M. Lamb), Harvard University Press, London, 1955. LOEB.
- Plin. HN. Plinius, *Historia Naturalis (Natural History)*, (Trans. H. Rackham), Vol II, Books 3-7, 1942. LOEB.
- Plu. Alc. Plutarkhus, *Bioi Paralleloi (Plutarch's Lives). Alcibiades and Coriolanus. Lysander and Sulla*, (Trans. Bernadotte Perrin), 1916, LOEB.
- Plu. Alex. Plutarkhus, *Plutarch's Lives. Demosthenes and Cicero-Alexander and Caesar*, (Trans. Bernadotte Perrin), London, 1919, LOEB.
- Plu. Arist., Them. Plutarkhus, *Plutarch's Lives. Themistocles and Camillus, Aristides and Cato Major, Cimon and Lucullus*, (Trans. Bernadotte Perrin), London, 1914, LOEB.

- Plu. Art. Plutarkhus, *Plutarch's Lives, Aratus, Artaxerxes, Galba and Otho*, (Trans. B. Perrin), London, 1962, LOEB.
- Plu. Demetr. Plutarkhus, *Plutarch's Lives. Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius*, (Trans. Bernadotte Perrin), 1920, LOEB.
- Plu. Ant. Plutarkhus, *Plutarch's Lives. Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius*, (Trans. Bernadotte Perrin), 1920, LOEB.
- Polyaen. Polyaeus, *Stratagems of War*, (Trans. R. Shepherd), London, 1793.
- Plb. Polybius, *The Histories*, (Trans. W.R. Paton), Harvard University Press, London, 1923. LOEB.
- Procop. Pers. Procopius, *de Bello Persico (History of Wars)*, (Trans. H.B. Dewing), Harvard University Press, 1971.
- Scyl. Scylax, *Periplous*, (çev. Murat Arslan), *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, 2012, ss. 239-257.
- Str. Strabo, *Geographica*, (Trans. H. L. Jones), London, 1929, LOEB.
- Tac. Ann. Publius (Gaius) Cornelius Tacitus, *The Annales*, (Trans. Alfred John Church, William Jackson Brodribb), London, 1876.
- Th. Thukydides, *Historicus (History of the Peloponnessos War/Peloponnessos Savaşları)*, (Trans. Furkan Akderin), İstanbul 2010.
- Xen. an. Xenophon, *Anabasis*, (çev. Oğuz Yarılgış), İstanbul, 2011.
- Xen. Hell. Xenophon, *Hellenica*, (Trans. Carleton L. Browson), London, 1918, 1921.
- Xen. Cyr. Xenophon, *Kyrou Paideia*, (Trans. Walter Miller), London, 1914.
- Xen. Lac. Xenophon, *Respublica Lacedaemoniorum (Constitution of the Lacedaimons)*, (Trans. E.C. Marchant, G.W. Bowersock), London, 1925.
- Xen. Oek. Xenophon, *Oeconomicus*, (Trans. Hubert A. Holden), Fourth Edition, London, New York, 1889.
- Xen. Eq. Xenophon, *de Equitanti ratione (On The Art of Horsemanship)*, (Trans. E.C. Marchant, G.W. Bowersock), Harvard University Press, London, 1925.

b. Modern Eserler

- AALTO, P. (1971). "Iranian Contacts of The Turks in Pre-Islamic Times", *Studica Turcica*, (ed. L. Ligeti), Budapest, ss. 29-37.
- AKALIN, Haluk Şükrü. (2008). *Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lügati't-Türk*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- AKARCA, A. (1998). *Şehir ve Savunması*, Ankara.
- ALANYALI, H.S. (2001). "Philoxenos ve İskender Mozaïği", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.3, ss. 13-30.
- ANSON, E. M. (1989). "The Persian Fleet in 334", *Classical Philology* 84, ss. 44-49.
- ARFAEE, Abdolmajid. (2008). *The Geographical Background of the Persepolis Tablets*, A Dissertation Submitted to the Faculty of the Division of the Humanities in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, Chicago, Illinois.
- ARMAYOR, K. (1978). "Herodotus' Catalogues of the Persian Empire in the light of the Monuments and the Greek Literary Tradition", *Transaction of the American Philological Association* 108, ss. 1-9.
- ASHERI, D.- LLOYD, A - CORCELLA, A. (2007). *A Commentary on Herodotus Books I-IV*, (ed. Oswyn Murray and Alfonso Moreno): Oxford University Press.
- ATALAY, M. (2014). *İran Edebiyatı Tarihi, Başlangıçtan Gaznelilere Kadar*, İstanbul.
- ATKINSON, J.E. (1980). *A Commentary on Q. Curtius Rufus' Historiae Alexandri Magni Books 3 and 4*, Amsterdam.
- BADIAN, E. (1985). "Alexander in Iran", *The Cambridge History of Iran*, Vol. 2. (ed. I. Gershevitch), Cambridge University Press, Cambridge, ss. 420-501.
- BALCER, J.M. (1977). "The Athenian Episkopos and the Achaemenid King's Eye", *American Journal Of Philology* 98, 3, ss. 252- 263.
- BALCER, J.M. (1989). "The Persian Wars against Greece: A Reassessment", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 38, H. 2, ss. 127-143.
- BALCER, J.M. (1993). *A Prosopographical Study of the Ancient Persians Royal and Noble 550-450 B.C.*, New York.
- BALL, Warwick. (2015). *Tek Dünyaya Doğru. Antik İran ve Batı*, (çev. Ahmet Aybars Çağlayan), İstanbul.
- BARKWORTH, Peter. (1993). "The Organization of Xerxes Army", *Iranica Antiqua* 27, 149-167.
- BARTHOLOMAE, Christian. (1904). *Altiranisches Wörterbuch*, Strassburg: Verlag Von Karl J. Trübner.

- BENVENISTE, E. (1966). *Titres et Noms Propres en Iranien Ancien*, Paris.
- BERNARD, Paul. (1964). "Une piece d'armure perse sur un monument lycien", *Syria* 41, Fasci ¾, ss. 195-212.
- BIGWOOD, J. M. (1978). "Ctesias As Historian of The Persian Wars", *Phoenix* 32, No. 1, ss. 19-41.
- BIGWOOD, J. M. (1995). "Ctesias, His Royal Patrons and Indian Swords", *The Journal of Hellenic Studies* 115, ss. 135-140.
- BIGWOOD, J.M. (1993). "Aristotle and the Elephant Again", *The American Journal of Philology* 114, No. 4, ss. 535-555.
- BITTNER, S. (1985). *Tracht und Bewaffnung des persischen Heeres zur Zeit der Achaimeniden*, Munich.
- BİNGÖL, Orhan. (2015). *Arkeolojik Mimari'de Resim (İ.Ö. 30000-500)*, Ankara.
- BLAGA, Rafael. (1997). *İran Halkları El Kitabı*. yy.
- BLYTH, P.H. (1977). *The Effectiveness of Greek Armour Against Arrows in The Persian War (490-479 BC)*, British Library, Lending Division.
- BOMBACI, A. (1976). "On the Ancient Turkish Title Şadapıt", *Ural-Altaysche Jahrbücher*, Bd. 48, Wiesbaden, ss. 32-41.
- BOVON, Anne. (1963). "La représentation des guerriers perses et la notion de Barbare dans la première moitié du Ve siècle", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 87, No 2, ss. 579-602.
- BRIANT, P. (1999). "The Achaemenid Empire", *War and Society in Ancient and Medieval World*, (ed. Kurt Raaflaub, Nathan Rosenstein), Washington, ss. 105-128.
- BRIANT, P. (2002). *From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire*, Winona Lake, Indiana, Eisenburg.
- BRIANT, P. (2009). "The Empire of Darius III in Perspective", *Alexander the Great: A New History* (ed. W. Heckel-L. Trittle), Blackwell, ss. 141-170.
- BRIANT, P. (2012). "From Indus to the Mediterranean: Administrative Organization and Logistics of the Great Roads of the Achaemenid Empire", *Highways, Byways, and Road Systems in teh Pre-Modern World*, (ed. Susa E. Alcock, John Bodel, and Richard J.A. Talbert), Chichester, ss. 185-201.
- BROSIUS, M. (2006). *The Persians*, New York.
- BROSIUS, M. (2012). "Persian Diplomacy Between 'Pax Persica' and 'Zero-Tolerance'", *Studien zur Alten Geschichte*, (ed. Julia Wilker), Band 16, ss. 150-164.

- CALDER, W.M. (1925). "The Royal Road in Herodotus", *The Classical Review* 39, ss. 7-11.
- CAMERON, G. G. (1948). *Persepolis Treasury Tablets*, Chicago: Oriental Insitute Publications LXV.
- CAMERON, G. G. (1965). "New Tablets from the Persepolis Treasury", *Journal of Near Eastern Studies* 24, No. 3, ss. 167-192.
- CAMERON, G.G. (1936). *History of Early Iran*, Chicago: The University of Chicago Press.
- CAMPBELL, D B. (2006). *Besieged. Siege Warfare in the Ancient World*, Oxford.
- CASABONNE, O. (2007). "Akhamenid İmparatorluğu Büyük Kral ve Persler", *Arkeoatlas* 6, ss. 20-35.
- CAUER, D. (1894). "Achaimenidai" *Real-encyclopädie*, Bd. I, Stuttgart, ss. 200-204.
- CAWKWELL, George. (2005). *The Greek Wars: The Failure of Persia*, New York: Oxford University Press.
- CHARLES, Michael B. (2011). "Immortals and Apple Bearers: Towards a Better Understanding of Achaemenid Infantry Units", *The Classical Quarterly* 61, Issue 01, ss. 114-133.
- CHARLES, Michael B. (2012). "The Persian ΚΑΡΔΑΚΕΣ", *Journal of Hellenic Studies* 132, ss. 7-21.
- CLARKE, K. (2013). "Shipley G. ed. Pseudo-Scylax's Periplus: Text, Translation, and Commentary. Exeter: Bristol Phoenix Press, 2011", *Journal of Hellenic Studies* 133, ss. 227-228.
- CLAUSON, G. (1972). *An Etymological Dictionary at Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- COOK, J.M. (1983). *The Persian Empire*, London.
- COOK, J.M. (1985). "The Rise of the Achaemenids and Establishment and Their Empire", *Cambridge Ancient of Iran*, (ed. I. Gershevitch), Vol. 2, ss. 200-292.
- COULSTON, J.C.N. "Armor, Development of", *Encyclopedia of War*. Onlinelibrary.wiley.com.
- DANDAMAEV, M.A. (1982). "Saka Soldiers on Ships", *Iranica Antiqua* 17, ss. 101-103.
- DANDAMAEV, M.A. (1989a). *Political History of the Achaemenid Empire*, (Trans. W.J. Vogelsang), Leiden, New York, Kobenhavn, Köln.
- DANDAMAEV, M.A. (1989b). "Old Iranian Pasa'du", *Archaeologia Iranica et Orientalis* (ed. L. De Meyer ve E. Haerink), Miscellanea in honoris L. Vanden Berghe, Gent, ss. 563-566.

- DANDAMAIEV, M.A. (1993). "Courts and Courtiers. In the Median and Achaemenid Periods", *Encyclopædia Iranica VI* (ed. Ehsan Yarshater), New York, ss. 356-359.
- DANDAMAIEV, M.A.-LUKONIN, V.G. (1989). *The Culture and Social Institutions of Ancient Iran*, Cambridge: Cambridge University Press.
- DARMESTER, James. (2012). *Avesta*, (çev. Fahriye Adsay, İbrahim Bingöl), İstanbul.
- DEMİR, M. (2008). "Eski Yunan Dünyasında Paralı Askerler", *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular*, (ed. Feridun M. Emecen), İstanbul, ss. 71-93.
- DEZSO, Tamas. (2012). *The Assyrian Army*, Budapest.
- DIELJI, Abdolrahman. (2007). *İran Minyatüründe Savaş Sahneleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- DÖNMEZ, Şevket. (2012). "Oluz Höyük", *Aktüel Arkeoloji*, S. 25, ss. 140-145.
- DÖNMEZ, Şevket. (2013). "Oluz Höyük: Kuzey-Orta Anadolu'nun Krali Pers Merkezi", *Güneş Karadeniz'den Doğar. Sümer Atasoy'a Armağan Yazıları* (ed. Şevket Dönmez), Ankara, ss. 103-140.
- DURAN, M. (2015). "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 34, Isparta, ss. 61-86.
- DURMUŞ, İlhami. (2002). "İskitlerin Kimliği", *Türkler Ansiklopedisi*, C.1, Ankara, ss. 620-627.
- DURMUŞ, İlhami. (2007). *İskitler*, İstanbul: Karnak Yayınları.
- DUSINBERRE, E. (2003). *Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*, Cambridge.
- EADIE, John. W. (1967). "The Development of Roman Mailed Cavalry", *Journal of Roman Studies* 57, ss. 161-173.
- EAGLETON, C.-WILLIAMS, J.(2011). *Paranın Tarihi*, (çev. Fadime Kâhya), İstanbul.
- ECKSTEIN, M. A. (2005). "Bellicosity and Anarchy: Soldiers, Warriors, and Combat in Antiquity", *The International History Review* 27, No.3, ss. 481-497.
- ERBSE, Hartmut. (1950). *Untersuchungen zu den attizistischen Lexika*, Berlin.
- EVANS, J. A. S. (1986-1987). "Cavalry About The Time of The Persian Wars", *The Classical Journal* 82, No. 2, ss. 97-106.
- FARROKH, K. (2005). *Sasanian Elite Cavalry AD 224-642*, Oxford: Osprey Published.
- FARROKH, K. (2007). *Shadows in the Desert: Ancient Persia at War*, Oxford-New York.

- FERRIL, A (1966). "Herodotus and the Strategy and Tactics of Invasion of Xerxes", *The American Historical Review*, Vol. 72, No. 1, ss. 102-115.
- FOL, A.-HAMMOND, G.L. (1988). "Persia in Europe Apart From Greece", *Cambridge Ancient History*, Vol. 4, ss. 234-253.
- FRENCH, David. (1998). "Pre and Early Roman Road of Asia Minor. The Persian Royal Road", *Iran* 36, ss. 15-43.
- FRIED, Lisbeth S. (2004). "The Priest and the Great King", *Biblical and Judaic Studies* 10, Winona Lake, Indiana.
- FRYE, R.N. (1962). "Some Early Iranian Titles", *Oriens* 15, ss. 352-359.
- FRYE, R.N. (1983). *The History of Ancient Iran*, München.
- GABAIN, A. Von. (2007), *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), 5. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- GABRIEL, A. R.-METZ, S. K. (1991). *From Sumer to Roma, The Military Capabilities of Ancient Armies*, New York, Connecticut, London.
- GARRISON, B. M. (2013). "Royal Achaemenid Iconography", *The Oxford Handbook of Ancient Iran* (ed. Daniel T. Potts), ss. 566-595.
- GARTWAITE, Gene. R. (2011). *İran Tarihi: Pers imparatorluğu'ndan Günümüze*, (çev. Fethi Aytuna), İstanbul.
- GHIRSHMAN, R. (1954). *Iran from the Earliest Times to the Islamic Conquest*, Montreal, Victoria, Cape Town.
- GHIRSHMAN, R. (1964). *The Arts of Ancient Iran From its Origins to the Time of Alexander the Great* (Translation, Stuart Gilbert-James Emmons), New York: Golden Press.
- GHITA, C.E. (2012). "The Pontic Army: Integrating Persian and Macedonian Traditions", *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity* (ed. Gocha R. Tsetschladze), Oxford, ss. 97-103.
- GMIRKIN, E. R. (2006). *Berosus and Genesis, Manetho and Exodus: Hellenistik Histories and the Date of the Pentateuch*, New York, London.
- GNOLI, Gherardo. (1981). "Antico-persiano anušiya e gli Immortali di Erodoto", *Monumentum Georg Morgenstierne I*, (ed. J. Duchesne-Guillemin and P. Lecoq), (Acta Iranica 21), Leiden, ss. 266-80.
- GOLDMAN, B. (1993). "Darius III, The Alexander Mosaic, and the Tiara Ortho", *Mesopotamia* XXVIII, ss. 51-69.
- GOODSPEED, G.S. (1899). "The Persian Empire from Darius to Artaxerxes", *The Biblical World* 14, 4, ss. 251-257.

- GRAF, D. (1994). "Persian Royal Road System", *Achaemenid History VIII* (ed. by Heleen Sancisi-Weerdenburg, Amelie Kuhrt, Margaret Cool Root), Leiden, ss. 167-189.
- HALLOCK, R.T. (1969). *Persepolis Fortification Tablets*, Chicago: Oriental Institute Publication XCII.
- HARRISON, Cynthia. (2002). "Numismatic Problems in the Achaemenid West: The Undue Modern Influence of 'Tissaphernes'", *Oikistes Studies in Constitutions, Colonies, and Military Power in The Ancient World*, (ed. Vanessa B. Gorman and Eric W. Robinson), Brill Published, Leiden, Boston, ss. 301-315.
- HAUBOLD, J. (2012). "The Achaemenid Empire and The Sea", *Mediterranean Historical Review* 27, No. 1, ss. 5-24.
- HEAD, Duncan. (1992). *The Achaemenid Persian Army*, Stockport.
- HOLLAND, T. (2007). *Persian Fire*, New York.
- HORNBLOWER, S. (2011). *The Greek World 479 - 323 B.C.*, New York.
- HUTCHINSON. (1998). *Dictionary of Ancient and Medieval Warfare*, (ed. Peter Connolly, John Gillingham, John Lazenby), Chicago, London.
- JAMZADEH, P. (1987). "The Function of the Girdle on Achaemenid Costume in Combat", *Iranica Antiqua* XXII, ss. 267-276.
- JAMZADEH, P. (1993). "The Apadana Stairway Reliefs and the Metaphor of Conquest", *Iranica Antiqua* XXVII, Gent, ss. 125-147.
- KATOZIAN, Homa. (2009). *The Persians: Ancient, Medieval and Modern Iran*, New Haven, London: Yale University Press.
- KENT, R. G. (1939) "The Nakš-I Rostam Inscriptions of Darius", *Language* 15, No. 3, ss. 160-177.
- KENT, R. G. (1950). *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*, New Haven, Connecticut.
- KHOLOD, Maxim M. (2011). "Persian Political Propoganda in the War Against Alexander the Great", *Iranica Antiqua* XLVI, Gent, ss. 149-160.
- KILIÇ, Serap, Ö. (2008). "Pers Ordusu", *Antik Çağ'dan Modern Çağ'a Ordular*, (ed. Feridun M. Emecen), İstanbul, ss.109-119.
- KILIÇ, Serap, Ö. (2015). "Pers Eğitim Sistemi", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXX/1, İzmir, ss. 181-198.
- KINAL, F. (1953). "Eski Önyasya'da Ehli Atın Tarihi", *Belleten* 66, C. XVII, S. 66, ss. 179-192.
- KONAÇ, Vildan. (2007). *Anadolu'da Pers Dönemi Süvari Betimlemeleri (Arkaik Dönem)*, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

- KUHRT, A. (1988). "Earth and Water", *Achaemenid History III: Method and Theory*, (ed. A. Kuhrt and H. Sancisi-Weerdenburg), Leiden, ss. 87-99.
- KUHRT, A. (1997). *The Ancient Near East c. 3000-330 BC*, Vol. I, London, New York: Routledge.
- KUHRT, A. (2007). *The Persian Empire. A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*, Vol. 2, London, New York.
- KUZMANIA, E. E. (1984). "Ancient Iranian and Near Eastern Elements in Scythian Art", *Persica XI*, ss. 37-71.
- LERNER, D. J. (2013). "Bactria", *The Encyclopedia of Ancient History*, First Edition, (ed. Roger S. Bagnall, K. Brodersen, C.B. Champion, A. Erskine, S. R. Huebner), ss. 1012-1015. Onlinelibrary.wiley.com
- LLOYD, S. (2000). *Türkiye'nin Tarihi* (çev. Ender Varinlioğlu), Ankara.
- LUCKENBILL, D. D. (1926). *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, Vol. I., Chicago, Illinois: The University of Chicago Press.
- MA, J. (2008). "Mysians on the Çan Sarcophagus? Ethnicity and Domination in Achaemenid Military Art", *Historia: Zeitschrift für alte Geschichte*, 57.3, ss. 243-254.
- MAGIE, D. (2002). *Anadolu'da Romalılar 2: Batı Anadolu ve Zenginlikleri*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- MANSEL, A.M. (1971). *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- MARSDEN, E.W. (1964). *The Campaign of Gaugamela*, Liverpool.
- MAURICE, F. (1930). "The Size of the Army of Xerxes in the Invasion of Greece 480 BC", *Journal of Hellenic Studies* 50, ss. 210-235.
- McCOY, W.J. (1989). "Memnon of Rhodes at the Granicus", *The American Journal of Philology*, Vol. 110, No. 3, ss. 413-433.
- MEADOWS, A. (2005). "The Administration of the Achaemenid Empire", *Forgotten Empire the World of Ancient Persia*, London, ss. 181-209.
- MELLINK, M. (1988). "Anatolia", *Cambridge Ancient History*, Vol. 4, ss. 211-233.
- MILTENBERG, Leo. (1999). "Artaxerxes III Ochus (358-338 BC) A Note on the Malign King", *Zeitschrift des Deutschen Palastina Vereins* (1953-), Bd. 115, H. 2, ss. 201-227.
- MOMIGLIANO, A. (2011). *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, (çev. Güneş Ayas), İstanbul: İthaki Yayınları.
- MORRIA, I.-SCHEIDEL, W. (2009). *The Dynamics of Ancient Empire: State Power from Assyria to Byzantium*, New York.

- NELSON, R. (1975). *Armies of the Greek and Persian Wars, Campaigns, Organisation, Tactics, Dress, Weapons*, Dallas.
- NETOLICZKA, A. (1921). "Kidaris", *Real-encyclopädie*, Bd. XI, Stuttgart, ss. 378-379.
- NIMCHUK, C.L. (2002) "The 'Archers' of Darius: Coinage or Tokens of Royal Esteem?", *Ars Orientalis, Medes And Persians: Reflections on Elusive Empires*, Vol. 32, ss. 55-79.
- OLMSTEAD, A.T. (1948). *History of the Persian Empire*, Chicago, London.
- ÖZHANLI, Mehmet. (2007). "Alanya Arkeoloji Müzesindeki 'Pers Süvari' Figürinleri", *IV. Uluslararası Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Seminerleri*, 26-28 Kasım 2007, ss. 278-291.
- ÖZÜDOĞRU, Şükrü. (2008). *Arkaik Dönem Plastik Eserleri Işığında Lykia İkonografisinde Yerli ve Yabancı Unsurlar, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- ÖZÜDOĞRU, Şükrü. (2012). "Pers Egemenliğinde Likya Tarihi ve Yönetimi", *Aktüel Arkeoloji*, Sayı 25, ss. 106-119.
- PAGLIARO, A. (1954). "Riflessi dei Etimologie Iraniche nella Tradizione Storiografica Greca", *Rendiconti dell' Accademia Nazionale dei Lincei*, Serie VIII, Vol. 9, ss. 133-153.
- PECK, Elsie H. (1992). "Clothing in the Sasanian Period, IV," *Encyclopædia Iranica* V, ss. 739-52.
- PECK, Elsie H. (2005). "Achaemenid Relief Fragments from Persepolis", *Bulletin of the Detroit Institute of Arts* 79, No. 1/2, ss. 20-33.
- POLAT, Gürcan. (2012). "Anadolu'da Pers Heykeltraşlığı", *Aktüel Arkeoloji*, Sayı 25, ss. 80-89.
- PORTEN, Bezalel. (1968). *Archives From Elephantine. The Life of An Ancient Jewish Military Colony*, Berkeley, Los Angeles.
- PORTEN, Bezalel. (1996). *The Elephantine Papyri in English*, Leiden, New York, Köln.
- POSTGATE, J.N. (1974). *Taxation and Conscription in the Assyrian Empire*, Roma: Pontifical Biblical Institute.
- POTTS, D.T. (2004). "Camel Hybridization and the role of Camelus Bactrianus in the Ancient Near East", *Journal of the Economic and Social History of Orient* 47, No. 2, ss. 143-165.
- POTTS, Samuel. "Thermopylae, Battle of (480 BCE)", *The Encyclopedia of War*, (ed. Gordon Martel). Onlinelibrary.wiley.com

- POWELL, J.E. (1938). *A Lexicon to Herodotus*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PULLU, S. (2008). “Antik Çağ’da Zırhlı Savaş Makineleri: Assur Ordusunda Tank”, *Eskiçağ’dan Modern Çağ’a Ordular*, (ed. Feridun M. Emecen), İstanbul, ss. 21-33.
- RAAFLAUB, Kurt A. (2011). “Persian Army and Warfare in the Mirror of Herodotus’s Interpretation”, *Herodot und das Persische Weltreich, Akten des 3. Internationalen Kolloquiums zum Thema, Innsbruck, 24-28 November 2008*, Wiesbaden, ss. 5-37.
- RAHE, Paul A. (1980). “The Military Situation in Western Asia on the Eve of Cunaxa”, *The American Journal of Philology* 101, No. 1, ss. 79-96.
- RAMSAY, W.M. (1920). “Military Operations on the North Front of Mount Taurus” *Journal of Hellenic Studies* 40, ss. 89-112.
- RAMSAY, W.M. (1961). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul.
- REDMOUNT, C. A. (1995). “The Wadi Tumilat and the "Canal of the Pharaohs””, *Journal of Near Eastern Studies*, 54/2, ss. 127-135.
- REHİMOĞLU, A. (2001). “Satranç Tahtasında Azerbaycan ve Farsistan”, *Avrasya Dosyası*, C. 7/1, ss. 337-366.
- RITTER, Helmut. (2011). *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi* (ed. Mehmet Kanar), İstanbul.
- ROLFE, J.C. (1984). *Cornelius Nepos*, Cambridge, London.
- RUNG, Eduard. (2008). “War, Peace and Diplomacy in Graeco-Persian Relations from the Sixth to fourth Century BC”, *War and Peace in Ancient and Medieval History*, (ed. Philip de Souza and John France), Cambridge University Press, ss. 28-50.
- RUNG, Eduard. (2015). “Some Notes on Karanos in the Achaemenid Empire”, *Iranica Antiqua* L, ss. 333-356.
- SAGE, Michael. (2012). “Greco-Persian Wars (498–448 BCE)”, *The Encyclopedia of War*, (ed. Gordon Martel). Online edition, Onlinelibrary.wiley.com
- SARIKAYA, S. (2016). “Anadolu’da Pers Satraplık Sistemi”, *CEDRUS* IV, ss. 75-90.
- SCHMIDT, E.F. (1953). *Persepolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions*, Chicago: The University of Chicago Oriental Institute Publications.
- SCHMITT, R. (1986). “Achaemenid Dynasty; from the Persian Clan of the Same Name ca. 700 to 330. B.C.”, *Encyclopædia Iranica* I, Londra-Costa Mesa, ss. 414-426.
- SCHMITT, R. (2004). “Immortals”, *Encyclopædia Iranica* XIII, Fasc. 1, ss. 2-3.
- SCHMITT, R. (2012). “Kardakes” *Encyclopædia Iranica*. Online Edition, iranicaonline.org/articles/kardakes.

- SEKUNDA, N. (1988a). "Some Notes on the Life of Datames", *Iran* 26, ss. 35-53.
- SEKUNDA, N. (1988b). "Achaemenid Military Terminology." *Archäologische Mitteilungen aus Iran* 21, ss. 69-77.
- SEKUNDA, N. (1988c). "Persian Settlement in Hellespontine Phrygia", *Achaemenid History* III (ed. A. Khurt, Heleen Sancisi-Weerdenburg), Leiden, ss. 175-195.
- SEKUNDA, N. (1989). "The Persians", *Warfare in the Ancient World*, (ed. John Hackett), ss. 82-103.
- SEKUNDA, N. (1992). *The Persian Army 560-330 BC*, London.
- SEKUNDA, N. (1996). *Sasanian Armies, the Iranian Empire Early 3rd to mid-7th Centuries AD*, Stockport.
- SEKUNDA, N. (2008). "The Might of the Persian Empire", *The Ancient World of War* (ed. Philip de Souza), London, ss. 67-86.
- SEVİN, V. (1982). "Anadolu'da Pers Egemenliği", *Anadolu Uygarlıkları* 2, İstanbul, ss. 268-277.
- SEVİN, V. (2014), *Assur Resim Sanatı*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- SHAHBAZI, A. S. (1984). "On Vāregna the Royal Falcon", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischer Gesellschaft* 134, ss. 314-317.
- SHAHBAZI, A. S. (1986). "Army. Pre-Islamic Iran", *Encyclopædia Iranica* II, ss. 489-499.
- SHAHBAZI, A. S. (2012). "The Achaemenid Persian Empire (MÖ. 550-330 BC)", *The Oxford Handbook of Iranian History* (ed. Touraj Daryae), ss. 120-141.
- SHEPPARD, R. (ed.) (2008). *Alexander The Grear at War, His Army, His Battles, His Enemies*, Oxford: Osprey Publishing.
- SHERVIN-WHITE, S.M. (1984). "Mausolus", *The Classical Association, New Series*, Vol. 34, 2, ss. 254-259.
- SHRIMPTON, G. (1980). "The Persian Cavalry at Marathon", *Phoenix*, Vol. 34, No. 1, ss. 20-37.
- SİVRİOĞLU, Ulaş Töre. (2013). "Sāsānilerde Askeri Teşkilat, Silah Teknolojisi ve Savaş Stratejisi", *Turkish Studies* 8/5, ss. 675-703.
- SPAULDING, O.L.-NICKERSON, H. (1994). *Ancient and Medieval Warfare*, London.
- STOLPER, M.W. (2001). "Fifth Century Nippur: Texts of the Murašus and From Their Surroundings", *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 53, ss. 83-132.
- STONEMAN, Richard. (2015). *Xerxes: A Persian Life*, Cornwall.

- STRELKOV, A.S. (1937). "Moscow Artaxerxes Cylinder Seal", *American Institute for Iranian Art and Archaeology* 5, ss. 17–21.
- SÜMMERER, Latife. (2010). "Duvar Resimleri", *Tatarlı Renklerin Dönüşü*, İstanbul, ss. 120-185.
- ŞARE, Tuna. (2013). "The Sculpture of the Heroon of Perikle at Limyra: the Making of a Lycian King", *Anatolian Studies* 63, ss. 55-74.
- TALLIS, N. (2006). "Transport and Warfare, Forgotten Empire", *The World of Ancient Persia* (ed. J. Curtis and N. Tallis), ss. 210-235.
- TAVERNIER, J. (2007). *Iranica in the Achaemenid Period (ca 550-330 B.C): Lexicon of Old Iranian Proper Names and Loanwords*, Orientalia Lovaniensia Analecta, Leuven.
- THOMPSON, Georgina. (1965). "Iranians Dress in the Achaemenid Period: Problems Concerning the Kandys and Other Garments", *Iran*, Vol. 3, ss. 121-126.
- TOLMAN, H.C. (1908). *Ancient Persian Lexicon and the Texts of the Achaemenidan Inscriptions Transliterated and Translated with Special Reference to Their Recent Re-examination*, New York, Cincinnati, Chicago.
- TOMBUL, Musa. (2004). "Observation on the Çan Sarcophagus", *Anadolu'da Doğdu. 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan* (ed. Taner Korkut, Havva İşkan, Gül Işın), İstanbul, ss. 769-776.
- TOMBUL, Musa. (2012). "Troas'ta Pers İzleri", *Aktüel Arkeoloji*, S. 25, ss. 122-130.
- TUPLIN, C. (1987). "Xenophon and the Garrisons of the Achaemenid Empire", *Archaeologische Mitteilungen aus Iran* 20, ss. 167-246.
- TUPLIN, C. (1991a). "Modern and Ancient Travellers in the Achaemenid Empire: Byron's Road to Oxiana and Xenophon's Anabasis", *Achaemenid History VII*, Leiden, ss. 37-57.
- TUPLIN, C. (1991b). "Darius' Suez Canal and Persian Imperialism," *Achaemenid History VI. Asia Minor and Egypt: Old Cultures in a New Empire*, (ed. H. Sancisi-Weerdenburg and A. Kuhrt), Leiden, ss. 237-83.
- TUPLIN, C. (1994). "Persians as Medes", *Achaemenid History VIII*, (ed. Heleen Sancisi-Weerdenburg, Amelie Kuhrt, Margaret Cool Root), Leiden, ss. 235-256.
- TUPLIN, C. (2003). "Xerxes March from Doriscus to Therme", *Zeitschrift für Alte Geschichte* 52, H. 4, ss. 385-409.
- TUPLIN, C. (2010). "All the King's Horse: In Searches of Achaemenid Persian Cavalry", *History of Warfare 59. New Perspectives on Ancient Warfare* (ed. Garrett G. Fagan, Matthew Trundle), Leiden, Boston, ss. 101-183.
- VANDERPOOL, E. (1966). "A Monument to the Battle of Marathon", *Hesperia* 35, ss. 93-106.

- VOLLMERS, Gloria L. (2009). "Accounting and Control in the Persepolis Fortification Tablets", *The Accounting Historians Journal* 36, No. 2, ss. 93-111.
- WARDMAN, A. E. (1959). "Tactics and the Tradition of the Persian Wars", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 8, H. 1, ss. 49-60.
- WEBER, Dieter. (2005). "Corpus Inscriptionum Iranicarum, Part II: Inscriptions of the Seleucid and Parthian Periods and of Eastern Iran and Central Asia, Vol. II: Parthian, Parthian Economic Documents from Nisa (Texts I Pp. 161-215) by I. M. Diakonoff, V. A. Livshits, D. N. MacKenzie, A. N. Bader and N. Sims-Williams", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 125, No. 3 (Jul. - Sep., 2005), ss. 410-415.
- WEISKOPF, M. (1989). *The So-Called Great Satrap's Revolt 366-360 B.C.*, Wiesbaden, Stuttgart.
- WEST, S. (1991). "Herodotus' Portrait of Hekataeus", *Journal of Hellenic Studies* CXI, 144-160.
- WIESEHÖFER, J. (2003). *Antik Pers Tarihi* (çev. M.Ali İnci), İstanbul.
- WRIGHT, Henry Burt. (1904). *The Campaign of Plataea*, New Haven.
- YALICHEV, Serge. (1997). *Mercenaries of the Ancient World*, London.
- YILDIRIM, Nimet. (2012). *İran Edebiyatı*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- YILDIRIM, Nimet. (2012a). *İran Mitolojisi*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- YILDIZ, M.E. (2012). "Kelainai/Apameia Kibotos ve Nuh Tufanı", *Eskiçağ Yazıları 2, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Dizisi 2*, İstanbul.
- YOUNG, R.S. (1963). "Gordion on the Royal Road", *Proceedings of the American Philosophical Society* 107/4, ss. 348-364.
- YOUNG, T.C. (1997). "Persians", *Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Vol. 4, ss. 295-300.
- YOYOTTE, J. (2013). "The Egyptian Statue of Darius", *The Palace of Darius at Susa. The Great Royal Residence of Achaemenid Persia*, (ed. Jean Perrot), I.B. Tauris, ss. 241-280.
- ZAEHNER ZURVAN, R.C. (1955). *A Zoroastrian Dilemma*, Oxford.

c. İnternet Kaynakları

<http://blogs.fco.gov.uk/ukintajikistan/2013/03/25/in-search-of-oxus-treasure-trip-to-takhti-sangin/>

<http://dalahoo.com/news.cfm?id=2845>

<http://peutinger.atlantides.org/map-a/>

<http://tr.pinterest.com/pin/397301998347457292/>

<http://tr.pinterest.com/pin/476255729314670866/>

<http://viamus.uni-goettingen.de/pages/imageView/big?Object.Id:record:int=7982>

<http://www.abbeville.com/interiors.asp?ISBN=0789209004&CaptionNumber=04>

<http://www.achemenet.com/en/item/?/achaemenid-museum/museums-and-institutions/british-museum/department-of-the-middle-east/2583707>

<http://www.achemenet.com/en/item/?/achaemenid-museum/museums-and-institutions/british-museum/department-of-the-middle-east/2583803>

<http://www.achemenet.com/en/item/?/achaemenid-museum/object-categories/architecture/architectural-ornament/3018284>

<http://www.achemenet.com/en/item/?/achaemenid-museum/object-categories/weapons/2583827>

<http://www.artehistoria.com/v2/obras/13874.htm>

http://www.arts-museum.ru/data/fonds/ancient_east/1_2_v/0001000/254_artaxerx_stamp/index.php?lang=ru

<http://www.flickrriver.com/photos/sinandogan/3187893977/>

<http://www.iranicaonline.org/articles/achaemenid-dynasty>

<http://www.iranicaonline.org/articles/army-i>

<http://www.iranicaonline.org/articles/courts-and-courtiers-i>

<http://www.iranicaonline.org/articles/immortals>

<http://www.iranicaonline.org/articles/kardakes>

http://www.livius.org/ct-cz/cyrus_I/cyrus_cylinder2.html (Kyros Silindiri için).

<http://www.mfa.org/collections/object/pitcher-oinochoe-with-greek-warrior-attacking-persian-archer-153828>

<http://www.mlahanas.de/Greeks/ImagesGreeks/Greeks0167.html>.

<http://www.pbase.com/dosseman/image/142908056>

http://www.perranyalcin.com/wp-content/uploads/2010/10/DSC_1122.jpg

<http://www.sci-news.com/archaeology/archaeologists-to-unearth-ancient-town-of-issus.html>

<http://www.warfare.altervista.org/Ancient/Shield-Dura-Europos-Yale-1g.htm>

<https://tarihvearkeoloji.blogspot.com.tr/2015/02/iskender-lahtinde-iskit-turkleri.html>

<https://tr.pinterest.com/pin/453174781231572707/>

<https://tr.pinterest.com/porfyrus/red-figures-black-figures-greek-classical-ceramics/>

<https://tr.pinterest.com/rhrj14/ancient-world/>

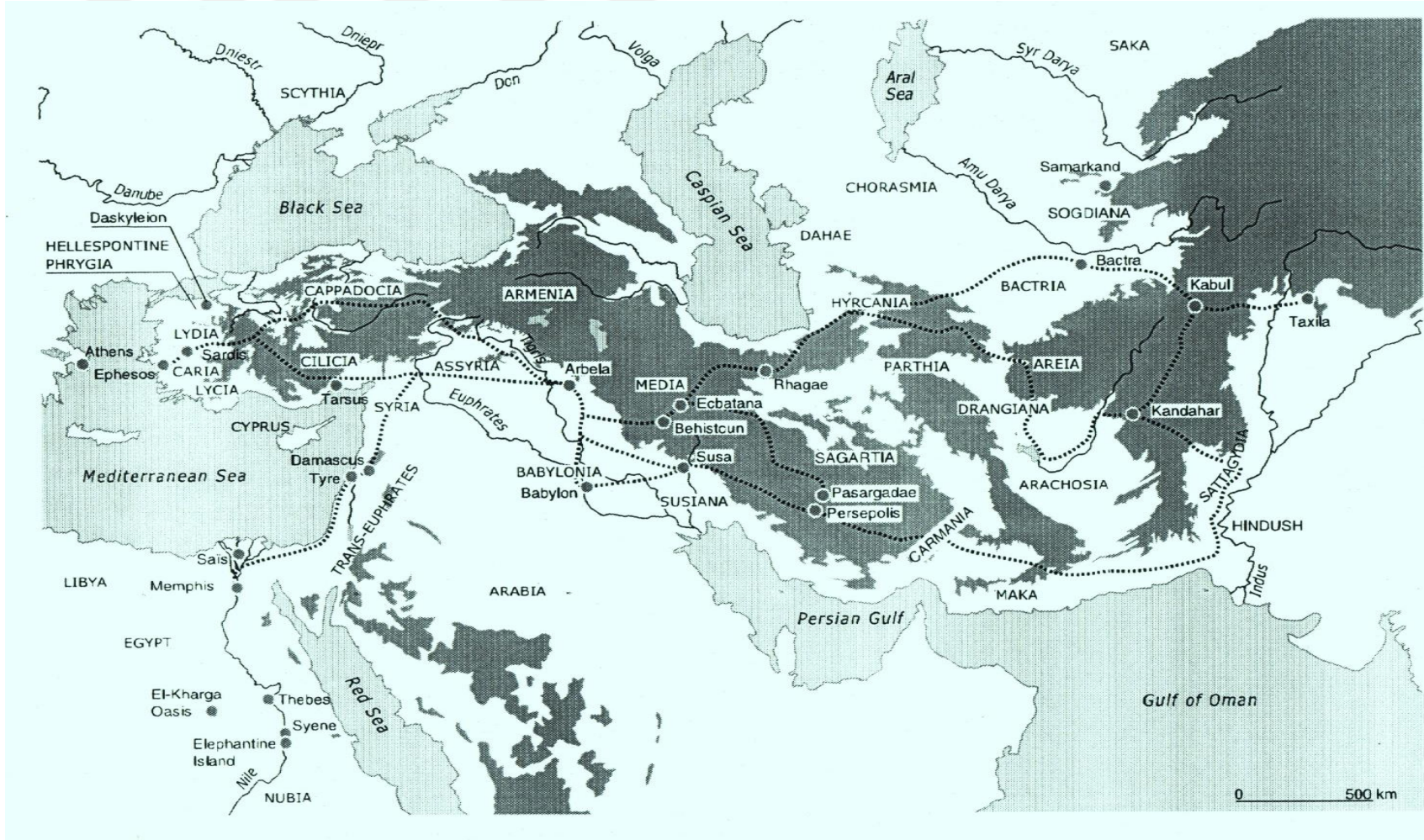
<https://www.studyblue.com/notes/note/n/classical-vase-painting-name-date-materials-dimensions/deck/4013003>

www.onlinelibrary.wiley.com

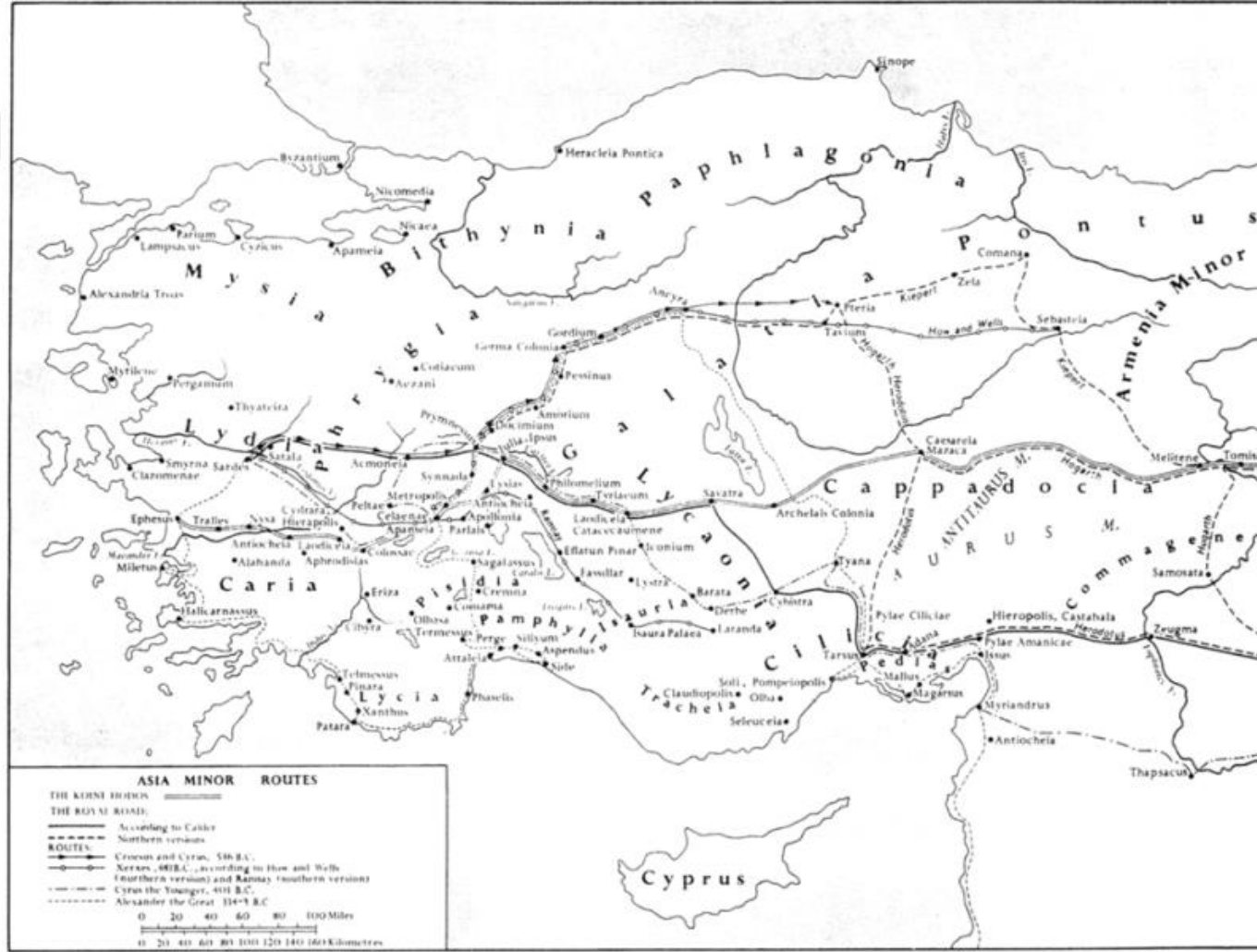

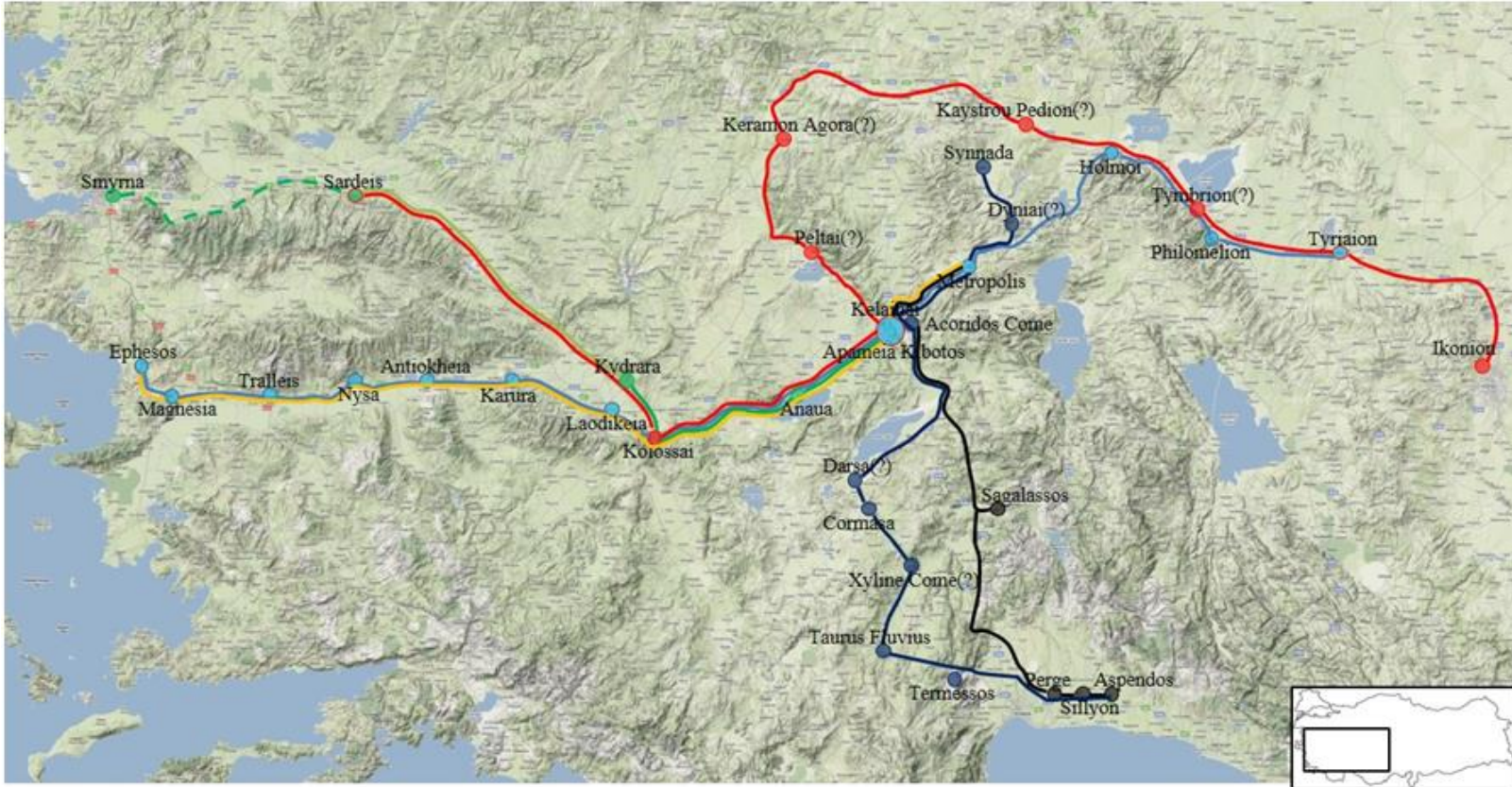
HARİTALAR

Harita 1 – Pers Coğrafyası ve Kral Yolu. Briant 2012.

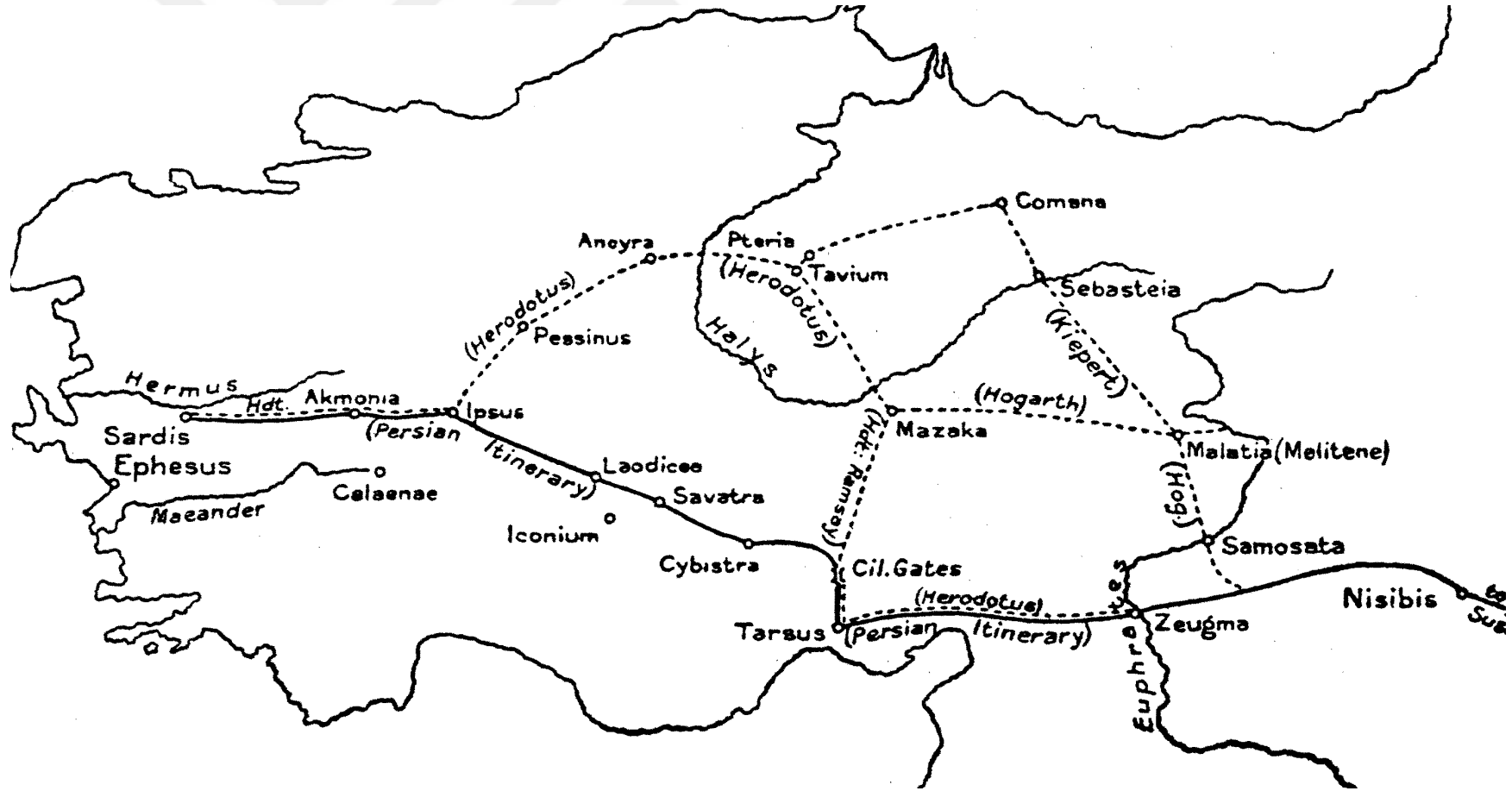
Harita 2 – Pers dönemi Anadolu’unda önemli olaylara göre çıkarılmış yol güzergahları. French 1998.

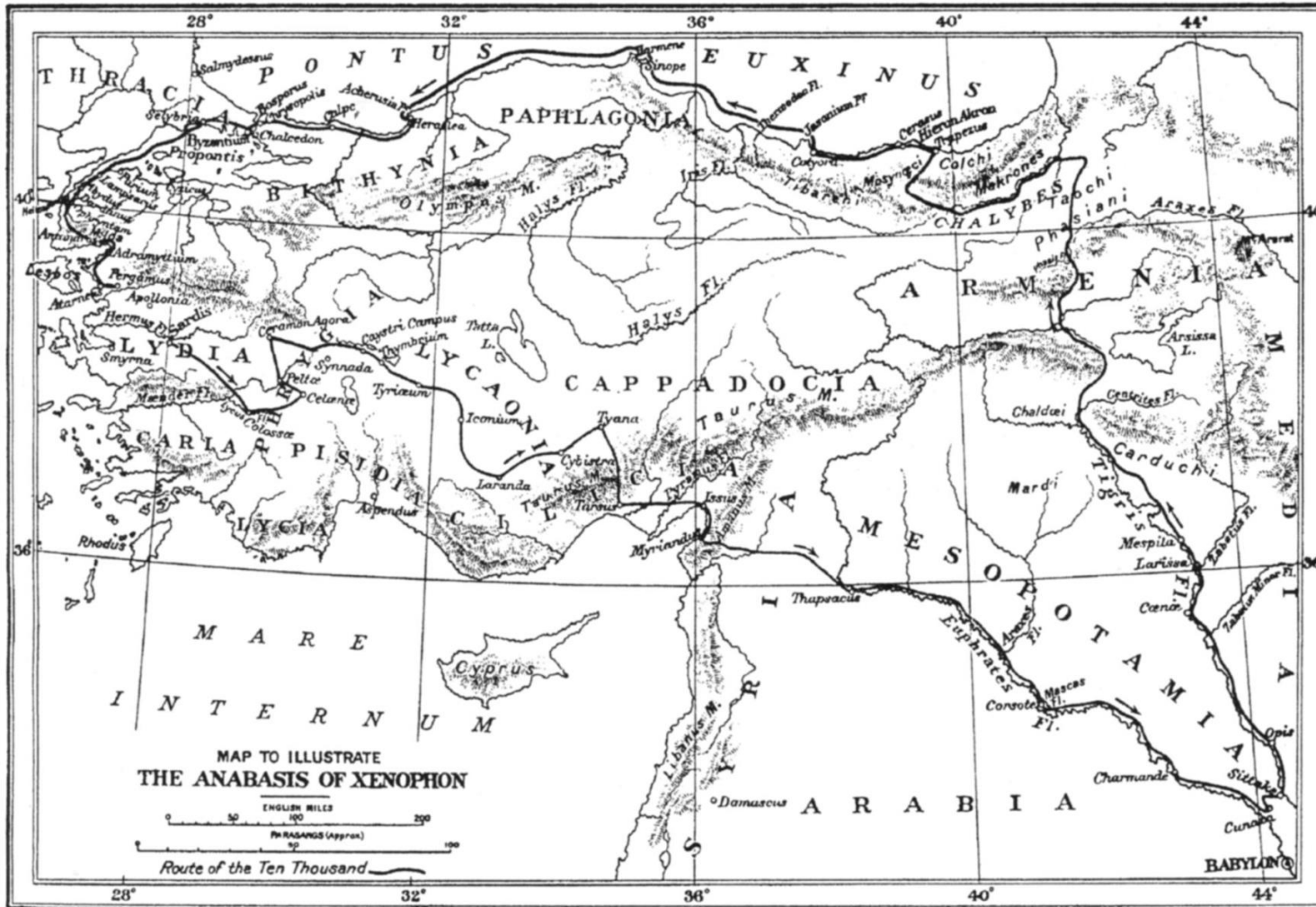
—	Kserkses	481 v. Chr.
—	Kyros	401 v. Chr.
—	Büyük İskender	333 v. Chr.
—	Manlius Vulso	189 v. Chr.
—	Mithridates	88 v. Chr.
—	Strabon	

E. Yıldız

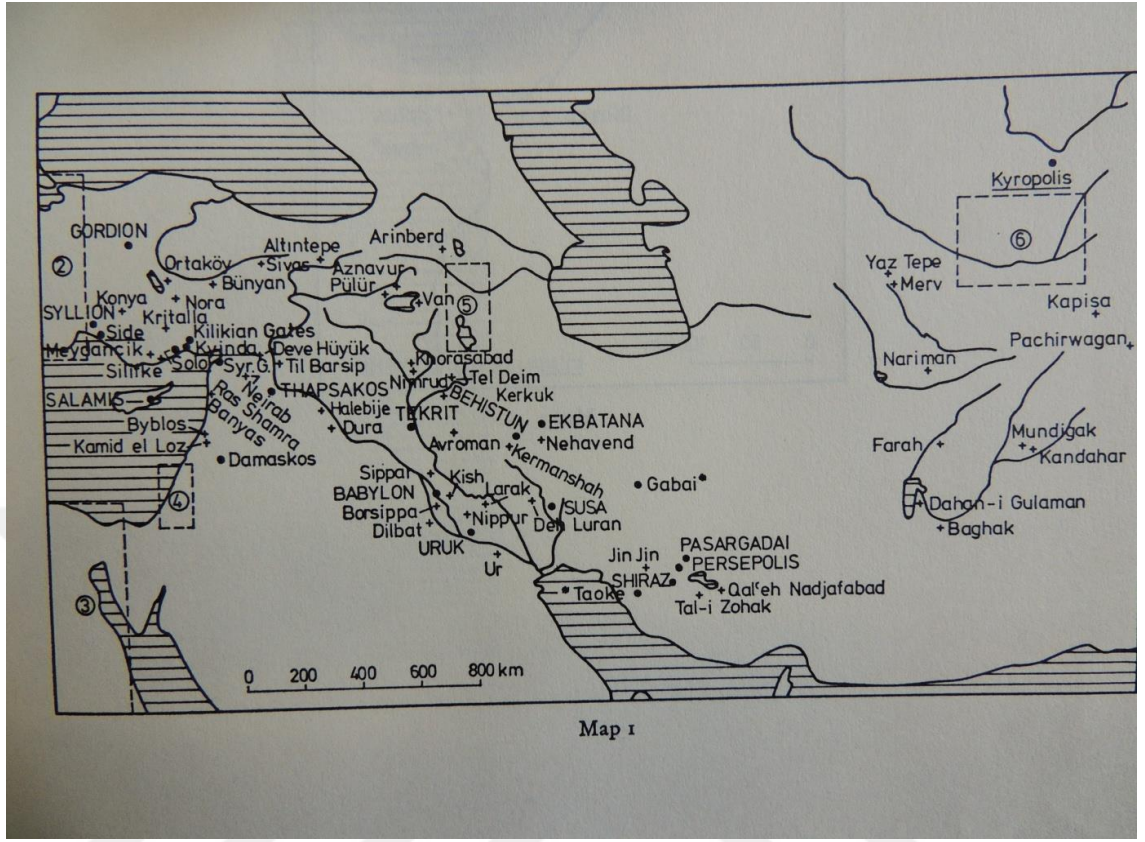
Harita 2.a – Yıldız 2012, s. 50.

Harita 3 - Pers Kral Yolu'nun Anadolu Güzergahı. Calder 1925.

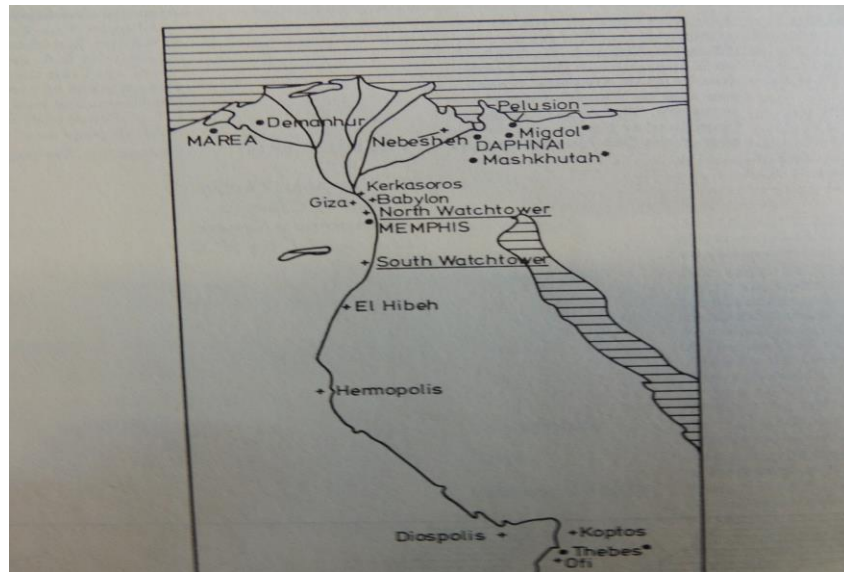

Harita 4 – Genç Kyros’un Güzergahı ve Güney Anadolu Yol Hattı. French 1998.

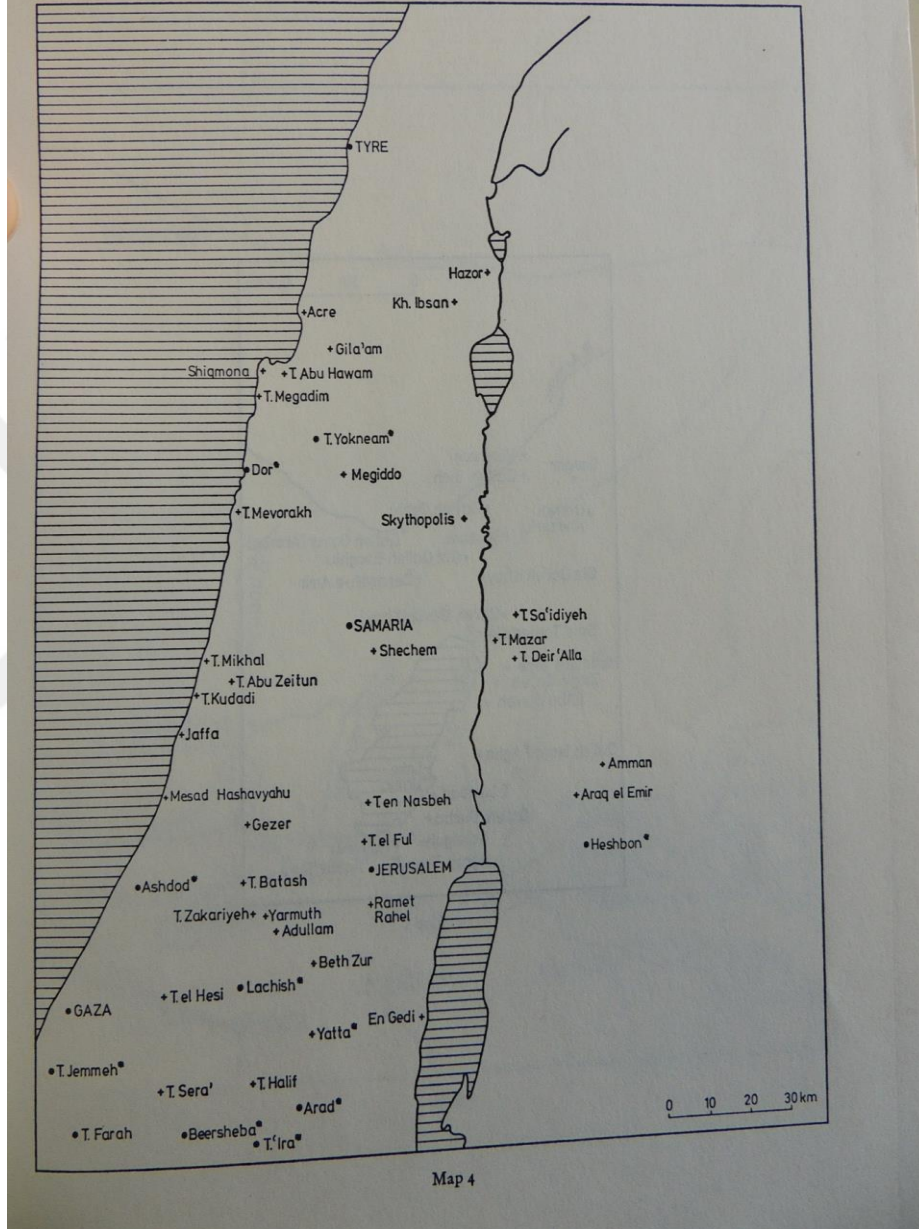

Harita 5 – Tuplin 1987.

Batı Anadolu hariç Anadolu, Mezopotamya, Persia ve Media'daki garnizonlar.

Mısır'daki garnizonlar.

Suriye-Filistin garnizonları.

RESİMLER

A

B

Resim 1 – Çan Lahti Ön Yüz (Ma, 2008, Fig. 1).

A. Pers Süvarisi.

B. Av Sahnesi.

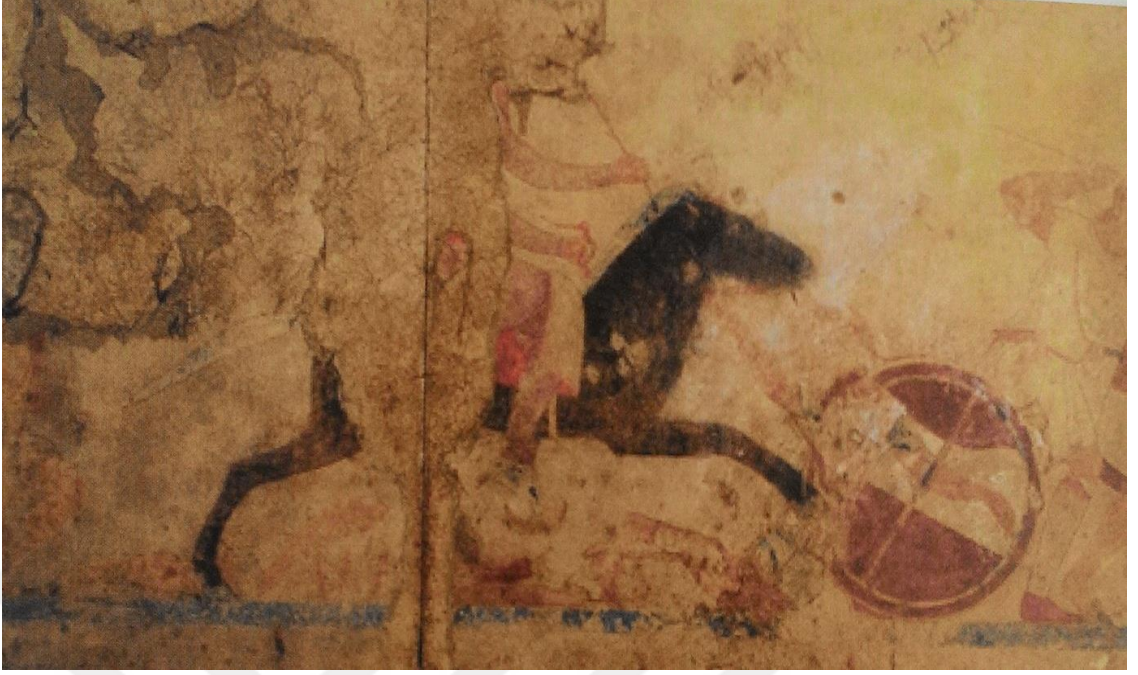
Resim 2 – Payava Lahti, Ksanthos, (Ma, 2008, Fig. 4).

Resim 3 – Nereidler Anıtı, British Museum, Room 17.

Resim 4 – Yalnızdam Steli, Antalya Arkeoloji Müzesi, (Şare, 2013, s. 68).

Resim 5 – Karaburun Freski Savaş Sahnesi, (Bingöl, 2015, s. 248).

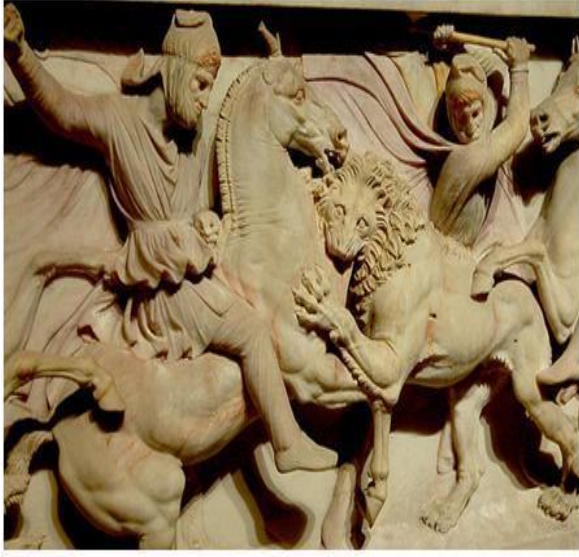
A

B

C

D

E

F

Resim 6 – İskender Lahti.

- A. Uzun yüz. Av sahnesi. (<https://tarihvearkeoloji.blogspot.com.tr/2015/02/iskender-lahtinde-iskit-turkleri.html> 15.10.2016).
- B. Uzun yüz. Büyük İskender-Pers Savaşları (İssus ?) betimlemesi, (Farrokh 2007: 75).
- C. Kısa yüz av sahnesi, (<http://www.artehistoria.com/v2/obras/13874.html> 15.10.2016).
- D. Uzun yüz av sahnesi detay, (<https://tarihvearkeoloji.blogspot.com.tr/2015/02/iskender-lahtinde-iskit-turkleri.html> 15.10.2016).
- E. Uzun yüz savaş sahnesi detay, (<http://www.flickrriver.com/photos/sinandogan/3187893977/> 15.10.2016).
- F. Uzun yüz savaş sahnesi detay, (http://www.perranyalcin.com/wp-content/uploads/2010/10/DSC_1122.jpg 15.10.2016).

Resim 7 – İskender Mozaigi, (<http://www.sci-news.com/archaeology/archaeologists-to-unearth-ancient-town-of-issus.html> 15.10.2016).

Resim 8 – Tatarlı Mezar Odası Resimleri, Rekonstrüksiyonlar, (Sümmerer, 2010, s. 124, 125, 163).

A. Savaş sahnesi, ekphora sahnesi gösterilmektedir.

B. Detay. Pers atlı okçu birlikleri. Zigzag motifli pantolon giymişlerdir. Üzerlerinde kısa kollu tunik, başlarında tiara vardır. Dikkat çeken bir husus atların kuyruklarının bağlanmış olmasıdır. Bu durumu başka eserlerde de görmek mümkündür (Bkz. Resim 1, Çan Lahti). Turan kavimlerinde de bu geleneğin olduğunu bilmekteyiz.

C. Detay. Pers komutanı düşmanını yakalamış ve hançerini düşmanına saplamış. Yay, sadak, hançer ve balta ile teçhizatlanmıştır.

D. Detay. Mızraklarını ters tutmuş elit Pers askerleri.

Resim 9 – Behistun Rölyefi, (<http://dalahoo.com/news.cfm?id=2845> 15.10.2016).

Resim 10 – Kraliyet ve Satraplık Sikkeleri.

A. Kraliyet sikkeleri, altın Darik.(<http://tr.pinterest.com/pin/397301998347457292/> ; <http://tr.pinterest.com/pin/476255729314670866/> 15.10.2016).

B. Satraplık tipi sikke. Satrap Pharnabazos'un gümüş sikkesi, Kyzikus, (Meadows, 2005, s. 203).

C. Satraplık tipi sikke. Satrap Tissaphernes'un gümüş sikkesi, (Meadows, 2005, s. 203).

Resim 11 – Pers Savaş Arabaları.

A. Mühür. Savaş arabasına binmiş kral Darius.

(<http://www.achemenet.com/en/item/?/achaemenid-museum/museums-and-institutions/british-museum/department-of-the-middle-east/2583707> 15.10.2016).

B. Oksus hazinesinden Akhamenid savaş arabası. MÖ. 5-4. yüzyıl.

(<http://www.achemenet.com/en/item/?/achaemenid-museum/museums-and-institutions/british-museum/department-of-the-middle-east/2583803> 15.10.2016).

C. Akhamenid imparatorluğunun 2500 yıl dönümü için hazırlanan rekonstrüksiyon (Farrokh, 2007, s. 81).

Resim 12 – Sasani Kalkanı ve Akhamenid Sancağı Rekonstrüksiyonu.

- A. Hasır Sasani Kalkanı. Yale Üniversitesi Sanat Galerisi, Dura Europos Koleksiyonu 1933.479, (<http://www.warfare.altervista.org/Ancient/Shield-Dura-Europos-Yale-Ig.htm> 15.10.2016).
- B. Pers Sancağı (Sekunda, 1992, s. 15). Sancak kalkanla bitişik halde görülmektedir. Kalkan motif olarak A'dakine benzetilmiştir. (Küçük resim için bkz. <http://www.mlahanas.de/Greeks/ImagesGreeks/Greeks0167.html> 15.10.2016).
- C. Pers Sancağı (Sekunda, 1992, s. 12). Sancaktaki resim kanatlarını açmış bir kartal figürüdür.

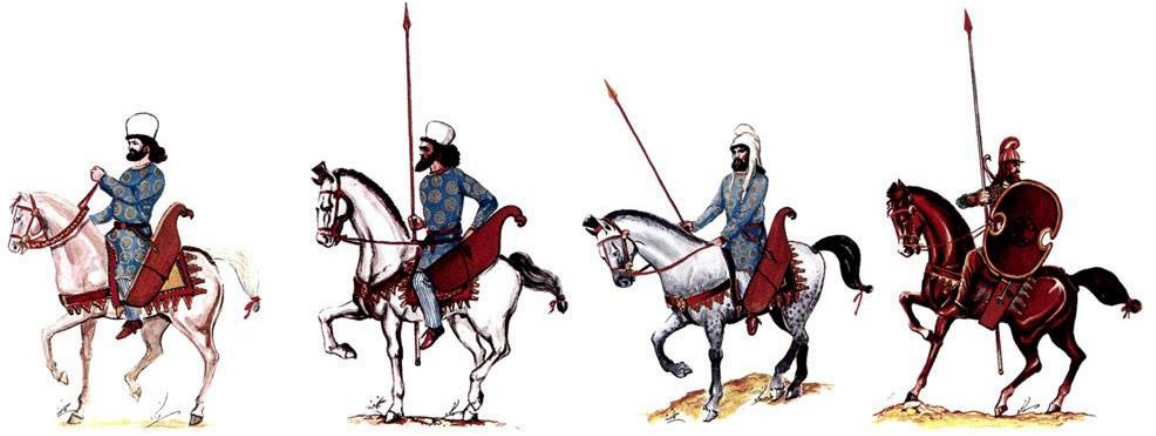

Resim 13 – Pers Okçu Figürleri.

- A. Attika kırmızı figürlü tabak. MÖ. 520-500, (<https://tr.pinterest.com/porfyrus/red-figures-black-figures-greek-classical-ceramics/> 15.10.2016).
- B. Alabastron. Diz çökmüş Pers okçusu, yaklaşık MÖ. 470, (<https://tr.pinterest.com/rhrj14/ancient-world/> 15.10.2016).
- C. Oinokhoe. Pers Okçusu (sağda). Caskey-Beazley, Attika Vazo Resmi, MÖ.450'ler (Museum of Fine Arts, Boston), no. 041, (<http://www.mfa.org/collections/object/pitcher-oinochoe-with-greek-warrior-attacking-persian-archer-153828> 15.10.2016).

Resim 14 - Hilal formulu Pers kalkanı taşıyan Pers askeri. MÖ 4. Yüzyıl, Attika kırmızı figür vazo, (<https://tr.pinterest.com/pin/453174781231572707/> 15.10.2016).

Resim 15 – Akhemenid imparatorluğunun 2500 yıl dönümü için hazırlanan görseller. Soldan sağa doğru; Med kısa kılıcı (akinaka) ve yay kutusu taşıyan Med subayı. Mızraklı Med süvarisi. Başlıklı Med askeri. Zırhlı ve kalkanlı Med süvarisi (Farrokh, 2007, s. 38).

Resim 16 – Genç Kyros'un Persli Muhafız Askeri Rekonstrüksiyonu.

Bu figür Ksenophon'un betimlemelerine dayanmaktadır. Anab. I.8 ve Cyr. VII.1'de muhafızın kırmızı tuniğinin altında bir göğüs zırhı, bronz bir miğfer ve parapleuridia vardır. Kargıları, bilezikleri, boyun kürkü, nakışla süslenmiş pantolonu, mor kandys'i Anabasis'te başka yerlerde anılmaktadır. Genel görünümü, bir mühür ve Yeniceköy rölyefi göz önüne alınarak çizilmiştir. Kalça korumalarının ebat ve görünümleri, eyere eklendiği izlenimi vermektedir. (Head, 1992, s. 70-71, Pl. 6).

Resim 17 – Gadal-Jama'nın Rekonstrüksiyonu.

MÖ. 422'deki Babil ekipman listesi göz önüne alınarak çizilmiştir. Gadal-Jama, burada eyer ve dizginleriyle birlikte bir at, eyer altına koymak için keçe, demir zırh, zırhlı başlık, boynunu korumak için kumaş, bronz deri kalkan, 120 adet atılmaya hazır ok, 10 yedek ok, deri kalkan için demir bir kabartma, iki demir mızrak ve hazırlık için bir mina gümüş talep etmişti. Buradaki mızrak için *azmaru* teriminin kullanılması, mızrağın düşmana saplamak için kullanılan ağır Assur mızrağı olduğunu göstermektedir. Dikkat çeken nokta ise yay ve kılıç istememesidir. Fakat bu silahlar kendinde de var olabilir. Bu yüzden resimde kısa bir kılıç ve yay kutusu taşımaktadır. Ordu Babil'de harekete geçtiğinden bu tarz yerel birliklerin orduya katılması uygundur. Bu nedenle zırhının üzerine, II. Artakserkes'in hizmetine çağrıldığıının göstergesi olarak beyaz tuniği giydirilmiştir (Head, 1992, s. 70-71, Pl. 6).

Resim 18 – Perikles Heroon’u, Limyra, (Şare, 2013, s. 62. Altteki rekonstrüksiyon için, Özudoğru, 2012, s. 114-115).

Resim 19 – Iskit Taraği, Solokho.
(<http://www.abbeville.com/interiors.asp?ISBN=0789209004&CaptionNumber=04>
15.10.2016).

Resim 20 – Tatarlı mezar odasından İskit askerleri. Ayaktaki İskit askerlerinin belinde sagnarıs (savaş baltası) vardır. Atlılarda ise ok, yay ve sadak dikkat çekmektedir. Bütün İskit askerleri sivri başlık takmıştır ve püskül sakallıdır (Sümerer, 2010, s. 125).

A

B

Resim 21 –

A. Tyrsea Heroon'u, Lykia, (<http://viamus.uni-goettingen.de/pages/imageView/big?Object.Id:record:int=7982> 15.10.2016).

B. Tebursseli mezar rölyefi, Limyra, (<http://www.pbase.com/dosseman/image/142908056> 15.10.2016).

A

B

C

Resim 22 –

- A. İskender lahdi üzerinde yer alan Pers askeri. Üzerinde omuzlarından asılı bir şekilde duran ve kolları uçuşan bir kandys ile tasvir edilmiştir.
- B. Amphora. Benekli motifli pantolon ve tunik giymiş Pers askeri (sağdaki) (Bovon, 1963, s. 581).
- C. Oinokhoe. Zikzak motifli pantolon ve tunik giymiş Pers askeri (sağdaki) (Bovon, 1963,s. 589).

Resim 23 – Pers Piyade Rekontrüksiyonları (Farrokh, 2007, s. 68, 80).

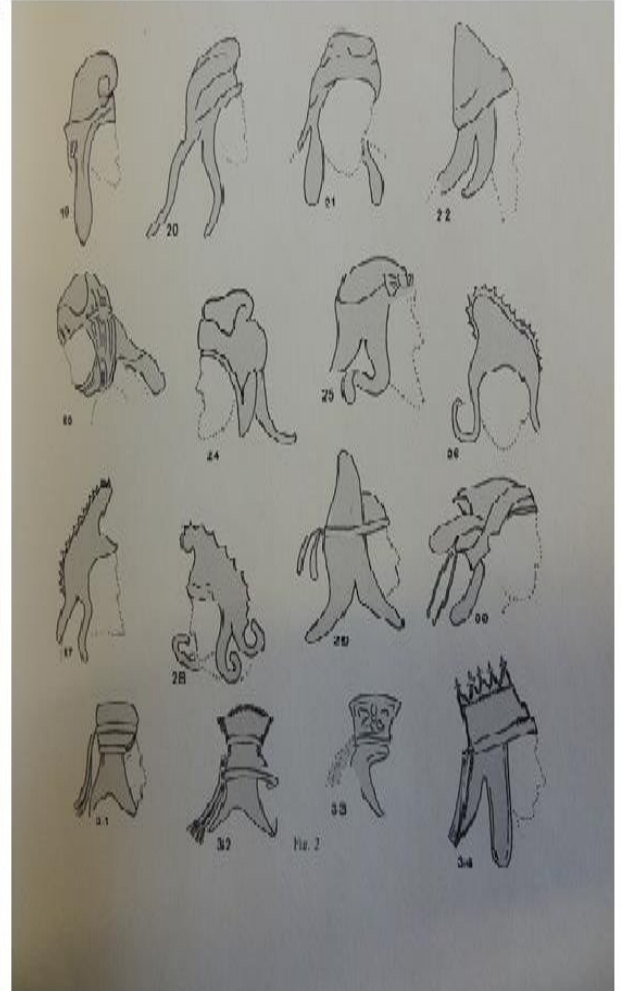
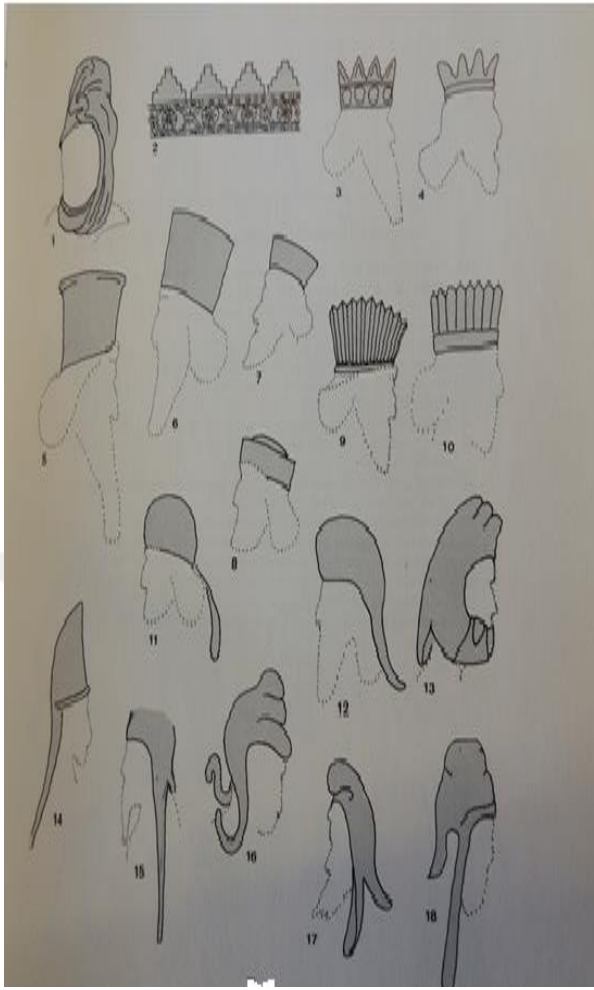
- A. Soldan sağa: Gorytos (yay kutusu) taşıyan bir asker. Hasır kalkan taşıyan piyade. Yayını germiş vaziyette duran okçu. Kamçı taşıyan bir asker.
- B. Ölümsüzler birliğinden bir asker. Soldaki pozisyonda duran asker mızrak, yay ve içinde ok bulunan yay taşımaktadır. Elbisesi en sağdaki ile aynı ortadaki ile farklıdır. Ortadakinden mızrağın yanında sekiz formlu kalkan bulunmaktadır. Bu farklılıklar bunların iki ayrı grupta olduğunu gösteriyor olabilir.

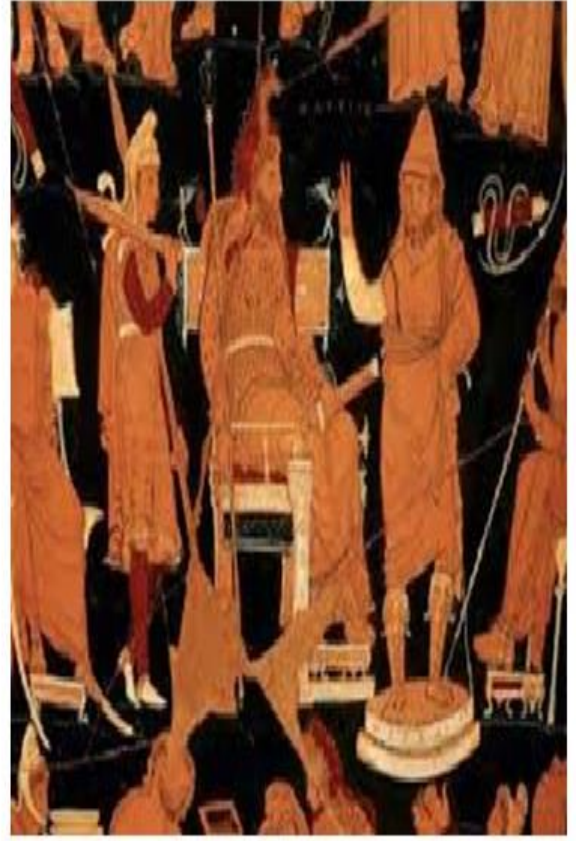
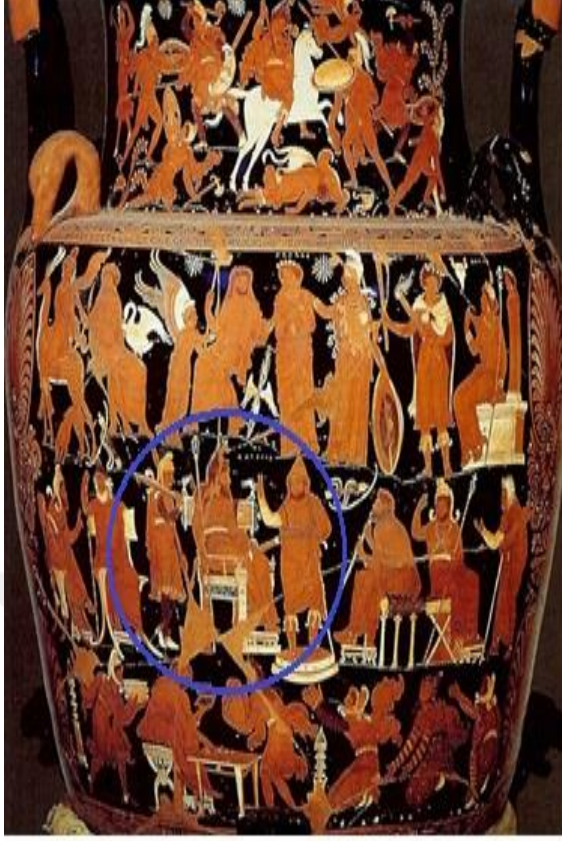
Resim 24 – Muhafız askerler, muhtemelen ölümsüzler birliği. Susa sırlı tuğla rölyefi, (<http://www.achemenet.com/en/item/?/achaemenid-museum/object-categories/architecture/architectural-ornament/3018284> 15.10.2016).

İki farklı renk ve motif stili görülmektedir. Muhtemelen iki ayrı ölümsüzler birliği üniformasını yansımasıdır. Ortadakinin sarı ve kahverengi kaftanı gülçelerle süslenmiştir. Diğer ikisi beyaz ve sarı renkli giysileri ateş sunağı tarzıyla süslenmiştir. Head, 1992, s. 11. Askerlerin sakalları kısa ve kıvrıktır. Saçları arkada topuz yapılmıştır. Saç ve sakalların birleştiği yerde görülen altın küpe dikkat çekmektedir. Olmstead, 1948, s. 238. Sol omuzlarında yay ve sadak taşımaktadırlar.

Duruş vaziyetleri askeri bir komut olan “dikkat” pozisyonu olabilir. Buna göre mızrağın arkasının dayalı olduğu sol ayak hafif bir şekilde sağ ayaktan ileride durmaktadır. Sağ el hafif bir şekilde yukarıda mızrağı tutarken sol el mızrağı sımsıkı tutmuş görülür. Her iki elin başparmağı ileri doğru düz durmaktadır. Sekunda, 1992, s. 9. Resim için ayrıca bkz. Ghirshman, 1964, s. 141.

Resim 25 – Pers Başlık Çeşitleri (Goldman, 1993, s. 66, figür 1 ve 2).

Resim 26 – Darius Vazosu. Güney İtalya MS. 4. yüzyıl sonları.

(<https://www.studyblue.com/notes/n/classical-vase-painting-name-date-materials-dimensions/deck/4013003> 15.10.2016).

Pers Muhafızı. Kralın arkasında ayakta durmaktadır. Sağ eliyle kılıcını omzuna yaslamıştır.

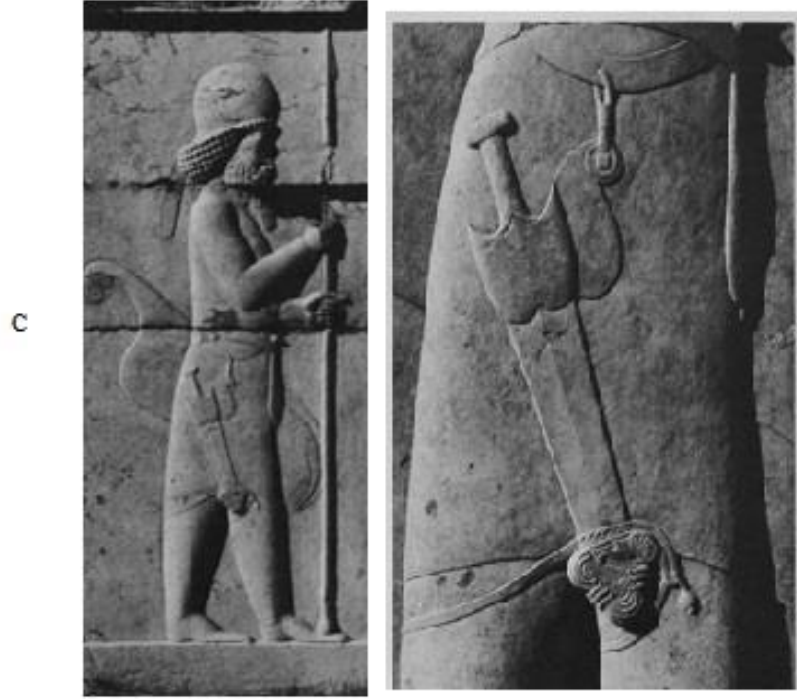
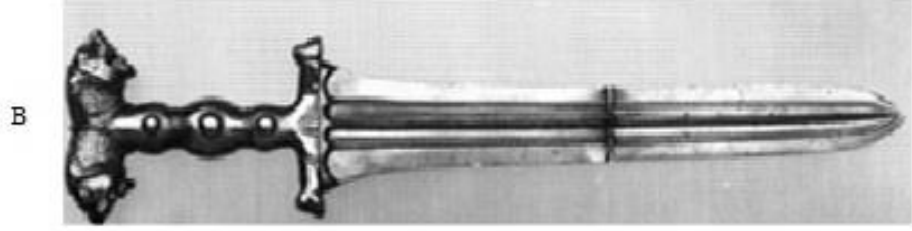
A

B

Resim 27 – Attika kırmızı figürlü amfora (Bovon 1963: 586) ve Persepolis'teki Darius sarayının kuzey merdivenlerinden bir sahne (Schmidt, 1953, s. Pl. 25 A).

- A. Sağ elinde sagaris, sol elinde hilal biçimli kalkan taşıyan, hücumu geçmiş bir Pers askeri tasviri. Zıgzag motifli pantolon ve tunik giymiştir. Üzerinde zırhı vardır. Ayrıca omzundan asılı bir sadak dikkat çekmektedir.
- B. Mızrağı ve sekiz formlu kalkanlarıyla duran Pers muhafızları. Başlarındaki yivli başlık dikkat çekicidir. Bu başlıklar Yunan vazolarında gördüğümüz yumuşak tiaradan farklıdır. Bu durum onların statüsü ile ilgili olabilir. Nitekim yivli şapka Pers soyluları tarafından giyilmekteydi, bkz. Head, 1992, s. 11.

Resim 28 – Akinakes Örnekleri.

A. Oksus hazinesinden, MÖ. 5.-4. yüzyıl. Seramonilerde kullanılan altın akinakes kını. British Museum (Farrokh, 2007, s.78. Ayrıca <http://www.achemenet.com/en/item/?/achaemenid-museum/object-categories/weapons/2583827> 15.10.2016).

B. Kabzasında iki aslan başı bulunan altın akinakes, (New York, Metropolitan Museum).

C. Persepolis Taht Salonu. Med tipi kısa kılıç, (Schmidt, 1953, Pl. 65, 120).

Resim 29 – Apadana Kuzey Merdivenleri Doğu Kanadı (Schmidt, 1953, s. Pl. 52).

A

B

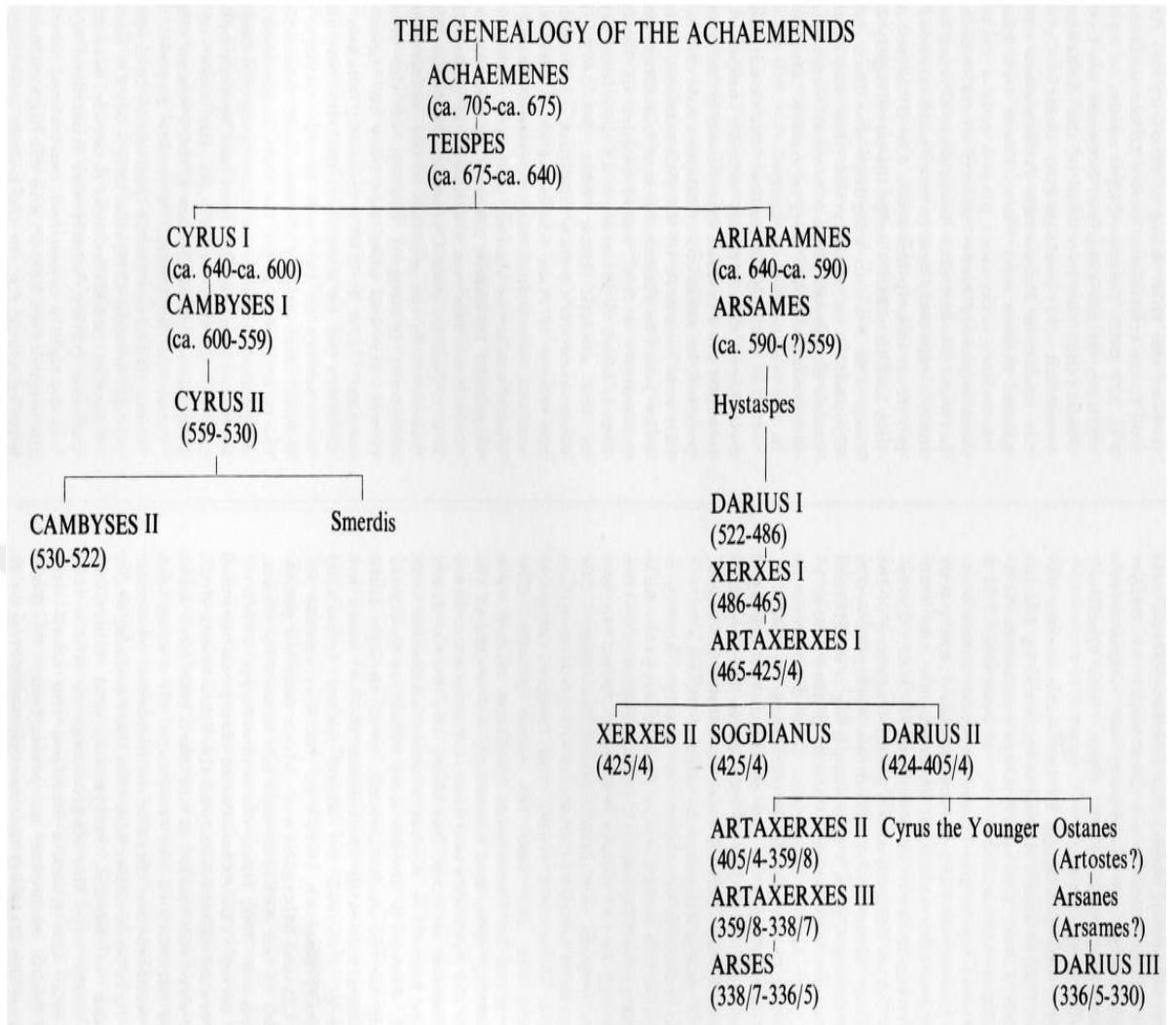
Resim 30 – Persepolis Apadana Rölyepleri (Schmidt, 1953, Pl. 22, 50).

A. Doğu merdivenleri, merkez sahne. Sağ tarafta violin formlu kalkan ve mızrak taşıyan Pers askerleri. Diğer ikisi Med askeri.

B. Doğu merdivenleri, kuzey kanadının dış batı yüzü. Mızrak-yay taşıyan Pers muhafızları.

Resim 31 – Palaepaphos'un kuzey doğu kapısı ve şehir suları. Pers kuşatma rampası kalıntıları hala görünmektedir (Campbell, 2006, s. 23).

Resim 32 – Akhamenid hanedanlığı soy ağacı,
(www.iranicaonline.org/articles/achaemenid-dynasty. Table 4 15.10.2016).

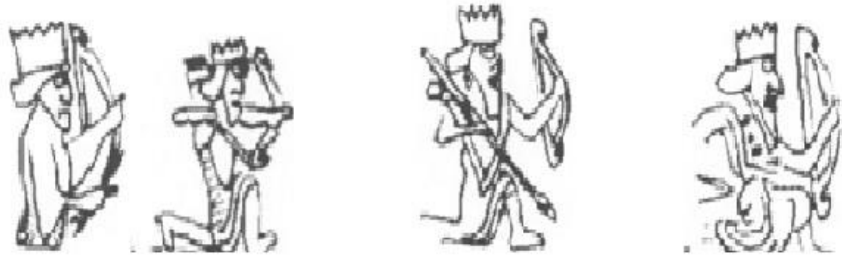

ÇİZİMLER

Çizim 1 – Head, 1992, s. 43.

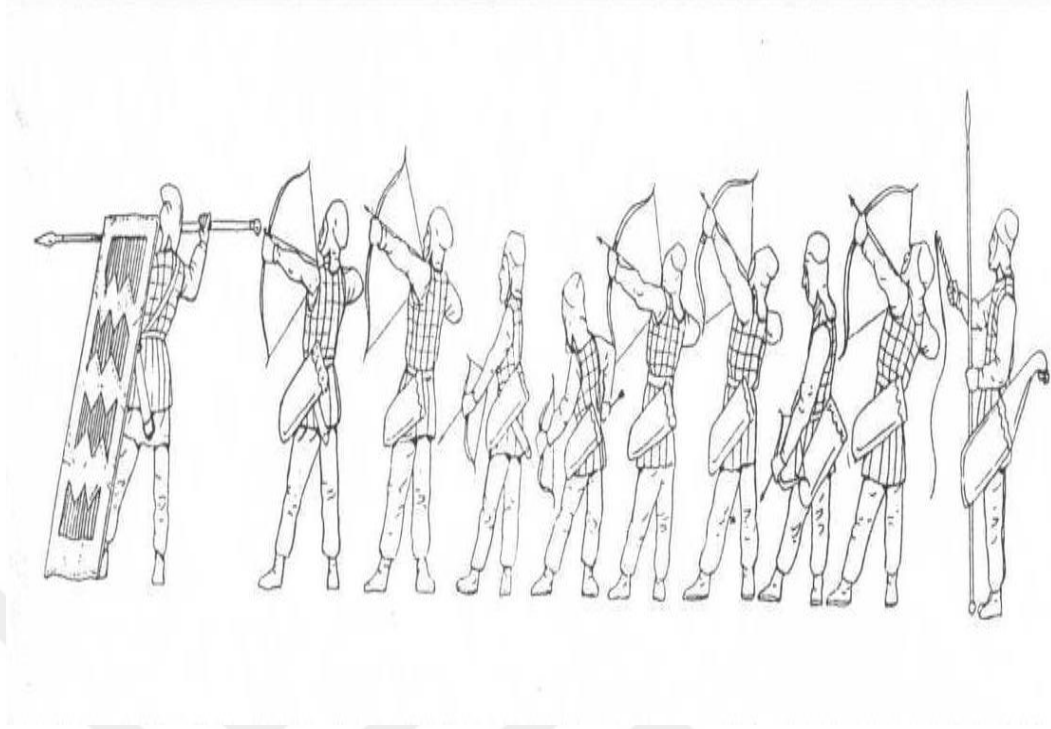
İskender Lahtinden Pers Askeri Çizimleri. (A) Hoplit kalkanlı piyade. (B) hilal formu kalkan (pelta) tutan piyade. Buradaki diğer piyadeler okçudur. (C) Bu piyade lahitteki Makedonyalılar tarafından giyilen ketenden yapılmış koruma elbisesinin aynı tipini giymiştir. (D) Tipik Pers süvarisi.

Çizim 2 – Nimchuk, 2002, s. 56.

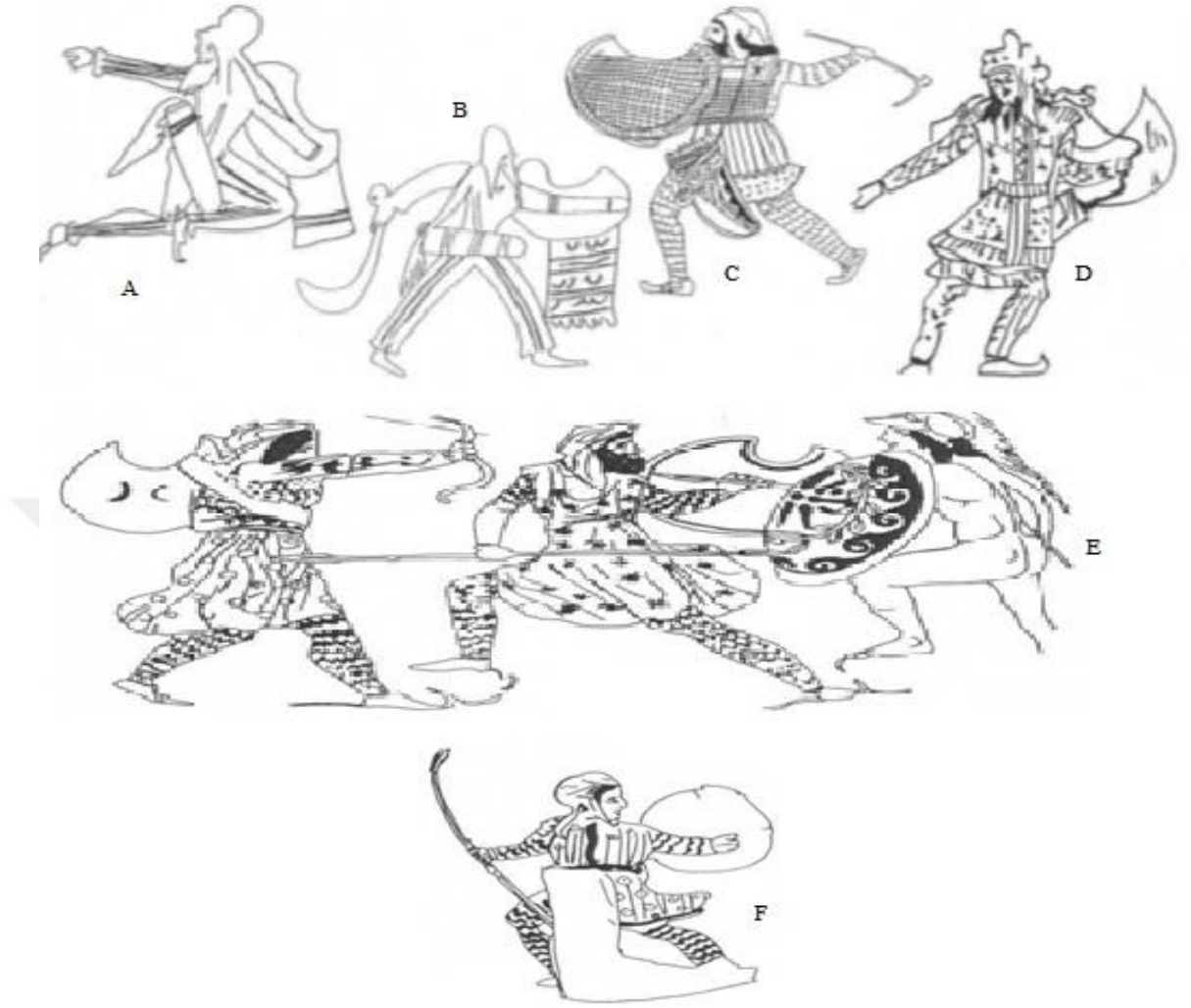
Kraliyet Sikkeleri. Genelde yayını geren okçu figürü görülmektedir. Bazıları ise mızrak taşımaktadır.

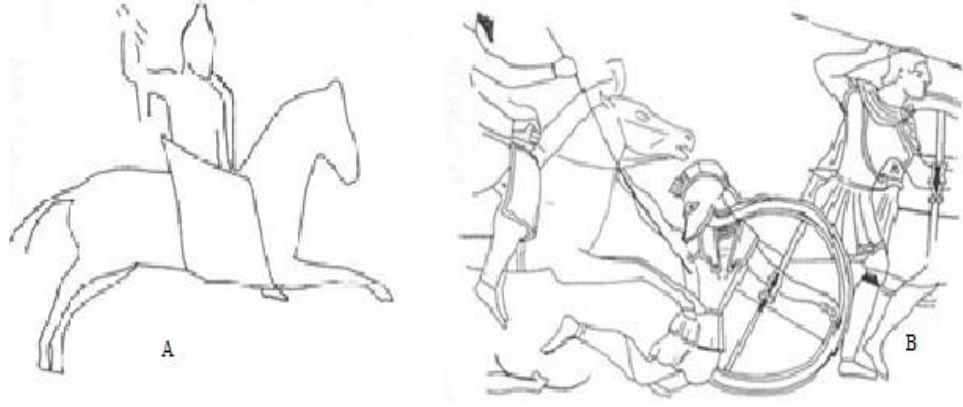
Çizim 3 – Head, 1992, s. 24.

Erken Dönem Pers Piyadesi. İlk asker bir mızrakla birlikte bir kalkan taşımaktadır. Bu kalkanla arkasındaki okçuları korumaktadır. Arkadaki okçular düşmanı yaylım ateşine tutmaktadır. Toplan on kişilik bir ekiptir. Okçulardan ikisi kılıç ya da balta taşımaktadır. Mızrak ya da kalkanları yoktur. Son sırada bulunan asker ise büyük ihtimalle sırada bulunan askerlere nezaret etmektedir ve verilen emirlerin tatbikini sağlamaktadır. Silahlanma şekli farazidir.

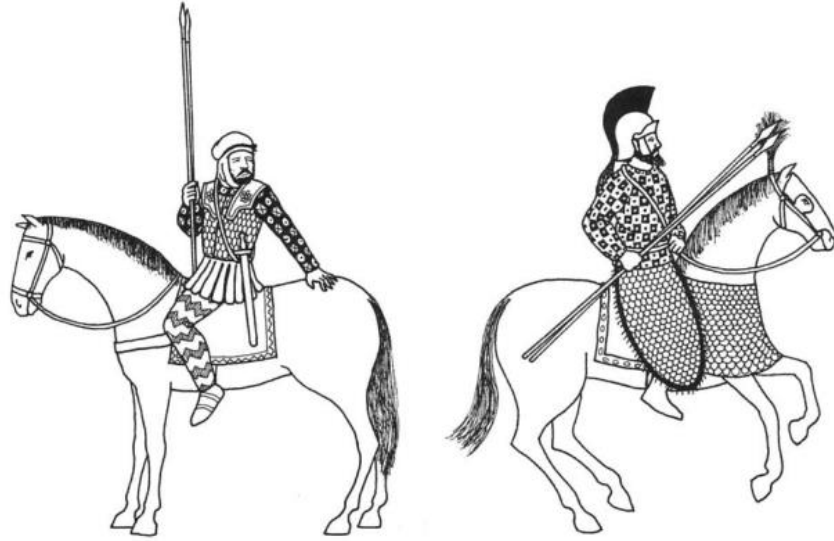
Çizim 4 – Head, 1992, s. 40-41.

Hilal biçimli kalkan taşıyan okçular. (A) Paestum müzesinden siyah figürlü bir alabastron'dan (Yunanlılar ve romalılar tarafından kullanılan dar ve uzun kap türü) yaralı bir Pers okçusu. (B) Anadolu kökenli bir drepanon (tırpan) ile tasvir edilmiş Persli, İspanya Ampurias'ta bulunmuş bir başka siyah figürlü alabastrondan. (C) göğüs zırhı ve sagaris (iki ağızlı balta) kullanan bir okçu, Oionokles Painter tarafından bir Attika kırmızı figürlü amforadan. (D) Tanagra lekythos'tan Persli tasviri. Son ikisi MÖ. 460'lara tarihlenir. Diğer ikisi ise daha erken bir dönem olabilir, fakat her ikisi de kalkanlarına eklenmiş önlük gibi kullanılan bezleri korumaktadır. Bu tarihsel olmayan bir detay olabilir. (E) En erken dönem askerlerden biri olabilir, kırmızı figürlü oinochoe'den. Muhtemelen beşinci yüzyılın ortalarına tarihlenir. Mızraklı askerinin hilal şekli kalkanı ve mızraklarının arkalarındaki bıçak ya da çivi dikkate alınmalıdır. Okçu omzunda benzer bir kalkan taşır, muhtemelen askıyla sırtına asmış, arkadaşının arkasından atış yapar vaziyettedir. Muhtemelen bu yeni hafif mızraklı askerler ile kalkanlı okçular arasında taktiksel ortaklık göstergesidir. (F) Hafif yuvarlak kalkanlı ve bir çift kargı taşıyan mızraklı askerler. Bologna'dan geç beşinci yüzyıl oinokhoe.

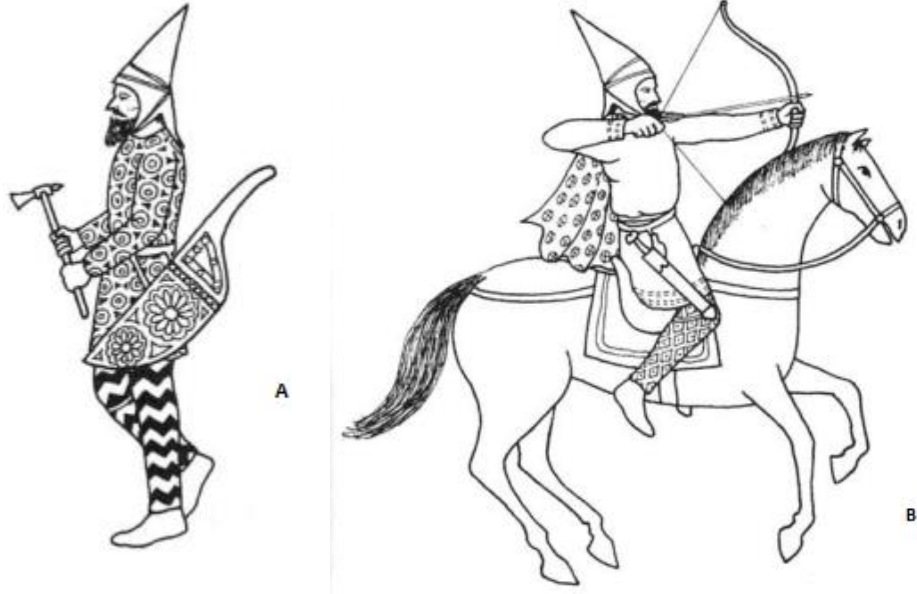
Çizim 5 – Head, 1992, s. 38, 56.

Zırhlı Pers süvarisi, bacak koruyucu zırhlar. (A) Yeniceköy rölyefinden çizim. Konik miğfer ve atı ve sürücünün bacaklarını koruyan geniş parapleuridia. (B) Karaburun Tümülüsünden. Süvarinin Likyalı bir soylu olduğu düşünülmektedir. Pers kıyafetleri giymiştir. Görüldüğü üzere diz bölgesinde bir parapleuridia bulunmaktadır.

Çizim 5.a – Nelson, 1975, s. 64.

Zırhlı Pers süvarisi. Sağdaki ekstra zırhlı süvari. Tunik altına zırh giymiştir. Başında Yunan tipine benzer bir başlık bulunmaktadır. Elinde iki adet mızrak tutmaktadır. Bacakları da koruma altındadır. MÖ. 400'lerde atlar da zırhlandırılmaya başlanmıştır. Soldaki Med tarzında giyinmiştir. Mızrağa ek olarak kılıcı dikkat çekmektedir. Sağdaki süvari diğerine nazaran daha ağır teçhizatlıdır.

Çizim 6 – İskit Piyadesi ve Süvarisi – Nelson, 1975, s. 13, 21.

Çizim 6.a – Head, 1992, s. 47.

Oksus hazinesinde bulunan altın bir eserden alınmıştır. Sagaris, mızrak ve sivri bir başlıkla tasvir edilen İskit savaşçısı. Belinde ise bir sadak dikkat çekmektedir.

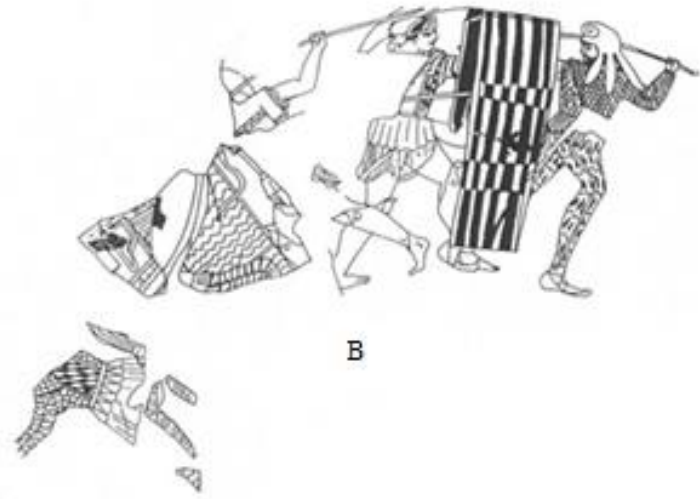

Çizim 7 – Thompson, 1965, s. 125-126.

Pers Tiara Çeşitleri.

A

B

C

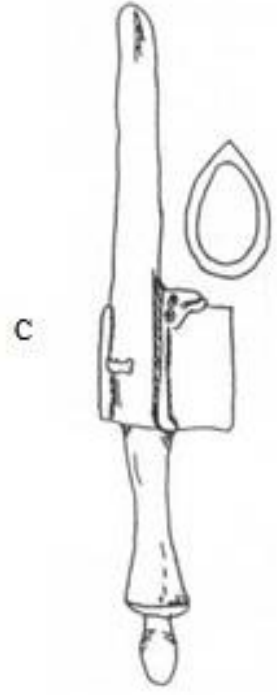
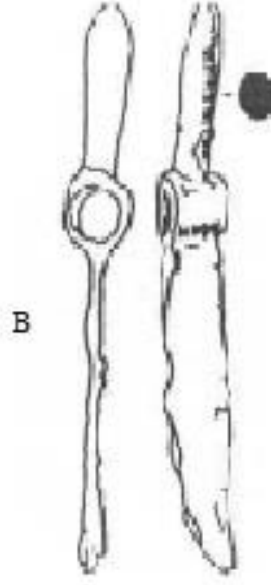
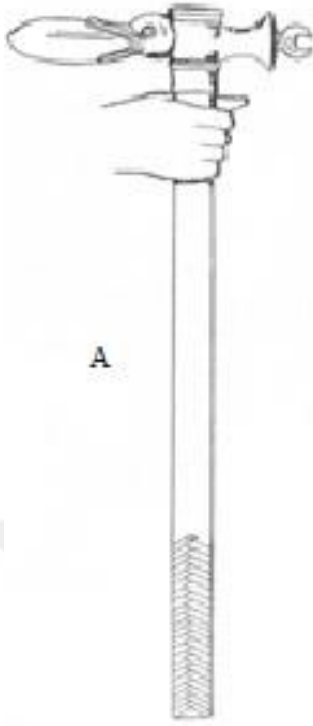
Çizim – 8, A ve B için Head, 1992, s. 23; C için Bovon, 1963, s. 590.

(A) Persepolis'teki Yönetim Salonunun batı muhafız odası kapısından alınmış bir Muhafız askeri. Dikdörtgen kalkanı (sparabara) ve mızrağı ile tasvir edilmiştir. (B) Oxford Brygos Kasesinden savaş sahnesi. En sağdaki Pers askeri elinde mızrağı ve büyük dikdörtgen kalkanıyla savaşır pozisyonundadır. Başında tiara bulunmaktadır. Göğüs zırhı dikkat çekmektedir. (C) Bir Attik skyphos'undan (Berlin 3156) oturmuş bir asker figürü. Elinde dikdörtgen kalkanı vardır. Tunığı ve pantolonu zigzag motiflidir. Başında ise tiara bulunmaktadır.

Çizim 9 – Bovon, 1963, s. 588.

Lecythe Tanagra'dan elinde hilal biçimli kalkanı ile çizilmiş Pers askeri. Üzerinde ceket ve zigzag motifli pantolon ve tunik bulunmaktadır. Ayağında ucu yukarı bakan sivri burunlu ayakkabı, başında tiara vardır.

Çizim 10 – Savaş Baltaları – Head, 1992, s. 29.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Muzaffer Duran
Doğum Yeri ve Yılı : Ankara, 04.11.1986
Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü.
Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı.

Yabancı Dil (ler) ve Düzeyi :

1. İngilizce, 76 (KPDS).

İş Denevimi :

1. Süleyman Demirel Üniversitesi, Araştırma Görevlisi 2010-....

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmaları:

*Hakemli dergilerde yayımlanan teknik not, editöre mektup, tartışma, vaka takdimi ve
özet türünden yayınlar dışındaki makale*

Muzaffer Duran, "Antik Kaynaklar Işığında Pers Çocuklarının ve Gençlerinin Askeri Eğitimi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, Afyonkarahisar, 2016, ss. 221-232.

Muzaffer Duran, "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 34, Isparta, Nisan 2015, ss. 61-86.

Muzaffer Duran, "Akamenidlerde Hoşgörü Politikası", Doğu Batı, S. 61, 2012: 181-195.

Uluslararası toplantıda sunularak tam metin olarak yayımlanan bildiri

Muzaffer Duran, "Frig Kybele Kültü ve Tarihsel Gelişimi", IV. Uluslararası Dinar ve Frigya Bölgesi Araştırmaları Sempozyumu, 25-26 Mayıs 2013, Dinar-Afyonkarahisar 2013:283-297.

Uluslararası toplantıda poster, sözlü sunum ile gösterimleri

Muzaffer Duran, "Pers Hakimiyeti Altında Frigya", V. Uluslararası Dinar ve Çevresi Tarih Araştırmaları Sempozyumu, Afyonkarahisar/Dinar, 15-16 Mayıs 2014.

Yüksek lisans tezi

Muzaffer DURAN, Anadolu'daki Pers Satraplık Organizasyonu, SDÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2012.

Uluslararası sempozyum, kongre, kurs (workshop) düzenlenmesi gibi etkinliklerde görev almak

Uluslararası Balkan Sempozyumu: Balkanlar'da Dostluk ve İşbirliği Dinamikleri, Isparta, 05-07 Ekim 2012.

Ulusal sempozyum, kongre, kurs (workshop) düzenlenmesi gibi etkinliklerde görev almak

Dinar ve Çevresi Sosyal Bilimler Araştırmaları Sempozyumu, Afyonkarahisar, 15-16 Mayıs 2014.

Türkiye'de Lisansüstü Tarih Programlarının Durumu Çalıştayı, Isparta, 12 Nisan 2014.

Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Miryocephalon Savaşı Sempozyumu, Isparta, 19-20 Haziran 2014.

Gelecek Geçmiş Tartışıyor Ulusal Tarih Öğrenci Sempozyumu, Isparta 2013.

Sosyal Bilimlerde Nitelik ve Nicelik Çalıştayı, Isparta 2013.

İlgi Alanları:

Antik İnan Tarihi, Eski Anadolu Tarihi, Antik Kentler, Arkeoloji, Dinler Tarihi, Filoloji, Mitoloji.

